

RAZBOAIELE PRINCIPALE

IN LEGATURA CU ISTORIA UNIVER-
SALA RASBOAIE ANTICE, MEDIU
SI MODERNE PANĂ LA REVOLUȚIA
FRANCEZĂ CU ATLAS SPECIAL
COL. I. MANOILESCU

VOLUMUL I

FO. D.
N. DELEANU

1 9 2 2

TIP. : RASARITUL : BUCUREȘTI

DE ACELAȘ AUTOR

Armata în fața noului curent de cultură (1909).	Epuizat
Cauza Cauzelor. Studiu critic asupra nestatorniciei legilor militare (1909).	Epuizat
Noțiuni de Psihologie și Pedagogie cu aplicațiuni la educațiunea în armată (1911).	Epuizat
Bunul Patriot (1912).	Epuizat
Metodele vechi, metodele nouă și armata (1913).	Epuizat
Armata și revizuirea constituției (1914).	Epuizat
Războiul Austro-German din 1866, cu planșe Ediția III-a.	Lei 25,—
Războiul Franco-German din 1870, cu planșe Ediția II-a	Lei 25,—
Războiul Ruso-Româno-Turc din 1877 cu planșe Ediția I-a	Lei 35,—
Războiul Ruso-Japonez din 1904 cu planșe Ediția III-a	Lei 25,—
Războiul cel mare din 1914—1916. Trei volume în colaborare cu General C. Găvănescu Ediția I-a	Epuizat
Războaiele principale în legătură cu Istoria Universală din antichitate până la 1864 in- clusiv. Trei volume cu planșe speciale Ediția I-a	Lei 180,—

In curs de tipărire :

Războaiele principale dela 1866 până la 1914 în legătură cu Istoria Universală. Un volum cu atlas special	} Se pân în vân- zare în cursul anului 1923
Războiul din 1914—1918 pe toate fronturile. Două volume cu atlas special	
Arta și știința militară. Evoluție și principii actuale de conducere. Două volume	

In curs de lucru :

Dela una la alta. Studii de îndrumare socială și cetățenească. Un volum
Omul de nădejde. Indrumare către fapte. Un volum

COLONEL I. MANOLESCU

Războaiele principale

în legătură cu

Istoria Universală

VOLUMUL I.

Războaiele antice, medii și moderne,

© până la revoluțiunea franceză ©

CU ATLAS SPECIAL

H. DELIANU

„RĂSĂRITUL“
INSTITUT DE ARTE GRAFICE
BUCUREȘTI, SF. APOSTOLI, 22

1922

LUCRĂRI CONSULTATE

1. *N. Iorga*. Istoria universală sau istoria lumii.
2. *I. C. Gheorghian*. Istoria veche și evul mediu.
3. *I. Păvănescu*. Istoria omenirii. Evul mediu și modern.
4. *G. Bucurescu*. Atlas istoric.
5. *Grigore Butuianu*. Istoria veche.
6. *G. Seignobos*. Histoire de la civilisation.
7. *Maior Al. Lupescu*. (azi general). Studiul războiului.
Curs predat, litografiat, la școala superioară de război.
8. *Căpitan Lișcu Toma*. (azi general). Istoria militară, curs predat și litografiat la școala militară de infanterie și cavalerie.
9. *Căpitan I. Manolescu*. (azi colonel). Istoria militară, Curs predat și litografiat la școala specială de infanterie.
10. *Lt.-colonel Colin*. Les grandes batailles de l'histoire.
11. *Capitaine Ed. dela Barre Duparcq*. Histoire et l'art de la guerre.
12. *Lt.-colonel Omega*. L'art de combatre.
13. *Generul Frederic Canonge*. Histoire et l'art militaire.
14. *M. Ernest Lavisse*. L'armée de campagnes modernes.
15. *La grande encyclopedie*.
16. *Victor Duruy*. Histoire des temps modernes dequis 1453 jusqu'a 1789.
17. *General Baron de Jomini*. Traité des grandes operations militaires.
18. *Librairie Berger-Levrault*. Dictionaire militaire.
19. *M. N. Bouillet*. Dictionaire d'histoire et de geografi.
20. *Giquet*. Histoire militaire de la France.

Institutul de Studii Istoric și Social Politice
de pe lângă Univ. al Buc.
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ

Inventar nr. 56397/1

PREFAȚA UNICĂ

pentru

TOATE LUCRĂRILE MELE MILITARE TIPĂRITE SAU RETIPARITE ÎN URMA RĂZBOIULUI CEL MARE.

Motto : „Un război se poate îndreptăți numai când un neam se apără pe sine, își apără patria, limba, neatârănarea, liniștea, bogăția, de un vecin rău, care vrea să le răpească, sau când își apără cinstea jignită grosolan de un popor sălbatic; iar altfel e o vărsare de sânge zadarnică și, acei care o poruncesc, grămădesc o mare răspundere asupra sufletelor lor și sunt multă vreme, blestemați de câți au suferit fără voe de pe urma lor”

N. Iorga, „Istoria lumii“, vol. I, pag. 246

Dela 1916 până astăzi am întrerupt publicarea lucrărilor — din cauza războiului.

Reiau, acum, drumul — întrerupt un moment — pentru a continua programul fixat cu mult înaintea războiului care ne-a dat România-Mare.

Examenul de noblete, de eroism, de energie și de vitalitate, dat de poporul nostru în războiul cel mare, a făcut dovadă că acest program corespunde nevoilor curentelor noi și transformărilor la care orice societate este supusă.

* * *

În adevăr, la 1906, în articolul „Din lumea ideilor în lumea reală”¹⁾ și la 1907, în articolul „Armata în fața noului curent de cultură”²⁾ susțineam următoarele:

1) Vezi „Revista Infanteriei” No. 106—107—109 și 110 din 1905—1906.

2) Vezi „România Militară” No. 3—4—5—6, vol. I, din 1901 și No. 1 vol. II, din 1907.

a) Este absolută nevoie să legăm bine cultura generală socială cu cea special-militară, și prin urmare, cunoștințele de învățământ militar trebuiesc complectate în acest sens.

b) În „noul curent de cultură” societatea înclină, pe de o parte, către filozofare asupra practicei vieții, iar pe de altă parte, majoritatea cugetătorilor începe să privească armata ca element absolut necesar al organizării societății, și prin urmare, armata trebuie să se pregătească pentru această nouă fază.

c) Nimic nu începe dela noi, totul a fost început de alții, nouă revenindu-ne numai datoria de-a cunoaște bine ce a fost și ce este, pentru ca să avem meritul că, pe de o parte am știut să modelăm prezentul în raport cu necesitatea momentului, iar pe de altă parte, am trasat liniile generale a ceea ce va fi.

Ce aș mai avea de adăugat, acum, în 1922, la ideile călăuzitoare de mai sus?

Războiul cel mare a dovedit că: armata de carieră servește numai ca un sâmbure în jurul căruia se adun toate elementele valide ale unui popor, nevoit să facă războiul pentru ca să-și apere drepturile.

După cât se poate prevede din modul cum s'a desfășurat războiul cel mare, precum și din consecințele imediate ale lui, este de susținut că: „cetățeanul și cetățeanca viitoare au datoria să se pregătească astfel ca, la un moment dat, să poată aduce partea lor de sacrificiu, fie prin luptă, fie prin concurs material sau moral, când patria va fi amenințată în fruntariile ei, sau când se va încerca să știrbească drepturile de viață deplină și liberă a neamului”.

* * *

Ostașul de astăzi — activ sau la vatră — mai mult decât acel din trecut, trebuie să cunoască viața popoarelor din timpurile antice, și până în zilele de astăzi, pentru a ști cum să așeze istoria propriului său popor în cadrul acelor timpuri și cum să înțeleagă timpul în care trăește.

* * *

Plecând dela considerațiunile de mai sus, precum și dela faptul că în literatura românească militară nu există încă o lucrare complectă care să orienteze bine atât pe specialistul militar, cât și pe cetățeanul-ostaș, asupra acestor chestiuni, am

luat hotărîrea ca pe lângă alte lucrări,¹⁾ să tipăresc și Istoria războaielor principale din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre în legătură cu epocile corespunzătoare din Istoria Universală.²⁾

* * *

Pentru realizarea acestui scop — dacă l'am putut realiza în parte sau în total — îmi revine mie numai meritul muncii de a metodiza și interpreta materia, după nevoile noastre didactice și educative, precum și dorința de a fi folositor, iar meritul cel mare rămâne al acelor dinaintea noastră, care ne-au pus la îndemână lucrări de consultat și care ne-au îndrumat pe calea voinței.

Pentru întocmirea acestor lucrări, s'a cerut o muncă destul de grea, pe care am desfășurat-o însă cu multă dragoste, în dorința de a deschide tinerilor, elevilor și urmașilor noștri drumurile către mai bine, iar eu personal să am bucuria lucrului terminat și a rezultatului că, în calitate de oștaș, profesor și cetățean, mi-am făcut datoria până în ziua când am putut îndruma pe alții ca să nu mai fiu eu necesar în această ramură.

Colonel I. MANOLESCU

-
1) <i>Arta și știința militară.</i> (Istoric. Literatură. Principii).	} In curs de lucru
<i>Omul de nădejde.</i> (Psihologie. Educație. Morală. Aplicațiuni).	
2) Războaiele principale în legătură cu Istoria Universală.	} In curs de tipărire
<i>Vol. I, Războaiele antice, medii și moderne până la revoluțiunea franceză.</i>	
<i>Vol. II, Revoluțiunea franceză și războaiele napoleoniene.</i>	
<i>Vol. III, Războaiele dela 1815 la 1865.</i>	
<i>Vol. IV, Războaiele dela 1866 până la 1914.</i>	
<i>Vol. V și VI, Războiul european din 1914—1918.</i>	

I.

CHESTIUNI GENERALE INTRODUCTIVE.

OBIECTUL, SCOPUL ȘI FOLOSUL ISTORIEI.
IMPĂRȚIREA ISTORIEI. ISTORIA MILITARĂ. LEGĂTURA
DINTRE ISTORIA UNIVERSALĂ ȘI ISTORIA MILITARĂ.

Istoria generală are ca obiect descrierea faptelor din toate timpurile, la care oamenii au luat parte ca agenți principali.

Istoria aduce lumină asupra faptelor petrecute în trecut.

Cunoscând trecutul se înțelege bine prezentul și se poate presimți viitorul.

Cum activitățile omului au fost și sunt de mai multe feluri, se înțelege că fiecare fel de activitate a trebuit să aibă și istoria ei. Așa avem: *Istoria Universală a popoarelor; Istoria științelor; a artelor, a filozofiei, a civilizației, Istoria militară, istoria națională a fiecărui popor, etc.*

Istoria militară este o parte din istoria universală și are drept obiect descrierea faptelor militare petrecute în toate timpurile.

Fiecărei perioade, din istoria universală, îi corespunde părții caracteristice din istoria militară. Analiza paralelă dintre diferitele perioade ale istoriei universale și istoria militară a acelor perioade, ne arată ușor influența socială asupra artei și științei militare, și invers, ne arată cum faptele militare au influențat, adesea, stările sociale.

În special, din studiul acesta paralel reies următoarele adevăruri:

a) Când metodele politice pașnice, prin cari popoarele au căutat să rezolve conflictele, nu au fost îndeustulătoare; s'a recurs, întotdeauna, la război și la sacrificiul suprem al vieții patrioților pentru apărarea drepturilor și pentru impunerea voinței, prin războaie.

b) Popoarele care nu au întreținut spiritul războinic și cari nu și-au organizat puterea și spiritul militar, nu au putut trăi, atunci când s'au ivit momente grele în istoria lor.

Lipsa de considerațiune pentru armată, desființarea sau slăbirea ei, precum și înjghebarea ei cu străini și mercenari, a pedepsit, întotdeauna, pe acei care au făcut această greșală. Pedeapsa a sosit mai curând sau mai târziu, dar a sosit întotdeauna.

c) Transformarea instituțiilor sociale, a moravurilor și a condițiilor politice a adus, în mod natural, transformarea armatei și a moravurilor ei.

d) Războiul, cu toate grozăviile lui materiale, a scos întotdeauna, în evidență, puterea sufletească a popoarelor.

Folosul istoriei universale și naționale pentru militari

Între cunoștințele ce intră în cultura generală militară, istoria universală și națională ocupă locul de frunte. Ea constituie baza experimentală a tuturor celorlalte cunoștințe militare. Folioasele studiului sunt: *morale și practice*.

a) *Morale*. Cunoscând evoluția prin care a trecut omenirea, în general, și țara noastră în special, se dezvoltă în noi sentimente nobile de recunoștință pentru generațiunile trecute, de luptă pentru prezent, de îndrumare pentru viitor. Cunoscând, pe deoparte, ideile și sentimentele care au asigurat progresul diferitelor popoare, ne călăuzim și ne inspirăm din experiența

lor; iar, pe de altă parte, cunoscând cauzele de decădere ale popoarelor, se nasc în noi sentimente capabile de a înlătura aceste cauze..

b) *Practice*. Din experiența trecutului istoric se aduc legi, norme și cunoștințe de îndrumare politico-socială a poporului, în legătură cu trecutul și cu viitorul lui..

Din studiul războaielor trecute, în legătură cu evoluția socială și cu cauzele care au produs războaiele, cu modul cum s'au făcut și cu rezultatele obținute, se scot legi, norme, principii și conștiințe pentru organizarea armatei în general, pentru conducerea ei pe câmpul de război și pentru pregătirea ei în vederea victoriei (cultura generală militară)

În fine, din studiul diferitelor bătălii și a diferitelor lupte se scot principii și reguli pentru întrebuintarea diferitelor arme pe câmpul de luptă. (Cultura specială militară).

II.

IMPĂRȚIREA ISTORIEI UNIVERSALE.

CARACTERIZAREA PERIOADELOR EI DIN PUNCT DE VEDERE MILITAR.

După documentele și obiectele găsite s'au putut reconstitui istoria omenirii cu 5000 ani înainte de Cristos.

În total s'a reconstituit istoria pe 7000 de ani, socotind și pe cei după Cristos până în zilele noastre.

Iată cum este împărțită istoria universală după popoare, țări, perioade și națiuni.

ISTORIA POPOARELOR VECHI. (ISTORIA ANTICĂ).

Incepe cu 5000 ani înainte de Cristos și se termină cu căderea imperiului roman (476 d. c.) Viața istorică a început în țările udate de Nil și Eufrat, s'a

răspândit apoi pe țărmurile Mării Mediterană. Restul lumii se crede că era în stare de barbarie, deoarece despre istoria ei nu se vorbește. America și Oceania erau necunoscute.

Această istorie cuprinde:

a) *Perioada popoarelor orientale. Egipteni. Caldeeni. Asirieni. Perși. Evrei. Fenicieni.*

Aceste popoare au fost mijlocitoare între Orient și țărmul Europei prin comerțul pe apă. Dela ele s'au inspirat Grecii, pentru cultura Occidentului (Europa), și astfel au întrecut Orientul (Asia, Africa).

b) *Perioada greco-macedoneană.*

Incepe cam pe la 1500 a. c. În această perioadă poporul grec întrece popoarele orientului în cultură și în eroism. Mai târziu, însă, poporul grec înclinând către lux și de străbălare a fost învins de alte popoare ale Occidentului.

c) *Perioada romană.*

Incepe la anul 754 a. cr. odată cu origina poporului roman. Romanii au cucerit, întâi, Italia, apoi țările vecine din Macedonia (Grecia. Macedonia); apoi, cele din nordul Africei, Spania, Asia Mică, Siria, Egiptul, adică popoarele civilizate. În urmă au început cucerirea popoarelor barbare din Europa, Celții din Galia și Bretania, Germanii de sud. Dacii.

În această perioadă au început să încolțească principiile de artă militară, prin diferite războaie, și să se formuleze teoretic de către diferiți scriitori.

La începutul acestei perioade arta militară începe să-și arate roadele. Acum ne găsim în perioada luptelor și organizării armatelor. Acum se distinge bine spiritul războinic și spiritul militar la popoare.

Către sfârșitul perioadei greco-macedonene și perioadei romane luptătorii fiind mercenari și străiniscade spiritul războinic și cel militar, arta militară decade, iar popoarele se prăvălesc.

ISTORIA POPOARELOR NOI.

Această istorie începe la anul 476 d. Cr. (Căderea Romei) și ține până în zilele noastre. Ea se împarte în:

a) *Perioada evului mediu.* Cuprinde istoria barbarilor și origina popoarelor noi. Incepe la 476 (Căderea Romei) d. Cr. și se termină la 1648 (Pacea dela Vestfalia).

b) *Perioada timpurilor noi.* Incepe la 1648 și continuă până la revoluția franceză. În această perioadă, omul — persoană morală — revendică bazele drepturilor și datoriilor sale în societate. De aci nasc luptele politice sociale care au ca rezultat întemeierea statelor Europene și începerea culturai noi.

c) *Perioada contemporană.* Incepe inclusiv dela revoluția franceză (drepturile omului) și continuă până în zilele noastre. În această perioadă se afirmă din ce în mai puternic principiul naționalităților care a servit ca punct de plecare în războiul cel mare (Dreptul națiunilor); dar, care încă pentru multă vreme, va servi ca pretext celor puternici.

La început, în legătură cu căderea popoarelor vechi, continuă și decăderea artei militare. După anul 1000 apare, pe ici-colea, metode de luptă și organizare. Astfel, până la intrarea în perioada contemporană denumim patru perioade de evoluție militară.

a) *Perioada bătăliilor simetrice,* a evoluției principiilor de luptă, organizare și utilizare a unităților și armelor.

b) *Perioada bătăliilor de pozițiuni.* Acum începe introducerea timidă a invențiilor și a științei în arta militară.

c) *Perioada bătăliilor de manevre.*

d) *Perioada bătăliilor de marșuri.*

În istoria contemporană arta și știința militară încep să-și ocupe locul între științe și astfel avem trei perioade bine distincte:

a) *Perioada bătăliilor napoleoniene.* Succesul depinde de omul-geniu, care stăpânește arta și știința militară.

b) *Perioada bătăliilor post napoleoniene.* Succesul depinde de comandamentul care stăpânește bine arta și știința militară.

c) *Perioada bătăliilor secolului 20.* Succesul depinde de modul cum sunt pregătite popoarele și armatele.

PARTEA I.

Istoria popoarelor vechi (ISTORIA ANTICĂ).

CAPITOLUL I.

PERIOADA POPOARELOR ORIENTALE.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA EVENIMENTELOR ISTORICE PRINCIPALE.

Cele mai vechi state s'au înființat în China, de către oamenii de rasă galbenă și în India de către oamenii de rasă albă, dar istoria lor este puțin cunoscută.

Statele mai bine cunoscute, în istorie, sunt cele de mai jos, care au fost întemeiate la început pe țărmurile fluviilor Nilului și Eufratului.

E g i p t e n i i .

Au locuit regiunile Egiptului dela 5000 a. c. până la 525 a. Cr. Erau împărțiți în foarte multe State, dar toate dominate sau influențate de puterea venită dela câte un centru.

În cursul acestor 4500 ani, dominarea sau influența asupra acestor state a pornit dela trei centre principale, ceea ce a făcut ca istoria Egiptului să aibă trei epoce distincte:

a) *Epoca Memfis*. (5000 — 3200 a. Cr.) Cetatea Memfis era centrul principal. În acest timp s'au construit piramidele, de către diferiți Faraoni cari se întreceau între ei pentru a le face mai mari.

Războaiele constau în atacul diferitelor state, pen-

tru a le face să se supună și a lua robi. Cele mai mari lucrări s'au făcut cu robi.

Cu timpul, întemeindu-se și alte orașe, au început luptele interne, războaiele civile, și astfel a căzut puterea cetății Memfis.

b) *Epoca Tebei* (3200 — 1100). Cetatea Teba a devenit centru principal al dominațiunii și influenței. Ea a fost a doua capitală a Egiptului, după Memfis. În acest timp, s'au petrecut multe războaie pentru cucerirea diferitelor state.. Altă serie de războaie s'au dus contra *icsosilor*, barbari veniți din Siria și din Arabia, și, cari au stăpânit aproape 600 de ani Delta Nilului. În timpul acesta a venit Iosif cu frații săi în Egipt înmulțind aci poporul evreu, despre care vom vorbi mai jos

După isgonirea icsosilor, armatele tebane surprinseră, cu armele, țările care se dezvoltau spre răsărit de istmul de Suez până la fluviul Tigru și Eufrat, cu țările Palestina, Siria, Mesopotamia, Asiria și Armenia și celelalte Babilonul și Niniva.

Tot în acest timp flota egipteană a cucerit Creta și Cipru..

Însă, încetul cu încetul, popoarele cucerite se întăresc, formează orașe puternice, mai ales cele din delta Nilului, și se răscoală contra egiptenilor, provocând astfel căderea Tebei.

c) *Epoca Saită* (1100—525 a. cr.) Orașele din Delta, intrând în lupte interne pentru întâietate, adușeră nimicirea Statului egiptean.. În timpul acestu, popoarele cari fuseseră supuse de egipteni, se ridicaseră răzbuându-se, în contra Egiptului, slăbit prin discordiile orașelor sale.. Egiptenii avură rușinea a fi cuceriti de către Etiopieni (c. 750), cari altă dată fuseseră robii lor ; în urmă, de către Asirieni (c. 670).

Se găsiră oameni întreprinzători și curagioși, cari încercară a ridica Egiptul ; dar, totul fu în zadar ; Egiptenii corupți și moleșiți, nu răspundeau la chemarea lor, și lăsau pe inamici să-i cucerească. La anul 605 armata egipteană suferi o mare înfrângere dela Nebucudunusur, regele Chaldeei, lângă orașul Car-

chemis în nordul Siriei. De atunci, Egiptul duse o viață ticăloasă aproape un secol, până când Persii recuceriră Egiptul, la anul 525.

Urmașii vechilor egipteni au și azi o soartă tristă: au trecut din robie în robie, ca niște turme de animale, sub jugul străinilor..

Egiptenii, la început, credeau într'un singur Dumnezeu; mai târziu, însă, ajunseră a se închina la mai mulți zei, păstrând însă, întotdeauna, credința în nemurirea sufletului..

Egiptul era guvernat de regi, cari aveau puteri nemărginite și erau socotiți ca descendenți din zei. Poporul era împărțit în patru clase: *preoți, militari, agricultori, meseriași*. Există și clasa inferioară a sclavilor prinși în războaie.

Regele era ales dintre militari și avea putere nemărginită asupra supușilor săi.

Chaldeenii și Asirienii.

Dintre popoarele samitice, Chaldeenii și Asirienii au fost mai dezvoltăți. Aceste popoare s'au dezvoltat în regiunea de apus a Asiei, între Marea Mediterană, golful Persic, Marea Neagră și Marea Caspică.. Chaldeenii locuiau partea de sud a Mesopotamiei, având Babilonul orașul cel mai mare; iar Asirienii locuiau mai la Nord pe ambele țărmuri ale Tigrului, cu Niniva orașul cel mai mare.

Chaldeenii au fost mai vechi decât Asirienii.

Către anul 2300 barbarii începând să năvălească, chaldeenii se retrag către nord și sud cu numele de *cananieni și asirieni*.

Chaldeenii fiind ageri și muncitori s'au îmbogățit prin agricultură, industrie și comerț.. Asirienii se deosebeau de ei prin cruzime, lăcomie și vitejie. Aceștia din urmă s'au dezvoltat mai mult după 1000 a. cr. când puterea Egiptului începuse a scădea. Inșă, ca întotdeauna, după victorie, poporul asirian dându-se la desfrâu și lux, a fost complet desființat, în anul

606, când cetatea Niniva a fost arsă și distrusă de Mezi și Chaldeenii aliați contra asirienilor.

Chaldeenii au avut apoi lupte importante contra Egiptului și contra Palestinei și Feniciei care ajutau pe egipteni.. Evreii au luptat cu eroism și apoi s'au retras în Erusalim unde au rezistat 18 luni; dar, în cele din urmă, s'au predat. Cetatea a fost dărâmată, iar poporul dus în captivitate la Babilon (Nabucudururur).

În aceste timpuri cetatea Babilonului a atins cea mai mare dezvoltare și civilizație.

Însă, în anul 538, pătrunzând moliciunea, desfrâul și luxul, Babilonul este ocupat de perși, chaldeenii pierd neatârănarea și cu ei se nimicește puterea popoarelor samitice..

Regii lor aveau putere despotică nemărginită, dar nu erau socotiți ca descendenți din zei precum era la egipteni.

Preoții Chaldeenii formau o clasă deosebită de popor, erau puternici și vestiți prin cultură, farmece și vrăjitorii..

Evreii și Fenicienii.

Pământul Siriei, fâșia îngustă și întinsă de pe țărmul de răsărit al Mediteranei, între Egipt și Chaldea, a fost locuit de multe popoare semitice, dar cele mai deosebite au fost evreii și fenicienii.

Acest pământ e străbătut, în lungul lui, de munții Liban și Anti-Liban, și udat de apa Iordanului care se varsă în Marea Moartă, a servit ca legătură a drumurilor dintre Egipt, Chaldea și Asiria.

Această situațiune a făcut ca în Siria nu s'a putut înființa niciodată un stat mare și neatârnat; totuși, evreii și fenicienii au putut păstra aci — cu intermitență — două state mici, care au importanță mare în istoria omenirii.

Evreii și fenicienii n'au fost niciodată sub o singură conducere, dar legăturile de snâge și împrejurările istorice și geografice au făcut ca ei să lucreze, adesea, împreună.

Popoarele din Siria făceau năvăliri și erau năvălitate. Cum s'a arătat mai sus, după ce icsoșii cucerise regiunea egipteană din Delta Nilului, unde au stat 600 de ani, au fost respinși și obligați, la rândul lor, să se retragă și să se așeze în țara lor. Aci au fost câțva timp sub domnia egiptenilor; apoi, după căderea lor, au trecut pe rând sub domnia Chaldeenilor și Asirienilor.

Iată, pe scurt, istoria evreilor și a fenicienilor.

Evreii au suferit o grea robie dela regii Egiptului. Moise, profetul lui Iehova, îi scoase din Egipt, dete poporului evreiesc legi dictate de Iehova, lângă muntele Sinai, și îi duse în Chanaan, vechea lor patrie.

Mult timp, evreii au dus o viață nenorocită în Chanaan, din cauza dușmăniei vecinilor lor și din lipsa unui guvern regulat; puterea fiind în mâna preoților, care nu puteau apăra țara de dușmani.. Atunci, poporul ceru marelui preot, Samoil, un rege; acesta se opuse mult timp; dar, în sfârșit, cedă, și le dete pe Saul (c. an. 1015 în. Cr.)

Regii aduseră oarecare putere Statului. David fu un rege războinic, care învinse pe filistenii și pe alți dușmani, cuprinse Siria până la Damasc, și fixă capitala Statului la Ierusalim (999 — 959). David fu primit de popor ca omul desăvârșit prin vitejia și pietatea sa; lui i se atribue frumoasele poezii religioase, Psalmii.. Fiul său, Solomon (959 — 929 în. Cr.) fu pașnic și iubitor de lux și de mărire; el întinse puterea țării sale prin comerț, și făcu alianță cu fenicienii, cei mai vestiți comercianți din acel timp.

Inflorirea Statului evreesc fu scurtă, căci după Solomon cele 12 triburi se împărțiră în două State: *regatul lui Israel* (nord), cu capitala Samaria și *regatul lui Iuda* (sud), cu capitala Ierusalim. Intre regii celor două state se născură mari neînțelegeri și lupte, care duseră poporul la ruină.. De atunci, evreii au perdut patria și neatârnamarea lor. Ei s'au mai reîntors în Chanaan, dar au fost siliți să se supună altor po-

poare.. Ei au fost împrăștiati de romani, și de atunci, s'au răspândit pritre popoarele europree, și ale lumii întregi păstrând însă cu tărie și cu sfințenie amintirile și religiunea lor.

Este în interesul culturii noastre românești și al culturii generale să cunoaștem, în trăsuri generale, istoria fenicienilor și a legăturii lor cu evreii.

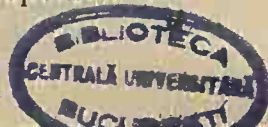
Fenicienii au locuit pe țărmurile de apus ale Siriei, între Marea Mediterană și munții Libanului. Fenicienii veniseră în această țară, în timpuri foarte vechi, din Chaldeia; ei ocupară țărmurile Mării, și întemeiară mai multe orașe. Ingustimea și sărăcia țărilor lor, precum și vecinătatea Mării Mediterane îi îndemnară, de timpuriu, a învăța arta navigației; ei fură cel dintâi popor navigator și comerciant din Orient.

Orașele Feniciei n'au fost unite într'un Stat; fiecare avea o viață neatârnată, și numai din timp în timp, câte unul câștiga o influență mai mare asupra orașelor vecine.. Fenicienii erau siliți să recunoască suveranitatea Statelor vecine, mai puternice. Mult timp, ei au plătit tribut regilor Egiptului, și în schimb, aveau dreptul de a face negoț în Egipt, și erau apărați în contra inamicilor lor, de către egipteni. Când puterea Egiptului scăzu, fenicienii câștigară oarecare neatârnată; atunci înflori orașul Tyr.. Regii Tyrului, Hyram, se aliă cu Solomon, regele evreilor, și ambele popoare câștigară mare putere.. Statul tyrian fu sdruncinat, însă, de lupte interne între membrii familiei regale. În timpul regelui Pygmalion, o parte din popor emigră în Africa, și înființă orașul Cartaginea (c. an. 800 în. Cr.).

Neatârnată Feniciei nu ținu mult timp. Când asirienii cuceriră Siria, fenicienii le plătiră tribut, pentru a avea libertate și siguranță pentru comerțul lor.

Când Imperiul acesta căzu sub perși (538 în. Cr.), fenicienii se supuseră de bună voie regilor Persiei, și continuară a-și exercita comerțul sub protecția lor.

Fenicienii au fost mijlocitori între popoarele O-

rientului, și Europa.. Ei făceau comerț pe uscat cu Egiptul, Chaldeia și Asiria; iar pe Mare ei se îndreptară către Europa. Mai întâi lei atinseră insula Cipru, unde înființară orașe și așezări comerciale; de aci, ei pătrunseră în insulele Greciei și pe continentul acestei țări, ei ocupară poziții favorabile pe țărmuri, unde înființau colonii cu locuitorii, care, pentru a se învâți, părăseau patria lor, și se așezau în țări străine. Din Mările Greciei ei înaintară spre nord, și ajunseră până în Marea Neagră.. Cu timpul, însă, grecii învățând dela fenicieni arta de a naviga, îi respinseră de pe continent și din insule..

Atunci, fenicienii se îndreptară spre părțile de apus ale Mediteranei; ei ocupară insulele Sicilia și Sardinia, țărmurile Spaniei și țărmurile din nordul Africei (Tunisia și Algeria de astăzi).. Dintre coloniile lor din Africa, Cartagina întrecu, prin strălucirea și avuția sa, chiar orașele Feniciei. Cartagina a păstrat patru secolii (dela al 6-lea până la al treilea, în Cr.), această putere; dar, în secolul al 3-lea, ea întâlni în calea sa pe romani, cari, după o sută de ani de luptă, o învinseră și o nimiciră.

Mezii și Perșii.

Aceste două popoare s'au întemeiat între apusul și răsăritul Asiei, dela golful Persic la Marea Caspică, pe platoul Iran.

Mezii și perșii au venit în Iran cu vreo 9 secolii în. de Cr., din India. Ei se trăgeau dintr'un popor foarte vechi, numit Arii, (Aryas), care trăise mult timp în podișul Pamirului din India.

De aci au pornit ca năvălitori către India, către Iran și către Mediterana, formând diferitele popoare arice..

Ei au supus în Asia pe popoarele semitice, iar în Europa au întemeiat State puternice și culte, care și astăzi ocupă locul cel mai principal în istorie.

Mezii, venind în Iran, s'au așezat în partea nordică, până la Marea Caspică, iar perșii au ocupat par-

tea de sud, pe (țărmurile răsăritene ale golfului Persic.

Dela început, aceste două popoare au primit religiunea lui Zoroastru (Zarathustra); ele duceau o viață simplă, trăiau cu păstoria și cunoșteau, puțin, agricultura..

Mezii au fost cucerii de către asirieni, în secolul VIII-lea a. Cr. și în atingere cu ei au început a se civiliza. Perșii au rămas neatârnați, au păstrat viață simplă, păstorească și vechea lor vitejie, au ajuns, cu timpul, stăpânii Asiei, și au întemeiat cel din urmă și cel mai puternic Stat din Orientul vechi.

După învățătura lui Zoroastru, sufletul omului, după moarte, va fi judecat de Auramazda și răsplătit după faptele sale..

Mezii și perșii erau guvernați de regi cu putere nemărginită, răzimată pe armate.. La perși exista o clasă de familii nobile, printre care cea mai de frunte era familia Achemenizilor, din care se trăgeau regii. Perșii au introdus, mai întâi, un guvern regulat în Statele cucerite de dânșii: detronând familiile regale și înlocuindu-le cu agenții lor, satrapii. Fiecare popor supus trebuia să plătească regelui un tribut fixat, fie de bani, fie de lucruri în natură; numai perșii erau scutiți de dări.. Popoarele supuse erau datoare a da regilor oameni pentru armatele lor.

Mezii și perșii n'au dezvoltat o cultură mai înaltă din cauza vieții lor războinice; ei au împrumutat științele și artele supușilor lor, mai ales ale Chaldeenilor.

II.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ORGANIZĂRII ȘI ARTEI MILITARE 1).

La Chinezi, cu 2000 ani înainte de Cristos, pare că a existat o artă militară.

Ei posedau armate bine subdivizate, având fie-

1) Rezumat din *Capitaine de la Duparcq*, op. citat. Vol. I, pag. 10-28.

care un drapel de culoare specială pentru conducere..

Cavaleria și carele de război manevrau în masse mari. Știașu să asedieze cetățile.

Cu 1000 ani înainte de Cristos ei își așezau trupele pe o singură linie în careuri cu intervale egale cu frontul și adâncimea.

Sunt probe că la anul 400 înainte de Cristos cunoșteau praful alb de pușcă, pe care-l întrebuințau la artificii, pentru explozii și pentru aruncare..

Ca arme ofensive aveau: arcul, praștia și sulița de lungime variabilă. Sunt probe că aveau efective mari. În secolul VIII a Cr., spun istoricii, că au cumpărat 100,000 cai pentru cavalerie.

La asirieni infanteria era, mai toată, armată cu javolete. Se așezau pe 30 rânduri adâncime ca și babilonenii.

Infanteria avea cască și suliță..

Fortărețele aveau, în general, forma rotundă cu un zid continuu.

Niniva și Babilonul erau vaste câmpuri retranșate.

Desfășurarea incintei cetății atingea 60—80 km. Zidurile aveau 100 picioare înălțime.

La egipteni războinicii formau o castă specială, cea mai onorată după preoți.

Acești războinici aveau proprie țări datorite de Stat sau, cel puțin, uzufructul unor proprietăți.

Aveau soldă și oarecare rații în natură pentru ei și familiile lor..

Era oprit, războinicilor, să-și cultive pământurile, să facă comerț, sau să se ocupe de artele frumoase. Unica lor ocupațiune era exercițiul și studiile militare.

Exercițiile se executau la sunetul de tobă sau de trompetă.

Egiptenii nu întrețineau armate permanente. După expediții și războaie le trimeteau la vatră.

Unitatea lor de luptă era careul de 100 luptători de front și 100 de adâncime.

Aceste careuri (batalioane) se subdivizau prin

fracțiuni de 1000, de 100, de 10. Acest sistem de formațiune decimală era, pentru acele timpuri, foarte simplu și foarte bun.

Soldații armelor grele erau îmbrăcați în zale, care îi înveleau dela cap la centură, purtau o tunică scurtă, căști de oțel sau de fier, și încălțăminte cu vârf ascuțit și curbat.

Comandanții superiori se recunoșteau după pana de struț cu care își aveau capul ornat, iar ofițerii după semnele exterioare.

Disciplina era foarte slabă. Lașul era iăsat la re-mușcările lui sufletești, și putea să se reabiliteze prin eroism.

Construiau câmpuri înconjurate cu palisade. Puneau mult preț pe exerciții.

Înainte de a intra în luptă, invocau, prin ceremonii, protecțiunea zeilor..

Pentru transporturi se serveau de măgari..

Pentru luptă se așezau: grosul în linia întâia, cu infanteria și cavaleria ușoară la flancuri.

Carele în linia a doua, așezate pe o linie sau două..

Regele, în centrul câmpului de bătae, pentru mai multă siguranță și pentru a da ordine. Un leu dresat pentru luptă însoțea carul regelui..

Pentru apărare, egiptenii făceau un parapet de pământ precedat de o întăritură.

Cele mai celebre cetăți erau Memphis și Theba, înconjurate de fortificațiuni, precedate de o întăritură. Memphis avea incinta de 150 stade (27 km.). Întări-tura care o preceda, era foarte largă, plină de apă și forma, pe trei părți, o adevărată inundație. Theba constituia un câmp întărit, de o așa mare desfășurare, că perimetrul lui avea 100 de porți..

Egiptenii cunoșteau și întrebuiințarea mașinelor de război de care se serveau la asediurile lor.

Decadența artei militare la egipteni a început prin destrăbălarea succesivă a castei militare, și prin emi-grarea în Ethiopia a 20,000 de soldați, nemulțumiți și geloși. Apoi, prin angajări de mercenari greci, cari au

adus ultima lovitură. Epoca acestei decadente rămâne memorabilă, pentru că de atunci Egiptul a fost totdeauna, supus altor popoare.

Egiptul poseda și o marină militară regulată, după cum reese din toate monumentele antice ale acestui popor..

La evrei, Moise și-a dat toate silințele pentru a organiza militaricește pe evrei și a-i învăța disciplina. El a imitat, în instituțiunile militare, constituția militară egipteană.

Forța morală juca un mare rol la evrei, grație încrederii ce aveau soldații în vorbele șefilor lor, care le promiteau victoria în numele lui Israel, și se dădea multă cinste acelor care dovedeau curaj și eroism.

După legile lui Moise, la 20 de ani, tinerii erau apti pentru serviciile militare.

În interesul progresului erau scutiți acei cari cultivau o vie, construiau o casă, se căsătoriau în anul recrutării. În unele cazuri erau scutiți din front cei fricoși pentru a înlătura contagiunea.

Regii țineau, pe lângă ei, armate permanente.

Afară de arcași și de prăștiași existau corpuri de trupe grele.

Armata era comandată de către șeful națiunii, care avea titlul de rege sau de judecător.

Uniforma, obișnuită, era o tunică scurtă strânsă pe mijloc..

Evreii au adoptat cavaleria și carele de asalt mai târziu.

Evreii luptau, de obicei, pe o singură linie de 10 la 30 oameni de adâncime, îndărătul căreia se găseau șefi pentru a ucide pe fugari. Primele rânduri erau formate de arcași și de prăștiași, care începeau acțiunea prin țipete de luptă.

La început, religiunea lor le interzicea să lupte în ziua de Sâmbătă, din care cauză de mai multe ori au fost surprinși și bătuți..

Macabeii, în interesul patriei lor, au desființat această prescriere și astfel au eșit victorioși de mai multe ori în ziua de Sâmbătă.

Ei au întrebuințat, în unele atacuri, minele, lucrările de sapă la asediuri și liniile de circumvoluțiune, balistele și catapultele, iar pentru întărirea cetăților întrebuințau incintele cu turnuri și crenele.

Perșii aveau infanteria în masse neregulate; iar, mai în urmă, organizate cu unități cu 30—24 oameni în adâncime, și armate cu arme ofensive.

Cavaleria a fost creată mai târziu de Cyrus, care a adus și oarecare perfecționare armatei și științei militare. A redus adâncimea unităților de infanterie la 12 și a stabilit o severă disciplină.

Carele de asalt constituiau o armă principală la perși. O parte din aceste care, purtate de boi, aveau, pe ele, un turn de 5 m. înălțime în care puteau sta 20 de arcași.

Eclerorii, cavaleria, carele de război, unitățile de specialități, bagajele și apoi infanteria, executau marșul în teren deschis pe front mare pe care îl restrângeau numai la trecerea defileurilor.

Cyrus a introdus trei principii: trupe permanente, surprinderea inamicului, exploatarea victoriei.

Perșii dela 17 — 27 ani erau obligați la diferite exerciții militare; iar dela 27 — 50 ani datorau serviciul militar.

Unitățile erau diviziile, subdivizate în sistemul decimal de azi, adică 10, 100, 1000, zece mii. Comandamentul trupelor era independent de guvernământul civil, iar împărțirea teritorială militară era despărțită de cea a satrapilor.

Stindardul perșilor consta dintr'o suliță înaltă, având, în vârful ei, un vultur cu aripile desfăcute. De obicei, stindardul se așeza la centrul primei linii de bătae.

Ordinea de bătae se forma astfel: infanteria grea aștepta pe mai multe linii la centru, cavaleria la aripi, carele de asalt înaintea frontului și pe aripi, infanteria ușoară înapoia ordinei de bătae, iar înapoi și la aripi era câte o rezervă.

Perșii aveau corpuri de elită numite „Imortale” formate din infanterie și cavalerie bine întreținute și

echipate. Celelalte corpuri, mai ales infanteria, care se chema numai la război, aveau numai valoarea numărului, și erau lipsite de disciplină și experiență.

Persii nu aveau frontierele acoperite cu trupe, din care cauză invadatorii pătrundeau, repede, pe teritoriul lor. Ei nu aveau nici cetăți întărite, cunoșteau însă arta asediilor.

După moartea lui Cirus armata persă a pierdut din valoare, mai ales din cauza înrolării de mercenari.

III.

RĂZBOAIELE PRINCIPALE.

Privire generală. Popoarele orientale au avut multe războaie în cursul dezvoltării lor, cum s'a arătat la început. Aceste războaie nu prezintă, însă, interes din puncte de vedere al științei militare, nefiind cunoscută bine desfășurarea luptelor. Din rezumatul, scurt, ce am dat la paragraful asupra organizării și artei lor militare se poate face o legătură, oarecare, cu perioadele următoare. Legătura principală o fac, însă, războaiele medice, care încep cu 16 ani înainte de sfârșitul perioadei popoarelor orientale și se termină în primii 27 de ani ai perioadei greco-macedoneană.

Războaiele medice, sunt începutul luptelor între Occident și Orient. Celdintâi reprezentat prin persi, locuitori barbari ai Asiei; celdealdoilea reprezentat prin greci, locuitori civilizați ai Europei.

Persii, după ce cuceresc toate popoarele Asiei orientale, pe muntenii din Armenia, pe Medii din Media, pe cavalerii din Iogdiana și Bactriana, etc., au ajuns în contact cu orașele grecești din Ionia (depe coastele Asiei) și apoi au început să amenințe orașele grecești din Europa, ceace a dat naștere războaielor medice (unii istorici zic: războaiele persice).

Dar orașele grecești din Europa aveau cu totul altă vigoare și altă civilizație decât cele din Ionia. Ce-

tăţenii greci din Europa erau hotărâţi a-şi apăra patria, şi erau exercitaţi a o apăra bine.

Războaiele medice încep la anul 492 a. Cr., prin năvălirea perşilor în Grecia, în timpul lui Darius şi se termină la 449 a. Cr. prin atacurile grecilor asupra perşilor şi prin învingerea acestora din urmă.

Luptele principale au avut loc la Marathon (490), Termopile 481, Salamina 480, Platea 479, Micala (479), toate pe teritoriul grec; iar, între 476 — 449 au avut loc pe Mare, în insulele ocupate de perşi şi pe coastele Asiei când grecii atacă pe perşi.

Din toate aceste bătălii, cea de la Marathon prezintă mai mult interes, din punct de vedere militar.

BĂTĂLIA DE LA MARATHON.

Forţele adversarilor şi situaţia militară.

Perşii nu aveau armata regulată. Ei încorporau elemente din ţările cucerite, formând masse de izbire cu ele, puse sub comanda a câte un general.

La atenieni exista serviciul militar obligator, tinerii atenieni erau antrenaţi din copilărie la exerciţii corporale, erau înrolaţi la 18 ani în trupele care formau garnizoanele cetăţilor. Când timpul serviciului militar era isprăvit ei depuneau jurământul militar şi rămăneau gata a reintra în rânduri. Orişice inteligenţă grecească lucrează la organizarea contingentelor, armamentului şi a tacticei, de aceea în istoria lor găsim mulţi regi şi generali.

Soldaţii greci erau îmbrăcaţi în zale şi cască, armaţi cu un scut. Se luptau cu lancea cu vârf de fier sau oţel şi cu sabia.

Între şiruri era un pas ca interval şi tot atâta şi între rânduri, infanterişti, cari compuneau falanga, erau deci foarte liberi în mişcările lor.

Perşii, din contră, n'aveau altceva ca infanterie decât o trupă compactă de arcaşi fără armură, armaţi cu o sabie sau suliţă pentru lupta de aproape.

Armata persiană era comandată de unul sau doi

generali, pe când cea greacă era comandată pe rând de către mai mulți generali. La Marathon erau destinați 10 generali care comandau pe rând chiar în cursul aceleiași zile.

După un istoric armata persană a fost comandată de generalul Dalis și Artaferne, după alții de Hippias.

Flota trimeasă de Darius, pentru cucerirea Greciei, debarcă pe plaja dela Marathon.

Efectivele, legendare, de sute de mii de perși nu par a fi adevărate.

„Ceeace ar părea adevărat, că a fost la Marathon, 10 — 15000 infanteriști, aproape toate dela munte, mezi și perși, arcași fără armura; perșii aveau, deasemenea, un mic corp de cavalerie, dar care n'a luat parte la bătălie, fără a se putea dovedi pentru ce nu s'au bătut.

„Armata ateniană și plateiană, tare de 8000 — 10000 oameni. Perșii erau obligați de a veni s'o aface înainte de a putea merge spre Athena, fie prin această vale, fie pe la țarm.” (Lt. Colonel Colin, op. citat).

Desfășurarea bătăliei.

Armata persă înaintează până la 1200 m. de cea greacă, stând față în față, fără ca vreuna din părți să pornească imediat la atac.

Celdintâi care a îndrăznit să atace a fost Militade.

„El a regulat cu foarte mare grijă ordinul său de bătae, — zice Herodot.. Liniile sale se întinseră tot atât cât liniile medice; mijlocul era format de un număr mic de rânduri și era partea slabă a armatei sale, dar flancurile erau formate din masse formidabile.” (Lt. Colonel Colin, op. citat).

Herodot spune că au făcut alergând cei 1200 de metri, care-i despărteau de inamic. Se poate crede că au făcut cea mai mare parte din drum în pas de atac, și nu au început a fugi decât când au ajuns la distanța de o lance de persani. (2,50 era săgeata).

Perşii, văzând pe adversarii lor atacându-i în fugă, aşteptară cionirea ; faţă de numărul lor mic şi acest fel de a ataca alergând, ei îi judecară drept nebuni şi că trebuiau să fie pierduţi într'o clipită, mai ales că n'aveau nici cavalerie nici arcaşi.

Era foarte natural că atenienii n'aveau cavalerie ; ţara lor nu producea de loc cai, dar nu se explică de ce h'opliţii, (infanterişti grei), nu erau flancaţi de arcaşi sau aruncători cu praştia, armaşi uşor, aşă cum era obiceiul în toată antichitatea.

Se mai întrebă, deasemenea, ce a devenit cavaleria persană. Se găseă, oare, printr'o coincidenţă supărătoare, detaşată tocmai în ziua luptei pentru o expediţie depărtată, de furaj sau de front ? Se găsea ea oare incapabilă de a interveni în învălmăşeală din cauza felului său de arme ? Nu s'ar putea admite, în orice caz, cum că ea a fost ținută la distanță din cauza naturii terenului, fiindcă, închipuindu-ne prima poziție a grecilor în valea Vrana, trebuie să admitem, foarte bine, că ciocnirea produsă pe pozițiile perşilor, care va să zică pe plajă, în apropierea punctului numit Soros, unde sunt îngropate rămășițele atenienilor uciși în luptă.

„Bătălia dură mult timp, zice Herodot ; la mijloc, barbarii îi biruiau, centrul lor era format din perşi şi Saces ; în acest loc ei fură învingători ; ei dădură înapoi pe atenieni şi îi urmăriră înaintând spre pământ. Dar, de cele 2 margini, atenienii şi platenii, având rezerve, puse în dezordine armatele care li se opusese ; pe urmă unindu-se, ei se întoarseră către aceia care le rupsesse centru.

„Victoria atenienilor fu complectă ; ei ținură strâns pe fugari, tăindu-i în bucăți, și, când îi împinsese până la Mare, ei cerură foc pentru a incendia vasele.

„Mulțumiți avântului lor, atenienii luară 7 nave ; barbarii, cu ceea ce le mai rămăseră, plecară în fuga lopoșilor.

„Barbarii pierdură, în bătălia dela Marathon, 6400 oameni, și atenienii 192”. (Reproducere din Lt.-Colonel Colin, op. citat).

Observațiuni generale și militare.

1. Restabilirea Palestinei de azi, ca patrie a evreilor, hotărâtă prin pacea dela Versailles, pare a fi o reeditare a întoarcerii evreilor în țara Chanaanului, după ce stătuse 600 de ani amestecați cu icsosii și cu egiptenii, în regiunea Nilului.

Dar, atunci se făcea întoarcerea lor în patrie prin puterea sufletească a lui Moise, inspirat de Iehova, pe când astăzi încercarea se face prin hotărârile reci și fără putere sufletească, dela masa verde din Versailles.

Patriile se înjghebează prin suflet și se mențin prin cultură și organizare.

2. Poporul evreu, întors în Chanaan, a crezut că poate exista ca Stat și ca națiune numai în puterea organizației lui sufletești. Inșă, evreii, fiind atacați din toate părțile de popoare materialiste a trebuit să ceară preoților lor să le dea un rege care să-i apere. Saul, David, Solomon, sunt regii care au înțeles că fără o armată nu pot apăra țara. Cât timp au vut, evreii, o cârmă și o armată, au fost în stare de înflorire și s'au distins ca națiune și ca eroism.

Evreii — deși popor mic — prezintă foarte mare interes pentru omenire, prin aceea că în întâia fază a vieții lor fiind mult idealiști au rătăcit peste o mie de ani până să se fixeze. În a doua fază fiind idealisto-realiști au atins apogeul dezvoltării ca națiune; iar în a treia fază fiind mai mult realiști decât idealiști se găsesc în criza că nu pot înjgheba o patrie.

Realismul lor de azi este umanitar, idealismul lor este însă egoist. Fără o patrie nu vor înțelege în ce proporții trebuiesc topite aceste două elemente pentruca să poată trage tot folosul real din întreaga omenire, dând, în schimb, omenirei tot farmecul sufletesc al Chanaanului.

Fără un nou Moise — sau un Mesia al întregii

omeniri — tratatul dela Versailles și orice alte teorii convingătoare nu vor avea efectul așteptat.

Până atunci: *Noi, care avem o patrie, precum și adoptivii acestei patrii, între care numărăm și pe evreii pământeni, să dăm tuturor ce este al lor, dar să nu lăsăm un atom și să nu pierdem o clipă din ceea ce este al patriei, pentru patrie și spre răul nimănui.*

4. *Poporul fenician ocupă un loc însemnat în istorie, pentru serviciile aduse omenirii, prin întreprinderile sale comerciale. Comerțul a fost întâia cale pașnică, prin care s'a putut apropia și cunoaște popoarele, pentru că el răspunde la mii de trebuințe, și nu se poate face decât prin bună înțelegere. Mai ales pentru popoarele din Europa, comerțul fenician a fost de mare folos; ele fiind atunci în stare de barbarie, au primit dela fenicieni lucrările de industrie și de arte ale orientalilor, au eșit din barbarie, și au pășit pe calea civilizației.*

5. Iată ce zice lt. colonel Colin, despre bătălia dela Marathon:

„Despre efectivele din bătălia dela Marathon s'a făcut cea mai fabuloasă legendă. Se spune că marele imperiu persan a aruncat asupra grecilor armate mari. La aceste forțe mari Atena ar fi opus o trupă de cetățeni mică la număr, soldați improvizați, dar animați de un patriotism puternic și că printr'o mare iubire de independență victoria a fost de partea acestor apărători ai libertății, în contra numărului și disciplinei oarbe a persanilor

„Nimic nu e mai departe de adevăr. Numărul asiaticilor n'a fost imens, după cum se pretinde. Sutele de mii de oameni, de care vorbește Herodot, n'ar fi avut loc nici pe flota lor nici pe câmpul de bătăie; noi nu vom merge până a declara, cu Hans Delbrueck, că armata persană era inferioară, în număr, acelei din Athena, dar nu este imposibil ca ea să nu fi fost. Ceea ce este sigur e că nu era o disproporție enormă și că dacă grecii erau 10000, barbarii nu erau mai mulți de 15 mii. Dar, ceea ce nu trebuie perdut din vedere, este că persii erau deabînelea barbari; imperiul persan lua, din provinciile sale, hoarde de munteni sau de nomazi

jumătate sălbateci, a căror organizare era rudimentară, și cu care niciun fel de știință tactică nu era posibilă. Atenienii, din contră, fără a fi pregătiți militarmente, ca spartanii, erau totuși instruiți și învățați cu meseria armelor.

„Nu trebuie să privim, dar, prin legendă victoria care a scăpat Occidentul de Orient, ci prin faptă. Cece s'a produs era natural, era normal: inteligența occidentală a învins barbaria orientală prin mijloacele de luptă pe care ea și le pregătea și făurea”.

6. Miltiade a înțeles că perșii trebuiesc atacați cât mai curând pentru a nu le da timp să aducă noi ajutoare și să atace pe Mare, sau să debarce și în alt punct. El a înțeles că o înfrângere imediată va provoca panica și retragerea perșilor.

Cu toate astea, n'a fost definitivă această luptă, unde peste 25000 de oameni erau față în față, pentru a regula soarta lumii. Orientalii au reînnoit atacurile lor; grecii au suferit asalturi mai violente, și le-au trebuit victoriile dela Platea sau dela Salamina, pentru a respinge, pentru totdeauna, încercările perșilor.

7. Din punct de vedere militar, Marathon ne oferă spectacolul unei mase mari, care căuta victoria prin forța brută, rămânând neputincioasă și muribundă în fața atacurilor îndreptate contra celor 2 flancuri ale sale.

Bătălia dela Marathon are importanță prin faptul că o masă de oameni, cu avânt și ură de rasă, însă fără nicio pricepere și pregătire de război, atacă o trupă regulată formată din cetățeni hotărâți și pregătiți să-și apere patria.

Mai are importanță prin aceea că este prima întâlnire dintre forțele Asiei și ale Europei.

8. După Marathon, Salamina și Platea, imperiul Persan merge spre decădere, iar geniul grec se întinde, și civilizația helenă ia un avânt mare. La nordul Greciei, Macedonia, păstrează vigoarea popoarelor sacre și sălbatice, culegând, în același timp, fructele civilizației grece.

Războinici, macedonienii, învață tactica grecilor, iar regii Macedoniei, Filip și Alexandru în particular, pun cea mai mare grijă pentru organizarea și pregătirea militară a acestui excelent popor.

Cu un astfel de instrument de război și cu stăpânirea bogățiilor Greciei decăzută, Alexandru poate să distrugă hoardele barbare care nu aveau nici instrucție, nici disciplină, nici aptitudini de luptă.

CAPITOLUL II.

PERIOADA GRECO-MACEDONEANĂ.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA EVENIMENTELOR ISTORICE PRINCIPALE.

Fazele principale de dezvoltare.

Pe când înflureau statele în Asia, locuitorii din Europa erau barbari. Grecii, ceidintâi, au eșit din barbare. Istoria lor începe în secolul XIV-a a. Cr. și are 2 perioade.

Până la 776 a. Cr. Venirea lor din Asia și Epir nu se cunoaște. Ei se credeau pământeni ai Eladei. Din timpurile vechi, până la 776, istoria lor cuprinde o mulțime de legende despre eroi și zei, din cari se trag ei, de aceea timpurile acelea se numesc timpurile eroice. Din acele timpuri au rămas și fapte eroice cunoscute în istorie ca: Expediția din Beoția, expediția Argonauților, războiul Troei. Omer, poet din acele timpuri, descrie istoria acelor timpuri.

Dela 776 la 338. În această perioadă se disting, bine, trei faze:

a) *Așezarea definitivă a triburilor.* Au fost multe triburi, multe lupte și călcări de teritorii, dar, în cele din urmă, dorienii, cari erau cei mai sălbateci, au rămas stăpâni în Pelopones. Ionienii au trecut din Pelopones

în Atica ; iar, o parte, au trecut pe coastele de apus ale Mediteranei. (A se consulta *atlasul lui Putjger*).

b) *Înființarea de cetăți neatârinate.* ¹⁾ Foarte cetăți s'au înființat, având tradițiile lor, socotite ca înființate de câte un zeu. Au avut și urmări bune și rele ; s'au dezvoltat, liber, talentele, guvernele, așezămintele, etc. ; dar, luptele dintre cetăți au pregătit căderea Greciei. Între cele mai principale cetăți au fost : Atena în Grecia centrală și Sparta în Pelopones. ²⁾

c) *Desființarea regilor eroi și înlocuirea cu guvernul nobililor, ori cu al poporului de jos.* Când învingeau nobilii, guvernul era aristocratic ; când învingea poporul de jos, guvernul era democratic. Când din luptele lor trăgeau profit ambițioșii și iubitorii de putere — cari țineau și cu unii și cu alții — guvernul era luat de ei prin viclenie și se numeau *tirani* ³⁾. Din cauza acestor turburări, cetățile grece au avut o viață turbure și nestatornică. În genere, aristocrații au reușit în Sparta, iar în Atena și cetățile Eonice reușeau democrații.

Răspândirea coloniilor grecești pe tărâmul Mediteranei. Coloniile acestea începuseră încă din timpurile eroilor și se întindeau în sus până către insulele Mării Egee și pe coastele de apus ale Asiei. (Sec. XI a. Cr.) Apoi către secolul al VIII-a și VII-a se întinseșă către Mediterana, ocupând răsăritul Siciliei (Cetatea Siracuza) și sudul Italiei (numit chiar Grecia Mare). Au mers până pe coastele Spaniei, Galiei și nordul Africei. Coloniștii părăseau țara, pentru inavușire, sau din cauza certelor dintre cetăți. Orice colonie era formată de cetatea-mumă (metropola), de care erau libere, dar aveau legătură de respect ca fiul față de tată, de aceea

1) Grecii prin cuvântul cetate nu înțelegeau un oraș cu ziduri ci locul sfânt unde aveau altarele zeilor, mormintele strămoșilor sub protecția cărora trăiau cetățenii.

2) Au mai fost cetăți ca : Argos, Elis, Pisa, Olimpia, Corint, etc la Pelopones și Megara, Platea, Delfi, în Grecia centrală. Istoria lor este puțin cunoscută și nu interesează istoria militară.

3) Prin *tiran* nu se înțelegea, la început, un stăpân asupra sa sau rău, ci un domnitor care a luat singur puterea, însă mai târziu pentru că acești domnitori au fost nedrepti și asupra sa au fost numiți tirani în înțelesul adevărat.

trimeteau delegați la serbările metropolei, primeau delegați, etc.

Fără colonii, Grecia ar fi rămas țară mică și izolată; prin ele a ajuns stăpâna comerțului în Mediterana și a venit în contact cu popoarele lumii vechi. Viața coloniilor era asemenea cu a cetățenilor din Grecia. Coloniile din Asia nu au căzut cele din urmă sub perși, iar cele din Italia și Sicilia au fost cucerite de romani.

Organizarea politico-socială a Atenei.

Atenienii au atins înălțimea lor prin cultură și arme. Atena a fost centrul culturii grece. Până la începutul perioadei istorice aveau regi, mai târziu fură dețonați și înlocuiți cu guvernul arhonților, aleși din nobili. Nobilii însă nu au mulțumit poporul, legile nefiind scrise, poporul se răsculă și ceru legi scrise. Nobilii au numit pe Dracon care a făcut legi aspre pentru popor, spre a asigura domnia nobililor. La 594 poporul se resculă din nou și se însărcină Solon cu formarea acelor legi. Legile lui erau de 2 feluri: unele linișteau poporul, altele formau guvernul, în fine un amestec de democrație, aristocrație și oligarhie.

Poporul a fost împărțit în patru clase după avere:

Clasa I-a peste 500 măsuri de produse; clasa II-a între 500 — 300; clasa III-a între 300 — 200; clasa IV-a săracii.

Din clasa I-a se alegeau arhonții și funcționarii înalți, din clasa II-a și III-a se forma călărimea și pedestrima grea înarmată, din clasa IV-a soldații ușor înarmați și marinarii. Deosebit de cele 4 clase, cetățenii mai erau împărțiți în locuitori străini și sclavi.

Se dădură legi pentru creșterea copiilor. Oricine, era dator să muncească pentru câștigarea traiului, cine nu muncea era pedepsit ca rău făcător.

Legea obliga pe cetățeni — în caz de război civil — să ia parte la luptă. Cel nepăsător de luptele civile era rău cetățean. Străinii nu erau persecutați ca

la spartani, dar trebuiau luați în chezășie de un cetățean.

Solon obligă legea pentru 10 ani și apoi plecă în călătorie, când se întoarse găsi sfășieri.

După el a guvernat Pisistrate ca tiran. Nobilii l'au persecutat mult, dar nu au reușit. Solon a fost contra lui, dar nu a reușit să-l înlăture. După Pisistrat se începură lupte, certuri, cruzimi. După o perioadă de asemenea turburări, Clistenes restabili legile lui Solon. El admise ca și cetățenii din clasa II-a și III-a să se aleagă arhonți. Sub el a înflorit statul, întemeindu-se domnia poporului.

Așa se găsește starea de lucruri, în Atena, la începutul războaielor medice.

După războaiele medice a urmat o jumătate de veac epoca lui Pericle. Grecia a atins, în acest timp, cea mai mare strălucire. Pericle, aristocrat, a fost conducătorul poporului fără niciun titlu, nu a fost arhonte ci numai strateg.

Sub el toți cetățenii aveau drepturi egale. Astfel au mers lucrurile până ce următoarele trei cauze au dat naștere războiului peloponesiac:

— Ura Spartei contra Atenei.

— Vrășmășia între aristocrați și poporul de jos în toate cetățile grecești.

— Amestecul persilor, cari, neputând înfrânge pe greci prin război, recurgeau la intrigi și coruperi prin bani.

Alcibiade, om frumos, deștept, dar ambițios, a contribuit la această scădere pentru a satisface ambițiunile lui.

Din războiul peloponesiac Sparta este învingătoare și astfel se aduce ruina Atenei și a culturii sale. Sparta capătă hegemonia și urmează perioada Atenei sub cei 30 de tirani. În această perioadă apare Socrate, apoi Platon, elevul său, care i-a scris toate învățămintele. Tot în această perioadă se ridică o altă cetate necunoscută până atunci: Sparta.

Organizarea politico-socială a Spartei.

Dorienii stăpân ai Peloponesului au înființat 3 state; unul din ele Laconia avea capitala Sparta și avea guvern aristocratic și viață simplă. De aci au eșit comandanții în războaiele cu perșii. Poporul laconian avea trei clase:

- Spartanii: stăpânii țării;
- Periehii: oameni liberi la țară fără drepturi de intrat în guvern, proveniți din cuceriri.
- Hiloții: sclavi, din urmașii triburilor vechi. Erau tratați rău, puteau fi și omorâți.

Licurg a întocmit legile pentru Sparta. A călătorit mult. A hotărât să nu se scrie legile, ci să se învețe pe de rost din tată în fiu. După darea legilor, a plecat și a spus să nu se schimbe până nu se va înapoia. A dat putere nobililor. Statul guvernat de 2 regi, cu putere mărginită în timp de pace și nemărginită la război. Nu puteau face nimic fără voia adunării de bătrâni (28 nobili de 60 ani). Cetățenii de 30 ani formau adunarea poporului, din care se alegeau 5 efori, anual, pentru a controla faptele regilor.

Legile lui Licurg îngrijeau de educația copiilor și de viața cetățenilor. Educația copiilor era curat militară și se făcea în gimnazii, predată de către bătrâni războinici, prin exerciții practice de arme și povestiri de război.

Pământul îl lucrau periehii și hiloții, Spartanul trebuia să fie soldat, să trăiască simplu și înțelept, să vorbească puțin. Cea mai mare necinste era mișelia la război. Cine fugea din luptă pierdea dreptul de cetățean și devenea hilot. Iubirea de patrie era cea mai mare virtute. Licurg oprea pe străini de a locui în Sparta. Spartanii disprețuiau artele și științele, care erau aproape necunoscute în Sparta. Uniformitatea căsătorilor și a îmbrăcămintei era de rigoare.

Teba. Cetate în Beoția. Locuitorii, de origine feniciană, erau priviți cu dispreț de ceilalți greci, pentru spăritul lor greoi. Ca formă de guvernământ aveau republică.

În timpul războaielor, cu persii, ei trecură de partea acestora; iar, în timpul războiului peloponestiac trecură de partea spartanilor. După câțva timp un general spartan, intră, prin surprindere, în Teba, răsturnă guvernul poporului și înființă guvernul nobililor (382). Tebanii reclamară la Sparta în zadar, cei nesupuși găsiră adăpost la Atena. Cu ajutorul atenienilor, Pelopida și amicul său Epaminonda reușesc a patrunde în Teba, a restaura guvernul nobililor și a restabili domnia poporului.

Prin faptul că luaseră parte la multe lupte în Grecia și că fură conduși înțelepțește de către Epaminonda, putură să înfrângă, în câteva rânduri, armata spartană. Spartanii, în ultima bătălie dela Leuctra, (371). înspăimântați, au luat-o la fugă, cu toții, din fața armatei tebane. Senatul spartan fu nevoit a nu aplică legea de a face război cu acei cari fug din luptă, de oarece mai toți spartanii ar fi fost loviți de această lege, deci, vitejia lor dispăruse. Teba câștigă astfel hegemonia. Însă, după câțva timp dela moartea lui Epaminonda, tebanii căzură în nepăsarea de mai înainte; iar, Grecia, fiind obosită de luptele inferne și pătorezită de viții, nu mai putu rezista poporului macedonean, care îi răpi neatârnairea.

M a c e d o n i a .

Macedonenii, popor de origină greacă, conduși de regi descendenți din eroi, erau păstori. Grecii îi socoteau barbari. Încă de pe la 413, un rege al lor încercă a se apropia, prin alianță, de greci, de unde aduse învățați, etc. Dela 360 — 336 veni, ca rege, al lor, FILIP, de origină nobil. El organizează falanga pe noi baze de luptă și mobilitate, începe să atace pe regi cu intenția de a supune Grecia. A început cu coloniile din peninsula Chalcida, pentru a pătrunde către Marea Egee. Grecii ar fi fost ușor de cucerit, căci erau moleșiți, desbinați și corupți, (Filip zicea: „O cetate care se închină unui măgar încărcat cu aur”); dar atunci se ridică Demostene (Filipicele) și ținu

pe Filip la loc 20 ani, ridicând pe greci contra lui prin puterea cuvântului. În urmă, a început, Filip prin angajări de alți oratori greci de partea lui, prin războaiele civile. Demostene a reușit în multe rânduri să unească pe greci și să se opună lui Filip, a comandat chiar el pe greci; dar, în cele din urmă, la Chérona în Boeția (338), grecii cad învinși, Filip capătă numirea de comandant al grecilor și proiectează expediția în Persia, însă la 336 fu asasinat.

După Filip urmează fiul său *Alexandru cel Mare*, considerat, de greci, ca reprezentantul civilizației, de popoare ca cuceritorul lumii și de macedoneni ca eroul zeilor.

Depe urma cuceririlor și victoriilor lui Alexandru grecii s'au folosit după moartea-i, iar macedoneni au rămas tot incuși și necunoscuți lumii. După moartea lui Alexandru urmează căderea Greciei și Macedoniei, sub romani.

Așezămintele comune ale grecilor.

Desbinarea dintre cetăți ar fi expus Grecia, încă cu mult înainte, la cucerirea străinilor, dacă nu ar fi avut niște așezăminte comune care îi uneau contra pericolelor. Toate aceste așezăminte comune erau religioase și au avut putere cât timp grecii au păstrat religiunea. Imediat ce a slăbit credința, așezămintele comune au pierdut avantajul și grecii au căzut sub străini.

Iată cari au fost așezămintele comune:

Limba și religiunea. Desprețuia popoarele care nu aveau limba și religiunea lor, le ziceau barbari.

Alianțe religioase. Unde duceau jertfe în comun mai multe cetăți (Amicfictionii).

Oracolul. Li chema la unire și-i pornea contra dușmanului comun. Jocurile religioase, care se făceau în fiecare an, într'unul din cele 4 orașe principale. Cele mai vestite erau jocurile olimpice, cari se numără deia 776 înoace. Aci se adunau grecii din toată Grecia și din colonii. Străinii nu erau primiți. Aci se inspirau

grecii de o nobilă mândrie patriotică, care-i învăța să moară apărându-și patria și religia. Aci se cunoșteau unii pe alții, admirând și prețuind viața, cultura și așezămintele Greciei.

II.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ORGANIZĂRII ȘI ARTEI MILITARE.

Recrutarea: La începutul perioadelor de înflorire a cetățenilor recrutarea, era națională, obligatorie și personală, însă numai pentru cetățenii avuți; (în schimbul privilegiului de clasă conducătoare), la spartanii cl. I-a, adică spartanii, la atenieni cl. II-a și a III-a. În ultimul timp se recrutau soldați pentru falangă din toate categoriile de cetățeni.

La atenieni anii de serviciu erau 2 în lagăr (18—20), 20 ani la vatră echipați și armați, gata a se prezenta la cea dintâi chemare, (20—40 ani), 20 ani în miliții, destinați a apăra teritoriul, (40—60 ani).

La spartani, serviciul pare să fi fost, mai întotdeauna, pe viață.

Infanteria. Era de trei feluri:

Opliiții. Infanterie grea, oameni robuști, instruiți și disciplinați, armați cu cască, cuirasă, scut (oval) și lănci lungi de 4.50 m. la 5 metri (armament defensiv).

Psiliții. Infanterie ușoară, oameni ageri și curajoși, având ca arme de asvârlire arcul și praștia, câte odată lănci scurte (armament ofensiv).

Peltaștii. Infanterie de mijloc, având din armamentul defensiv numai scutul și lancea (casca și cuirasa înlocuite cu căciulă și plastron).

Unitățile erau constituite astfel: În infanterie unitatea tactică era sintagma, compusă din 256 oameni, așezați într'un careu de 16 rânduri, formând 16 șiruri. Între rânduri și șiruri 1.80 m.

Subunitatea sintagmei era tasiarchia, formată din 8 șiruri.

Cea mai mică subunitate era șirul (16 oameni, unul după altul).

Chiliarhia. Patru sintagme în linie, între sintagme loc pentru mișcarea sintagmartarului (seamănă cu batalionul în linie de companii în coloană).. Două chiliarhii formau merarhia asemănătoare (semibatalionului).

Falangarhia: Patru chiliarhii în linie, între chiliarhii interval ca mai sus.

Falanga. Patru falangarhii în linie, între falangarhii interval de 15 — 20 metri.

Mai erau grupe terțiare sau taxeisurile (3 chiliarhii, mai mult administrative).

Cavaleria. Asupra cavaleriei grecești, Renard spune că a fost întotdeauna slabă. Atenienii, la început, nu posedau decât 300 cai. S'a înlocuit slăbiciunea cavaleriei prin trupele ușoare de infanterie (psiliții).

Unitatea tactică la cavalerie era „*insula*”, compusă din 64 călăreți, așezați în 4 rânduri de câte 16 călăreți. Mai multe insule la un loc constituiau o aripă.

Comanda armatei la atenieni o aveau, în fiecare zi, câte un general numit strateg¹). (Erau 10 strategii, câte unul din fiecare trib). Mulți din strategii renunțau la comandă în onoarea celui sau celor mai distinși dintre ei.

La spartani, cei 2 regi comandau, pe rând, în fiecare zi.

Tactica. Unitățile mari ale infanteriei, (chiliarhii, falangarhia și chiar falanga), se adunau pe o singură linie, având distanțele și intervalele arătate în capitoul precedent. Pentru formațiunile de adunare, paradă și reviste găsim peltaștii constituiți în 16 sintagme, de 16 oameni front și 8 adâncime pentru fiecare falangă și așezați în linia II-a pe o linie înapoia falangei, iar psiliții câte 2000, de fiecare falangă, așe-

1) În timpul când strategul exercită comanda se numea Polomark și sub președinția lui se decideau toate măsurile.

zați înaintea intervalelor. *Cavaleria* la aripi în grupe de insule.

Pentru *formațiunile de manevră și luptă* intervalele între siruri se reduc la 0,90. Psiliții trec înaintea falangelor, pentru a pune în dezordine unitățile adversarului și a-l angaja în luptă, iar cavaleria rămâne la flancuri.

În primele operațiuni găsim falangele compuse numai din infanterie, (în luptele când grecii resping pe perși), falangele de psiliți și peltaști unele lângă altele, psiliții după ce alarmau și angajau pe adversar, în ordine risipită, se retrăgeau printre intervale.

Nu găsim, în luptele grecilor, idei precise de manevră în vederea luptei și nici de întrebuințarea rațională a trupelor după proprietățile lor, sau împărțirea lor după siguranță.

Din formațiunea de adunare, grecii se puneau în marș către un flanc, sau direct înainte. În cazul I-ii mișcarea se zicea în *paragogă*, întorcându-se oamenii pe loc către flancul comandat; în cazul al II-ilea se zicea *epagogă*, rupând pe sintagme dela un flanc.

III.

ORGANIZAREA MILITARĂ A MACEDONIEI.

Recrutarea era ca și în Grecia. Tabăra întărită dela Pella era destinată ca punct de concentrație a armatei.

Mobilizarea era reglementară prin diferite măsuri ce asigurau repeziciunea, prin ofițeri supraveghetori și prin ținerea de controale. În diferite timpuri găsim, afară de armata națională, mercenari, precum și trupele așăților: Traci, prenieni, agrieni.

Infanteria era tot de 3 feluri, ca la greci, cu deosebire că în locul peltaștilor se înființară *hipaspistii* numai nobili. Câte trele felurile de infanterie au fost armate cu arme defensive sau ofensive mai ușoare. Scutul mai ușor și rotund. Numai lancea s'a lungit până la 6

metri și 80 pentru a lua parte la luptă mai multe rânduri.

Tot sintagma a rămas ca unitate tactică a infanteriei: un patrat de 16 oameni, front de 16 adâncime. Găsim, însă, foarte adesea, adâncimea de 12 oameni. Aceste unități făceau față în orice direcțiune, prin simple întoarceri individuale pe loc.

Chiliarhia tot din 4 sintagme, ar în locul falangarniei grecești (4 chiliarhii), găsim taxisul, format din 3 chiliarhii răspunzând unei diviziuni teritoriale a Macedoniei și formând astfel o unitate strategică (Colonel Lupescu). Taxeisurile întrunite în număr variabil formau falanga. Numai hipaspiștii constituiau falanga direct din chiliarhii și luptau de regulă la flancurile oplitilor.

Intervalele între rânduri, șiruri, unitățile tactice și unitățile mari, erau aceleași, micșorându-se la formațiunile de manevră și luptă.

Cavaleria s'a mărit formând două categorii:

Cavaleria grea (campanioni catafracți), cu arme defensive: lancea și spadă.

Cavaleria ușoară (saresofori), cu arme de asvârlire și formațiuni de luptă neregulate.

Unitatea tactică tot insula, (4 sau 8 oameni de adâncime), întrunită, variabil, în linii pe escadroane.

Macedonia mai posedă un tezaur de război, depozite de arme, echipagii de asediu (mașini și care cu instrumente).

Comandamentul era centralizat în mâinile lui Alexandru, care fusese format la școala tatălui său și la curtea lui Epaminonda (Teba). Avea generali, tineri, de valoare și războinici.

Pentru marș sintagmele se succedau ca și la greci către flancuri sau înainte. În luptele lui Alexandru găsim: *formațiuni de manevră și de luptă* pe 2 linii cu armatele amestecate, în raport cu proprietățile lor; găsim avangarda și ariergarda formată din infanterie și cavalerie ușoară.

Manevrele se executau pe taxeis sau Chiliarhie. Pentru izbire intervalele, în fiecare sintagmă, se

reduceau, primul rând făcea zid de scutari, iar următoarele 6 rânduri din spate aplecau lăncile.

Psiliții, întruniți în unități de forțe variabile, serveau în înaintare ca eclerori, luptau împrăștiați la luarea contactului, pregătind lupta prin dezordine adusă în rândurile adversarului; în fine, formau susținerea cavaleriei. După îndeplinirea misiunii, se retrăgeau înapoi, sau pe flancurile dispozitivului de luptă.

IV.

RĂZBOAIELE PRINCIPALE.

Privire generală. Afară de ultima fază a războaielor medice și de războaiele dintre cetățile grece și cele dintre Grecia și Macedonia, — citate la începutul lucrării de față — către sfârșitul perioadei greco-macedonene, au avut loc războaiele lui Alexandru contra perșilor, războaie de mare însemnătate — din punct de vedere militar.

Politica Macedoniei, la venirea lui Alexandru, era cea urmată de Filip și anume:

- a) Să întindă Macedonia până la Mare.
- b) Să adune sub puterea sa, toate Statele și triburile tracice, întinzând marginile imperiului până la Dunăre.
- c) Să aibă întreaga egemonie asupra Greciei.
- d) Să gonească pe perși din Asia, până dincolo de Tigru și Eufrat.

Din această politică a născut ura între Macedonia și Darius, regele perșilor, care la rândul lui; urmărea egemonia asupra popoarelor helenice.

Alexandru, după suirea pe tron, a continuat aceeași politică și a început, mai întâi, prin a forța prin lupte și prin tratative, popoarele helenice, și în special Atena, să-l recunoască ca rege.

După ce se asigură de această parte, procedea la fel cu popoarele din Tracia, care, deși se supuseseră tatălui său, dădura semne de răsvrătire îndată după venirea lui Alexandru pe tron.

După ce forțează și pe aceștia să-l recunoască, pornește contra geților, pe care îi urmărește peste Dunăre, până pe câmpiile Munteniei.

După aceasta, Alexandru se întoarce în Macedonia, ia oarecare măsuri contra Atenei, care, în lipsa lui, începuse mișcări contra lui Alexandru, distruge Teba, care se revoltase contra lui, și apoi hotărăște războiul contra lui Darius.

Atunci, ca și astăzi, atacatorul căuta pretexte de război, pentru a ascunde adevăratele motive.

Pretextele lui Alexandru au fost: dese invazii ale lui Darius și Xerxe, partea luată de persi la asasinarea lui Filip, ajutoarele date revoluționarilor greci.

În realitate motivul era dorința de egemonie asupra popoarelor helenice, dorința lui Alexandru de glorie, și dorința de cucerire moștenită dela tatăl său.

Prin acest pretext Alexandru își asigură simpatiile și concursul întregii confederațiuni grece.

Darius, deși nepregătit, nu renunță la pretențiunile sale și se hotărăște, deocamdată, a rezista, sperând că în urmă, prin intrigă, să poată trage de partea sa unele din Statele grece invidioase de gloria și prosperitatea Macedoniei.

Grecii, deși vedeau, în victoria oricărui din cei doi adversari, un pericol pentru independența lor, totuși, având pe Alexandru în coasta lor au consimțit la lupta contra persilor.

RĂZBOAELE LUI ALEXANDRU CONTRA PERȘILOR

OPERAȚIUNILE DIN 334 a. Cr.

Bătălia dela Granic.

Armata lui Alexandru are 35000 oameni, din care 5000 călăreți și 6000 infanterie ușoară, bine organizată, războită în luptele cu Statele grece.

Armata cuprindea trupele naționale, recrutate din districtele țării, mercenarii bine instruiți și trupele aliaților: Grecii, tracii, peonienii, agrienii; etc. Cavaleria era: grea și ușoară.

Darius posedă un foarte mic număr de soldați mercenari, permanenți, (greci), în jurul cărora ridică,

în masă, populațiunea vastului său imperiu, după importanța războiului. Calitatea luptătorilor era sub mediocră. Elefanți și numeroase mașini de război, ca turnuri mobile, care cu coase, etc., serveau pentru a compensa inferioritatea armatei.

Comandanții se recrutau din satrapii provinciilor. Aceștia având tot interesul ca războiul să nu se facă pe teritoriul lor, a sfătuit pe Darius să reziste în Asia mică la frontieră, deși armata nu era încă nici adunată nici pregătită.

Generalul armatei permanente de mercenari, Rodian Memnon, propuse să se exercite o defensivă de retragere, distrugând din fața adversarului toate mijloacele de trai și apoi a lua ofensiva în Europa, transportând pe Mare forțele necesare și contând pe alianța unora din Statele grece.

Dacă generalul Memnon n'ar fi murit poate că ar fi reușit planul său pe apă, flota persilor fiind mult superioară.

Darius se hotărăște, însă, a rezista cu primele forțe disponibile pe linia râului Granic, așteptând sosirea masselor adunate în interiorul imperiului.

Pentru liniștea în țară și pentru a se face față vre-unui atac al adversarilor venit pe Mare, Alexandru a lăsat în Macedonia, sub Antipater, 3 taxii de hopliți. Iar el pornește în Asia mică, contra persilor, trece Dardanelele între *Sestos* și *Abydos*, urmează linia de invazie pe litoralul Mării, ca să se poată aproviziona ușor și continuă marșul în patru coloane acoperite de o avangardă de trupe ușoare precedată de numeroși eclerori; coloanele din centru erau formate din infanterie grea și mijlocie, iar cele laterale din cavaleria grea susținută de cavaleria ușoară și de infanteria ușoară.

Armata persă, ocupă o pozițiune pe malul drept al râului Granic, cu 10000 hopliți, mercenari greci, iar înaintea acestora 20000 călăreți.

Alexandru, cunoscător al principiilor de război, ia ca prim obiectiv această armată, și se îndreaptă, cu repeziciune, în contra ei.

Coloanele lui Alexandru, protejate de avantgardă, au luat următorul dispozitiv de luptă, îndată ce au descoperit pe inamic. *Centru*, infanteria grea, *aripile* cavaleria grea susținută de cavaleria și infanteria ușoară. Cavaleria din dreapta, legată de centru prin infanteria mijlocie. Trenul armatei rămâne înapoi păzit de infanteria ușoară.

Armata persană este atacată în flancul stâng, mai întâi de *avantgarda* macedoneană, apoi de *aripa dreaptă* cavaleria grea susținută de cavaleria și infanteria ușoară; în acest timp, restul frontului persan este menținut de centrul și *aripa stângă* macedoneană, care înaintează în eșaloane cu *aripa dreaptă* înainte, pentru a ține legătura cu eșalonul ce da atacul de flanc.

În ultimul moment, armata persă este atacată de Alexandru, cu energie, de front și de ambele flancuri; victoria se decide de partea macedonenilor, armata persană este aproape complet distrusă.

Diferite măsuri după bătălia dela Granic.

Alexandru cucerește litoralul occidental al Asiei, ocupând porturile importante și stabilind comunicația pe Mare cu Macedonia. Ocupă bogatul teritoriu al Lydiei, și îi redă constituția și libertatea răpite de Darius. Cu modul acesta își asigură simpatia populației și alimentarea, căci armata lui avea hrana numai pentru o lună.

Pentru asigurarea libertății de acțiune trimite un detașament spre interiorul Asiei, la distanțe, astfel ca să-i dea timpul necesar de concentrare în cazul când Darius ar fi luat ofensiva.

După luarea acestor măsuri, care îi asigurau o bună bază de operație, înaintează în interiorul țării, către Frigia, luând, la *Gordian*, *) cuartierele de iarnă; și acoperind comunicațiunile pe uscat cu Europa. Acî armata este complectată cu recruții sosiți din Macedonia. (Maior Lupescu op. cit. p. II, pg. 8—9).

*) Vechea capitală a regatului Frigiei.

BĂTĂLIA DELA ISSUS.

Operațiunile din anul 333 a Cr.

În anul 334 Darius nu a dat toată importanța năvălirii lui Alexandru. După înfrângerea dela Granic a înțeles pericolul, și a adunat armatele tuturor satrapilor, formând astfel o armată de 400 mii oameni, adunată în câmpiile Siriei la Sochi. Necunoscând conducerea războiului a lăsat neocupate drumurile din colinele muntoase pe unde inamicul putea să apară în câmpie.

Alexandru, informat de situațiunea armatei inamice, hotărăște să o întoarcă pe la aripa stângă, de-
bușând în câmpia Siriei prin trecătorile Syriene (Piles syriennes).

Darius, la rândul lui, părăsește Syria, trece mun-
tele Amanus prin trecătorile ciliene și cade în spatele
lui Alexandru în gâtul strâmt dintre Amanus și Mare.
Acî ocupă o pozițiune pe malul drept al Pinarului,
lângă Isus și trimite un detașament în munți care să
cadă pe flancul drept al macedonenilor. Intențiunea sa
este să împingă armata lui Alexandru către Mare, s'o
învăluie și s'o distrugă. Dar, efectivele sale fiind foarte
mari, nu a putut nici să le așeze bine pentru luptă,
nici să le întrețină bine, nici să le aibă în mână, din
cauza fâșiei înguste de teren în care fusese așezată
armata.

Alexandru, ajuns la Marynados (30 km. sud
de Issus), află de manevra lui Darius și, încrezător în
valoarea armatei sale, ia imediat deciziunea să dea
o bătălie ca să scape situația strategică critică în care
se găseă.¹⁾

Neputând înainta, el așează trupele astfel: „O a-
vantgardă din infanteria ușoară, apoi hopliții, hipas-
piștii cavaleria grea și cavaleria ușoară.

„De îndată ce spațiul se lărgeste, infanteria se des-
fășură aproape în aceiași ordine ca la Granic; cavale-
ria, care la început rămăsese în eșaloane înapoia aripei

1) Genii militare se vor fi născând, dar ele nu se pot pune în
evidență fără armate bune.

lor, ia, pe măsură ce spațiul permite, locul său normal. Un detașament este trimis a acoperi flâncul drept, în contra detașamentului perșilor, trimise de Darius, în munții Amonului; o parte din detașamentul macedonean este utilizat în timpul luptei, pentru a prelungi aripa dreaptă.

„Alexandru câștigă victoria prin un atac în flancul stâng, cu cavaleria, și un atac de front cu infanteria grea.

„După victorie, Alexandru execută o urmărire viguroasă, distrugând, aproape în totalitate, armata lui Darius”. (Maior Al. Lupescu, op. citit. p. II).

Victoria dela Issus pune pe Alexandru în puterea de a stăpâni jumătate din imperiul perșilor și-i deschide drumul Eufratului spre Babilon. El, însă, caută să-și asigure, mai întâi, simpatia și siguranța în teritoriul ocupat și apoi să continue cuceririle. Astfel, ocupă Syria și Fenicia, stabilindu-se, solid, pe terenul cucerit și întinzându-și mai mult baza sa maritimă. În restul anului el ocupă Sidonul, Tirul, ținuturile evreilor, cetatea Gaza, apoi trece în Egipt, ocupă Memfis, Libia și pune bazele cetății Alexandria la gurile Nilului.

OPERAȚIUNILE DIN ANUL 332.

Bătălia dela Arbella.

Darius, bătut, anii precedenți, la Granic și Issus; reconstituie armata sa în Mesopotamia și o concentrează aproape de Gaugamela la 40 km. est de Tigru și 50 km. de orașul Arbella..

Nu se cunoaște bine organizarea armatei sale. Se știe că era mai multă cavalerie și oarecare infanterie recrutată din diferite straturi, armată cu arcuri, reuniți în masse compacte, fără nicio aptitudine de a lupta izolați. Avea care de asalt și elefanți.

Nu se cunosc efectivele armatei lui Darius,*) în

1) După unii istorici: vreun milion de pedestri, 40.000 călăreți, 200 care de războiu (asalt) și 15 elefanți. Cele mai multe tratate militare contestă acest număr.

orice caz a fost mai numeroasă decât a lui Alexandru care atingeà 50.000.

Armatele lui Alexandru cuprindeau cavalerie grea și ușoară, inferioară în număr față de cavaleria lui Darius, infanterie grea, mijlocie și ușoară. Avea și arcași călări.

Infanteria grea cuprindeà falanga de opliti (infanterie grea), macedonieni cu sulii de 6 metri lungi și cu rândurile și șirurile strânse. Nu puteà fi întrebuintată la atac, dar puteà să susțină o lovitură.

Hipaspiții macedonieni și peltaștii greci formau infanteria mijlocie, mai puțin greu armată ca oplitii, în stare de a se mișcă vioi și de a ataca. Aveau lancea și sabia, și câteodată javelotul.

Infanteria ușoară cuprindeà pe aruncătorii cu praștia, arcașii și o trupă de agrieni, renumiți ca aruncători de javeline.

Alexandru a așezat, în prima linie, falangele de infanterie grea și mijlocie încadrate de cavalerie.

În linia doua, debordând cele două aripi, trupele ușoare de cavalerie și infanterie cu care voia să execute manevra și să atace.

Darius a așezat, înaintea primei saie linii, carele de asalt și elefanții, iar la aripi cavaleria ușoară.

Alexandru execută o mișcare jumătate la dreapta, în eșaloane, ca să se arunce apoi asupra flancului stâng inamic.

Darius observând mișcarea, încearcă să i se opună, prelungind stânga sa, și apoi ordonă șarja.

Cavaleria lui Darius reușește să atace extremitatea dreptei lui Alexandru; însă, în acelaș timp, se găsește ea însăși atacată în flanc de cavaleria ușoară a lui Alexandru, care se găseà la dreapta liniei a doua.

Lupta rămâne nedecisivă, câtva timp, între aceste trupe ușoare.

În acest moment Darius încearcă să spargă centrul macedonean cu carele de asalt; însă, fie că conducătorii carelor au fost atacați, fie că alte cauze s'au ivit, carele de asalt s'au abătut în lături și n'au produs efectul dorit.

În acest moment liniile adversare se aruncă unele asupra altora, producându-se mari goluri în linia perșilor. Trupele ușoare macedonene manevrează în aceste goluri și aduc oarecari perturbări și pierderi trupelor lui Darius. Totuși, lupta rămâne nedecisă. Darius, crezând cauza pierdută, părăsește câmpul de luptă, ceea ce face ca toată trupa să-l urmeze. Astfel Darius pierde bătălia.

Observațiuni generale și militare.

1) Atena, Sparta, Teba și Macedonia pot servi, astăzi, ca exemple clasice pentru confirmarea adevărului următor: Popoarele nu pot trăi dacă în sufletul și în mintea lor nu topesc în părți proporționale și necesare cele trei elemente ale voinței: *Suflet, intelect și putere fizică.*

Atena, prea mult intelectualizată și sentimentalizată, cade sub Sparta, când aceasta din urmă atinge apogeul dezvoltării sale fizice.

Sparta, la rândul ei, după ce cucerește Atena, grație puterii fizice, nu poate să trăiască și să se afirme în lume, neavând dezvoltate, în mod proporțional, celelalte două elemente: intelect și suflet.

Teba se ridică, grație unei bune organizări și grație înțelepciunii câtorva conducători (Epaminonda și Pelopida); dar, cade, ca și Sparta, neputând să dezvolte bine cele trei elemente ale voinței.

Macedonia se ridică, grație acelorși împrejurări ca și Teba, apoi cade din aceleași cauze.

Dintre aceste trei elemente rolul principal pentru a trăi, în paginile istoriei omenirii, îl au: Sufletul și intelectul. Așa se explică cum Sparta, Teba și Macedonia prezintă, în istorie, mai puțin interes decât Atena.

2) În faza întâia a luptelor lui Alexandru, în Asia, el are succese, grație energiei și priceperii militare, dar mai ales grație atitudinii și prestigiului său moral. Din nenorocire, în faza a doua, deși rămâne același general militar, scade însă ca prestigiu și atitudine morală.

și amezit de succese, pregătește el însăși căderea Macedoniei. Numai din următoarele fapte se poate vedea temeinicia celor afirmate aci. După bătălia dela Issus, Darius speriat vrea să dea pe fiica sa de soție lui Alexandru, dar acesta a refuzat.

Un general spune lui Alexandru: Eu să fiu în locul M. V. ași primî. Alexandru răspunse: Și eu să fiu în locul d-tale ași primî.

Din nenorocire, Alexandru nu rămâne aceiaș om moral până la sfârșitul vieței sale.

3) După ce termină cu Darius, Alexandru ia măsuri de ocuparea teritoriului, trimetând diferite detașamente, iar el se îndreaptă spre Egipt, pentru a-și asigura litoralul. Face diferite serbări, se poartă bine cu locuitorii ținuturilor cucerite, și, după ce își asigură situația aci, pleacă să cucerească Persia, trecând până dincolo de Indus. Această beție de glorie și de dominație îi aduce însă căderea.

Curajul, puterea și răbdarea armatei sale începe a scădea, ostașii se revoltă, el este silit a se retrage în Babilon. Aci, se ceartă cu câțiva din generalii săi, omoară pe câțiva din ei, se dă la petreceri și desfrâu; în fine, moare bolnav de friguri.

4) Grecii, care cutreerău imperiul persan, ca negustori sau ca mercenari ai armatelor persane, au înlesnit Macedoniei toate datele asupra putreziciunii imperiului persan, ceea ce a servit foarte mult lui Alexandru pentru proiectele sale de operațiuni.

În războiul cel mare, din 1914 — 1918, germanii au avut foarte multe date asupra adversarilor lor, grație comis-voiajorilor germani răspândiți în toată lumea.

5) Infanteria grea, mijlocie și ușoară, din armatele antice, (hopliții, hispastiții și psiliții); reapare în războiul cel mare din 1914 — 1918, sub forma nouă, dar în fond pentru aceleași cauze. (aruncători de granate, curățitori de tranșee, purtători de arme automate, de gaze, etc.)

6) Proba că Alexandru cunoștea principiile de

conducere la războiului și că înțelegea legătura dintre politică și război, este că el a știut să-și asigure, mai întâi, legătura cu Grecia, a lăsat, acolo, o trupă care să facă față în cazul că s'ar rupe această legătură, a ales litoralul Mării ca linie de operație pentru a se asigura aprovizionarea, după fiecare izbândă a căutat să-și stabilească legături sufletești cu populația cucerită, a luat măsuri să aibă deplină libertate de acțiune în operațiuni, a ales ca obiectiv imediat armata inamică, și, în fine, dispunea trupele astfel ca să poată manevra, și alegea, ca punct de atac, părțile slabe ale frontului adversar.

7) Dispozitivul de luptă arătat la cele trei bătălii ale lui Alexandru este rațional: Centrul formează un eșalon defensiv, ce se refuză inamicului, dar prezența sa menține frontul inamic prin demonstrațiunea ce face. Infanteria grea este indicată pentru acest rol.

Aripa destinată a da lovitura de flanc, a manevra, având nevoie de mobilitate și tărie, e formată de cavaleria grea de prima calitate, ceace constituie forța; iar infanteria și cavaleria ușoară constituie viteza.

Aripa chemată a complectă acțiunea decisivă este formată din cavaleria grea de o calitate mai inferioară (tracii).

Hispaspiștii, fiind mai mobili, asigură legătura între cavaleria eșalonului ofensiv și infanteria grea.

Psiliții execută prima pregătire a atacului decisiv, aducând dezordinea în flancul ce se atacă.

8) Dispozitivul de luptă al lui Alexandru asigură acordul între arme și complectarea reciprocă a acțiunilor speciale fiecărei arme: Cavaleria grea este sprijinită de cavalerie și infanterie ușoară; hopliții ajută, la început, indirect, cavaleriei, care la rândul său pregătește izbirea infanteriei grele.

9) Alexandru, încrezător în valoarea trupelor sale, nu a ezitat un moment să dea bătălia dela Issus, contra unui inamic de 12 ori mai mare.

Deasemenea, nu ezită a schimba linia sa de comunicație, deși aceasta constituia un mare pericol în

caz de înfrângere. Vom vedea asemenea cazuri identice la Napoleon în campania din 1800 și 1806.

10) La Arbella vedem un început de *eșalonare în adâncime*, prin introducerea unei a II-a linii, destinată la întări flancurile și a susține linia I-a. Atacul cavaleriei persane din centru a rupt linia I-a și a ajuns până în tabăra macedoneană, fără a mai întâmpina, altă rezistență. Acest fapt demonstrează necesitatea unei a treia linii în dispozitivul, care, neavând o misiune specială — apărarea flancurilor, — ar fi disponibilă pentru orice eventualitate.

11) Dispozitivul de marș al lui Alexandru permite trecerea ușoară și repede la dispozitivul de luptă. Alexandru variază acest dispozitiv după teren.

La Issus armele se succed după posibilitatea întrebuintărei lor; în timpul marșului în defileu, coloana are nevoie de a rezista, deaceia, hopliții sunt în capul coloanei, iar cavaleria în coadă, neavând teren propriu pentru acțiune.

În totdeauna coloanele sunt precedate de o avangardă care da lui Alexandru informațiuni, precise, asupra inamicului înainte de a începe lupta.

CAPITOLUL III.

PERIOADA ROMANĂ.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA VENIMENTELOR ISTORICE PRINCIPALE.

Dela fondarea Romei, 752 a. Cr., sub domnia lui Romulus, și până la 476 d. Cr., perioada romană prezintă trei faze:

a) *Roma guvernată de regi și întemeierea*, cu încetul, a poporului roman. (754—510).

b) *Timpul republicei*, (510—31 a. Cr.), în care romanii au cucerit popoarele lumii vechi.

c) *Timpul imperiului*, (31 a. Cr.—476 d. Cr.) în care romanii au stăpânit popoarele cucerite până la căderea Romei.

În timpul domniei regilor, Romulus a înființat senatul și armata de pedestri și călări. Tarviniu Priscu aduse luxul și obiceiuri etrusce.

Serviu Tului, face deosebire între plebei și patricieni. Poporul se împarte în 5 clase, după avere cu drepturi deosebite. Ceilalți regi, cari urmară, au contribuit la ura dintre clase.

Romanii practicau agricultura, prețuiau vitejia, respectau cuvintele și jurămintele. Familia era totul — sfântă și curată. — Tatăl avea mari drepturi. Această întocmire a adus renumele și progresul romanilor. Când s'a distrus puterea familiei a început vițiile și destrăbălările. Erau împărțiți în trei triburi, fiecare trib în 10 curii compuse din familii.

Patricienii — familiile vechi cari înființaseră Roma.

Clienții — familiile cari trăiau pe lângă ei.

Plebeii — din ținuturile și orașele cucerite aduși la Roma, însă fără drepturi.

Roma eră guvernată de regi cari erau și judecători și comandanți de armată. Puterea lor eră mărginită de patricieni.

Credeau în zei cari se puteau îmblânzi prin sacrificii. Adoptaseră și zei de ai popoarelor cucerite. Nu aveau o clasă de preoți.

În timpul republicei evoluția s'a petrecut după cum urmează:

Poporul, sătul de cruzimile regilor, făcù o lege, care pedepsea cu moartea pe cine va mai cere regi și înființă republica care a ținut 5 secole. La început se guvernă de 2 consuli. În timpul lor au fost răscoale, intrigi, certuri, făcute de partizanii regilor înlăturați.

Pe la 493 încep luptele pașnice dintre plebei și patricieni. Plebeii nu aveau drepturi civile și din cauza războaielor dese neputând lucra pământul, rămâneau datori la patricieni, iar din cauză că nu puteau plăti datoriile erau luați robi.

Mai târziu, neputând obține drepturile pe cale pașnică s'au revoltat și n'au vrut să mai meargă la război.

Au apărut, atunci, legi ușoare pentru plata datoriilor și astfel au consimțit să meargă iarăși la război. După război patricienii uitaseră obligațiunile către plebei. Plebeii se răsculară din nou, părăsind Roma și nu se întoarseră decât cu condițiunea de a alege și ei tribuni. Scopul eră de a li se da pământ. Spurius a votat o asemenea lege, dar senatul îl acuză că vrea să se facă rege și poporul îl condamnă la moarte.

Pedeapsa poporului a fost că abia după un secol s'a dat pământ.

Tribunii susțineau drepturile plebeilor și cereau legi scrise, deoarece numai patricianii cunoșteau obiceiurile cu care se conducea și administra țara, din care cauză plebeii erau înșelați.

Se înființară decemviratul de 10 ani pentru alcătuirea legilor.

Primele 12 tabele-legi au fost scrise în 11 ani, nu erau în toate punctele avantajoase pentru plebei; totuși, legile acestea îmbunătăți mult soarta plebeilor, căci își știau fiecare drepturile.

Legea opreă căsătoria între cele două clase. După câțva timp plebeii cerură întinderea drepturilor și se admise căsătoria între membrii celor două clase.

Mai târziu, cerură să aleagă și ei un consul, dar nu reușiră, însă în schimb înființară tribuni militari cu foarte multe drepturi.

Câțva timp încetară luptele interne, căci pe la 405 — 395 veni războiul cu etruscii, și invazia galilor care predară totul și arseră Roma. Galii fură cunșpărați cu bani și astfel se retrase. Acum, iar apar lupte între patricieni și plebei. În fine, se înființă, din nou, consuli. Dela 342 — 270, după diferite lupte, popoarele Italice fură cucerite de romani. Când o țară eră cucerită se înființau colonii cu soldați bătrâni. Coloniștii împiedecau răscoalele, făceau să se adopte limba, obiceiurile, etc., astfel că multe popoare cucerite au devenit romane. Romanii se purtau bine cu cucerii în Italia, de aceea putură să scape de răscoale și revolte, în timpul când erau ocupați cu alte cuceriri din afară. Când romanii cuceriseră Italia, fenicienii se întăreau și cuceriseră Cecilia, Sardinia și o parte din Spania. La 264 romanii voind a cuceri Cecilia se isbiră de cartaginezi și astfel încep cele trei războaie punice.

Evenimentele principale dela războaiele punice până la căderea Romei.

În primul război punic. (264 — 241).. Romanii înving și câștigă Sicilia.

În al doilea război punic. (218 — 201). Roma amenințată, se apără și învinge în cele din urmă.

În al treilea război punic. (149 — 146).. Romanii atacă și distrug Cartagina.

În timpul războaielor punice Roma cucerește pe rând: Macedonia, Grecia, Spania și toate coloniile lui Alexandru. Între anii 133 — 31 a. Cr. au fost, în Roma, războaiele civile, dar tot în acel timp între anii 58 — 52 se cuceră Galia, cu armate romane bine organizate și conduse de Cezar, pentru a se asigura pe uscat comunicațiile cu Spania.

Epoca lui Cezar conține punctul culminant al ideii militare în perioada antichității, căci sub el s'a putut vedea, bine, caracterul și valoarea manevrelor strategice.

În acel timp popoarele care locuiau în Galia, (belgii, celții), erau divizate în multe grupe mici și romanii, prin politica lor, știură să țină separarea și chiar între aceste grupe, unii fiind partizani ai Romei, alții amici și aliați.

Forma de guvernământ a acestor grupe era diferită. Diferite grupe se aliau și formau confederațiuni sau ligi. Așa era confederațiunea arvernilor și a eduilor.

Cei dintâi dușmani ai romanilor, ceilalți prieteni. Aproape în fiecare din ele se găseau 3 clase sociale: Druzii (clasa preoților), cavalerii (clasa războinicilor), sclavii (majoritatea de prizonieri, care lucrau pentru clasele dominante).

Confederațiunile nu erau bine organizate politicește și, adesea, consiliile lor de război temporizau discuțiunile și înlănțuiau fatal pe comandantul trupelor. Acele confederațiuni aveau, în majoritate, cavaleri. Cavalerii luptau izolați și erau împărțiți, după avere, în servi și clienți.

Infanteria avea o importanță secundară, armată cu scut și lance, luptă în masă fără nicio ordine tactică. Deși nu erau bine organizate, armatele confederațiilor totuși în timpul luptelor cu Cezar, au avut ca comandant pe Vercingetorix, un mare căpitan al acelor timpuri.

Vom vedea, mai jos, cum s'au desfășurat luptele lui Cezar contra lui Vercingetorix.

După cucerirea Galiei, războaiele civile, în Roma,

devin mai grele, din cauza grijei ce aveau pompeienii (și aristocrații) că Cezar va fi mai bine văzut. Pompei reușește să fie numit dictator, Cezar vine în Italia și luptă câțva timp. Fiind numit dictator pornește lupta contra lui Pompei. Acesta este învins la Farsala și fuge în Egipt, unde fù omorât de Ptolomeu.

Cezar vine în Alexandria și pedepsește pe omorâtor, lasă Egiptul în stăpânirea Cleopătrei, sora lui Ptolomeu, și pornește contra regelui Pontului pe care-l bate repede; atunci a zis: „Veni, vidi, vici”.

După câțva timp fù numit dictator pe viață. În mod tacit a transformat republica în monarhie și în loc de rege primește titlul de *Imperator*, adică comandant al armatelor..

Lucră ca un monarch, așteptă doar momentul să fie numit rege.

Hotărî să supună pe daci și pe parți, să întindă imperiul până la Ind, să facă un imperiu universal. La anul 44 fu asasinat de către partizanii republicei. La 31 a. Cr., după oarecare evenimente, se întemeează monarhia sub Octavianus, căruia i se dăde titlul de împărat.

Pe la 14 d. Cr. imperiul roman cuprindea: Italia, Spania, Galia, o parte din Germania, Panonia; Grecia, Macedonia, Asia și Africa. După moartea lui Octavian, 54 d. Cr., se cucerî și o parte din Britania. Până la 98 d. Cr. urmează împărați cruzi, moleșiți, demoralizați. În fine, între 98 — 117, domnește Traian, urmează apoi în veac de mărire până la 193, după care împărații începură să fie răsturnați unii după alții, legiunile și pretorienii se ridicau și dădeau jos pe împărați după voia lor, generalii erau pretendenți la scaun, tocmai în acest moment critic când barbarii se pregăteau de năvălire.

Dacia, aflată în drumul barbarilor, fù părăsită, la 227. Apoi începe părăsirea altor popoare depărtate. La 285 d. Cr., sub Deoclețian, se împarte imperiul în două. În fine, între 325 — 337, Constantin cel mare îl împarte în patru: *Orientul, Iliria, Italia, Galia*.

Acum, armata era alcătuită numai din mercenari, mai ales germani. Vechile virtuți militare dispar. Romanii alergau după slujbe bine plătite și înalte; agricultura și meseriile se găseau în stare de cădere. Constantin cel Mare, ca să rupă cu trecutul, mută reședința dela Roma la Bizanț (Constantinopol). Acum, începù răspândirea creștinismului. După moartea lui Constantin imperiul suferă diferite împărțiri. În fine, la 395, îl găsim împărțit între Onorius și Claudiu Celdintâi: *Apusul*, cu capitala Roma, cel dealdoilea: *Orientalul*, cu capitala Constantinopol.

Aceste două părți, fiind în continuă ceartă, ușurează năvălirile barbarilor, cari ocupă, rând pe rând, diferite provincii romane.

Apusul, cade pradă popoarelor germane, la 446 (Căderea Romei). Răsăritul unde grecii căpătaseră întâietate continuă să trăiască până la 1455.

II.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ORGANIZĂRII ȘI ARTEI MILITARE.

Recrutarea era națională. Serviciul obligatoriu și personal pentru clasele avute. Mai târziu, marile întreprinderi militare au făcut a se recruta și din clasele sărace. În activitatea dela 17 — 46 ani. Toți luau parte la război. În rezervă dela 46 — 60, pentru paza cetățitorilor din interior. Mobilizarea se făcea foarte repede, căci recrutarea era regională pe legiuni.

Infanteria era de patru feluri:

Veliții. Infanterie ușoară. Aveau spada și praștie, purtau scuturi mici, ușoare și luptau în ordine risipită înaintea și pe flăncurile legiunilor.

Haștarii. Soldații cei mai tineri, armați cu cască, chiurasă, scut, jambiere (*defensiv*) și cu pilum, sulită de înălțimea unui om, spada dreaptă și praștie (*ofensiv*).

Principii. Cei mai viguroși dintre adulți, armați aproape ca haștarii.

Triarii. Cei mai vechi și mai războinici, armați cu lănci lungi aproape 3 metri și spade (*ofensiv*) și cu unele din armele *defensive* arătate mai sus.

Formațiunile tactice. Unitatea mai mică a infanteriei era manipulul. Un dreptunghi de 10/8. A variat cu unul sau doi oameni frontul sau adâncimea. Legiunea falangă: compusă din 3000 oameni, pe 6 rânduri; cu intervalele și distanțele 1,80 metru¹⁾. Inapoi, la câțiva pași, hastarii pe 2 rânduri, destinați a umple golurile și a lupta în ordinea risipită. (Intre 390—264 găsim I-a formație manipulară). Legiunea împărțită în manipule a 10 oameni, front pe 8 adâncime, pe o singură linie la interval egal cu frontul. Manipulele compuse din cele trei feluri de luptători (principii, triarii, hastarii). La începerea primului război punic, găsim a două formație manipulară, (264 — 107), adică: așezarea manipulelor pe 3 linii, la distanță de 100 metri, având fiecare linie câte 10 manipule, însă efectivul manipulelor și armele fiecărei linii erau variabile (linia I-a hastarii, a II-a principii, a III-a triarii).

Acum, se creează *velitii*, destinați a asigura siguranța coloanelor și a lupta în ordine risipită înaintea și pe flanc. În timpul războaielor civile, 107 — 31 înainte de Cr., găsim întâia și apoi a doua formație cohortală.

Întâia formație cohortală, (Marius), se întrunesc 3 manipule în adâncime și formează cohorta, careia i se mărește efectivul la 600. Se unifică armamentul. S'a desființat lancea și pilum.

Cohortele se împart în 6 centurii, 10/10 alături. Falanga era compusă din 10 cohorte, pe 2 linii, la 100 metri. Cohortele la intervale egale cu frontul. A doua formație cohortală, (Cezar), dispune cohortele pe 3 linii, având 3 — 4 cohorte în linia I-a și a II-a, iar restul în a III-a.

Linia întâia și a doua avea sarcina, ca, prin efor-

1) Primele 4 rânduri oameni mai bogați și mai bine armați: principii; celelalte două triarii.

turi succesive și prin mijloacele lor, să aducă lupta la bun sfârșit. Linia a III-a, pentru împrejurări neprevăzute, în orice direcție, (organizarea ordinei perpendiculare). Tot în timpul lui Cezar găsim și rezerva independentă, compusă din legiunea de câte 2 arme.

În fine, pe timpul lui August apare a treia formație cohortală, adică revenirea aproximativă la strângerea cohortelor pe o singură linie, fără intervale. Înmulțirea armamentului, adică, ceea ce fusese 7 secole în urmă.

Cavaleria. De 2 proveniențe: Romană și aliată. Unitatea mai mică turmă, cu 10/3 adâncime, cea romană și 10/4 cealaltă. A fost întrunită, uneori, în aripi la 5 turme, alteori în escadroane a 10 turme.

Mari unități. Armata romană era organizată pe legiuni, compusă din infanterie și cavalerie. Efectivul legiunilor a variat, în diferite timpuri, între 3 — 6000. Proporțiunea între cavalerie și infanterie a variat dela 1/10 — 1/6.

Legiunea a început cu formațiuni grele, a progresat la maximum de mobilitate și întrebuințare tactică, iar în perioada de decădere a ajuns de unde plecase.

Comandamentul. S'a executat, variabil, în raport cu forma de guvernământ, așa că legiunile au fost comandate de regi, consuli, (unul în fiecare zi), dictatori.

În timpul războaielor punice legiunile erau comandate de către cei doi consuli pe rând.

Că procedeu de luptă, pe lângă cele ce se deduc prin modul organizării armelor și unităților se adaugă:

Veliții, produceau dezordine.

Hastarii, intrau în acțiune, asvârlind pilum în scutul adversarului, pentru a-l descoperi, apoi lancea cu spada. La nevoie interveneau principii, intercalați în hastarii; când aceștia nu reușeau, se retrăgeau între intervale și printre flancuri, lăsând loc triarilor și astfel toată legiunea dădea isbitura.

III.

RĂZBOAELE PRINCIPALE.

Războaele punice.

Situafia politică înainte și pe timpul întâiului război punic.

Romanii, cucerind Italia sudică, ajung în apropiere de poporul cartaginez, care stăpâneà coasta Africei și aveà egemonia asupra insulelor din Mediterana și asupra Siciliei.

Poporul roman erà înclinat către viața de arme, pe când cel cartaginez erà înclinat numai către comerț. Și unul și altul voia să-și întindă puterea asupra lumii.

Sosise, dar, momentul să se hotărască care din acestea va stăpâni lumea: viața negustorească (Cartagina), sau viața războinică (Roma).

Marea Mediterană erà stăpânită de cartaginezi, care cucerise și Sicilia, afară de cetatea Siracuzei. Această cetate s'a opus cu demnitate și cartaginezilor și romanilor; dar, în cele din urmă, a fost cucerite de romani.

Cartaginezii, pierzând energia asupra Siracuzei, deveniră dușmani ai Romei, pe care o neliniștesc pe Mare, flota romanilor fiind slabă.

Romanii,¹⁾ care aveau bună armată de uscat, înțelegând slăbiciunea lor pe Mare, organizează o flotă, puternică, în anul 260, obține victoria navală aproape de Mile.

Această înfrângere aduce în luptă politică cele două partide cartagineze; familia Hanon, care voia pa-

1) Romanii, buni luptători, corp la corp, inventează următoarea metodă de a trece pe corăbiile cartaginezilor unde îi măcelăreau: asvârleau un exagon din corabia lor și prindeau corăbiile cartagineze de ciocul pe care-l aveau în față. Trăgeau corabia aproape, aruncau o punte și săreau apoi pe corabia cartagineză unde măcelăriau pe cartaginezi.

Cu această ocazie Romanii au reduta „*Coloana Rostrată*“ cu etaje marcate prin corăbii.

cea și desființarea armatei; secundul, condus de familia Barca, care cerea armate bine organizate și conduse pentru interesul țării.

Romanii, stăpâni pe Mare, încurajați de certurile interne ale Cartaginei, hotărâră, acum, să treacă pe pământul Africei, contra cartaginezilor, și trimis flota lor și trupele pe uscat sub comanda a doi consuli.

Partidul politic antimilitarist, cartaginez, nedându-și seamă de pericolul ce-i amenință, ia comanda lui Amilcar Barca, și o dă unui membru din familia Hanon, care pornește înaintea romanilor cu flota cartagineză, însă, în lupta dela Ecomon, (256 a. c.), este bătut, și astfel Cartagina rămâne fără oaste.

Armatele romane, ale celor doi consuli, cuceresc toate cetățile de pe coastele Africei și ajung până sub porțile Cartaginei.

Senatul roman, amețit de aceste succese, cade, la rândul lui, în greșeala cartaginezilor, retrăgând o parte din efectivele armatelor romane din Africa, în timp ce cartaginezii, dându-și seamă de pericolul ce-i amenință, chemă la comanda trupelor pe Amilcar Barca.

Aceste împrejurări aduc înfrângerea romanilor pe apă și pe uscat în anii 255, 254, 253.

Centrul războinic și al grupei, pentru armată, apare din nou la Roma, și astfel la anul 250 obțin pe apă victoria dela Panormus.

După 9 ani de luptă, cu alternative de succese de o parte și de alta, se termină primul război punic, prin pacea din 241, prin care Cartagina renunță la orice pământuri în Sicilia, și plătește romanilor despăgubire de război, timp de zece ani.

Cartagina, gonită din Italia, Sicilia și Orient, caută o compensare în cucerirea Spaniei. Această acțiune vizează și un scop politico-militar: Apropierea, pe uscat, de populațiunile ostile Romei. Romanii își dau seama de pericol, și, sub influența rezultatului ultimului război, impun Ebrul ca limită maximă a tendințelor Cartaginei.

Situația politică la al doilea război punic.

Luptele între cele două partide cartagineze luau proporții din ce în ce mai mari.

În acest timp, armatele mercenare cartagineze, nedisciplinate și averse de bani, începură să se revolte și să treacă deoparte și de alta a celor două partide, ceea ce dădu naștere unui război civil.

În fața acestei catastrofe mulți membri din Hanon se retraseră, făcând loc lui Amilcar Barca.

Acesta, ajutat de un sâmbure de oaste, credincioasă, măcelărește o bună parte din armata mercenară răsvrătită și restabilește, astfel, ordinea în interior.

După aceasta, Amilcar Barca, a lăsat partidele politice să-și continue lupta în interior, iar el, cu armata, a pornit să-și recucerească provinciile pierdute din Africa, apoi a trecut în Spania, cucerind o bună parte din ea.

După moartea lui, Asdrubal, ginerile lui Amilcar Barca, a luat comanda trupelor și continuând aceeași politică a înaintat în Spania până la Ebru.

Romanii, înțelegând pericolul ce-i amenință, prin înaintarea cartaginezilor în Spania, către frontiera lor, încheie, cu ei, pacea la 228, stabilind Ebrul ca limită a influenței cartagineze.

La 221 murind Asdrubal s'a trecut comanda armatelor asupra lui Anibal, fiul lui Amilcar Barca.

Anibal era un patriot înfocat, un dușman înverșunat al romanilor, și un om extraordinar ca voință și energie, un ostaș desăvârșit și un cunoscător al conducerii războiului.

El hotărăște să atace pe romani, trecând prin Pirenei, să revolte popoarele din nordul Italiei contra romanilor și apoi, ajutat de armatele aliâte, să sfărme oastea romană.

Astfel începe al doilea război punic, care durează de la 218 până la 202, și în care timp Anibal obține

succese desăvârșite, în primii 3 ani, și începe a pierde, în restul timpului, din cauze independente de el.

Situația militară și forțele adversarilor.

Cartagina. Populația sa, absorbită numai de spiritul comercial și de antimilitarism, din greci, spanioli, africani și cartaginezi, precum și din auxiliarii dați de aliați. Numai că inamicul ce apără la porțile cartagineze, luă armele pe care însă nu știă a le mânui.

Mercenarii alcătuiesc infanteria grea, constituită în falangă. Infanteria ușoară eră dată dintre auxiliari.

Cavaleria, în special cea numidă, eră superioară infanteriei.

Comandamentul eră mult influențat de guvernăți mânt, care doreș viclenia; dar, având teamă de dictatura militară a generalilor învingători, adesea schimbă pe generalii buni, sau exilă pe cei victorioși.

„Trebuie, dar; ca generalul să aibă o mare tărie de caracter, o dragoste pentru meseria armelor, sau un sentiment de ură personală contra inamicilor Cartaginei, pentru a se devota, cu totul, războiului; fără a ține seamă de influența guvernului. Din asemenea oameni făcș parte *Anibal* și familia căreia aparținea: Barca, care a dat o serie de generali, iluștri, Cartaginei. Totuși, spiritul comercial și bănuitor al Cartaginei ajută foarte puțin, sau de loc, acțiunea militară: ajutoarele în oameni și bani cerute de generali nu erau acordate de guvern decât numai dacă comparațiunea între cheltueli și câștig indică un profit sau când nu se vedeă, în succesele generalilor, o amenințare pentru stabilitatea republicei.”¹⁾

Anibal aveă în Spania, în iarna anului 218 à. Cr., 90000 infanteriști 12000 călăreți și 37 elefanți. El speră să mărească acest efectiv prin alianțe și prin redășteptarea sentimentului de independență în populațiunile civilizate de romani.

1) Maior Al. Lupescu, op. citat, pag 21.

Romanii. La început, clasele mai avute, aveau dreptul să apere patria, servind pe socoteala lor. Mai târziu, s'au deschis rândurile armatei și proletarilor, pentru a putea complectă efectivele. Drepturile la funcțiunile Statului se dobândeau numai după un serviciu militar în război, instituția militară fiind socotită ca cea mai de seamă dintre instituțiile sociale.

După averea cetățenilor se înrolau, mai întâi, cavaleria, apoi infanteria grea și în urmă infanteria ușoară.

Cavaleria cea romană și aliată, eră inferioară celei cartagineze și luptă în turme la aripile legiunei.

Infanteria grea constituia baza legiunei; iar infanteria ușoară eră atașată pe lângă unitățile de infanterie grea și infanteriștii luptau izolați înaintea și pe flancurile legiunei.

Comandamentul. Eră încredințat celor doi consuli ai republicei, oare, în același timp, erau șefii puterii executive. Ei erau aleși, mai întâi, de Senat, apoi de popor, pe termen mărginit, (1 apoi 5 ani), dintre cei ce trecuse prin toată erarhia funcțiunilor civile și militare. Se făceau excepții pentru cetățenii de o valoare recunoscută. Acești 2 consuli aveau comanda, pe rând, câte 24 ore.

Legiunile erau comandate de *tribuni*. Diviziunile legiunei, până la șirul de 10 oameni, aveau șefii lor ierarhici (centurioni, decurioni, etc.)

Mobilizarea. Se făcea cu repeziciune, prin faptul că fiecare legiune complectă efectivul din aceeași provincie sau regiune politică.

Există, din timp de pace, un tezaur de război, depozite și fabrici de arme, depozite de subsistență.

Romanii, fiind disciplinați ca cetățeni și antrenați fizicește, aveau calitățile necesare pentru a face războiul.

La începutul războiului al doilea punic, romanii aveau 68,400 oameni.

Proiectele de operațiune la al doilea război punic.

Romanii aveau, de ales, din trei proiecte:

a) Să atace, deodată, în Spania și Cartagina, dar aceasta ducea la împrăștierea forțelor.

b) Să atace, cu toate forțele, pe Anibal în Spania, dar războiul nu se termină dacă centrul politic al unei țări nu este atins.

c) Să atace, cu toate forțele, Cartagina, adică centrul politic al cartaginezilor, soluțiunea cea mai avantajoasă.

Romanii, însă, adoptă prima soluție, împărțind forțele astfel:

O armată de Mare, (Pisa Marsilia), în Spania, sub consulul P. Scipion.

O armată în Sicilia, sub consulul Sempronius, pentru a debarcă în Africa.

O armată sub pretorul Manliu, pe linia fluviului Po, pentru a menține pe galii, de curând, supuși Romei.

În sfârșit, o armată de rezervă se formează la Roma.

Fiecare armată are forța normală: 4 legiuni.

Două căi duc în Italia: Pe Mare, sau pe uscat prin Spania.

Prima cale nu poate fi utilizată, căci romanii stăpânesc Marea, iar punctele de debarcare sunt indicate de calea cea mai scurtă și de situația geografică a celor doi beligeranți.

Anibal, cunoscător al conducerii războiului, știa, că, pentru a obține rezultate, trebuie să bată armatele care i se opun în drumul către Roma.

Ca să ajungă la Roma, putea merge pe Mare, sau pe uscat, prin Spania.

El a ales calea prin Spania, care-l ducea în nordul Italiei, în centru galilor de curând subjugați și care revoltați contra Romei, constituia o bună bază de operație pentru operațiunile viitoare. Îndeosebi, pe aci se găsea în apropiere de Macedonia, inamica naturală a romanilor.

Acest plan avea neajunsul că rămânea Cartagina liberă invaziunii romanilor; dar el spera să atragă către nordul Italiei toate forțele romanilor.

Deosebit, trecerea Alpilor, uză forțele lui Anibal, înainte de a se lovi de armatele romane.

Geniul militar, însă, anulează asemenea neajunsuri prin repeziciune, tact, pricepere, secret. etc.

Anibal alege ca linie de invazie trecătorile Alpilor, din valea Iserului în valea lui Po¹⁾, înexploarate încă până la acea epocă.

Operațiunile din anul 218.

În primăvara anului 218, Anibal începe asediul contra Saguntului, — colonie grecească sub protecția romanilor.

Aceasta constituie declarația de război. Anibal întâmpinând rezistență pe linia Ebrului, pentru a nu pierde timp, lasă o parte din forțe ca să-i asigure spațele; iar el, cu 50,000 infanterie, 9000 călăreți și elefanții, trece Pirinei, atrăgând de partea sa, — prin daruri, — popoarele celtice.

De aci s'a îndreptat spre Ron, pe care l'a trecut respingând oarecare rezistență a galilor, diferite străgăme și demonstrațiuni în diferite puncte.

Scipione ajuns însudul Galiei (Marsilia) și aflând de înaintarea lui Anibal, a luat măsuri să se opună la trecerea Pirineilor, însă, în acel moment, Anibal ajunsese în fața Ronului.

După trecerea Ronului, Anibal se îndreaptă către Alpi, la a căror trecere a întâmpinat mari greutăți, din cauza ostilității populației, dar mai ales, din cauza zăpezii, gerului, viscolelor, etc.

Trecerea Alpilor fusese foarte grea: Anibal ajunge la Turin (Octombrie, 218) numai cu 20.000 infanterie, 6000 călăreți, (câțiva elefanți), ajunși numai grație speranței de glorie și de pradă cu care îi însuflise Anibal.

1) Istoricii nu sunt de acord asupra punctului unde Anibal a trecut Alpii.

Armata se oprește 24 zile lângă Turin, pentru a se odihni și reorganiza. În acest timp Anibal reușește a revoltă pe galii cisalpini în contra romanilor.

În acest timp Scipione a voit, mai întâi, să urmărească pe Anibal prin valea Duranței și prin munții Genevre, însă, în urmă a renunțat la aceste idei și s'a înapoiat cu o parte din forțele sale pe Mare, pe aceeași linie, (Marsilia-Pisa), ca să se întrunească cu trupele consulului Manliu pe Po.

În momentul, însă, când Anibal ajunge în valea lui Po, forțele romane sunt împărțite în 4 grupe:

Semproniu în Sicilia; Cneiu Scipione în Spania cu o parte din forțe; iar *Publiu Scipione* cu altă parte *la Pisa; Manliu pe valea lui Po*, cu 10.000 oameni, ocupând posturile întărite dela *Piacenza*, singur în măsură a opune rezistență.

Însă, Anibal nu poate profita, pentru un moment de această situațiune favorabilă, trebuind să odihnească și să refacă trupele, și să-și asigure noua bază de operații prin alianța cu galii.

Această întârziere a lui Anibal, a dat timp lui P. Scipione să se întrunească cu Manliu la *Piacenza* (20.000 oameni).

Scipione riscă însă o luptă de avantgardă, cu forțe *infericare*, în contra excelentei cavalerii numide în valea Ticinului, la Decembrie 218, unde este bătut și silit a se retrage în *Piacenză*.

Bătălia dela Ticin, terminându-se cu înfrângerea lui Scipione, a avut ca consecință imediată că toată populația galică a trecut de partea lui Anibal.

„Anibal neputând trece Po, în fața armatei romane, execută trecerea mai sus de *Piacenza* și se îndreaptă pe malul drept, către defileul *Stradela*. Trupele romane dela *Piacenza* se opun, sprijinindu-se pe *Castidium* (post fortificat), pentru a da timp armatei lui *Sempronius*, care sosise din *Sicilia*, prin marșuri forțate, la *Ariminum*, de a se apropia de *Piacenza*.

„Scipione, nesimțindu-se însă sigur în mijlocul unei populațiuni ostile, se retrage înapoia *Trebiei*, în fața *Piacenzei*, care constituia baza operațiunilor armatei romane.

„Semproniu ajunge la Piacenza și astfel efectivul romanilor se urcă la 36,000”. (Maior Al. Lupescu, op. citat pag. 32.)

Armata lui Anibal erà, acum, inferioară romanilor ca număr.

El trebuia să dea, însă, o luptă și să obțină o victorie, căci astfel n'ar fi putut ține de partea lui populația galică.

O luptă în condițiuni favorabile el putea să dea numai în câmpia deschisă unde avea, de partea lui, superioritatea cavaleriei.

Anibal, aflând că Sempronius este mai curajos și mai impetuos, încercă să dea lupta în câmp deschis, în ziua când venea rândul la comanda lui Sempronius.

Pentru a-l atrage în câmp deschis trimite infanteria ușoară și cavaleria să demonstreze în fața lagărului roman, și apoi să se retragă înapoi spre câmpie.

Această demonstrație reușește, atrăgând pe Sempronius în câmpie pe un ger ce îngreușă mânuirea armelor.

„Armata romană, menținută pe front, atacată în flancuri și în spate de cavaleria lui Anibal și de un detașament ambuscat în tufișurile râului Tidone, este distrusă.

„Bătălia dela Trebia, (Ianuarie, 217), întinde revoluția în toată Galia și sporește forțele lui Anibal cu 60,000 infanteriști și 4000 călăreți gali.

„Anibal, din cauza timpului, nu poate continua ofensiva; el rămâne în nordul Italiei pregătind campania anului viitor”. (Maior Al. Lupescu, op. citat pag. 33)..

Toată Galia Cisalpină rămâne în posesia și de partea lui Anibal.

Operațiunile din anul 217.

Anibal, știind că un război nu se termină nici după prima înfrângere, nici după prima victorie, se oprește la Piacenza și ia imediate măsuri de organi-

zare și complectare a armatei sale, hotărând să reînceapă campania în anul 217.

Romanii, la rândul lor, rămân în defensivă, până la ce își vor întări armata.

Ei formează două noi armate.

a) O armată sub consulul Flaminius, acopere Roma spre apus de Apenini, la Aretium.

b) A doua armată, sub consulul Servilius la Ariminum, spre apus de Apenini, în legătură cu garnizoanele romane asediate în punctele înaintate de pe Po.

Anibal, care declarase război numai Romei, iar nu și populației din Italia, știa, cu toate acestea, că pentru a-și realiza scopul nu este de ajuns acțiunea politică, ci este necesară prezența armatei sale în mijlocul Italiei pentru a obține o victorie, după care apoi va determina sigur separațiunea politică.

Așa dar el alege ca obiectiv politico-geografic Italia centrală, din care dorește a-și crea o nouă bază de operație; iar, ca prim obiectiv armatele romane, care îi bazează calea spre Italia centrală. Drumul cel mai direct — Via Cassia — constituie linia de operațiune naturală, așa dar armata inamică, ce acopere această cale, este, în mod logic, obiectivul ce trebuie atins. Flaminius, care se găsea în această parte, era slab comandant.

Anibal nu alege linia de operație pe coasta Adriaticei — Via Flaminia, — pedeoparte pentru că ar fi expus flancul drept al armatei sale atacurilor lui Flaminius, iar pedealtă parte aflase că Servilius este un foarte bun comandant.

Pentru a nu da timp celor două grupe adversare să se întrunească el trece repede prin defileul Taurului, traversează regiunea mlăștinoasă a Arnului și Apeninii, la Serchei și silește pe Flaminiu a primii, imediat, bătălia.

Poziția lui Flaminiu la Aretium fiind însă foarte tare, Anibal încearcă să scoată pe Flaminiu la câmpie, întocmai precum a făcut contra lui Sempronius la Trebia.

„În acest scop el se îndreaptă către Roma, prin

Perusia, pe comunicațiile lui Flaminii, punând să distrugă totul în calea sa. Această manevră reușește; Flaminii, neașteptând sosirea lui Servilius, părăsește Arețium pentru a urmări pe Anibal.

„Rezultatul manevrei lui Anibal și neprevăderii lui Flaminii este *bătălia dela lacul Trasimen*, în care armata lui Flaminii, inferioară în număr și lipsită de un serviciu de cercetare și siguranță, este zdrobită de cartaginezii ambușcați pe înălțimile dela răsăritul Trasimenului”. (Maior Al. Lupescu, op. citat; pag. 38.)

După victoria dela Trasimen, Anibal intră în Picenum, renunțând, deocamdată, la asediul Romei; care cerea timp mai mult. Aci, Anibal urmărește să răscoare populația italiană și să se lege cu Cartagina și cu Macedonia, și, în acelaș timp, să-și completeze armata.

Romanii numesc dictator pe Fabius Maximus, care adoptă defensiva strategică, pentru a uză pe Anibal, care nu mai era ajutat de senatul cartaginez.

Operațiunile din anul 216.

Deși sistemul de defensivă strategică, adoptat de Fabius Maximus, a uzat și scăzut forțele lui Anibal, totuși populațiunea Romei nemulțumită că nu poate procura un succes imediat, înlocuește pe Fabius prin consuli: Paul Emil și Terentio Varro.

Anibal, deși era inferior în număr, avea nevoie să obțină o victorie într'o bătălie decisivă, pentru a-și asigura populația italiană de partea sa, a atrage Macedonia, și a determina senatul cartaginez să-i trimită ajutoare.

În acest scop el trecu Abruzzi și se stabilii la Gerunium pe coasta Adriatecei.

Fabius îl urmărește, amenințându-i toate mișcările și hărțuindu-l.

Bătălia dela Cannae.

Anibal, aflând că romanii au mulți prizonieri în Cannae și că cetatea este rău păzită, se aruncă asu-

pră-i, o ocupă și stabilește cartierul său în apropiere, pe malul drept al râului Aufidus, la 8 — 9 km. de Adriatică.

Varron a așezat cei 60.000 oameni pe un front de 1800 m., cu adâncime de 20 rânduri în fiecare linie, ceea ce constituia o masă foarte grea de condus și de mânuit

Cei 6000 de cavaleriști formau aripele armatei sale, cavalerii romani la dreapta, nu departe de Aufidus, aliații la stânga.

Anibal, care privea depe zidurile cetății ordinea de bătaie a romanilor, a dispus armata sa astfel: Linia de bătaie cu infanteria spaniolă și galică la centru, cavaleria africană la ambele aripi; cavaleria numidă la aripa dreaptă, cavaleria spaniolă și galică la aripa stângă.

Deosebit, Anibal dispune această linie de infanterie în formă de semi-cerc, eșalonând unitățile dintr'o parte și dintr'alta a mijlocului. Linia galilor și spaniolilor se găsea astfel subțiată, și cei 30.000 oameni ai săi aveau un front egal cu cei 60.000 legionari romani. Cei 7000 veterani africani, în care Anibal punea toată nădejdea sa, au fost prinși la cele 2 aripi, ca să execute învăluirea.

Când romanii atacară, au fost siliți să încovoae linia lor împrejurul semicercului lui Anibal, așa că aripele romane apropiindu-se de africani fură foarte ușor învăluite.

Trupa galică, care era la centrul lui Anibal, ca urmare a poziției sale înaintate, a îndurat primele atacuri și pare a cedă.

Acest succes, aparent, atrase pe romani tot către acest punct. Astfel, legionarii romani se grămădiră în masă compactă la centrul câmpului de bătaie.

Galii, rândușiți pe o adâncime mică, cedară, și romanii se năpusiră prin spărtura făcută. Atunci, cele 2 trupe de veterani africani intrară în joc, ne mai având adversari în fața lor, se abătură peste flancurile masei romane care nu putea să facă nici un fel de manevră din cauza prea marei aglomerări.

În tot acest timp cele două cavalerii se hărțuesc reciproc. În cele din urmă cavaleria lui Anibal, mai numeroasă și de mai bună calitate, avu, imediat, succes. Cavalerii spanioli și gali aruncară, în râu, pe cavalerii romani. Numizii nu obținură succes așa de repede contra cavalerilor italieni, care erau cuirasați și aveau și căști; dar, curând, spaniolii și gali le căzură în spate și dezastrul fu complet. Când cavaleria italiană fu distrusă, cavalerii spanioli și gali lăsară pe seama numizilor grija de a urmări, iar ele se năpustiră pe spatele infanteriei romane. Infanteria romană, nevoită a face față din toate puterile, primii săi adversari infanteriști gali și spanioli, reveniră la atac și își formă din nou linia. Atunci, romanii, complet înconjurați, nu mai avură altceva decât să-și vândă cât de scump viața. Câteva mii dintre ei au putut scăpa, în timp ce centrul galilor era străpuns. Câțiva din cavalerii italieni, urmăriți de numizi, putură să scape, și printre ei consulul Varro, care, ca autor al acestui dezastru, fu ucis în capul legiunilor sale. În total, cam 50000 romani fură uciși, 19 mii prizonieri; și restul scăpară, printre acei care atacaseră câmpul lui Anibal.

Operațiunile după bătălia dela Cannae până la anul 202.

Rezultatul bătăliei dela Cannae atrage de partea lui Anibal majoritatea populațiunii din Italia și pe Filip al Macedoniei. În fine, Cartagina, în entuziasmul victoriei, găsește o armată de ajutor pentru a fi trimisă în Italia.

Totul pare a asigura reușita războiului de partea Cartaginei.

Roma învață dela Anibal a face războiul. În ultima perioadă romanii adoptă defensiva strategică, în Italia, unde aveau a lupta cu Anibal și ofensiva strategică în Spania unde aveau de luptat cu comandant mai slab.

Efectele noului plan sunt favorabile romanilor,

căci Cartagina trimite în Spania armata ce destinase la început pentru Italia.

Astfel, diversiunea romanilor în Spania, lipsește pe Anibal de mijloacele cu care putea continua ofensiva.

De altă parte, consulii romani adoptă un sistem de a face războiul mai prudent decât Flaminius și Varro, însă mai activ decât Fabius, adică: nu primesc lupta decât în condițiuni favorabile lor, ei strâng pe Anibal într'un cerc ce-l limitează orice inițiativă. În acelaș timp, frații Scipione caută a decide războiul în Spania, și apoi în Africa.

În anul 207 Asdrubal reușește a recuceri Spania și a trece în Italia în ajutorul lui Anibal. Acest moment a fost critic pentru romani, pe care l'au trecut cu succes, — grație experienței ce dobândise a face războiul activ, de a manevra. Ne vom opri, puțin, asupra acestui punct.

Asdrubal ajunsese la Piacenza, pe când Anibal eră la Canusium.

Romanii făceau față la nord lui Asdrubal, cu o armată consulară sub Liviu Salinatore, iar la sud, o altă armată sub Claudiu Nerone, în fața lui Anibal barau drumurile ce duc la nordul Italiei.

În aceste situații romanii manevrează pe linia inferioară: Consulul Nerone lasă o parte din trupele sale în fața lui Anibal, iar el cu 7000 legionari se transportă în trăsurile până în nordul Italiei, parcurgând 500 km. în 6 zile. Aci, întrunit cu consulul Salinatore, distruge armata lui Anibal într'o bătălie decisivă lângă Metaur. Cu aceiași repeziciune Nerone se întoarce în fața lui Anibal. Intreaga manevră a durat 14 zile, și a fost executată în cel mai mare secret, astfel că Anibal, în tot acest timp; nu a întreprins nicio acțiune în contra slabelor forțe romane ce se găseau înaintea sa.

Abia în anul 204, romanii înțeleg, că, stăpâni pe Mare, războiul nu se poate decide decât numai la porțile Cartaginei. O ofensivă a lui Scipione în Africa

aduce *bătălia dela Zama*, (202), în care Anibal, chemat de senatul cartaginez, în Africa, este bătut.

Această luptă încheie al II-lea război punic în favoarea Romei.

Bătălia dela Zama ¹⁾, (202).

Situația politică și militară. Romanii, surprinși de victoriile lui Anibal, dar hotărâți să-și salveze onoarea, fact oate sacrificiile pentru armata lor.

Comandații militari adoptă, deocamdată, lupta de uzură contra lui Anibal, tactica întrebuițată de Fabius și Paul Emilius.

Ei refuzau să se bată cu grosul forțelor, dar aruncau mici armate împrejurul lui Anibal, prinzându-și convoiurile, luându-i trupe și nelăsându-l să asedieze orașele unde și-ar fi putut face depozite.

După *bătălia dela Cannae*, Roma își mărește numărul armatelor sale și trimete trupe pe toate teatrele de operație. Vasele Romei alergară pe mări, trupele sale cuceresc Sardinia, ridică Sicilia și năvălesc în Cisalpina și în Spania.

Astfel, încet-încet, armata lui Anibal se găsește izolată în mijlocul unei linii de romani.

Romanii lăsând pe inamicul lor ca să se uzeze pe teritoriul roman, duseră războiul în Africa în 205. Scipione distruge țara și bate pe cartaginezi în 2 rânduri, în fața *Uticei* și prin plaiurile *Medjerda*, (203).

Anibal, chemat în Africa, reușește să treacă Marea scâpând de flota romană, și debarcă la Cartagina cu 24.000 de oameni din trupele vechi. Guvernul îi pune la **dispoziție** 12.000 milițieni cartaginezi și 12.000 mercenari africani. Cea mai mare parte din numizi sunt de partea armatei romane pe care o comandă Scipione care dispune de 30.000 infanterie și 6000 cavalerie.

Desfășurarea bătăliei. Scipione, unit cu Massini-

1) Bătălia aceasta a avut loc pe un șes între Narragara localitate ocupată de romani și Zama, localitate ocupată de cartaginezi. Numirea de *bătălia dela Zama* este așa dar adoptată pe nedrept.

ssa, se adună aproape de Narragarra. Anibal se oprește la Zama.

Scipione rânduește legiunile sale pe trei linii: has-tații, principii, triarii.

Manipulele, fiecărei linii, sunt așezate una în spatele alteia, în așa fel ca să lase între rânduri niște alei continue, unde elefanții lui Anibal să poată trece liberi, în loc să strivească în picioare *manipule*.

Cavaleria este pusă în cele două aripi, italienii la stânga, numizii la dreapta.

Anibal așează de asemenea infanteria sa pe trei linii: mercenarii, milițienii cartaginezi și vechile trupe aduse din Italia.

Anibal nu comptă pe linia I și a II-a în care aveă mercenari și milițieni, cât contă pe vechile cadre egale la număr cu soldații lui Scipione și care aveau în-sărcinarea să învâluie armata romană. În acest scop, ei erau ținuți în linia III-a la 200 m., în perfectă ordine, la adăpost de învâlmășeala luptei. Pentruca să țină și pe milițieni în perfectă ordine, și să uzeze, progresiv, pe romani, a II-a linie a lui Anibal nu trebuia să se grăbească de a se uni cu întâia; ele trebuiau să lupte succesiv.

Anibal prescrie cavaleriei sale — care eră inferioră în număr — de a fugi din fața inamicului și de a o atrage atât de departe pentruca să nu poată reveni înainte de acțiunea decisivă.

Scipione, pe de altă parte, aveă tot interesul să se scape, mai întâi, de cavaleria lui Anibal, pentru a face ca numizii să atace spatele armatei cartagineze. Astfel, bătălia dela Zama este începută de cele două cavalerii adversare. În același timp, cei 26 de elefanți a lui Anibal pornesc înainte; dar, călăuzele lor nu reușesc a-i îndreptă asupra manipule romane. Din instinct, animalele evită aceste mici grupe de oameni, pentru a trece prin locurile goale, lăsate înadins de romani, și unde sunt lovite de veliți. O parte din elefanți scapă pe la aripele armatei romane, dar nu mai apar în bătălie.

Lupta se angajează, atunci, între cele două infan-

terii: Hastatii romani și mercenarii lui Anibal se atacă, dar aceștia din urmă nefiind ajutați de milițienii cartaginezi, se cred fără dreptate, că sunt sacrificați și vociferează că este trădare și se aruncă asupra milițienilor lor.

Hastatii romani lovesc, acum neîmpiedecați de inamic și urmăresc pe mercenarii care fug dinaintea lor.

În acest timp, cavaleria lui Anibal lasă libere cele două aripi. Scipione zărește, acum, distanța mare între a II-a și a III-a linie a lui Anibal, bănuiește cursa care i-o întinde inamicul său și înțelege că manipulele sale, care înaintau cu elan, ar putea fi lovite cu succes de vechile cadre ale lui Anibal. Cu o îndrăzneală ne mai pomenită, el sună adunarea pe linia din apoi. El contează pe extraordinara soliditate a trupele sale, pentru a le cere de a înceta lupta și de a întoarce spatele inamicului, fără a șovăi și fără debandadă. Legionarii săi arată aici cel mai strălucit exemplu de disciplină, de forță morală și de încredere în șefii lor.

Hastarii își reiau locul înaintea principilor, și legiunile se formează, în timp ce mercenarii și milițienii cartaginezi continuă a se masacră.

Imediat Scipione formează ordinea de bătaie pe două linii, cu manipulele liniei II-a în intervalele celei dintâi, cu trupele de elită la aripi și cu liniile mai întinse ca să poată învălui linia lui Anibal. Apoi încearcă să aplice manevra dela Cannae.

Anibal, văzând planul său nerealizat, lasă primele două linii în debandadă și menține ordinea liniei a III-a, a vechilor cadre, (veteranii), cu care voește să atace pe Scipione.

După ce a trecut timpul de oprire, produs de învălmășeala primelor 2 linii cartagineze și gonirea lor din câmpul de bătaie, cele două armate se aruncă una contra alteia. Amândouă armatele, compuse din trupe solide, cu efective egale, comandate de generali mari, păstrează, pe cât se poate, același front, dând astfel naștere unei bătălii de front.

Nici unul din cei 2 generali nu riscă o manevră mai îndrăzneată. Lupta rămâne mult timp nedecisă, deși veteranii lui Anibal câștigase oarecare avantagii mai pronunțate asupra legionarilor romani, foarte bine discipulați, dar mai puțin obișnuiți cu războiul.

Dar, timpul de oprire, care trecuse între cele 2 faze ale bătăliei, a fost fatal cartaginezilor. Cavaleria romană și numidă are timpul să revină; adversarii săi sunt împrăștiați, și atacă pe la spate infanteria lui Anibal. Ea pune capăt bătăliei, războiului, carierei lui Anibal și imperiului cartaginez.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1) Este o asemănare clasică între procedeul lui Joffre; care a adoptat războiul de tranșee; pentru a uză pe adversar, și acel al lui Fabius Maximus, care, simțindu-se inferior în conducere și efective, a adoptat defensiva strategică, pentru a uză pe adversar. Mai clasică asemănare există între înlocuirea lui Joffre cu Foch, și a lui Fabius cu consulii romani cari erau acum pentru ofensivă.

2) Este, de asemeni, clasică comparația care se poate face între perioada ultimă, în care a fost înfrânt Anibal, cu perioada ultimă în care a fost înfrânt Napoleon, între 1812 — 1815, și cu perioada ultimă, în care au fost înfrânți germanii, în războiul cel mare din 1914 — 1918.

Toți aceștia au obținut, la început, victorii cu armate bine organizate, cu principii de conducerea războiului bine stabilite și cu metode noi de luptă, în contra unor adversari care nu aveau decât dorința de a se apăra. Cu timpul, aceștia din urmă, devenind stăpâni pe noile metode de luptă și organizându-și bine armata, au terminat prin a înfrânge pe adversar prin însăși învățăturile trase dela ei.

3) Anibal, care ură pe romani, din tot sufletul lui, luă, întotdeauna, armata romană ca obiectiv, însă obiec-

tivul lui principal și singurul care ar fi putut stinge în mod decisiv și favorabil Cartaginei, lupta dintre un popor comercial și un popor războinic, eră: *Exterminarea Romei*.

Forțele, de care Anibal dispunea, nu-i permit să atingă obiectivul principal numai prin acțiunea militară a propriilor sale forțe. El a sperat să distrugă Roma și cu ajutorul tuturor populațiilor subjugate sau dominate de romani.

Conducându-se de această *idee directoare*, Anibal dă acțiunii militare direcțiunea necesară pentru a dobândi victorie de efect, în lipsa de rezultate decisive asupra armatei romane, ca să impresioneze populațiile Italiei, și apoi, după fiecare izbândă, trece în mijlocul acelor populații pentru a le atrage de partea sa și a le întreține ura contra Romei.

Este o asemănare isbitoare între acest mod de a înțelege războiul și între acelaș mod înțeles de Kaiserul și de poporul german în 1914 — 1918, care aveă ca obiectiv principal: Distrugerea Parisului.

4) Războaiele punice s'au născut din conflictele economice și din spirit de cucerire al romanilor și al cartaginezilor.

Politica de pace și de război a Cartaginei se aseamănă, mult, cu aceea a Belgiei, care, înainte de război, înclinând prea mult către idealul economic și comercial, își neglijase pregătirea de război, socotind'o ca o piedică pentru progres și ca o pagubă pentru popor și pentru avântul economic al țării. Războiul cel mare a adus, însă, Belgia la realitate și grație oamenilor mari ai Belgiei, în frunte cu regele lor, au putut scăpa de o cucerire; care ar fi șters-o de pe harta lumii ca și pe Cartagina.

5) Luptele de astăzi dintre curentele umanitariste și curentele naționaliste, pot trage multe învățături din războaiele punice, și astfel s'ar ajunge la învățătura simplă și veșnică: un popor, ca să trăiască,

trebuie să fie capabil de a face război, nu pentru a distruge pe altul, ci pentru a se apăra pe el.

6) Consulii romani, fiind și comandanți, aveau interes să menajeze și să facă concesii luptătorilor, pentru ca să-i aibă de partea lor la alegeri. De aci influența politică în comandament și în armată. De aci mulți candidați pentru consulat, care nu cunoșteau nimic din legile războiului, ci urmărind numai puterea. De aci aparițiunea dictaturei militare, atunci când consulul, care avea armata de partea lui, dorea să fie ales.

7) După 1660 ani, Napoleon trece Alpii, cu aceleași mari greutăți ca și Anibal, deși în acel timp, știința militară pareă că socotește munții ca un mare obstacol pentru război.

Dela Napoleon până la războiul cel mare din 1914 — 1918 munții și fluviile devin iarăși o mare piedică pentru știința militară.

Războiul cel mare, a arătat, însă, că cece fusese o excepție la Anibal și la Napoleon, va deveni o regulă generală de aci înainte și că iarna munții și apele nu sunt obstacole de neînving în știința militară.

De altfel, totul a mers paralel cu știința: când tecnicianii știu să străpungă munții, apele și aerul, soldații au datoria să le utilizeze.

8) Din punct de vedere militar, grija lui Anibal este de a constitui din forțele sale, întotdeauna, numai o snigură massă; pe care o îndreaptă pe o singură linie de operație în contra unui singur obiectiv. Operațiunile sale strategice sunt rezultatul unei idei directoare generală; el urmărește, întotdeauna, un scop special definit, acela: *De a impune adversarului să primească lupta în condițiuni nefavorabile lui*: în câmpie, unde excelenta cavalerie numidă decide lupta în favoarea lui Anibal, la Trasimen unde inamicul este inferior numeric, etc. Operațiunea este bazată pe informațiune, pe cunoștința exactă a situației inamicului, a caracterului și a valorii generalului adversar. (Maior Al. Lupescu; op. citat; pag. 47.)

9) Greșeala romanilor, de ași împrăștiă forțele, s'a putut vedeă dela prima aparițiune a lui Anibal pe fluviul Po, când nu i se puteă opune decât 10.000 oameni ai consulului Manliu.

Norocul a servit, însă, pe romani, căci Anibal n'a putut să se folosească de această situațiune favorabilă.

10) Pentru tinerii ofițeri este necesar să știe că Napoleon, încă de tânăr, a cetit aceste campanii și a făcut comentarii asupra lor.. Așa, dar, geniul militar al lui Napoleon nu a fost numai născut, ci dezvoltat, prin o serioasă cultură.

El spune, în comentariile sale, că romanii, deși aveau numai 20.000 oameni, ar fi putut distruge armata lui Anibal dacă în loc de a-i ataca cu o avantgardă la Ticin, în loc deschis, l'ar fi așteptat în defileul dela Stradella, sau pe linia râului Trebia în cazul că Anibal ar fi înaintat pe malul drept al lui Po.

Dacă Anibal ar fi înaintat pe malul stâng al lui Po, puteă să i se opună la trecere, sau puteă rezistă pe râurile Sesia sau Tacin.

Deci, Scipione n'a știut să întrebuițeze nici timpul, nici locul, nici să economisească forțele, pentruca să asigure actul tactic: *lupta*.

11) Anibal a știut să aprecieze situațiunea strategică față de adversar și să întrebuițeze, cu folos. timpul, spațiul și locul, pentru operațiunile sale.

Trecerea Alpilor nu a fost contrariată de forțele adversarilor, răspândiți în patru puncte. (Se aseamănă cu intrarea armatelor germane în Boemia la 1866).

Cartagina a scăpat de armata lui Sempronius; care a trebuit să se înapoieze în Italia pe dată ce Anibal a apărut aci.

Bătălia dela Trebia este câștigată grație cunoștinței sale despre valoarea timpului și a locului.

Dețășarea a o parte de trupe în Spania a fost necesară pentru ași asigura, înapoi, linia de retra-

gere, în caz de înfrângere și a menține, de partea sa, populațiunea locală.

12) Bătălia dela Trasimen este rezultatul greșelii romanilor, cari, împărțindu-și armata în două grupe la distanțe atât de mari, ele pot fi bătute separat înainte de a se întruni.

Iată rezolvarea dată de maior Al. Lupescu, în op. citat ; pag. 36.

„În vederea bătăliei toată armata trebuia ținută întrunită. Trebuie, însă, a acoperi cele două linii de invazie. Vom putea satisface aceste condițiuni, ținând toată armata pe Via Cassia linia directă — cea mai probabilă — de invazie, prin Bolonia, Arețium-Clusium-Roma, și acoperind de aci, indirect — în flanc — cealaltă linie, adică Via Flaminia pe malul Adriaticei prin Spolito-Roma.

Va trebui încă a fi informați la timp de cazul înaintării inamicului pe Via Flaminia, pentru a putea să transportăm la timp armata pe această cale, fie pentru a rezista direct, fie a ataca inamicul în flanc, sau a-i amenința comunicațiunile.”

13) Anibal părăsește linia de comunicație când execută mișcarea către Roma prin Perugia, ceea ce este criticabil din punct de vedere al științei militare, însă geniul și arta militară constă tocmai în puterea de a risca totul când șansa de câștig se poate prevedea.

Acesta a fost cazul aci, la Trasimen, Anibal știa slăbiciunea comandantului roman, era stăpân pe trupa sa, și a luat asupra-și răspunderea unei astfel de abateri dela principiul de conducere..

Vom vedea, mai târziu, că Napoleon părăsește linia sa de comunicație, în războaiele din 1800, 1805, 1806 și 1807 în situațiuni identice ; bazat pe geniul său militar și pe slăbiciunea adversarului.

14) Manevra executată de Anibal este o mișcare de întoarcere, amenințând linia de comunicație a lui Flaminio cu Roma.

Această manevră nu constituie, însă, un pericol pentru Flaminiu, care rămâne în iegătură cu restul Italiei și mai ales cu Sempronius. Așa, dar, nu eră nici un motiv a părăsi Arețium înainte de sosirea lui Sempronius. Roma, fortificată și sub paza unei garnizoane proprii, putea rezistă în contra asediului întreprins de Anibal și a da timp celor două armate romane să sosească întrunite în spatele lui Anibal; evident că acesta s'ar fi aflat; atunci; într'o situație critică.

Așa, dar, Flaminiu putea rămâne, și făcea mai bine să rămână la Arețium.

Însă, trebuie să ținem socoteală, în calculul nostru, de situațiunea politică a unui consul roman electiv. Un asemenea general eră silit, înainte de a luă o rezoluțiune, să se întrebe: Ce vor zice alegătorii din Roma?

În asemenea situațiune se găsea Flaminiu la Arețium: A lăsa pe Anibal să amenințe Roma eră o notă rea, pentru consulul roman, în fața populațiunii din Roma.

În asemenea condițiuni — în care se poate găsi un general în toate timpurile și în toate țările — există un mijloc de a împacă interesul pur militar cu interesul pur politic.

Problema, în acest caz, eră: A evita bătălia, însă, a oprî sau, cel puțin a întârziă pe Anibal de a merge la Roma, până la sosirea lui Servilius.

Soluțiunea; ce ni se pare admisibilă; ar fi fost următoarea.

Flaminius trebuie să se interpună între Anibal pe o serie de pozițiuni tari — ca aceea dela Arețium — silind, prin aceasta, pe Anibal, la o serie de mișcări înconjurătoare care l'ar fi făcut să piardă timp. Alsemenea pozițiuni se găseau: la Trasimen, la Vulturnus și pe Tibru. (Maior Al. Lupescu, op. citat, pag. 40.).

15) Vom întâlni, deseori, în acest sens, exemple că o înfrângere militară, totală, nu aduce totdeauna că-

derea poporului respectiv dacă acel popor voiește să trăiască și să se sacrifice pentru cauza sa dreaptă. Bătălia dela Trasimen, Trebia și Cannae nu au putut decide soarta războiului în favoarea cartaginezilor.

Italia centrală erà mult mai patriotică decât își închipuim Anibal. Cu toate cele 3 mari victorii; avute, una după alta, el nu scoase din Roma nici una din națiunile italiene.

Republica romană reușește să ridice noi armate, numericește superioare celei lui Anibal, și astfel i se opune din nou.

Comparând aceste exemple cu victoriile germanilor asupra Rusiei, Serbiei, României, precum și cu victoriile parțiale pe fronturile din Franța, Macedonia, din Caucaz, din Mesopotamia și victoriile submarine, vom vedea, încăodată, demonstrația adevărată de mai sus.

16) Bătălia dela Zama, prin rolul care l-a jucat linia III-a de veterani a lui Anibal și intervenirea ulterioară a cavaleriei lui Scipione, a făcut să nască, în arta militară, ideea de rezerve.

Deaceea, vom găsi, în luptele lui Cezar și Pompei, primele rezerve formate dintr'un număr oarecare de cohorte; iar, întrebuintarea lor începe să decidă soarta bătăliilor.

17) În ultimii ani Anibal cade învins, căci geniul său nu poate compensa o inferioritate numerică absolută. Infrângerea sa se datorește cauzelor inerente ofensivei, atunci când nu are la dispozițiunea sa forțe suficiente. Din momentul ce conducerea la romani, este pusă pe baze solide, și înlesnită de forțe superioare cartaginezilor, echilibrul s'a putut restabili, lesne, între cei doi adversari; Anibal este silit a trece în defensivă. Defensiva îl lipsește de victorii; de prestigiu; părăsit de aliații săi și de Cartagina, lipsit de mijloace, Anibal este învins, cauza Cartaginei este pierdută. (Maior Al. Lupescu; op. citat; pag. 47).

RĂZBOAELE LUI CEZAR ÎN GALIA.

Situația politică.

După al doilea război punic, romanii cuceresc Macedonia, distrug complet Cartagina, în al III-lea război punic, și dau continentului numele de Africa pe care o prefac în provincie romană, cuceresc apoi Spania și Grecia și toate resturile imperiului lui Alexandru, apoi întind ocupațiile către vestul și nordul Europei, ceea ce dau naștere, între altele multe războaie, și războaielor lui Cezar în Galia.

Situația politică, înainte de începerea acestor războaie, eră, în rezumat, după cum arătăm, mai jos.

Cu 100 ani înainte de venirea lui Cezar la Roma eră:

a) Poporul roman, condus de o mică clasă de bogați, egoiști; iar, populația, în majoritate săracă, eră hrănită și desfătăă pentru a o conduce după placul și voința lor.

b) Munca sclavului luase locul muncii libere care se împuțină din ce în ce.

c) Provinciile erau lășate în seama șefilor lor care le speculau și storceau fără nici-un control.

d) Vechii romani se purtau aspru cu italienii, cu latinii și cu alții; însușindu-și privilegiu pentru ei.

Această stare de lucruri a dat naștere, în mod fatal, partidelor democratice și ale poporului, condus când de doritori de bine, când de demagogi, și astfel, tot fatal, s'a dat naștere răscoalelor izolate, apoi revoluțiilor în care apar frații Grah, Mariu, Sylva, Juguste, Pompeius, Crasus, Cezar.

Aceste răscoale și revoluții, petrecute dela 150 până la 60 î. Cr., aveau revendicări deosebite, după provincii, iar conducătorii lor nu aparțineau, întotdeauna, clasei partidului pe care-l conducea, așa că deseori s'au văzut conducători din popor în capul partidelor aristocratice și invers. Deseori s'au văzut chiar partide democratice sau partidele poporului, susținând cauze opuse, străine programului lor.

În asemenea stare de lucruri apare *triumviratul*, o asociație de trei bărbați cu popularitate politică, care se impune atât senatului cât și poporului; deși asemenea funcțiune n'a fost prevăzută în puterile de Stat.

Primul triumvirat s'a format la '60 în. Cr., și s'a compus din Crasus; Pompeius și Cezar.

Acești trei bărbați s'au înțeles, între ei, ca să fie ales Cezar, consul; iar acesta din urmă să dea a-nume puteri și avantajii celorlalți doi.

În anul 59, Cezar a fost ales consul

După ce și-a asigurat popularitatea, dând pământuri la săraci și veterani, după ce a exilat câțiva oameni politici, cari erau contra triumviratului, și după ce a dat lui Crasus și Pompeius diferite avantajii, senatul roman a împărțit vastele sale imperii la acești trei bărbați.

Lu Cezar îi revine, Galia Cisalpină; care constituia baza de operațiuni pentru Galia. Cezar dobândește, în Galia, un nume mare, ca militar și ca organizator; iar ostașii săi îl recunoscă ca cel mai bun comandant.

Din toate campaniile sale acelea contra lui Vercingetorix sunt cele mai instructive, și pentru acest motiv le dau, aci, în rezumat.

Înainte, însă, este necesar să se cunoască situația în Galia dela intrarea lui Cezar, până la luptele contra lui Vercingetorix.

Galia era locuită, în majoritate, de celți împărțiți în foarte multe State neatârinate și dușmane unele contra altora.

Astfel împărțiți, galo-celții fiind atacați la sud de romani și pe la răsărit de germani, au ajuns că germanii începuseră a se instala în Galia.

Cezar, înțelegând pericolul ce va decurge pentru romani, din astfel de năvălire, atacă, pe rând, diferitele armate germane (suevi, elveții) și le aruncă dincolo de Rin, apoi atacă pe belgi, făcând astfel toată Galia de nord să asculte de el.

Romanii; prin agenții politici, știuse să semene

desbinarea între cele trei popoare care populau Galia, adică între belgi, celți și augustani; așa că pe la anul 56 se găseau divizați în 89 de grupe, formate și ele în diferite confederațiuni. În special, confederația eduilor și a boilor era credincioasă romanilor, pe când arvernii erau cei mai mari dușmani ai lor.

În anii 56, 55 și 54 au lupte cu veneții din Normandia și apoi cu bretanii, care îndemnau pe gali să lupte contra romanilor, și în fine, revine în Galia, unde o parte din provincie se răsculase contra romanilor.

Abia acum înțeleg galii că din cauza desbinării lor, inamicul cucerește Galia și aceasta-i face să se unească și să lupte împreună contra inamicului comun.

Astfel, se începe o ridicare generală contra romanilor și statele aliate numesc pe Vercingetorix din ținutul Arvernilor ca șef al armatelor.

Forța militară a adversarilor.

Armata galilor răspunde, aproape, modului de organizare socială.

Societatea era împărțită în două clase conducătoare:

Drinzii (preoții) și cavalerii (războinicii), precum și o clasă de sclavi compusă în majoritate de prizonierii de războaie care executau toate lucrările pentru clasele dominante.

Armata cuprindea, în majoritate, cavalerii, bine echipați și servitorii de servi și clienții după sistemul pe care îl găsim mai târziu și în evul mediu.

Infanteria avea o importanță secundară, era armată cu scut și lance, și lupta în masse adânci fără nicio ordine.

Centrul militar, unde există oarecare ordine și reguli, era Arvernia.

Armata romanilor din Galia se compunea din 10 legiuni, care erau aci pentru a asigura dominațiunea romană, a menține ordinea, și a înăbuși răscoalele.

1) Perfecționat de Marius.

Legiunile erau dislocate astfel: 6 la Agendicum, 2 la Alessia și 2 în țara Trevenilor.

Infanteria era armată numai cu pilum¹⁾ și spadă. Cohorta cuprindea 600 oameni, pe 10 rânduri. Legiunea cuprindea 10 cohorte, (6000 infanteriști), care, pentru luptă; se dispuneau pe 3 linii; la distanțe de 100 m. Cohortele la intervale egale cu frontul lor. Linia III-a forma rezerva legiunei.

Pentru luptă legiunile se dispuneau pe 2 — 3 linii, fiecare având forță variabilă după situațiune.

Infanteria ușoară este recrutată din auxiliari dați de popoarele străine.

Cavaleria se întrunea pe aripi pentru luptă, iar în timpul marșurilor preceda armata pentru serviciul de cercetare și siguranță.

Cezar se găsea în Italia în momentul în care izbucnește insurecțiunea în Galia.

Descrierea operațiunilor.

Operațiunile lui Cezar în Galia, prezintă cinci situațiuni principale, pe care le dăm, mai jos, în rezumat.

Situațiunea I-a.

Trupele gale, sub Vercingetorix, concentrate în Arvernia.

Legiunile romane răspândite în nord-estul Galiei, cum arătarăm mai sus; dar, având între ele și Arverni, provincia eduilor credincioși romanilor, deci constituia pentru ei o acoperire. Legiunile romane ca să se poată concentra trebuie să străbată următoarele distanțe: 120 km. între Agendicum — Alessia și 200 km. între țara trevinilor și a eduilor.

Cezar era în Italia, deci nu există comandă ulnică.

Baza de operație a armatei era Provincia.

Vercingetorix face din Arvernia baza sa de operație și apoi coboară, cu grosul forțelor sale, în valea

1) Perfecționat de Marius.

Saonei (Araris); ca să se interpună între armata romană și între Provincia, baza ei de operațiune pe care să o cucerească, prin acțiune politică și militară, iar apoi să atace armata romană, separată, de baza ei de operație, și lipsită de comandant.

Cezar, aflând de insurecțiunile provinciale în Galia și de mișcările lui Vercingetorix pleacă, imediat, cu restul trupelor ce mai avea; ca să se întâlnească cu trupele romane din Galia și apoi să atace pe Vercingetorix. Cum însă Vercingetorix se găsea pe Saona în drumul său, el execută mișcările astfel în cât să amenințe Arvernia și să-l facă pe Vercingetorix să părăsească valea Saonei.

Ca să recucerească mișcarea, Cezar trimite, pe Ron, ca să facă demonstrație în fața lui Vercingetorix, iar el, cu restul infanteriei, traversează Cevenus și intră în țara Arvernilor, care, surprinși fără armată; chiamă pe Vercingetorix să-i apere.

Vercingetorix, chemat de poporul lui, este nevoit să se înapoieze.

Cezar lasă trupele ce avea să facă demonstrațiuni, în fața lui Vercingetorix, iar el pleacă către Vienne, unde se întâlnește cu cavaleria și de aci trece prin țara eduilor și lingonilor, către Alessia, unde adună toată armata sa, 10 legiuni, cu efectiv de 40.000 oameni, afară de infanteria necesară și cavaleria străină.

Situațiunea II-a.

Ambii adversari au forțele întrunite: Cezar la Alessia, Vercingetorix în Arvernia. Eduii și boii rămân credincioși romanilor.

Vercingetorix, fiind inferior în număr, adoptă defensivă strategică, până ce își va mări efectivele.

Pentru acest din urmă scop el se decide a atrage pe boi de partea sa, prin forță asediind cetatea Gergovia și pe edui prin acțiune politică. Cu modul acesta se va găsi în apropiere de liniile de comunicație ale romanilor și în bune condițiuni pentru a-i forța să primească bătălia.

Cezar, având armata întrunită, hotărăște să atace imediat, orice întârziere fiind în paguba lui, populațiunea Galiei putând crede că întârzierea este provocată din cauza slăbiciunii.

El hotărăște să atace centrul insurecțiunii Arvernia și Gergovia, alegând linia de operație cea mai scurtă pe la nord prin valea Senei și Loira, care însă are desavantajul că-i expune spatele la populațiuni ostile.

Pentru asigurarea spatelui, Cezar lasă 2 legiuni la Agendicum, iar cu 8 legiuni pleacă către Arvernia. Știind, însă, că Vercingetorix va refuza lupta, Cezar, în drumul său, ocupă Velaunodunum, Genabum și Noviodunum, treceri pe Loira, pentru a-și asigura comunicațiunile cu Agendicum și apoi se îndreaptă către Gergovia pe care o asediase Cezar.

Centrul Avaricum cel mai populat și bogat din Arvernia văzându-se amenințat, prin apropierea lui Cezar, cheamă cu insistență pe Vercingetorix să-l apere.. Acesta părăsește asediul Gergovia și merge contra lui Cezar, precedat de o numeroasă cavalerie. Cezar se folosește de aceasta, atacă cavaleria lui Vercingetorix și o distruge. După această victorie, cetatea Noviodunum deschide porțile romanilor, boii trec de partea romanilor, iar Cezar își asigură o nouă bază de operațiune și aprovizionare prin ocuparea acestei regiuni.

Situațiunea III-a.

Galii, observând că sunt bătuti de Cezar, din cauza neunirei lor și a lipsei de spirit de sacrificiu, se leagă, din nou, să se sprijine reciproc și să se retragă din fața lui Cezar, distrugând totul în cale până ce vor fi pregătiți pentru a-l ataca.

În acest scop ei distrug totul, în fața inamicului, afară de cetatea Avaricum, ai cărei locuitori s'au angajat să o apere până la ultima extremitate. Infanteria galică ocupă pozițiuni defensive în apropiere de această cetate; iar cavaleria continuă distrugerea.

Cezar asediază cetatea, pentru a o constrânge să se predeă prin foame ; însă, cetatea fiind aprovizionată nu cedează, astfel că soldații lui Cezar se descurajează, ne mai având hrană, din cauza devastărilor și fiind amenințați de insurgenții care începuse a-i înconjură.

Cezar hotărăște, atunci, să atace cetatea, deși știa că avea de sacrificat mulți soldați.

Atacul reușește și astfel situația militară a lui Cezar se îmbunătățește, prin câștigarea unui nou centru de aprovizionare, mărindu-și efectivele cu 10.000 oameni ; prin trecerea eduilor de partea romanilor.

Situațiunea IV-a.

Parisii, populațiune belgă, trec de partea insurgenților.

În alte provincii, și mai ales în Luteția, se pregătesc numeroase ajutoare pentru Vercingetorix care se găsește concentrat lângă Gergovia.

Cezar are 8 legiuni și cavalerie la Avaricum, 2 legiuni la Agondicum și centrul de aprovizionare la Noviodunum.

Parisii fiind pe calea sa de comunicație, Cezar trimete ; contra lor ; 4 legiuni sub comanda lui Labienus ; iar el, cu 6 legiuni, pleacă contra lui Vercingetorix.

Noviodunum fiind pe partea dreaptă a râului Elaver (Allier), Vercingetorix înaintează, pe acest mal, către Gergovia.

Vercingetorix distruge toate podurile de pe Elaver ca să împiedice trecerea lui Cezar pe malul stâng și urmărește cu cavaleria, de pe acest mal, toate mișcările lui Cezar, pentru a-i împiedeca trecerea.

Cezar recurge la următoarea stratagemă : Lasă în dreptul unui pod stricat două legiuni, ascunse într'o pădure, și el pornește înainte cu celelalte 4 legiuni dispuse astfel ca să pară 6. Cele 2 legiuni romane lăsate la pod, aveau ordin să repare podul, să treacă pe celălalt mal și să susțină, apoi, trecerea celorlalte legiuni.

Vercingetorix continuă marșul, după legiunile lui Cezar, și astfel cade în cursa întinsă de cele 2 legiuni care au reparat podul și au trecut pe malul stâng.

Vercingetorix, văzând cursa, s'a oprit pe o pozițiune defensivă; foarte tare; și așteptă să fie atacat aci.

Cezar, care avea numai 6 legiuni, a atacat, fără succes, această pozițiune.

Acum înțelege Cezar că a greșit trimițând prea multe legiuni contra Parisilor și se hotărăște a se retrage la Noviodunum unde să se întrunească cu celelalte legiuni și apoi să atace.

În acest timp, însă, eduii se revoltaseră și atacaseră Noviodunum pe care-l ocupaseră trecând de partea lui Vercingetorix.

Astfel, Cezar pornește către Agendicum, unde se întâlnește cu legiunile lui Labienus care nu avusese succes contra Parisilor.

Situațiunea V-a.

Vercingetorix are 80.000 oameni, concentrați la Bibracte pe linia Saona-Ron; 10.000 și 800 călăreți atacă Provincia. Baza de operație a românilor, Alessia, este prevăzută cu proviziuni și pregătiți a forma baza de operație a galilor, iar în Arvernia se pregătește o nouă armată de ajutor.

Din toate provinciile, numai lingonii rămăseseră credincioși romanilor, galii distruseseră toate resursele din jurul legiunilor romane.

Vercingetorix, care, la început, adoptase defensiva strategică, hotărăște să treacă, acum, la ofensivă, bazat pe superioritatea sa numerică și pe simpatia ce i se arată de mai toate provinciile galice.

În acest scop el pornește către linia de comunicație a lui Cezar, pentru a-l forța să pornească o bătălie.

Cezar, fiind inferior în număr, se hotărăște să se retragă către Provincia, baza sa de operație, știind

că orice întârziere îl va pune în condițiuni tot mai defavorabile.

Calea cea mai directă — prin Saona și Ron — fiind închisă de edui, care trecuse de partea galilor și de cei 80.000 gali dela Bibracte, Cezar a ales liniă de retragere la răsărit de Ron, prin Vezontio, în apropiere de germani și helveți, care, supuși de curând, nu erau legați sufletește de romani.

Proiectele acestea aduc bătălia dela Vangeane, pe marginile meridionale ale platoului Langres, în care, galii, cu toată superioritatea lor, sunt bătuti și respinși.

Vecingetorix, înfrânt, aci, se retrage cu armata în cetatea Alessia, unde însă nu avea proviziuni decât pentru câteva luni. El speră ca armata, care se formă în Arverna, îi va veni în ajutor.

Cezar asediază Alessia, cu o parte din trupe, întărindu-se aci pe o linie (Circum-Valatune), iar pe acele trupe le dispune astfel ca să facă față oricăror atacuri ce ar veni din afară, (contravalațiune). Pentru toate acele trupe avea hrană pentru 30 zile.

După joarecare timp de rezistență și încercări de deblocare, Alessia cade și astfel este înfrântă ultima rezistență a galilor.

Bătălia dela Farsala (în Thesalia, 47—48 d. Cr).

După cucerirea Galiei, Cezar s'a înapoiat în Italia, unde partidul lui Pompei începuse a-l contraria.

Cezar, fiind bătut pe coasta Mării Adriatice, s'a retras spre est, pentru a-și uni detașamentele sale din Macedonia și Grecia. Adunarea forțelor sale a avut loc pe un șes aflat la sud-est de Larissa, între Olimp și Otrys.

Către unghiul sud-est al șesului, în dosul munților, la o leghe de Eoripeus se află micul oraș Farsala.

Cezar avea 22.000 legionari și 1000 cavaleriști. Pompei, sosind dela Larissa, unde, de asemenea, și el ;

își adunase forțele sale cu cele cu care operase în Thesalia, bivuacă pe o înălțime aproape de Farsala. El avea 45.000 legionari și 7000 cavaleriști. Infanteria romană nu mai este tot aceea ce fusese la Cannae și Zama; s'a creiat, între legiuni și manipule, o unitate intermediară, cohorta, corespunzând aproape exact batalioanelor moderne, și această unitate nouă s'a dovedit, la întrebuintare, adevărata unitate tactică nu se mai socotește decât de cohortă. Cezar are 80 cohorte, Pompei 110 cohorte.

Bivuacul lui Pompei era la 2500 de metri nord-est de Farsala, în dealurile care leagă *Krindir* de masivul principal. Un rețanșament leagă câmpul cu izvoarele de apă, și protejă pe soldații care mergeau la apă.

Bivuacul lui Cezar era în șes, la 5 km. vest de acel al lui Pompei. Timp de câteva zile, Cezar scoase armata sa pe șes și o aranja în ordine de bătaie, pentru a angaja pe Pompei să primească lupta, dar în zadar. În timpul acesta, Cezar își dresa cavaleria sa, introducând „Antesignani”, un fel de soldați eclerori însărcinați să angajeze mici lupte cu cavaleria lui Pompei. Acești antesignani dobândiră o așa îndrăzneală că nu mai aveau teamă Cezar de a ataca, cu cei 1000 ai săi, pe cei 7000 ai lui Pompei.

În fine, în cele din urmă, Pompei primi bătălia, și își rândui armata sa în fața celei a lui Cezar.

Pompei, încrezător în enorma sa superioritate numerică, rândui legiunile sale în formația reglementară pe 3 linii.

La dreapta sa, pe râul Euripeus, care curge între niște maluri drepte, înalte de 6 m. și care constituie un obstacol serios, așează veliții.

Cezar lasă 2 cohorte să păzească câmpul; iar restul infanteriei sale îl formează în 4 părți. A treia parte o pune înapoi, la oarecare distanță de cele două dintâi, formând o adevărată rezervă; iar a patra parte, redusă la 6 cohorte de elită; orânduiește în spatele dreptei sale și jumătate față la dreapta. Cei 1000 cavale-

riști erau la extremitatea dreaptă, în fața căvaleriei lui Pompei..

Bătălia se desfășoară după cum urmează:

Cavaleria lui Pompei atacă pe aceea a lui Cezar, aceasta nu așteaptă lovitura, se retrage câteva sute de pași și se duce la atac cu cele 6 legiuni de veterani a liniei a IV-a. Cavaleria pompeiană este asvârlită în munți și scapă în dezordine.

Arcașii și aruncătorii cu praștia sunt masăcrați.

Pe front, Pompei a angajat toate forțele sale dintr'odată, ele s'au sfârșit aproape în același timp cu cele două dinții liniei ale lui Cezar, care ocupă un front egal luptând cu folos, fiind mai războinice și mai rezistente. În momentul în care și unele și altele erau la isprăvitul puterilor, a treia linie a lui Cezar trece prin locurile goale dintre cele două dinții liniei și angajează lupta. Intrarea în luptă a acestor trupe, proaspete, pe front, — în timp ce cele 6 cohorte ale celor de a patra linie și cavaleria iau pe la spate stângă pompeenilor, — hotărăște pe aceștia la fugă.

Unii se refugiază în bivuacul lor; alții în munți. Cezar îi urmărește fără întrerupere. El ia bivuacul cu asalt, în timp ce Pompei fuge la Larissa.

Pompeenii împrăștiați, în munți, caută să se retragă pe acelaș drum, Cezar trece repede între Farsala și Larissa și le taie retragerea. Torturați de sete, ne mai gășind apă, fugarii se predau învingătorului. Pierderile armatei lui Pompei se ridică la 15000 oameni morți sau răniți, cam o treime din efectiv. Invingătorul nu pierde decât 200 oameni.

Cezar rămâne stăpânul, necontestat, al imperiului roman.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1) Din expunerea, sumară, a evenimentelor politico-sociale la romani, s'a putut vedeă că poporul nu recompensează, întotdeauna, pe apostolii lui; din contră, mai adesea, acești apostoli sunt sacrificați de poporul lor, din cauză că întrigile reacționarilor sunt atât de mari, iar massa este atât de ușor influențabilă, în-

cât, în anume momente, cade victimă tocmai binefăcătorul poporului. Istoria stabilește, mai târziu, dreptatea, și tocmai atunci numele apostolului-victimă este ridicat la rolul ce i se cuvine. Exemplu; Spurius.

2) Cezar, deși consul-dictator al republicei, totuși, în mod tacit el a transformat republica în monarhie, lucrând întocmai ca un monarh.

Această stare de lucruri se aseamănă cu cea a lui Napoleon dela Noembrie 1799, când a fost numit prim-consul, până la încoronarea sa ca monarh.

3) La Marathon, Arbella, Cannae și Zămă; luptătorii luptau pentru țara lor și se înțelege foarte ușor că au fost animați de sentimente patriotice, așa că au disprețuit moartea. La Farsalla situația este cu totul alta: Cezar și Pompei luptă pentru imperiul lumii romane; unul ar părea că susține cauza popoarelor supuse, care cereau asimilarea, în timp ce celălalt apără vechea republică patriciană și romană în cel mai pur înțeles. În realitate soldații lor se îngrijesc puțin de cauzele care sunt în joc și fiecare urmează pe generalul său.

Câteva legiuni se găseau grupate în jurul lui Cezar, altele în jurul lui Pompei; și n'a trebuit mult pentru a le face să se bată cu curaj. Soldații dela Farsala nu se băteau nici pentru patrie și nici pentru o cauză sfântă; dar pentru un om căruia îi se devotaseră.

După 2000 de ani, adică în 1914 — 1918, asistăm la cel mai groaznic război al omenirii; în care găsim o situație identică ca cea dela Farsala, — din punct de vedere sufletesc.

De o parte — la *centrali* — soldații se bat pentru conducătorii lor; de alta — la *antantă* — soldații se bat pentru patria lor.

La ceidintâi, soldații și poporul lor își pierd puterea de luptă pe dată ce conducătorii lor își pierd aureola (Austria mai întâi și apoi germanii, bulgarii, austriacii, turcii); la cei de-al doilea, spiritul de sa-

crificiu se mărește cu atât mai mult cu cât patria este mai amenințată (francezii, sârbii, românii, etc.)

Între popoarele *antantei* numai Rusia se bătea pentru împăratul lor, — și de aceea puterea de sacrificiu a încetat odată cu încetarea prestigiului împăratului.

Observațiuni asupra situațiunei I-a.

a) Legile războiului cer ca obiectivul principal să fie armata inamică. Ar urmă, că Vercingetorix a greșit când a ales ca obiectiv „Provincia”, neglijând armata inamică.

Însă, arta și talentul comandantului rămân libere să aleagă orice obiectiv care să-l ducă tot la distrugerea armatei inamice.

Ca să ajungă la vre-un grup al armatei romane, Vercingetorix trebuia să se bată, mai întâi, cu eduii credincioși romanilor. Timpul pierdut, aci, ar fi fost de ajuns ca armatele romane să se întrunească și să vină conta lui. Deosebit de aceasta, Vercingetorix nu voia să îndispună statele galice prin lupte; ci, să le atragă de partea sa, prin acțiune politică și printr'un succes, sigur, contra romanilor.

b) Deși planul lui Vercingetorix a fost bine ales, din punct de vedere al situației politice și militare, în care se găsea, totuși, nu a reușit, căci Cezar era superior lui ca concepție pentru conducerea războiului, era independent în politica dela Roma, și era ajutat de o armată mai manevrieră.

Se observă, clar, la Cezar ideea de a avea libertate de acțiune:

Pune în fața lui Vercingetorix, atât pe Ron, cât și în Arvernia, trupe demonstrative, în timp ce acoperă baza de operațiune cu alte trupe; manevrează astfel ca să-și asigure, mai întâi, concentrarea forțelor.

c) Belgia în *războiul cel mare* a avut rolul Provinciei în războaiele galice. Atunci, Vercingetorix n'a atacat pe edui și bine a făcut. De astă dată, germanii

au atacat pe belgi și rezultatul le-a fost defavorabil. Cele 15 zile pierdute, aici, de armata germană, a fost deajuns ca să se reculeagă armata franceză și să poată obține rezultatele dela Marna. Iar atacul Belgiei a indispus pe toate popoarele neutre.

d) Chemarea armatelor aflate pe alte teatre, de către poporul lor, amenințat de inamic, s'a întâmplat în foarte multe războaie și aduce rezultate bune pentru adversarul care a știut să facă astfel de manevre. Deosebit de cazul cunoscut când Anibal a fost chemat înapoi de cartaginezi, deosebit de cazurile din războaiele Italiei și din războaiele napoleoniene, găsim foarte dese cazuri analoage în războiul cel mare din 1914 — 1918, când aliații Germaniei, amenințați în țara lor, își cer trupele înapoi, și când însă și germanii, amenințați pe frontul de vest, își readuc unele trupe înapoi.

Observațiuni asupra situațiunei a II-a.

a) Se observă la Vercingetorix care, dându-și seamă de inferioritatea sa numerică, a adoptat defensiva strategică, pentru a uză pe adversar până ce va putea restabili echilibrul forțelor. (Sistem adoptat și de consulul Fabius Maximus contra lui Anibal).

b) Cezar, pentru a atacă Gergovia putea să înainteze prin valea Saonei și Ronului, cale mai lungă, dar care-l apropiă de baza sa de operație. El, însă, după cum s'a văzut alege calea scurtă, prin valea Sennei și Loira, având nevoie să atace repede și comptând pe trupele sale și pe geniul său.

Vom vedea, în războaiele din 1805 și 1806, că Napoleon, pentru motive analoage și comptând pe aceleași puteri, părăsește linia de comunicație.

Și Cezar și Napoleon, genii militare, au făcut artă în aceste operațiuni, abătându-se dela principiul științific, care cere ca baza de operațiune să nu fie părăsită niciodată.

c) Pentru a doua oară Cezar atrage pe adversarul său în locul și momentul favorabil pentru băta-

lie, amenințându-i regiunea sau centrul cel mai important.

Prima oară a fost cazul când populația Arverniei a chemat pe Vercingetorix din valea Saonei.

După principiile războiului ar fi trebuit ca Vercingetorix să rămână la primul său proiect, adică să nu primească bătălia cu Cezar până ce nu va avea efective superioare. Ca să uzeze armata lui Cezar, ar fi putut, Vercingetorix, ca retrăgându-se spre Gergovia să distrugă toate resursele din calea lui Cezar și să-i pună, în cale, o serie de obstacole.

Însă, el n'a putut face aceasta, căci conducătorii politici l'au chemat imediat ce s'au văzut amenințați, ceea ce înseamnă că în judecarea situațiilor militare trebuie să se țină seama de factorii politici și sociali.

Observațiuni asupra situațiunei a III-a.

Retragerea din fața adversarului și distrugerea tuturor resurselor s'au mai petrecut în războiul din 1812 și în războiul cel mare, s'au executat asemenea retrageri în Rusia, și s'au executat, în mod cu totul barbar, de către germani, când s'au retras pe fronturile Hindenburg și Siegfried.

În retragerea noastră, în 1916, din Carpați până la Siret, s'au făcut distrugerile sondelor și oarecare distrugerii de poduri și de materiale, însă aproape n'au avut nicio influență asupra operațiilor.

Se pare că, în viitor, față de puterea tehnice și a mijloacelor de reconstituire, acest sistem de a pune piedici inamicului, nu va mai fi practicat.

Afară de această, consecințele grave ce aduc astfel de distrugerii după război, în ceea ce privește economia națională, vor face că în mod expres distrugerile să fie interzise.

Observațiuni asupra situațiunei a IV-a.

a) Cezar a greșit când a împărțit forțele către Parisii și către Vercingetorix; el trebuia să atace, cu

maximum de forțe, sau pe Parisii, sau pe Vercingetorix.

Dintre aceștia doi, trebuia atacat Vercingetorix; căci retrăgând forțele din fața lui pentru a ataca pe Parisii s'ar fi putut crede că este slăbiciune și deci s'ar fi provocat trecerea marilor provincii de partea lui Vercingetorix.

b) Napoleon, în campania din Italia, în 1796, și în cea din Austria, în 1805, găsindu-se în situațiuni analoage, a atacat cu maximum de forțe o grupă adversă și apoi s'a întors contra celeilalte sau celorlalte, pe care le menține pe loc prin detașamentul de mitraliere cu efective mici.

Asemenea operațiuni a făcut și Hindenburg în luptele din anii 1914 — 1915, în Prusia Orientală, și așa a putut reuși contra rușilor mult superiori în număr

Germanii s'au găsit în situații analoage la începutul anului 1914 și pare că au greșit împărțindu-și forțele între frontul de vest și cel de est, în loc de a lovi toate forțele la vest, pe francezi, și apoi a se întoarce contra rușilor.

Principiul economiei forțelor: adică, a ataca cu maximum de forțe pe punctul voit și principiul libertății de acțiune: adică a ține în respect, cu forțe puține, toate grupele inamice care le-ar putea contraria), — s'au verificat, astfel, dela războaiele cele mai vechi, până în zilele noastre, în războiul cel mai mare al omenirii.

Observațiuni asupra situațiunei a V-a.

a) Pe lângă alte multe cauze ce au făcut pe gali să se unească contra inamicului comun și să-și sacrifice viața soldatul gal pentru a scăpa Galia, a fost și frumosul exemplu de sacrificiu pe care l-au dat cetățenii din cetatea Avancum. (Vezi situația III-a). Numai după acest exemplu vedem că efectivele lui Vercingetorix se măresc și că insurecții trec, în majoritate, de partea lui.

b) Hotărârea lui Cezar de a se retrage către baza de operație, — fiind inferior în număr și amenințat de toate părțile, — corespunde tuturor principiilor de conducere a războiului.

Dar, dacă Cezar a fi menținut a se retrage și evita lupta cu Vercingetorix care i s'a pus în cale, el ar fi rămas un simplu soldat, de rând, care nu pune nici geniu, nici curaj, nici sacrificiu, nici răspundere, ca să facă artă de război, acolo unde știința nu vrea să-și ia răspundere. Asemenea soluțiuni le iau și le poate lua numai marii căpitani, geniile militare, formate prin muncă și oțelitate prin caracter și temperament.

c) Hotărârea lui Vercingetorix de a trece la ofensivă și a forța pe adversar să pornească o bătălie, de asemenea, corespunde regulilor de știință militară.

Dacă n'a reușit, cauzele trebuiesc căutate în altă parte.

Iată cum le analizează maior Al. Lupescu ¹⁾:

„Cercetând cauzele care fac ca romanii să învingă forțe cu superioritate numerică mult mai mare, conduse de un șef tenace, cu judecată pătrunzătoare și bravură, nu putem găsi altele decât următoarele:

„O mare parte din succesele dobândite de romani se datoresc lui Cezar: minte largă, caracter ferm și activitate prodigioasă, se datoresc unității de conducere asupra unor armate compacte, disciplinate și de o mare valoare tehnică.

„Din partea inamicului găsim un șef valoros, însă cu o acțiune limitată de un consiliu de război și de interesele variate ale diferitelor state confederale, o armată bravă, însă lipsește coeziune, de ordine și de disciplină, în fine dezbinată prin discordie și invidie.

„Napoleon spune că învingerea galilor este un exemplu de curaj și rezoluțiune, dar fără putința de a obține rezultate dorite, din cauza lipsei de ordine, disciplină și conducere militară.”

d) În partea a II-a a războiului cel mare, germanii s'au găsit în situațiunea lui Vercingetorix, ceace pre-

1) Citează cartea Enrico-Baron.

văd interesele deosebite ale statelor confederale. În special, la Austro-Ungaria, încă din 1916, a început să încolțească germenul unei păci separate, care s'a urmărit, astfel că spre finele anului 1917 diplomația austro-ungară propunea Germaniei să cedeze Alsacia și Lorena, în care timp, însă, austro-ungurii nu se gândeau să cedeze nimic din Polonia și nici chiar să știrbească din fruntariile României.

La rândul ei, Bulgaria a început, din 1916, să arăte nemulțumiri contra comandamentului german, iar în 1917 a început să manifeste tendințe de pace separată.

PARTEA II-a.

Istoria popoarelor noi.

CAPITOLUL I.

PERIOADA EVULUI MEDIU¹⁾.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA EVENIMENTELOR ISTORICE PRINCIPALE.

Imperiul roman slăbit, în interior, de corupția claselor conducătoare, de sărăcia claselor de jos, de armata de mercenari, de generalii doritori de guvern, etc., s'a prăvălit, ușor, în fața loviturilor îndreptate contra imperiului de către popoarele barbare

Popoarele barbare din Europa erau: *germanii*, între Rin, Dunăre, Marea Baltică, Tisa, Vistula; *slavii* spre răsărit de germani, până la Volga; *mongolii*, dincolo de Volga, numiți: huni, alani, bulgari, unguri; etc.

Marile năvăliri barbare au ținut numai două secole, (375 — 568), apoi au început transformările sociale caracterizate, la început, prin feudalism și la sfârșit prin domnia regilor.

De aci reese împărțirea istoriei evului mediu în trei faze.

1) Se socotește, de către unii istorici, împărțirea evului mediu dela 395, adică dela împărțirea imperiului roman între fiul lui Teodor siu, Arcadius (Răsăritul) și Honorius (Apusul).

A. — *Dela 476 până la 800.* Năvălirea barbarilor și răspândirea religiunilor noi.

După căderea Romei domnește în Europa o extraordinară amestecare: barbarii germani, sfărâmă hotarele imperiului roman, devastează provinciile, spulberă cultura, pustiesc și pradă, astfel că nu mai rămâne din imperiul roman decât umbra imperiului bizantin redus și el aproape la nimic de către alți barbari veniți din răsăritul Europei. Germanii, la rândul lor, din cauza altor barbari se găseau în neputință de a întemeia un guvern statornic astfel că statele înființate de ei se distrugeau repede. În mijlocul acestui început de barbarie apare puterea religiunii creștine, care înoeste viața morală, îmblânzește pe barbari, arată calea civilizației, apropie popoarele învrăjbite.

Germanii, devenind stăpânii imperiului roman, încetul cu încetul, grație influenței religiunii creștine și a experienței, reușesc a se fixa în diferite provincii, și a înființa diferite regate barbare, din cari, cele mai multe, se nimickeră repede.

Tot în acest timp, popoarele Asiei erau scoase din amorfie, de către arabi, cari răspândeau, cu sâmbia, religiunea lui Mahomed și întemeiau întinsul lor imperiu.

Dintre popoarele barbare, așezate în imperiul de apus al romanilor, acei care au ocupat locul de frunte au fost francii. Statul lor a avut viața cea mai îndelungată, și a oprit năvălirea germanilor, iar vestitul lor rege Carol cel Mare ¹⁾ (768 — 814), a cucerit Germania întreagă și a silit pe germani să primească creștinismul, să se așeze și să se civilizeze.

În timpul din urmă imperiul lui Carol cel Mare se întindea cum se vede în planșa respectivă din atlas.

El a împlinit visul împărăților romani, cucerind și aducând la civilizație poporul german și punând piedică năvălirilor asupra apusului european. La Roma,

1) Eră incult. Începă să învețe carte la 32 ani. Avea, însă mintea ageră și pătrunzătoare, avea în el, instinctul și geniul civilizației.

(800), Papa îi dăde titlul de împărat roman. El organizează statul și luptă mult pentru răspândirea culturii și a civilizației.

A împărțit imperiul în comitate, guvernate de comiți, provinciile dela hotare împărțite în marce guvernate de marcarăți cari aveau putere militară și civilă. Mai aveau inspectori civili și clerici, două adunări de comiți și clerici, etc.

Din nenorocire, silințele lui au rămas zadarnice, căci popoarele din imperiul lui erau barbare și nu-l înțelegeau, iar urmașii lui, (Carlovigienii), incapabili de a guvernă, nu puteau rezistă cauzelor dinăuntru și a năvălirilor dinafară a altor barbari din nordul Europei.

Când se petreceau aceste evenimente, în apusul Europei, venea, dela răsăritul ei, către imperiul roman de răsărit, (Bizant), diferite invazii de barbari ca: bulgari, slavi, avari, etc.

B) Dela 800 până la 1270. Această fază este caracterizată prin domnia feudailor și domnia papilor.

Dela ruina imperiului Carloviagian, mai toată Europa, a fost supusă, timp de 5 secole, regimului feudal și papal. La unele a continuat în tot timpul evului mediu, iar la altele, (în Germania), a continuat până în secolul trecut.

Feudalii erau proprietari mari de pământuri (feude). Un feud putea fi o provincie, un stat, un oraș. Proprietarul feudal era stăpân, absolut, al pământului și al locuitorilor așezați pe el. Judecă pe supușii săi, îi putea condamna la moarte, declara război locuitorilor, fiind dator să merge la oaste când erau chemați de el, putea bate monedă, încheea alianțe etc.

Se poate zice: sistemul feudal era guvernul absolut al proprietarilor pământului, asupra locuitorilor neproprietari, sistem bazat pe deosebirea de clase. Locuitorii unei feude, priveau ca străini, ori ca dușmani, pe cei ai feudelor vecine, deși aveau aceeași credință, aceeași limbă și aceleași obiceiuri.

Cum unii feudali aveau putere și proprietăți mai

întinse, și cum barbarii din afară sau lăcomia feudaliilor vecini turbură liniștea fiecăruia din ele, găsim în această fază, feudaliile protectori, adică acei care luau sub ocrotirea lor pe feudaliile mai slabi. Ceidintâi se numiau seniori; sau suverani, cei de al doilea vasali. ¹⁾

Societatea feudală eră împărțită în trei clase: feudali, orășeni, țărani, afară de aceștia mai erau: Clericii (funcționarii bisericii), cu rol foarte mare în e-vul mediu.

Feudaliile petreceau viața în războaie sau în desfătări. Războaiele se continuau, adesea, de către copii seniorilor prin urile moștenite dela părinții și străbunii lor. Feudaliile disprețuiau munca, bună numai pentru țărani. Comerțul și industria erau lăsate pe seama orășenilor.

Știința era cultivată de preoți.

Țăranii erau robii pământului, locuiau cu familia lor pe pământul dat, puteau câștiga prin muncă, nu se puteau strămuta de pe pământul feudaliilor (robi propriu zis nu erau).

Clerul, la început, atârna de feudali. Mai târziu, papii, capii bisericii catolice, au reușit a întemeia o putere supremă asupra întregii feudalități.

Această putere papală a crescut în Italia, unde Papii, grație diferitelor evenimente istorice, devin suveranii Romei, apoi ai Italiei Centrale, (suveranitate întărită de Carol cel Mare) și mai în urmă Papii devin suverani neatârnați, întinzând autoritatea lor spirituală asupra tuturor clericilor feudali. După aceasta, capătă drepturi de a nu fi judecați după legile feudaliilor, capătă proprietăți, devin neatârnați de puterea civilă, întemeiază tribunale clericale, întind autoritatea acestor tribunale și asupra mirenilor atlați pe pământurile bisericesti, și astfel, încet încet, cuceresc la început pe calea spirituală, apoi pe calea economică, și în urmă pe calea politică, până ce biserica catolică ajunsese un stat a cărui putere și întindere se aseamănă cu cea a imperiului roman.

Influența puterii papale merse crescând până că-

1) Erău diferite forme de investire.

tre anul 1210. În acest timp Papii urmăreau să capete influența și asupra creștinilor ortodocși servindu-se, mai ales, de unele evenimente provocate de cruciate. Pe de altă parte, începutul culturii intelectuale și rezultatele cruciadelor născură spiritul de revoltă și neatârnare a popoarelor noi cari fuseseră atunci în fașe, și care aveau motive să se plângă de papalitate cât și de feudalitate.

C) *Dela 1270 până la 1500.* Această fază este caracterizată prin puterea comunelor, popoarele noi și domnia regilor.

Nici feudalitatea, nici puterea papală, nu mai puteau să cucerească față de popoarele noi, a căror creștere eră împiedecată de aceste două puteri. În ultimele două veacuri, (1270 — 1500), asistăm dar, la luptele și silințele popoarelor din apus pentru a sfărâma lanțurile întinse de papi și de feudalități. Tot în aceste două secole se formează cele mai multe state în răsăritul Europei. Între acestea sunt: polonii, și rușii, ungurii, românii, sârbii, bulgarii și grecii bizantini. Unii au întemeiat state puternice, alții au rămas într'o stare inferioară și primitivă, din cauza năvălirilor tătarilor și a turcilor otomani cari n'au atins decât partea de răsărit a Europei.

Evenimentul acesta, al înlocuirii puterii feudale și papale, a luat naștere după cum urmează.

Amestecul barbarilor cu popoarele de pe pământurile invadate trebuia să dea naștere la popoare noi de sine stătătoare, cu viață proprie, cu limbile, așezămintele și obiceiurile lor particulare.

Semnele acestei contopiri, din care trebuiau să iasă popoarele noi, apar prin secolul al XII: italienii, francezii, spaniolii, portugezii, vorbesc, fiecare, limba lor deosebită, dar derivată din vechea latină (popoare neolatine). Germanii, suedo-norvegieni, flamanzii (belgieni), helveții, holandezii, englezii și danezii, vorbesc, fiecare, limba lor, derivată din vechea germană (popoarele germanice).

Traiful, obiceiurile, tradițiunile și legile încep să se deosebească dela popor la popor ca și limbile lor,

și așa apar, în mod firesc, aspirațiuni de unire ale popoarelor, contra celor de alt neam, de altă limbă, contra celor vrăjmașe.

Dar, aceste forțe și aspirațiuni, cari pluteau numai în aer și cari aveau în față piedica puterii papale și feudale, trebuiau să fie aduse la unitate de o altă putere superioară. Aceasta a fost puterea regală, care, la rândul ei, s'a ridicat prin puterea comunelor.

Ce sunt comunele și cum au căpătat putere?

Marile năvăliri ale barbarilor ruinasă comerțul și industria orașelor și aduse pe orașeni în mare sărăcie. În tot acest timp orașenii, deși aveau oarecare libertate, totuși au suferit și jugul apăsător al feudalilor, mai ales nimicirea imperiului lui Carol cel Mare până la cruciade.

Cruciadele, însă, prin nevoia ce aveau de arme, munițiuni, proviziuni, etc., contribuind mult, la dezvoltarea industriei și comerțului orașelor, deci, la îmbogățirea orașenilor. Tot cruciadele, prin mișcarea ce provocau în orașe, și prin cunoștințele ce aduceau din orient, făcând ca orașenii să-și ascute mintea și să-și înzestreze cunoștințele, îi făcând să se simtă numeroși și puternici, să aspire la îmbunătățirea traiului și a vieții cetățenești, îi făcând să ceară și să lupte pentru a se liberă de domnia feudalilor. La această luptă a contribuit și faptul că feudalii sărăcise prin cheltuelile ce făcuseră mai ales cu expedițiile cruciade, amanetând proprietățile și în urmă vânzându-le orașenilor. Astfel, câștigară, cu încetul, dreptul de a se guvernă fără amestecul feudalilor, a se întări cu ziduri, a ridica armate, a bate monedă, într'un cuvânt ei câștigară, cu încetul, dreptul de suveranitate asupra teritoriului și locuitorilor lor.

Regii, cari pe timpul feudalităților pierduse puterea lor, înțelegând cât de prețioasă este, pentru ei, alianța comunelor, se ridicară ca vrășmași ai feudalilor, luară, sub protecția lor, pe orașeni și îi ajutară a se desrobî, complet, de feudali. Orașenilor le convenea mai bine a recunoaște autoritatea depărtată a regilor decât pe cea apropiată a feudalilor. Se mai

născură și confederațiuni de orașe pentru a-și proteja comerțul contra feudalilor. Așa se naște curentul și se întrunesc forțele cari înlocuiesc puterea feudalității cu puterea regilor.

II.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ORGANIZĂRII ȘI ARTEI MILITARE.

A) *Pe timpul năvălirii barbarilor (476 — 800).* Toți oamenii în stare a purta armele erau soldați. Nu se poate desluși nicio tactică. Luptau în dezordine, fără nicio metodă de război, se poate zice că serviciul militar era personal, obligator și gratuit.

Infanteria era arma principală; ici-colo se găsesc influențe de ale tacticei falangite romane, câte odăta niște careuri mari, altădată o formațiune în unghi sau cap de porc.

Cavaleria la aripi. Ca armament se întrebuintă: sabia, scutul, toporul și sulița cu cange. Carol cel Mare da infanteriei cuirasa și înlocuște toporul cu arcul și arbalete.

B) *Sub domnia feudalilor și a papilor (800—1270).* Armatele feudale erau formate din vasalii șefilor. Proprietarii pământului erau obligați a face serviciul militar de câte ori erau chemați. Proprietarii beneficiari trebuiau să ia armele de câte ori erau chemați.

În mod general, armata, în timpul feudalității, era constituită din:

a) Contingentul seniorilor — *Cavaleria*, arma principală.

b) Trupele comunelor (formau *infanteria*, auxili-

c) Trupele eclesiastice (ara cavalerilor.

d) *Bandele de aventurieri*, (mercenarii), au avut diferite numiri ca: malandrini, brabantoni, etc., erau un adevărat flage! pentru locuitori, fie că erau învinși, fie că erau învingători, căci aventurierii trăiau numai din jaf.

e) *Gloatele*, (chemarea din urmă), erau vechea organizare din timpul barbarilor a „banului” și „arierbanului”. Existau numai cu numele, de oarece feudali nu-i chemau niciodată.

Arma principală era cavaleria. Aceștia purtau arme grele defensive, acoperiți în fier; aveau nevoie a fi ajutați pentru a încăleca și a li se purta armele până în momentul izbirei.

1 cavaler, 3 arcași, un ecuyer și un paj constituiau o lance.

Armamentul cavalerilor constă din: cască, cuirasă, sulită, spadă, pumnal și câte odată ghioagă și arc.

Cincizeci lănci în linie formau o „barieră”; 20—30 bariere în linie formau o „bătălie”, comandate de duci sau conți. La o armată se întruneau 3, 4 sau 5 bătălii.

De altfel, această dispozițiune eră mai mult trecătoare, căci adesea seniorul-șef dispunea banda după (cum credea mai bine, deci, infanteria nu constituia nicio unitate. Ea nu eră arma principală, ci o trupă auxiliară a cavalerilor.

Armamentul infanteriei constă din arcuri, arbașete, ghioage, infanteriștii mai bogați aveau cuirasă și cască.

Războiul aveà loc dela castel la castel, sau dela oraș la oraș; de aceea castelele devin niște adevărate citadele, așezate pe coline, pozițiuni dominante, inaccesibile.

Nicio idee de manevră, decât ordinea paralelă și acțiunea individuală, dintre cavalerii aflați în linie. Inaintau la pas, linie contra linie, urmărind să răstoarne pe cavaler după cal și apoi să înceapă carnajul.

Găsim, câteodată, armata pe o singură linie; altele pe mai multe linii, din cari ultima formă rezerva.

Se întrebuițau și căngile, pentru a da jos pe călăreți; se urmăreà a lua prizonieri, pe învinși, pentruca, în urmă, să fie liberați prin răscumpărare de bani.

Pentru staționare întrebuițau corturi, aduse în

căruțe sau adăposturi făcute pe loc. Siguranță sau întăriri nu făceau; neprevăderea pare a fi caracteristica acestor timpuri.

Cruciadele n'au avut o influență directă asupra artei militare; totuși, nevoia de a avea armament ușor, de a organiza transporturi de hrană, a atacă, și a se apăra, în diferite situațiuni, au contribuit, indirect, la mersul către progres al artei militare.

În timpul cruciadelor, bandele de aventurieri s'au împuținat, plecând către locurile sfinte și această împrejurare a contribuit, mult, la ridicarea burghezimei, care, prin milițiile ei, a ridicat pe regi contra seniorilor.

Dela 1270 până la 1500. Comunele, pentru a-și asigura proprietatea și bunele lor instituțiuni politice, organizară, militărește, pe toți cetățenii și breslașii, ceea ce aduce renașterea infanteriei și începutul tacticii raționale.

Negreșit, că a trecut timp până să dispară, cu totul, cavaleria. Cu începerea veacului al XIV-lea, proporția infanteriei crește până la $\frac{1}{2}$; găsim și cavalerie ușoară, organizată de nobili, însă, nu după un tip oarecare, ci la întâmplare. Însă, formațiunile de luptă și de manevră ale infanteriei rămân greoaie, având să lupte contra cavalerilor armați.

La 1346 apare artileria, (Crecy); însă, efectele ei fiind încă slabe, n'a avut influență, imediată, nici asupra formațiunilor infanteriei, nici asupra proporției cavaleriei, pentru a se mări efectivul infanteriei. Au trecut peste 200 ani dela aparițiunea artileriei până ce s'a simțit efectele ei în sensul de mai sus.

În fine, permanența războiului, necesitatea de a se pune capăt prădăciunilor și a violențelor ce comiteau soldații temporari asupra țăranilor, necesitatea de a manevra și deci de a avea o armată disciplinată și instruită, precum și — necesitatea simțită de regi — de a avea o armată la dispoziție pentru a stabili o unitate politică, toate acestea dădură naștere armatei permanente.

Prin creiarea armatelor, permanente, feudalitatea

primește lovitura de moarte și astfel începe o viață socială nouă, agricolă, industrială, etc.

Cele dintâi armate permanente au fost „milițiile mercenare”, apoi „milițiile comunale” în fine armată permanentă.

Între aceste armate, permanente, cităm cele de mai jos.

Armata franceză sub Carol VII. Carol VII desființează bandele neregulate și creiază armatele permanente, recrutate din naționali, în „15 companii de oameni de arme” (sau de ordonanță) și în „4 bande de arcași”.

Companiile oamenilor de arme, erau trupele de cavalerie națională. Fiecare companie formată din 100 lănci. Lancea din 6 călăreți și anume: un om de arme, un cutilier, un ecuyer, 2 arcași, un valet; deci, 4 combatanți și 2 auxiliari.

Bandele de arcași, erau infanteria regulată. Fiecare bandă compusă din 8 companii a 500 oameni. fiecare. Acești 16.000 oameni, cari formau infanteria regulată, erau dați câte 1 din cele 16.000 parochii în care eră împărțită țara. Echipamentul eră dat de parochii; însă, în caz de război, se plăteă de rege.

Ludovic al XI, urmașul lui Carol al VII, introduse, din nou, mercenarii străini, bine organizați, pe cari îi găsim până la revoluția cea mare.

Armata Helvețiană. La poporul helvețian erau de admirat: curajul, sângele rece, energia, entuziasmul și spiritul de sacrificiu, pornite din dragostea de a-și asigura libertatea, ori învingând, ori murind. În luptele pentru independență nu se poate zice că această armată eră mai bine organizată decât armatele austriace, cu care s'a luptat, mult, în ultima fază a evului mediu; dar, aveă, asupra acestora din urmă, avantajul entuziasmului și al masei de luptători formată din infanterie.

Recrutarea și mobilizarea se face pe cantoane; comandantii se alegeau tot pe cantoane, astfel că fiecare canton merge cu șeful său.

Cavaleria erà puțin numeroasă; artileria de asemenia (1/80 — 1/70 — din masă —). Șeful-general erà ales de către cantoane. In general, se numea șeful cantonului care convocase confederația pentru război; altă dată se proceda prin voturi. Odată șeful ales, se proceda la numirea generalilor, adică a comandanților de unități mari.

Formațiunile tactice aparțineau școlii falangite. Masse mari, (batalioane), pe 10, 16 sau 18 rânduri, din care centrul compus din halebardieri și diferite arme, iar aripile din pîcheri. Batalioanele, câteodată, pe aceeași linie, altădată eșalonate pe 3 linii. Eșelonarea erà făcută, astfel, ca batalioanele dinainte să poată fi întărite, sau ajutate, pe flancuri; iar în caz de retragere, să nu împedice acțiunea batalioanelor din cap.

III

RĂZBOAELE PRINCIPALE.

Afară de războaiele feudale și de cele șapte cruciate, (1096 — 1270), s'au petrecut războaie principale, sub domnia regilor, în legătură, foarte aproape, cu istoria militară după cum urmează.

- A. Războaiele regilor capetini ai Franței contra Angliei. Bătălia dela Bouvines.
- B. Luptele elvețienilor cu austriacii.

Păstorii locuitori ai Elveției, trăiau liberi din timpurile cele mai depărtate. După întemeierea imperiului german țara helvețienilor face parte din el, dar numai cu numele. Ei delegau, adesea, pe câte un principe german ca reprezentant pe lângă dieta imperiului german ca să le apere drepturile.

Albert I, voind să supună pe liberii locuitori ai Helveției, prin diferite nedreptăți ce le au făcut, a provocat luptele de neatarnare ale acestui popor. De atunci datează legenda cu Vilhelm Tell.

La Morgarten (1315), fu distrusă armata austriacă, numai de către armatele a trei cantoane ale republicii helvețiene. Alte 10 cantoane se aliază și astfel acest popor entusiast și patriot strivi câteva armate austriace în prăpăștiile Alpilor. În bătălia dela Sempach, (1396), armata austriacă fu distrusă și helvețienii își asigurară libertatea.

C. Războiul de 100 de ani.

La începutul secolului XIV-a, puterea regală făcuse progrese în Anglia și Franța. Dar relațiile feudale și urmele de proprietăți ale feudalității dădură naștere urei dintre englezi și francezi prin împrejurarea următoare: Regii englezi, având supuși, în unele provincii ale Franței, erau socotiți ca vasali ai regilor Franței, încă dela 1066, când Franța supusese Anglia (Guillom cuceritorul). Regii Angliei voiau să rupă legăturile de vasalitate, pe când regii Franței aspirau să răpească regilor englezi toate aceste proprietăți. Multe din orașele din Flandra, pe care vroiau să le răpească francezii și cari ajunsese la o înaltă stare de înflorire, cerură ajutorul englezilor, și astfel, mărindu-se ura dintre aceste două popoare se dădu naștere războiului de 100 ani. Pretextul războiului luă naștere dela pretențiunea lui Eduard al-III, regele Angliei, de a ocupa tronul Franței pe baza dreptului de moștenire. Filip de Valois, regele Franței se opuse.

În acest război sunt bătuti francezii la *Crecy* (1346) și la *Poitiers* (1356). Urmează apoi, în Franța, până la 1364, o serie de lupte interne, între statele generale și regi, în care timp Anglia silește pe Franța la un tratament umilitor.

Sub domnia lui Carol al V, (1364—1380), ajutat de Duguesclin, se restabilește Franța în interior, și începe la se nimici puterea regilor englezi asupra provinciilor din Franța.

În fine, după moartea lui Carol al V, Franța este din nouă năvălită de englezi și după ce bate pe francezi la *Azincourt* (1415), Enric al V, regele Angliei,

este proclamat rege al Franței, de o mare parte din provinciile franceze. Numai o parte din provinciile dela sudul Loarei mai recunoscără pe Carol VII ca rege al Franței. Cetatea Orleans rămăsese, de asemenea, credincioasă acestui rege. Englezii asediază cetatea, astfel că de soarta ei atârână b'oarta Franței. Deși o parte din nobilimea franceză, umilită de faptele englezilor, se declarară pentru serviciul regilor Franței, totuși succesele englezilor tăiasă curajul conducătorilor armatelor. Atunci apare Ioana D'Arc cerând să conducă armatele ca să despresoare Orleanul, căci ea este trimisă de Dumnezeu. La 1429 reușește a despresa Orleanul. Mai târziu Ioana D'Arc fu trimisă contra celorlalte trupe engleze, însă fu prinsă și arsă pe rug. După moartea ei, francezii se îndârjiră, spiritul de naționalitate se aprinse, englezii fură deseori bătuti, și încet, încet, pierdură posesiunile din Franța.

Războiul de 100 ani se termină, la 1453, fără tratat de pace, prin respingerea englezilor din Franța.

Bătălia dela Bouvines (1214).

Pretențiunile regilor Franței, la supremație asupra regilor Angliei, și, pe de altă parte, pretențiile regilor Angliei la stăpânirea unor pământuri întinse din Franța, au dat naștere la mai multe lupte între aceste două state.

Cel dintâi care s'a distins mai mult dintre regii capeți a fost Filip II August. El dete primul atac în contra Angliei.

În acel timp domnea în Anglia un rege fără chibzuială și fără inimă numit: Ioan-fără-Țară. El s'a umilit, pedeoparte, declarându-se vasal al papei Inocențiu al treilea; iar, pe de altă parte, a ucis pe un nepot, urmașul său la domnie.

Pentru această crimă, Filip II August al Franței, în calitate de suveran, chiamă în judecată pe vasalul său. Ion-fără-Țară, neprezentându-se, regele Franței declară confiscate toate posesiunile din Franța între care cea mai principală eră Normandia.

Ion-fără-Țară, după ce face multe concesii par-

tidelor politice din Anglia, reușește să strângă o armată, să facă alianțe cu provinciile din Franța și cu regele Otto, al provinciilor germane, și pornește contra Franței.

Debarcă La Rochelle, la 15 Februarie 1214, cu o armată de mercenari ; și chiamă la el contingentul feudal din Guyenne, singura provincie din Franța care i se lăsase neconfiscată.

După debarcare, englezii invadează în Anjou. Filip-August adună armata și ia comanda, împreună cu fiul său, mergând spre Saumur și Chinon, pentru a tăia retragerea englezilor ; Ion-fără-Țară simulează retragerea, sperând să atragă pe inamicul său departe de Flandra. Filip-August înțelegând cursa lasă pe fiul său la Berry cu 12000 oameni în observație, iar el revine în nord.

Ion-fără-Țară invadează Anjou la începutul lui Iunie, dar se întârzie întâlnirea cu trupele germane din cauză că el pierde timp cu atacul unei cetăți ; iar regele german pierdù timpul ridicând noi trupe, negociind cu aliații din țările de jos și celebrând propria sa nuntă cu fiica ducelui de Brabant. Deabia în Iunie se pune în marș și la 12 Iulie se unii cu aliații săi pe lângă Nivelles.

La 20 Iulie, el ajunse la Valenciennes ; dar, la acel timp, toată Franța era pe picior de război.

Deși efectivele aliaților erau egale cu ale lui Filip-August, totuși acestor trupe le lipseau omogenitatea : Salisbury luase în serviciul Angliei, cu niște cavaleri din Olanda și transfugi francezi, ca *Renaud de Boulogne* și *Hugues de Boves*, niște Brabansonii și niște sergenți de armată călări (mercenari mai prost armați ca cavalerii).

Fiecare din cele două armate puteau avea circa 1500 cavaleri, 5000 sergenți de armată și 12—15000 infanterie.

Filip-August, concentrându-și armata sa aproape de Peronne, la 20 Iulie, ia ofensiva, și ocupă Tournai, la 26 Iulie, când află despre sosirea germanilor în Hainaut, pe lângă Valenciennes.

Linia sa de retragere fiind amenințată, pornește în direcția sud-est, în ziua de 27 Iulie, pentru a se pune între dușman și Paris.

Oton, bine informat despre această mișcare, pornește contra lui, cu intențiunea de a-l surprinde la trecerea podului Bouvines.

În acest moment, Filip-August mai avea 15 km. până să ajungă la acest punct critic, care speră să-l treacă înainte de a se întâlni cu adversarul.

El, având o flank-gardă către adversar, fu anunțat că n'ar avea timpul necesar să execute trecerea râului Marcque înaintea sosirii adversarului.

Filip-August, hotărește, imediat, să facă față inamicului, pornind bătălia în fața frontului.

În acest scop, dispune trupele sale cu fața la nord-est, între drumul și satul Gruson, pe un front de circa 1000 m.

Armata franceză, fiind însă inferioară în număr, episcopul de Seulis, care servea ca un fel de major-general al acestei armate, trece repede prin linia franceză și ordonă rărirea intervalelor astfel încât frontul francez să fie cel puțin egal cu al inamicului.

Aliații formează ordinea de bătaie astfel:

La stânga, cavaleria de Flandra și de Hainaut. La centru, enorma masă de infanterie a Flandrei și a țărilor de jos, munții Brabansonii. Înapoia acestei infanterii, împăratul, el singur, cu cavalerii săi germani și contingentele ducilor din garda sa. La dreapta, trupele în solda Angliei, cavaleri și sergenți de arme ai contelui Salisbury și de Boulogne.

Frontul armatei aliate era de 1800 m. Înapoia era împăratul, având pe un car, cu 4 cai, emblema imperială în formă de dragon, a cărui băț se termina printr'un vultur de aur.

Aliații proiectează să atace, concentric, pe centru, astfel:

Împăratul să atace pe front cu cavaleria sa. Trupele dela flancuri să se arunce în același timp pe cele două flancuri ale inamicului.

Aliații nu auură însă timpul să pună planul în

execuție, căci energia episcopului de Seulis făcù pe francezi să ia inițiativa atacului.

Acest major-general atacă aripa stângă inamică cu 300 sergenți de arme în contra cavalerilor francezi. Aceștia, disprețuind un astfel de adversar, îi priviră nemișcați și i-a răsturnat numai decât. După aceasta, s'a angajat o luptă între aripa dreaptă franceză și aripa stângă a aliaților, care se prelungi, mult timp, fără nici-un rezultat.

Acum, se angajează la luptă milițienii comunali dela centru francez, contra masei de Brabansonii a regelui Otton. Lovitura nu fù de lungă durată; milițienii, mai puțin instruiți și mai puțin disciplinați decât adversarii lor, fură imediat bătuți și asvârliți înapoi.

Brabansonii victorioși, la rândul lor, înaintară fără precauțiune, așa că regele Franței, cu cavalerii săi, înaintară fără greutate în grămada lor și începù a-i ciopărți.

Deși Filip-August a fost răsturnat de pe cal, într'un moment dat, gata să fie ucis, totuși, întreprinderea îndrăsneață a trupei sale se termină cu bine; căci, masa brabansonă găurită și ciopărțită se risipiră în toate direcțiile, așa că pe neașteptate cavaleria franceză se găsi deodată în fața trupelor împăratului Otton.

Dacă regele Franței a fost salvat prin devotamentul și ardoarea vasalilor săi, el la rându-i s'a arătat curajos și energetic. Adversarul său găsi același devotament împrejurul lui, dar el personal nu răspunse prin aceiași energie și acelaș curaj, așa că o grupă de cavaleri francezi, atacă chiar pe împăratul în mijlocul escortei sale, și este gata a-l prinde.

După ce reușiră a omorî calul său și a-l trânti jos, cavalerii saxoni alergară pentru a-l apăra. O luptă teribilă se angajă, și, astfel cavalerii saxoni reușesc să scoată pe împărat din învălmășeală și să-l pună pe cal.

Suveranul, în loc de a profita de această situațiune, fuge, lăsând pe apărătorii săi în luptă.

Otton nu se oprì decăt la Valensiennes. O astfel de fugă decise soarta zilei și dădù regelui Franței bă-tălia căștigată.

Lupta mai ținù cătva timp; însă, cavaleria țărilor de jos renunță imediat la luptă, și plecă cu ducele de Brabant.

(În acest timp, lupta se întorcea în favoarea francezilor și la cele două aripi.

La aripa stângă s'a terminat, odată cu lupta dela centru, în avantajul francezilor.

La aripa dreaptă, însă, lupta a ținut până seară și numai după intervenirea a o parte din trupele dela centru, tocmai către seară au fost puse pe fugă trupele inamice de aci.

Bătălia dela Crécy (1346).

Armata lui Eduard al III-a al Angliei, 36.000 oameni, ocupă o pozițiune la Crecy, pe trei linii una după alta, acoperindu-se cu îngrijire prin câteva detașamente de cavalerie ușoară.

Prima linie se compunea din arcași și oameni de arme, acoperiți înainte cu obstacole. A 2-a din cavalerie, iar a 3-a tot din cavalerie, având și 6 tunuri pe o înălțime.

Filip de Valois întâmpină pe englezi cu 50.000 oameni, după ce executase un marș de 20 km. pe ploaie, astfel că armata ajunsese obosită, în desordine și fără serviciu de cercetare, — în apropierea poziției.

Câtiva seniori sfătuiră să amâne atacul; însă, armata nedisciplinată și nerăbdătoare, se aruncă asupra inamicului tot pe 3 linii.

Prima linie, de 15.000 arbaletieri genovezi, având arbatele udate de ploaie nu se puteau întrebuința bine. A doua linie, de 1000 oameni de arme și puțină pedestrimă. Nobleța cu restul infanteriei venea în linia treia sub Filip de Valois.

La începerea acțiunii, arbaletierii genovezi refuzară a înainta pe motiv că nu se pot sluji de arme.

și se retrag în dezordine spre linia 2-a (comandată de ducele D'Alençon). Acesta, îi șarjează, pentru a-i silii să se înapoieze.

Astfel se amestecară aceste două linii

Englezii pricep folosul ce pot trage din această dezordine și se reped la atac răsturnând aceste două linii. Învălmășeala este generală; dar dezordinea fiind din ce în ce mai mare la francezi, aceștia se retrag, pierzând 1200 cavaleri și 30,000 infanteriști.

Filip se refugiază în castelul dela Broye, apoi la Amiens.

Această înfrângere, pe lângă că pricinui pierdere de oameni și știrbirea moralului, avu, ca rezultat, de a deschide lui Eduard al III al Angliei drumul către Calais care urmă să cadă mai apoi.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1. Transfugi au existat în toate timpurile și la toate popoarele, dar ceea ce a făcut ca unele popoare să trăiască și să înflorească a fost ca partea cea bună a stat să se sacrifice pentru țară.

Transfugii francezi în bătălia dela Bouvines n'au putut face ca Franța să fie învinsă, căci regele și cu poporul care rămăsese în luptă au știut să-și facă datoria.

Nu seamănă situația de atunci cu ceea ce a fost și este astăzi la noi?!

Seamănă mult și de aceea să nu pierdem curajul și speranțele în viitorul țării noastre. Nu interesează numărul transfugilor și al rătăciților, ci interesează valoarea celor buni: avem de aceștia și precum s'au arătat pe front când a fost nevoie, se vor arăta și în viața socială când va trebui..

2. Relațiunile dintre regii Angliei și ai Franței, pe timpul când cei dintâi stăpâneau pământuri de ale celor de-al doilea, se aseamănă cu relațiile dintre Ungaria și România: Regii unguri au pretins deseori că

domnii principatelor române, sunt vasalii lor, fiindcă aceștia din urmă aveau pământuri în Ardeal.

3. Din punct de vedere militar Bouvines este o bătălie feudală; cavaleria singură joacă un rol decisiv; mercenarii, sergenții de arme, sau Brabansonii și milițiile comunale nu țin piept.

Cu toate acestea bătălia dela Bouvines este o victorie națională, care interesează toată Franța și din care toți francezii s'au resimțit înălțați sufletește.

4. Succesul dela Bouvines face să pătrundă un curent de unire în tot poporul francez.

Burghez sau țăran, toți au văzut pericolul care amenința patria; au cunoscut amenințările adversarilor aliați, și au salutat vestirea victoriei cu strigăte de entusiasm. Prin toate satele, pe unde trec învingătorii, străzile, casele, drumurile chiar sunt pavuazate cu vereli noi, flori și verdeață; țărani secerători lasă lucrul pentru a aclama pe rege. Parisul îi face o recepție triumfală: burghezii și mai ales mulțimea studenților, preoții și poporul îi ese înainte cântând imnuri și cântece.

Orașul rămâne luminat timp de 7 nopți.

Această mișcare populară arată intensitatea sentimentului național francez, iar națiunea franceză vede acum clar, pe măsură ce puterea regală se întărește cum se face unirea provinciilor, cum se înlătură pericolul din afară care amenința Franța, și astfel înțeleg și susțin toți importanța mare a regalității pentru mărirea patriei.

5. Se susține, de mulți istorici, că tunurile au apărut pentru prima oară după evul mediu, în bătălia dela Crecy.

6. Bătăliile dela Crecy, Courtray și Poitiers sunt exemple clasice pentru demonstrarea necesității de evoluție în arta și știința militară, precum și pentru a

arăta pedeapsa fatală, ce cade asupra acelor care nu știu să se supună la timp, acestei evoluțiuni.

În toate aceste bătălii insuccesul se datorește repetirii aceluiași greșeli adică: încăpăținarea nobilimei de a nu evoluă metoda de luptă cu care erau obișnuiți, nesupunerea ei la ordinele comandantului, dispreț pentru inamic, nerecunoașterea terenului de luptă, etc. Cu alte cuvinte fenomenul din lumea socială se petrece la fel în lumea militară, atunci când nobilimea conduce — atât necesară în piramida socială ca și în cea militară, — se încăpăținează să reziste legilor eterne ale evoluției..

Bătălia dela Courtray, pe drept cuvânt a fost boțezată „Ziua Pintenilor”, căci aci cavalerii și-au pierdut puterea de aur, din cauza încăpăținării lor și a neadăptării la noile nevoi ale luptei..

Iată aci câteva explicațiuni asupra celor două bătălii din urmă pe care nu le am dezvoltat în text.

La Courtray. Flamanzii erau ascunși în dosul unui canal mlăștinos pe care îl acoperiseră cu erbură pe deasupra. Francezii fără a recunoaște poziția șarjară cu furie și se aruncară în apă.

Flamanzii cu sulitele lungi se aruncară asupra lor, străpungându-i fără pericol și înecând trei sferțuri.. Patru mii de cavaleri francezi ai căror pinteni de aur se văd atârnați de zidurile catedralei dela Courtray, își pierduseră viața în această bătălie care fu numită „Ziua Pintenilor”.

La Poitiers, 1356 armata Principelui de Galles numit Prințul Negru, era mult inferioară francezilor, puși sub ordinele directe ale regelui Ioan cel Bun.

Din cauza mării sale inferiorități numerice, prințul negru luă o pozițiune defensivă pe înălțimea dela Maulertins.

Regele Ioan hărțuit de nobilimea sa care având în vedere marele sau număr voiă să și răzbune bătălia dela Crecy, avu slăbiciunea să pornească atacul fără să fi recunoscut pozițiunea pe care ar fi putut s'o ocolească sau s'o blocheze. Trupele atacatoare fură prinse, fără pregătire în drumul cel înfundat și ata-

cate de front și de flanc cu o grindină de săgeți și pietre. Regele descălică atunci 300 cavaleri ca să cucerască înălțimea și îi urmă cu restul armatei, dar cavalerii descălicați și acoperiți de armuri grele, înaintau greu. Atacați în față cei 300 cavaleri, printr'o întoarcere ofensivă a trupelor depe creastă și pe flanc de către arcași, fură răsturnați și aruncați asupra trupelor care urmau. Această aruncare înapoi provocă dezordinea în stânga armatei franceze care cuprinsă de o spaimă nebună se puse pe fugă. În zadar Regele Ioan care se găsea la dreapta centrului, atacat la rândul său, făcû minuni de valoare personală, el fu înconjurat de englezi și făcut prizonier.

CAPITOLUL II.

PERIOADA EVULUI MODERN.

I.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA EVENIMENTELOR ISTORICE PRINCIPALE.

Deși perioada evului modern începe la 1453, (căderea Constantinopolului), totuși evidența acestei perioade începe să apară numai în secolul al XVI-a, odată cu aplicațiunile descoperirilor științifice și cu înălțarea sufletească a neamurilor, grație mișcărilor literare și artistice cunoscute sub numele de „Renaștere”.

Din punctul de vedere militar putem grupă evenimentele istorice din evul mediu astfel:

× Secolul XVI-a. Caracterizat prin descoperiri științifice și maritime, precum și prin războaiele religioase.

× Secolul XVII-a. Caracterizat prin schimbarea motivelor de război religioase în motive monarchice, — prin domnia lui Ludovic al XIV și prin începuturi de revoluțiuni pentru drepturi politice-sociale.

Secolul XVIII-a. Caracterizat prin intrarea Rusiei în scena Europei, prin domnia lui Frederic al II-lea, prin continuarea revoluțiunilor cu tendințe democratice, prin scăderea prestigiului monarhiilor absolute.

Din punctul de vedere național întreaga această perioadă prezintă, pentru noi, foarte mare interes, deoarece românii, sub Mircea în Muntenia și sub Ștefan

cel Mare în Moldova, se opun invaziunii turcilor și reușesc să scape ținuturile vechiului regat de ocupație turcească definitivă, precum au putut să o facă turcii în toată peninsula balcanică. Tot în această perioadă, Mihai Viteazu consfințește, prin sabie, dreptul de întregire al neamului românesc în pământurile din Ardeal, iar Grigore Ghica își sacrifică viața, la 1777, prin protestul său contra răpirii Bucovinei.

Din punctul de vedere al politicii externe este de reținut că la formarea primei ligi contra turcilor, Ștefan cel Mare a luat parte efectivă alături de Venetia, Neapole, Papa și Ungaria, pe când celelalte puteri mari europene în loc să se opună acestui dușman, comun, se luptau între ele pentru preponderență, or se sfășiau, în interior, pentru putere — (Polonia, Rusia, Franța, Anglia, Spania, Portugalia, Italia și Germania).

Iată, în trăsuri generale, care este caracteristica timpurilor moderne:

(a) Teatrul evenimentelor istorice se întinde și peste țările nordice, (Suedia, Rusia, apoi America) pe când evul mediu eră numai în Italia, Spania, Anglia, Franța și Germania.

b) Nenumăratele state mici din evul mediu se asociază și se cuceresc unele pe altele dând naștere la un număr mai redus de state mari.

c) În evul mediu biserica catolică dispunea de o putere absolută, pe când în evul modern reformele religioase introduc descentralizarea, astfel că încetul cu încetul, Papa pierde o part din putere, care trece într-o măsură mare asupra bisericii ortodoxe.

(d) Stingerea, treptată, a puterii feudale și întărirea principiului monarhic.

e) Apare în diplomație sistemul de alianțe, cu scopul de echilibru pentru menținerea păcii. În virtutea acestor alianțe statele erau datoare a se apăra unele pe altele contra celor cu tendințe de cucerire.

f) Desvoltarea marinei ajută la mărirea economică și morală a țărilor care dispun de marină

g) O caracterizare a istoriei moderne este lupta

Între popor și rege. Poporul, prin statele generale, ¹⁾ vrea să aibă puterea, regele pretinde puterea nu numai ca drept de moștenire, dar și ca drept divin.

h) Altă caracteristică o formează descoperirile științifice și anume:

Praful de pușcă, care a adus ca consecință militară că lupta corp la corp rămâne în planul al II-lea, cavaleria pierde din însemnătate, țărani devin ostași, puterea armatei se concentrează în infanterie.

Tiparul, aducând puțința răspândirii ideilor, a făcut ca știința militară să se răspândească.

Busola, înlesnind călătoria în lungul și în latul mărilor și oceanelor, a dat naștere descoperirilor maritime.

Descoperirile maritime au înrăurit comerțul, agricultura, industria, și au ridicat la rangul de puteri mari pe statele cari dispuneau de flotă și de forțe mari pe apă.

e) *Renasterea*. Descoperirile științifice, descoperirile geografice ²⁾ și refacerile sociale au pus omeni-rea pe baze de cultură și civilizație.

După cuprinderea Constantinopolului, de către turci, mulți greci învățați se retrag în Italia, (Florența mai ales), unde găsesc sprijin și încurajare. Toate republicile Italiei să întrec în încurajarea învățaților și artiștilor. Europa occidentului începe a gusta frumoasele producțiuni, ale clasicismului grec și roman, grație tiparului, mijloacele de transport, industriei, etc. Germania, Franța, Anglia iau, în curând; parte la această mișcare a spiritului uman, înființând universități, etc. — mai ales Germania..

Se începe căutarea cărților vechi, între cari se înu-mără biblia (se găseă rar). Explicarea ei aveă mare

1) „Statele generale“ numite astfel în Franța, se numeau „Parlament“ în Anglia „Corteze“ în Spania.

2) America în 1492. Capul de bună speranță și India în 1498. Călătoria lui Magelau în jurul pământului în 1520. Cucerirea Mexicului 1529. Supunerea Perului 1530.

răsunet și putere, dându-se naștere, poate, celui mai mare eveniment al omenirii: Reforma religioasă.

În această epocă începe a renaște și arta militară.

II.

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ORGANIZĂRII ȘI ARTEI MILITARE.

Starea armatelor în secolul XV-a, XVI-a și XVII-a.
Trecerea dela armata de mercenari la armata națională o provoacă scrierea lui Machiavel și mai în urmă o aplică aproape complet Mauriciu de Nasau și Gustav Adolf.

Machiavel a preconizat următoarele:

Infanteria este arma principală. Cavaleria este armă auxiliară, însărcinată să afle intențiile inamicului, și să acopere pe ale trupelor amice. Artileria să ia loc pe aripile celorlalte arme, iar nu pe front, căci fumul acopere vederea.

Disciplina este prima calitate morală în armată: mai bine o armată disciplinată decât una vitează nedisciplinată.

Formațiunile tactice depind de teren și de mărime..

Trupele din linia I-a să fie ajutate de trupe din urmă.

Mauriciu de Nassau introduce următoarele reforme:

Reduce efectivele unităților tactice..

Scade numărul rândurilor (10 pentru infanterie, 5 pentru cavalerie).

Ordinea de bătaie pe 3 linii: 2 pentru luptă, 1 pentru rezervă (a treia cu efectiv de 1/4).

Dispozitivul în eșcher.

Cavaleria de legătură între brigade și cavalerie cu rol, oarecum, independent.

Restrânge autoritatea șefilor în limite bine fixate

de drepturi și datorii și asigură administrarea trupelor.

Obține o disciplină puternică nu atât printr'un sistem de pedepse riguroase cât prin regulile, ordine și raporturi constante între șefi și subalterni.

Gustav Adolf are armată națională și mercenară. Serviciul militar obligator și personal pentru tinerii recunoscuți buni. Avea și mercenari impuși tuturor rigorilor disciplinare ca și soldații naționali, având aceeași soldă și niciun alt avantaj. După bătălii mără rândurile și cu prizonieri.

Infanteria și cavaleria constituite în regimente. Artileria nu formă unități deosebite, ea eră împărțită la regimentele de infanterie.

Regimentul de infanterie aveă 8 companii și cele de cavalerie 8 escadroane.

Ușurează pușca, desființează crăcanul de tras și perna de purtat, introduce cremena, creează giberna, ușurează sulița, reducând'o la 3,50 m. în loc de 5 m.

Tunurile artileriei se înmulțesc, unele se ușurează chiar pentru un cal. Pentru întâia oară Gustav Adolf întrebuintează unifomele. Brigadele sale purtau numirea după culoarea ce aveau, galbenă, verde, etc.

Formațiuni. Infanteria, la început, pe 10 rânduri și chiar pe 3, așezată astfel ca toți luptătorii să poată lua parte la luptă. Formațiunile puțin vulnerabile. Pușca armă de pregătire, sulița de isbire.

Disciplină. Comandament. O grijă mare puneă Gustav Adolf pentru întărirea disciplinei prin stabilirea raporturilor dintre șefi și subalterni. Când a angajat în Prusia armatele de merceni primă grijă a fost de a formă un regulament cu prescripțiuni foarte severe, (pedepse cu moartea), pentru abaterile grave. Jaful și prădarea populației erau strict oprite. Comandamentul se exercită pe linii și în fiecare linie deosebit pe centru și aripi (ca la Crecy). Gustav Adolf comandă însuși aripa cea mai importantă de cavalerie (exemplul șefului) și se mută pe câmpul de bătaie după cerințele luptei, la centru, sau la cealaltă aripă.

Generalii săi erau foarte disciplinați și executau

ordinile sale, având în acelaș timp, foarte multă latitudine pentru inițiativa lor.

Modul de luptă. Armata se formă pe două linii, la 300 de pași depărtare, cu o rezervă înapoi. Infanteria la centrul fiecărei linii, cavaleria la aripi. Câteodată găsim la centru și la aripi infanterie și cavalerie în oarecare proporții.

Artileria înaintea brigadelor și între centru de infanterie și aripile de cavalerie.

Trupele dispuse în adâncime pe mai multe linii. (Bazele ordinei perpendiculare preconizată, ca idee, de Machiavel).

Intrebuințează artileria la rezervă (de aci înainte găsim artileria la rezervă până la 1870).

Pe orice porțiune de front are toate armele.

Se servește de artilerie ca un element de legătură între punctele de contact ale infanteriei cu cavaleria.

Incepe acțiunea prin artilerie, punând artileria înainte, pentru a o utiliza în timpul acțiunii. Din cauza bătăii reduse a tunurilor artileria nu putea fi pusă pe flancuri. Se întrebuință și artileria în massă.

Infanteria prepară acțiunea după artilerie prin ajutorul mușchetarilor; iar picherii pe 3 rânduri, intercalați cu unitățile lor între cele de mușchetari, puteau lua parte la isbire fără a compromite acțiunea mușchetarilor.

Cavaleria coplectă acțiunea tactică, fie căzând asupra flancului și spatele infanteriei, fie gonind cavaleria adversă dela aripi și urmărind-o.

Prin dispozițiunea de luptă pe două linii se ajută, la timp, linia I-a și flancurile, iar prin rezerva de cavalerie la fiecare linie se coplectă acțiunea (adică a infanteriei și artileriei).

Armata imperialilor, contra cărora a luptat Gustav Adolf, avea:

Infanteria cu armament greoi (mușchete lungi de 1,50, aveă furcă și feștilă. Incărcarea în 99 timpi.) Sulița lungă de 5 m., greu de mănuit.

Cuirasierii acoperiți cu fier, mânuiiau greu spada și pistoalele. Celelalte feluri de cavalerie, (carabineri,

(dragoni, croați), aveau carabine sau pistoale cu cremene.

Infanteria se formă obișnuit pe 10 rânduri. Cavaleria ușoară pe 5—6, cuisarierii pe 10. Artileria grămadită pe câte o pozițiune.

Unități mici la infanterie, careul de 10/10. Pentru constituirea unităților mari se grupau mai multe cercuri, formând un careu mare..

Comandamentul se exercită, și la ei, pe linii.

Starea armatelor în secolul al XVIII. La francezi. În timpul domniei lui Ludovic al XIV-a, (1643 — 1715), se disting două perioade din punct de vedere militar.

Primă perioadă: armate mici și conduse de generali mari, cecece avu ca consecință: războaiele de pozițiuni..

Recrutarea. Angajări voluntare și cu forța (Racolaj) sau prin învoeli. — Birouri de recrutare înființate de ofițeri pe unde credeau ei, întrebuintând pentru angajări șiretenie, promisiunile, femeile viclene, băutura, etc., (mijloace legale, nelegale, oneste, neoneste). Nu eră, deci, o recrutare bazată pe dreapta repartizare a datoriei militare pentru toți cetățenii. Acest fel de recrutare eră practicat în acel timp, mai de toate statele, afară de trupele piemonteze, olandeze și suedeze a căror recrutare se baza pe principiul unităților naționale.

Ofițeri aleși din clasele privilegiate pe baza dreptului de naștere. Căpitânii, recrutau, armau, echipau; și instruiau, primind dela rege o primă de recrutare și o soldă zilnică. Se făceau mari abuzuri.

Infanteria. Constituită în regimente de 1,, 2 și 3 batalioane, a 13—17 companii fiecare batalion. Compania 40—50 oameni fiecare.

Fiecare unitate, două feluri de infanterie: sulitari și pușcași. Proporția variabilă; către finele acestei perioade este 1/4. Așezarea lor în companie, de asemenea, variabilă. În batalion, de regulă, sulitașii la centru. Ofițerii împrejur luând loc după grad și vechime fără a comandă unitățile direct.

S'a înființat și grenadierii, (de general Martinet), pentru atacul fortificațiilor, cu granate de mână. La început o companie de regiment, mai târziu un batalion.

Două regimente formau o brigadă. Unele regimente erau permanente, altele se formau numai pe timpul războiului.

Tot așa și la cavalerie.

Cavaleria. Trei feluri: jandarmi, cavalerie ușoară și dragoni. În general, unități a 2—3 escadroane. Fiecare escadron 3—4 companii, de 30—50 cai, dispuși pe 3—4 rânduri.

Două regimente formau o brigadă.

Armament: sabie, pistol, muschetă cu baionetă. Curasa începe să dispară..

Artileria. Neconstituită pe unități. Tunurile se transportau cu căruțe închiriate. Existau companii de tunari pentru utilizarea tunurilor.

Existau regimente de pușcași ale regelui destinate a păzi artileria.

Mai târziu aceste regimente de pușcași se contopiră cu companiile de tunari și formară regimentul regal de artilerie.

Până la 1693 depindeau tot de infanterie, după această dată începuseră să se separe.

Tunurile lungi și grele, tragere directă și înceată. Din care cauză schimbările de poziție erau imposibile, sau neînsemnate.

Geniul. Face parte tot din artilerie, până la revoluție. Vauban, (1677), formează un corp de geniu recrutați din infanterie.

Conducerea războiului. Este caracterizată în perioada întâia prin manevre și bătălii, armatele adverse căutându-se pentru a se forța să primească bătălia.

În perioada doua, mai ales către finele ei, arta militară decade și se reduce la lupta contra cetăților.

Arta militară continuă să decadă sub Ludovic al XV-a. Domnia lui (1711—1774) constituie o parte de

de cădere în istoria Franței.¹⁾ Totuși, găsim sub dominația lui pe mareșalul de Saxa, de origine polonă, care intră în serviciul Franței la 1720 și contribuie, mult, pentru menținerea artei militare și ridicarea prestigiului armatei franceze într'o epocă în care entuziasmul și disciplina căzuseră, cu totul, în Franța..

Sub raportul tactic și al organizării a lucrat astfel:

a) Imitează pe mareșalul de Luxemburg în atacul decisiv, adunând forțe multe în fața punctului de atac, dispune pe mai multe linii și dând atacul prin succesiunea eforturilor liniilor.

b) În defensivă organizează pozițiunile ca și în timpul modern (Fontenoy, exemplu clasic, 1745).

c) O disciplină severă este element de succes mai mult decât numărul, de aceea lucră pentru menținerea disciplinei.

d) În recrutare suprimă racolajul și introduce serviciul militar obligatoriu pe 5 ani.

e) Micșorează greutatea muniției infanteriei, organizând o infanterie ușoară.

f) Introduce pasul cadentat și simțul coatelor la 1732, adică la doi ani după introducerea lui în Prusia.

g) Distribuie câte un tun de batalion.

La prusieni. Frederic I, (1713—1740), a pus bazele unei armate puternice.

Avea convingerea că armata trăește prin disciplină, că ofițerul este sufletul armatei și că el, prin disciplină, poate să facă pe soldați capabili de orice sacrificiu.

Ridică prestigiul cadrelor, instruindu-le, și al uni-formei făcând să o respecte toți prin ridicarea ofițerului înaintea oricărui funcționar al statului..

Pentru că voia o armată ofensivă desființă Landwehru, care fusese înființat de Frederic Wilhelm.

La început angajează voluntari robuști pentru armata permanentă, din țările străine prin agenți. Mai târziu fiind convins că se fac abuzuri cu recrutarea voluntarilor formă trupe și din naționali..

1) Fiind minor la moartea lui Ludovic al XIV a avut ca regent pe Filip de Orleans, un om desfrânat și înconjurat de câțiva miniștri de aceeaș speță.

Voluntarii pe viață, cam 1/3 din efectiv; naționali sub drapel până primeau instrucția necesară, cam 2/3 din efectiv.

În locul Landwehrului înființează batalioane de organizare, din oamenii cari se liberau fiind obligați a servi încă 10 ani.

Succesorul lui, Frederic al II-lea, prin talentele sale de organizator și conducător militar ridică Prusia la rangul de mare putere europeană.

Frederic II, (1740—1786), aduce următoarele modificări:

Infanteria. Organizată pe regimente. Batalionul unitate de adunare, se compunea din 6 companii: 5 erau administrative, a VI-a de grenadieri care constituia trupa de elită..

Companiile de grenadieri se întruneau câte patru și constituiau batalioane de grenadieri. Ele erau destinate să apere flancurile liniilor de bătaie ale infanteriei, când se luă dispozitivul general de bătaie.

Infanteria se desfășură pe 3 rânduri.

Focurile erau de pluton sau de companie și se executau pe 3 rânduri: I-ul rând luă poziția în genunchi. Se întrebuintă, totdeauna, focurile de salvă. Armele erau ținute orizontal și toată arta era de a trimite, în cel mai scurt timp, numărul cel mai mare de gloanțe. În această privință superioritatea armatei prusiene, față cu armata austriacă, era ca de 3 la 1.

Se introduce varga de fier și se dă luminii o formă tronconică, ceea ce are ca rezultat repeziciunea încărcării și tragerii, prin urmare mărirea eficacității, Prevede țeva cu un toc de piele, în locul unde mâna stângă cuprindea arma, pentru a înlătură încălzirea armei.

Grație acestei perfecționări, batalioanele deveniseră niște adevărate baterii mobile.

Mișcări și evoluțiuni. Frederic introduse metode tactice cari provocară admirația întregii Europe, atrăgând în lagărele dela Potsdam și din Silezia, un mare număr de ofițeri străini cari rămaseră surprinși de corecțiunea, precizia și repeziciunea manevrelor.

Din evoluțiunile și mișcările tactice ale infanteriei lui Frederic, acelea de remarcate sunt:

Ruperile în coloană prin ocolirea plutoanelor.

Marșul în coloană.

Schimbările de direcție din mers cu pivot fix.

Mișcarea sau mărirea frontului unităților în marș.

Trecerea din coloana cu plină distanță la linia prin ocolire la dreapta sau la stânga în bătaie.

Marșul în bătaie cu focul din mers.

Marșul în bătaie fără focuri.

Schimbarea frontului pe o direcție obligă.

Contra marșuri pe plutoane împrejurul drape-
lului.

Formațiunea careului.

Toată instrucția militară tindea la un îndoit scop: asigurarea superiorității focului și mobilitate mai mare decât vrăjmașul.

Grație instrucțiunii trupeii sale, acest îndoit scop este atins fără greutate, față de trupele inamice puțin instruite, precum erau trupele franceze și austriace.

Cavaleria. Cavaleria fusese puțin instruită, pentru rolul său tactic, de către predecesorii săi. Frederic al II-lea spune în memoriile sale: Cavaleria la moartea tatălui meu era compusă din coloși încălecați pe elefanți, întrebuințată focurile și manevra la pas și la trap.

El interzice, cu desăvârșire, focurile și adoptă alăturările repezi și coeziunea liniilor, ca astfel să poată rupe formațiunile inamicului prin o iuțea mare dată unei masse puternice.

Ingrijirea care se da instrucțiunii individuale sub Frederic făcù ca manevrele sale să se execute cu cea mai mare perfecțiune. O șarjă de 5000 cai se făcea cu aceeași precizie ca marșul în bătaie la pas.

Regimentele de cavalerie se compuneau din 5 sau 10 escadroane formate în două companii.

La început escadronul se așeza pe 3 rânduri, însă în timpul războiului de 7 ani adâncimea se reduce adeseori la 2. Câte odată escadroanele erau desfășurate pe un singur rând pentru a înșelă pe inamic.

Artileria. In primele războaie Frederic întrebuințează, mai cu deosebire, piesele ușoare, căci materialul inamicului erà foarte imperfect și el puteà să se mulțumească cu calibru mic care își asigurà o mare mobilitate. Când, însă, austriacii perfecționară artileria lor atunci Frederic, pe lângă piesele ușoare, întrebuințează, mai ales, tunul de 12.

Frederic întrebuințează bateriile călărețe a căror misiune este de a însoți cavaleria, de a o păzi prin focuri, de a ajuta desfășurarea ei, de a căuta, într'un cuvânt, să depărteze pe inamic până ce escadroanele vor puteà să intre în acțiune prin o puternică ofensivă.

Prima baterie călăreață fu creată în 1759 și aveà 10 tunuri de calibru 6; în urmă, efectivul acestei artilerii ajunge la 4 baterii.

Serviciul subsistențelor. Preocupațiunea principală erà cheștiunea pâinei.

Magaziile conțin făină, iar pâinea se lucrează în stabilimente speciale la armate.

Pentru acest din urmă caz prizonierii duceau cu dâșii cuptoare de fier. Afară de acestea se zidesc, de armată, cuptoare pe loc, se întrebuințează și cuptoarele orașelor și astfel Frederic parvine să deà în 2 zile armatei aprovizionări de pâine pentru 3 zile.

Soldatul, având pâine pentru 3 zile, primeà în ziua III-a alte trei zile de pâine aduse de trăsurile companiilor care formau trenul de pâine.

In unele împrejurări critice, Frederic renunță la acest sistem, astfel, în cursul campaniei din 1757 recourse, în două rânduri, la aprovizionarea dela locuitori, de oarece magaziile nu putură funcționa din cauza iuțelei marșurilor.

Ordinea de luptă și de adunare. Dispozițiivul trupelor lui Frederic, în momentul bătăliei, este aproape invariabil și poartă numele de *ordinea liniară*.

Această ordine constă din așezarea tuturor trupelor pe 2 linii, depărtate la 300 pași, cu infanteria la centru, cavaleria la aripi și artileria înaintea frontului (cea regimentară în dreptul intervalelor).

Exceptional câteva batalioane și câteva escadroane de husari formează o a treia linie ca o slabă rezervă.

Batalioanele de grenadieri, constituite din a VI-a companie a fiecărui batalion, se așezau între linii, la extremității lor, pentru a le asigura flancurile.

Unitățile care compun fiecare linie sunt desfășurate (infanteria pe trei rânduri, cavaleria pe 2), batalioanele la interval de pluton, escadroanele la 15 pași pe terenuri frământate sau fără intervale pe terenuri șese; trupele cele mai bune în linia I-a.

Cele mai mari sforțări fiind cerute liniei I-a, a doua nu servește decât a-i completa golurile și mai cu seamă a întrebuiți cavaleria dela aripi, (linia II-a), pentru a deborda linia I-a și a cădea în flancurile inamicului. Din această cauză intervalele liniei a II-a sunt mult mai mari și prin urmare efectivul ei redus. Aproximativ se poate considera intervalele egale cu frontul.

Ordinea liniară este rigidă și nu admite nicio fracționare; batalioanele sunt unite în linie, după cum soldații sunt uniți în rândurile batalionului. Inamicul trebuie lovit cu forțele desfășurate și dacă e posibil învăluindu-i unul din flancuri. Focul trebuie să pregătească acțiunea, iar atacul s'o decidă.

Marșurile. Armata lui Frederic era foarte bine exercitată la marșuri. Douăzeci de batalioane desfășurate fără tobe mășăluiau în perfectă ordine.

Marșul se execută în coloană la plină distanță. Ordinea trupelor este cea normală, adică cu unitățile și fracțiunile lor, unele după altele, după cum vin în linie dela dreapta la stânga. Cavaleria merge, uneori, izolată, și pentru că este foarte mobilă și manevrieră precede coloanele de infanterie și artilerie. Artileria constituie încă parcuri, nefiind organizată în unități, (baterii), face excepțiuni numai aceea care însoțește cavaleria și care începe la 1759.

Orice coloană în marș e precedată de o avangardă de cavalerie, (obișnuit de husari), susținută de câteva batalioane de infanterie.

Ordinea de manevră. Depinde de situațiunea și pozițiunea inamicului față cu armata prusiană. Dacă aceasta se găsește spre flancul celei inamice se formă în coloană la plină distanță pe linii prin ocolirea pe pluton.

Astfel se constituiau 2 coloane depărtate la 300 pași, (exceptional 3 când erau trupe și în linia III-a), având fiecare cavalerie în cap și în coadă și între ele infanterie. Artileria mergea paralel cu coloanele în dreptul locurilor de bătaie și în afară, sau chiar între coloane. În această pozițiune defilă pe dinaintea pozițiunii adverse, căutând a ocoli prin capul coloanelor pe unul din flancuri: pe cel drept dacă veneau despre flancul stâng al inamicului, (Praga, Kollin, Zendorf); pe cel stâng dacă veneau despre flancul drept (Leuthen). Manevra era terminată când putea face front pozițiunii inamice învăluindu-i un flanc. Atunci, din ordinea de manevră se trecea la ordinea de luptă, prin ocolirea pe plutoane în sens invers.

Această mișcare, pe dinaintea pozițiunii inamice, se numește marș procesional. Dacă pozițiunea inamică era în față atunci armata prusiană se îndreptă către unul din flancuri, obișnuit cel drept.

Ordinea de manevră a lui Frederic constă din coloane la distanță plină rezultând numai din ocolirea pe plutoane.

Comandamentul se exercită pe linii și în fiecare linie pe centru de infanterie și pe aripi de cavalerie. Exercițarea comandamentului era posibilă de oarece ordinea și disciplina marșului și a manevrelor erau perfecte.

Desvoltarea luptelor. Combinarea armelor. Înainte de luptă Frederic recunoștea pozițiunea adversă și pentru aceasta precedea, ordinea sa de manevră, cu o avangardă compusă din câteva escadroane de husari susținute de batalioane de infanterie și câte odată de artilerie.

Scopul urmărit era să afle:

Dispozițiunea trupelor inamice pe pozițiune.

Situațiunea topografică a flancurilor pentru a determina pe cel de învăluit.

Situațiunea adăposturilor din fața pozițiunii pentru a determina depărtarea marșului procesional și a'l asigura de vederea inamicului, sau de lovituri.

Pregătirea luptei începea sau prin avangarda în terenurile accidentate, pentru a ascunde și proteja marșul procesional, și, apoi, prin artilerie și cavalerie după executarea acestui marș (Luethen); sau deadreptul prin artilerie și cavalerie în terenurile descoperite (Kolin, Praga).

Scopul urmărit era:

Să aducă dezordine, prin artilerie, în rândurile infanteriei și cavaleriei inamice aflată, întotdeauna, în defensivă.

Să pună pe goană, prin cavalerie, cavaleria adversă dela aripi.

Deciziunea se obține prin atacul infanteriei de front și al cavaleriei în flancul și spatele trupelor adverse. Pentru a ajunge aci cavaleria inamică dela aripi formă primul obiectiv al cavaleriei lui Frederic, după care se întorcea asupra infanteriei rămasă singură. Pentru a complectă dezordinea infanteriei adverse focul de salve pe plutoane, executat dela distanța eficace, (150m.), trebuia să atingă cea mai mare iuțeală și plutoanele să alterneze în mișcări rămânând neconținut unite.

Astfel vedem, că, cavaleria avea rol principal și de deciziune sub Frederic, prin ea se făceau recunoașteri; ea era combinată cu artileria, la început, apoi gonea singură prin șarje cavaleria adversă, cădea asupra flancurilor și spatelui întregii pozițiuni și decidea victoria, combinându-se cu infanteria, care, în acelaș timp, atacă pe front.

Urmărirea, deși puțin în uz sub Frederic, se făcea de către cavalerie.

Retragerea, asemenea, se suținea prin cavalerie, deși era și mai puțin în uz la adversarii lui Frederic,

din cauza imobilității trupelor lor și mai cu seamă din cauza inferiorității cavaleriei lor.

Forma de atac. Frederic nu da atacuri combinate, adică nu are un atac demonstrativ într'o parte a pozițiunii și un atac decisiv în altă parte, afară dacă numai atacul avangardei sale n'ar fi considerat de demonstrativ, ceea ce nu e cazul. El combină numai armele. Forma sa de atac este, totdeauna, aceeași: o linie paralelă cu frontul inamic învăluind, puțin, un flanc. Obișnuit această învăluire este făcută cu extremitatea liniilor ce compun ordinea de bătaie, adică cavaleria.

III.

RĂZBOAELE PRINCIPALE.

În secolul XVI afară de războaiele din Italia și din cauza reformei religioase introduse de Luther, războaiele turcilor, pentru cucerirea centrului Europei, celelalte războaie principale au luat naștere numai pornind, astfel, pe catolici contra protestanților.

Aceste războaie religioase s'au început mai întâi în Germania, apoi s'au întins în Franța, Anglia, Spania, Țările de jos, etc.; ele nu prezintă, însă, mult interes din punct de vedere militar.

În secolul XVII războiul de 30 de ani și războaiele lui Ludovic XIV prezintă interes militar și de aceea le vom arăta mai jos.

În secolul XVIII se petrec următoarele evenimente în legătură principală cu istoria militară.

Epoca de slăbire a Franței, sub Ludovic al XV, (1711—1774), și luptele de rivalitate dintre Rusia și Suedia (Carol XII și Petru cel Mare 1700—1730), nu prezintă interes mult pentru știința militară.

Epoca lui Frederic, (1732—1763), în care se petrece războiul de succesiune la coroana Poloniei, războiul de succesiune pentru coroana Austriei și războiul de 7 ani (începutul tacticii moderne). Vom studia pe Frederic. Epoca bătăliilor de manevre.

Epoca revoluționară (1763—1798), care cuprinde împărțirea Poloniei, revoluțiunea în Franța. Epoca bătăliilor de marșuri. (Aceste din urmă chestiuni sunt tratate în volumul II).

Războiul de 30 de ani.

Incepe pe principii religioase și se termină pe principii politice.

A luat naștere astfel: Ferdinand al II-lea dă voie protestanților în Boemia să facă biserici. Catolicii le dărâmară. Protestanții merg la Praga să reclame. Nu li se face dreptate de către cei doi delegați ai împăratului. De aci revoluția în Boemia, apoi în Germania, care devine teatrul de operație. Aci aleargă și țările vrășmașe: Franța, Spania, Danemarca, Suedia.

Războiul are 4 perioade:

a) *Perioada palatină*. — Când popoarele germanice se bat între ele pe principii religioase.

b) *Perioada daneză*. Danezii împinși de francezi, (diplomația lui Richelieu), intervin pentru protestanți. Sunt bătuți de Tilly și Wallenstein. Tilly general al armatelor imperiale catolice. Wallenstein, nobil, bogat, întreține pe socoteala sa o armată de 50.000 oameni.

c) *Perioada suedeză*. Când intervine Gustav Adolf (încep lupte pentru principiile politice). Religios, amabil, mare om de stat și mare general. Ambițios: însă, ambițiunea lui mișcată de interesul general. Imbrățișând cauza protestanților, pleacă în Germania cu 15,000 soldați, unde avu lupte, cum vom vedea mai jos.

d) *Perioada franceză*. Se ridică Franța contra Germaniei atrăgând de partea sa și pe Portugalia care ură pe spanioli ce luptau, acum, alături cu germanii. Se mai aliază încă olandezi și statele de nord ale Italiei, care, deși erau catolici totuși nu vedeau cu ochi buni ridicarea Germaniei. Iată, dar, cum războiul de 30 ani, început pe principii religioase, se schimbă pe principii politice.

În această perioadă se petrec evenimente militare în care se ilustrează Turenne și Conde, sub perioada lui Ludovic XIV.. Vom studia, dar, pe Gustav Adolf, apoi pe Turenne și vom arăta, în trăsături generale, caracteristica operațiunilor lui Conde..

În acest timp iată ce se petrece în celelalte părți ale Europei.

În Muntenia, Matei Basarab și în Moldova Vasile Lupu au introdus tipografia și au scos limba slavonă din biserici, au tipărit cărți în limba națională, au făcut școli, au întocmit legi, au zidit mănăstiri.

Rusia își întinde puterea și are războaie cu Suedia, Polonia și Turcia.

În Anglia se petrece prima revoluție democratică, având ca consecință republica.

G u s t a v A d o l f .

Situația politică și militară. Gustav Adolf domnește pe tronul Suediei dela 1611 la 1632. La începutul domniei a luptat contra Rusiei pentru câteva provincii revendicate de Suedia, apoi contra vărului său Sigismund, regele Poloniei, pretendent la tronul Suediei, silindu-l să renunțe, formal, la acest tron.

După aceasta Gustav Adolf îmbrățișează cauza protestanților și ia parte la războiul de 30 de ani, luptând contra lui Tilly și Wallenstein comandanții trupelor catolice.

La 4 Iulie 1630 debarcă în insula Usedom și pe coastele Pomeraniei cu 12,000 oameni infanterie și 2000 cavalerie.

Austria are în Pomerania 30,000 mercenari, împrăștiați în diferite cetăți ale acestei provincii.

La început, Franța și Anglia, ba chiar protestanții, nu aveau mare încredere în acțiunea lui Gustav Adolf.

Din această cauză, redus la propriile sale forțe, Gustav Adolf se mulțumește cu cucerirea unei baze de operațiune pe coastele Balticeii între Elba și Oder, evitând bătălia cu trupele imperiale, până când

o ocaziune favorabilă îi va da avantajul unei victorii sigure.

Cum, însă, imperialii, care se aflau în cartiere de iarnă, se răspândiseră pe malul drept al Oderului, pe o mare suprafață, între Piritz, Greifenhagen, Gratz, Gustav profită de această greșală, întrunește forțele sale între Stargard și Gollnow, atacă pe imperiali prin surprindere și îi forțează să se retragă în Brandenburg, apoi urmăriți de cavaleria suedeză ajung în Francfort p. O., pierzând mulți prizonieri și cea mai mare parte a bagajelor.

Această victorie face să nască încrederea în Gustav Adolf. Franța îi asigură un ajutor bănesc de 1.200.000 lei anual; Meclenburgul și Pomerania se declară pe față de partea Suediei; electorul de Hesa promite ajutorul său imediat ce suedezii vor ajunge în apropiere. Gustav speră a atrage, în curând, Saxonia și Brandenburgul, imediat ce trupele suedeze vor intra pe teritoriul lor.

La începutul anului 1631¹⁾ Gustav se găsește cu grosul armatei, (25.000), în lagărul dela Baerwalde, asediază Kolberg cu 1000 oameni și Landsberg cu 4000, și are alte detașamente mici prin cetățile cucerite din Pomerania, pentru asigurarea bazei de operație, care se întinde în Pomerania pe coasta Balticeii dela Kolberg la Demin.. În total 30.0000 oameni infanterie și 6000 călăreți.

Împăratul Ferdinand II al Austriei trimite în Brandenburg, sub ordinele generalului Tilly, o armată de 30000 mercenari..

Tilly se îndreaptă către Magdeburg, una din cele mai bogate cetăți protestante, sub administrațiune austriacă, în scop de a intimida pe electorii de Brandenburg și de Hesa și a-i împedea să facă cauză comună cu suedezii. Magdeburgul rezistă. Tilly lasă un corp de asediu — 8000, — iar restul se îndreaptă spre Frankfurt, unde lasă o garnizoană de 5000 oameni. De aci Tilly merge asupra Landsbergului, unde

1) Perioada suedeză din războiul de 30 de ani

întrunește 29,000 oameni ; detașamentul de asediu suedez de aci se retrage la Baerwalde.

Așă, dar, la începutul anului 1631 Tilly se găsește la Landsberg, iar Gustav Adolf la Baerwalde, fiecare au câte 29,000 oameni.

Tilly voește să dea o bătălie decisivă ; Gustav Adolf voește să ocupe mai întâi Francfurt și Landsberg..

Desfășurarea operațiunilor in anul 1631.

Primele operațiuni. Prezența lui Tilly între Francfurt și Landsberg împedicând executarea planului lui Gustav Adolf el se îndreptează către Meclemburg, pentru a atrage pe Tilly în această direcțiune ; iar, apoi, înapoiindu-se, cu repeziciune, să cucerească Francfurt înainte de sosirea lui Tilly.

La 2 Februarie Gustav sosind la Demin află că Tilly părăsise Francfurtul. Atunci Gustav se întoarce către Stetin și apoi ocupă un lagăr întărit la Schwedt.

Tilly află de prezența lui Gustav la Schwedt, dar din cauza resurselor și a nesiguranței liniilor sale de comunicație, situate pe teritoriul țărilor protestante, renunță la atac și se dirijează către Magdeburg, sperând a cuceri această cetate și a atrage, aci, pe Gustav pentru o bătălie decisivă..

Gustav rămâne în lagărul dela Schwedt, până la 12 Februarie ; iar la 13 Februarie ocupă Francfurt cu 20,000 oameni, iar trupele imperiale, aflate aci sub comanda lui Schauburg sunt urmărite de cavaleria suedeză până la frontiera Sileziei.

La 26 Aprilie capitulează și cetatea Landsberg și astfel Gustav pune stăpânire pe o bază de operațiune care să-i înlesnească operațiunile ulterioare către Silezia, Saxonia, sau Brandenburg.

Operațiunile dela Magdeburg. Tilly asediază Magdeburg, cu 37,000 mercenari, cu scopul ca pedeoparte să impresioneze pe protestanți, iar pe dealtă parte să atragă, aci, pe Tilly pentru o bătălie decisivă.

Gustav Adolf alege, de astă dată,, ca obiectiv, deblocarea Magdeburgului, către care se îndreaptă cu 24,000 oameni traversând Brandenburgul.

Ajuns la Berlin, (10 Mai), Gustav cere electorului a-i cedă Custrinul și Spandau, pentru a'și asigura comunicațiunile cu Oderul, dar tergiversările electorului îl face a pierde timpul.

De aci pornește pe stânga Elbei, prin Saxonia, către Magdeburg și cere electorului de Saxonia a-i cedă cetatea Wittenburg. Acesta ezită a cedă cetatea, ca și electorul de Brandenburg, ceea ce face pe Gustav a pierde alt timp.

Astfel Tilly cucerește Magdeburgul, la 20 Mai, și trece toată populația prin sabie, iar orașul e dat pradă mercenarilor și flăcărilor.

Bătălia dela Breitenfeld (Septembrie 1631).

Situația generală. Distrugerea Magdeburgului revoltă toată populațiunea protestantă din Germania, cât și pe Franța și Anglia. Cu toate acestea numai electorul de Brandenburg și cel de Hessa se declară în contra împăratului, dar ei nu pot pune încă la dispozițiunea lui Gustav forțele necesare unei ofensive.

Din această cauză Gustav își limitează acțiunea prin a manevră pe Tilly, în scop de a protejă pe aliații săi de acțiunea armatei imperiale.

Din cauza lipsei resurselor, armata lui Tilly se retrage în Saxonia, crezând că va sili pe saxoni să se decidă a face cauză comună cu imperialii.

Insă, rezultatul a fost contrariu, căci electorul Saxoniei s'a delacrat indirect contra imperialilor.

La 28 August Tilly cu 23.000 oameni se află la Tangermunde, (Wolmirstädt), pe Elba, Furstenberg cu 17,000 la Fulda, Fugger cu 10,000 la Francfurt p. M., în fața electorului de Hessa, Altringer cu 8000 în Suabia. Tiefenbach cu 10,000 în Silezia. Total 68,000 oameni.

Gustav Adolf cu 22.000 oameni se află pe Havel, iar electorul de Saxonia cu 20.000 la Torgau.

Tilly, după ce se unește la Eisleben cu Furstenberg, invadează în Saxonia, ajunge la 4 Septembrie la Halle și se îndreaptă spre Leipzig, care capitulează la 16. Tilly se decide a ocupa — cu 40,000 oameni o pozițiune defensivă lângă cetate, pe dreapta Elsterului, între Leipzig și Merseburg; așteptând aci trupele lui Fugger și Altringer, (18.000), ce trebuia să sosească dela Erfurt (6 zile de marș depărtare).

Gustav Adolf, după ce încheie alianță cu Saxonia, se întrunește cu trupele saxone la Duben, în ziua de 15 Septembrie, se decide a ataca, imediat, armata lui Tilly și trece la Mulda la 17 Septembrie.

Tilly, aflând apropierea lui Gustav Adolf, ese din lagărul său dela Leipzig și ocupă o pozițiune defensivă la Breitenfeld, la nord de Leipzig, în felul următor:

Pe două linii, cu infanteria la centru și cavaleria la aripi. Cavaleria dela dreapta pe 3 linii. Infanteria pe batalioane compacte, cu intervale astfel ca cele din lina doua să poată ocupa intervalele liniei întâia.

Artileria înapoia centrului celor două linii pe un mamelon, având o susținere de trei escadroane și trei batalioane.

După ce se așează pe poziția principală de luptă, Tilly trimite înainte, la o depărtare destul de mare, detașamentul Papenheim, pentru a rezista când se vor încerca trupele suedeze să treacă râșorul Loberbach. Focurile de artilerie și de mușchetari ale suedezilor silesc pe Papenheim să se retragă, către armata principală, dând foc satului Podelwitz. Armata suedeză trece, atunci, peste Loberbach, în două coloane; cea din stânga formată de armata saxonă, iar cea din dreapta de armata suedeză. Stânga formată din armata saxonă e așezată după metoda germană.

Suedezii sunt așezați astfel: Stânga are în linia întâia cinci escadroane, cu detașamente de mușchetari, sub ordinele lui Horn, iar în linia a II-a trei escadroane sub ordinele lui Hall.

La centru linia întâia e compusă de patru semi-brigade (comandate de Teuffel) și susținută înapoi și la stânga de două escadroane de cavalerie cu mușchetari atașați.

A două linie compusă din trei semi-brigade (sub ordinele lui Hepburn), și e susținută de două escadroane fără mușchetari. O mică rezervă de artilerie, de 6 tunuri, e atașată liniei a II-a.

Dreapta e formată din cinci escadroane, în prima linie cu mușchetari atașați sub ordinele regelui.

Această linie e susținută, înapoi, prin trei escadroane cu mușchetari.

În a doua linie, 4 escadroane fără mușchetari, sub ordinele lui Bauer. 66 piese artilerie sunt împărțite în trei baterii, din care una de 30 tunuri, ocupă intervalul între stânga și centru suedez.

Celelalte două baterii sunt așezate înaintea intervalelor între centru și dreapta suedeză și între dreapta și centru saxon.

Papenheim, care se retrăsese la stânga, nerăbdător, ia imediat ofensiva și execută, cu întreaga stângă, o schimbare de direcție, prin flancul stâng, astfel că ajunge într-o pozițiune perpendiculară pe dreapta lui Gustav Adolf.

Gustav Adolf ordonă liniei I-a de a sta pe loc, iar cu escadroanele liniei întâia și a doua face față la dreapta.

Aceste trupe resping 7 atacuri îndreptate de Papenheim, care, căută să debordeze dreapta lui Gustav Adolf.

Inercarea de debordare n'a reușit, căci escadroanele de rezervă suedeze prelungeau continuu dreapta și îi făceau zadarnice încercările vrășmașului.

Pe când Papenheim era respins la dreapta, armata saxonă era bătută la stânga de cavaleria imperială care urmărea pe fugăriți.

La centru, Tilly, după ce completează intervalele liniei întâia cu batalioanele din linia doua, face o schimbare de direcție la dreapta, pentru a se uni cu escadroanele victorioase.

Armata saxonă e cu totul bătută în urma acestei mișcări, care mătură tot terenul ocupat mai înainte de saxoni; iar bateria, aflată în această parte, este capturată și îndreptată contra armatei saxone.

În acest timp Gustav Adolf, printr'o sașărie pu-ternică, respinsese la dreapta pe Papenheim și se îndreptase către centrul lui Tilly asupra căruia trage toată artileria suedeză întărită și cu artileria dela rezervă. Sub protecțiunea acelei artilerii Gustav face o adevărată schimbare de front în prezența inamicului, retrăgând aripa sa stângă, iar linia doua a cavaleriei se formează la stânga liniei I-a.

Două semi-brigade din a doua linie de infanterie, cu cele două escadroane de rezervă ale acestei linii, ca susținere, prelungesc această nouă linie de bătaie și formează extrema ei stângă. Dela dreapta mai sosește încă un escadron și prelungeste linia, după ce Papenheim fusese cu desăvârșire respins și urmărit.

Stânga lui Tilly a dispărut. Centrul și dreapta lui și-au făcut ocolirea pe care am descris-o.

Nu rămâne în primitiva pozițiune a imperialilor decât artileria.

Armata lui Gustav Adolf avea, în acest moment al luptei, forma unui unghiu defensiv.

Situațiunea suedezilor îndreptându-se Gustav Adolf ordonă centrului să facă ocolire la stânga pentru a prelungi stânga.

Mișcarea e executată cu energie de către Teuffel.

Susținerea bateriei lui Tilly e bătută, tunurile imperialilor sunt luate și întoarse de suedezi în contra inamicului. Tilly, luat în flanc, de către propriile sale tunuri, e silit să se retragă.

Retragerea a fost dezaastroasă; căci, îndată ce se răspândi știrea că imperialii erau bătuti, populațiunile alergară din toate părțile pentru a se răsbună asupra soldaților de nenorocirile și mizeria lăsate în urma lor.

După Breitenfeld suedezi aleg ca teatru de operație Franconia și valea Mainului, iar saxonii Boe-

nia. Gustav Adolf gândește că după cucerirea punctelor principale din valea Mainului să meargă contra Vienei.

Tilly adună pe Wesser 18.000 de mercenari.

Gustav pleacă, la 27 Septembrie, cu 26,000 oameni din Halle, prin Erfurth, Königshofen, (10 Octombrie) și la 17 Octombrie ocupă Wurtzburg, cheia Franconiei de jos, provincie cu resurse abondente.

Tilly se unește cu Altringer și Fugger la Aschafenburg, unde se întrunește 30.000 oameni până la 15 Octombrie. Intențiunea sa este a da o bătălie; însă, chemat de electorul Bavariei, el trece la Anspach, pentru a acoperi calea spre Dunăre la Donauverth, unde Bavaria adunase 12,000 oameni.

Gustav, înainte de a ataca pe imperiali, își asigură, mai întâi, o bază de operație în contra Bavariei, cucerând pe rând Aschafenburg, Hanau, Francfort p. M. și Maienza și se acopere, în direcțiunea lui Tilly, cu un detașament de 8000 oameni, lăsat sub ordinele lui Horn la Wurtzburg.

Cu acestea se termină operațiunile în anul 1631.

Desfășurarea operațiunilor din anul 1632.

Ferdinand II, îngrijat de victoriile lui Gustav Adolf, recheamă pe Wallenstein, care fusese disgrățiat în ultima fază a perioadei daneze, din cauză geozizilor ce stârnise prin victoriile sale și din cauza urei ce îi purtă Maximilian ducele Bavariei.

Maximilian adună trupe și pornește în Saxonia contra lui Gustav Adolf.

Bătălia dela Lützen (6/16 Noembrie 1632).

Suedezii, comandați de Gustav Adolf, luptară în contra imperialilor de sub Wallenstein.

După părăsirea Nurembergului, Wallenstein se îndreaptă către Saxa; Gustav Adolf, care amenință Ingolstadt, fu chemat de către elector, aleargă prin Thuringe și Arnstadt și făcù legătură cu Bernard de Saxa Weimar. Intări Naumburg. Wallenstein merse în-

tr'acolo cu scopul de a stabili cartierul de iarnă; detașează pe Pappenheim către electoralul Colonia și părăsind Weissenfels, se duse ca să bivuacheze aproape de Lützen.

Regele Suediei fiind informat despre plecarea lui Pappenheim către Halle, renunță de a mai aștepta pe saxoni și se îndreptă către Lützen.

Wallenstein concentrează trupele sale și chemă pe Pappenheim.

Suedezii erau aproape 14.000 oameni; imperialii 12.000, fără Pappenheim..

Wallenstein ocupă o poziție la nordul drumului către Leipzig, întărindu-se cu șanțuri și cu artilerie. Înainte așază o baterie de 7 piese, apoi 2 linii de pușcași și o altă linie de călăreți. La centru era infanteria, formată în 4 mari careuri, sub Schaumburg și Schaffgotsch. Aripile erau formate de cavalerie. Aripa dreaptă sub Holk, se sprijineă pe Lützen; aripa stângă sub Gallas, la Flossgraben.

Suedezii, care veneau dinspre sud, prin Rippach, erau formați în 2 corpuri, fiecare corp alcătuit din infanterie și din mici escadroane și însoțit de artilerie de câmp; în urmă venea grosul cavaleriei care se desfășură pe aripi. Armata se dispoză pe 2 linii: aripa stângă în fața Lützenului, comandată de Bernard de Saxa Weimar; centru, de către contele Kniphhausen; aripa dreaptă de rege; aceasta din urmă era cea mai puternică, Gustav Adolf voind să taie pe inamic de Leipzig. Înaintea aripei sale stângi era o baterie de 26 piese de mare calibru; celelalte înaintea aripilor și la fiecare divizie de infanterie.

O ceață deasă întârzie bătălia, care nu se angaje te-meinic decât către miezul zilei.

Regimentul suedez albastru și galben, condus de însași regele, străbătu șanțurile în pas alergător, surprinsă bateria și pătrunse în 2 din careurile imperiale, dar fu respins de cuirasierii lui Holk. Cavaleria suedeză îl sprijini și dete peste cap, din nou, centrul și aripa stângă a imperialilor a căror cavalerie ușoară fu risipită.

Pappenheim, care tocmai soseà cu 8 regimente de cavalerie, fu rãnit mortal; dar Ottavio Piccolomini oprì progresul suedezilor.

Gustav Adolf, care înaintase în mod imprudent în ceață, fu rãnit la braț, ucis de un glonț.

Vestea morții lui Gustav Adolf înfierbântă pe luptători.

Linia II-a, comandată de Kniphausen, reluă ofensiva, pătrunse pentru a III-a oară șanțurile și puse pe fugă cavaleria inamică.

Cu toată că sosise infanteria lui Pappenheim, seara, Wallenstein ordonă retragerea, părăsind parte din artileria sa.

Bernard de Saxa Weimar, neputând să-l urmărească, după ce bivucă pe câmpul de bătăie, unde regăsi corpul regelui sub mormane de cadavre, hotărî să replieze către Weissenfeld.

Armata imperială se reîntoarce în Boemia.

Gustav Adolf, care sărise în ajutorul Saxoniei, își găsi moartea în bătălia dela Lützen, (1632); „neferocirea lui voi ca el să pieră în mijlocul biruinței ce câștigase: cea mai frumoasă și, totdeodată, mai duioasă soartă pentru un viteaz”. (N. Iorga, pag. 277, *Istoria lumii*, I).

După moartea lui Gustav Adolf a rămas câțiva generali mari ca Bernard de Saxa Weimar, Banner, Horn, Tortzenon și Wrangel, care au purtat diferite lupte cu secese alternative. Suedezii au suferit la Nordlingen o serioasă înfrângere, după care saxonii au trecut de partea lui Ferdinand. Cu aceste două evenimente se termină perioada suedeză din războiul de 30 de ani, și urmează perioada franceză, în care au loc multe lupte, dar cea mai principală este bătălia dela Rocroi.

Bătălia dela Rocroi (1643).

Situația politică. Bătălia dela Rocroi are loc în anul 1643, adică în ultima fază a războiului de 30 de ani, când motivele religioase, care dăduse naștere

acestui război la 1618, pierduseră din importanță și în locul lor apărură motivele politice.

La început, luptau catolicii contra protestanților, pe când acum, luptă statele între ele pentru preponderență.

Franța catolică, luptă contra Austriei tot catolică, dar cea dintâi doreă să umilească pe cea deadouă.

Statele de nord ale Italiei și Portugalia luptă alături de Franța, fiindcă cea dintâi doreă căderea casei de Habsburg, iar ceadeadouă doreă să câștige independența, prin luptă, contra Spaniei care se unise cu Germania.

În această ultimă fază toate armatele Europei centrale luptau dela Artois până la Piemont, dela Catalogne până la Pomerania.

Armatele franceze nu avusese dela 1635 nici-o mare victorie.

În acest timp se ridicase, foarte mult, prestigiul militar al Spaniei.

În astfel de împrejurări, Ludovic XIV încredință comandamentu' armatei de Picardia tânărului duce d'Enghien, în etate de 22 ani; numirea acestui comandant a fost un noroc pentru Franța, căci tocmai în acel timp a murit Richelieu, marele sfătuitor al lui Ludovic XIV, și atunci politica de partide și de caste începuse iarăși a'și jucă rolul.

Starea în care se găseau sufletul și disciplina armatei franceze, în acel moment, se vede din cele citate mai jos.

„Moartea lui Richelieu, zice ducele d'Aumale,¹⁾ adusese o slăbire generală; toate privirile erau îndreptate către curte. Legăturile disciplinei se slăbiseră; fiecare se ducea, veniă unul pentru a'și regulă afacerile sale, celălalt pentru a cere ceva. Marchizul de Gesvres, care comandă la Chauny jumătate din armată, fu celdintâi care lipsi. Mai mulți mareșali urmăară exemplul său.

Toți căpitaniii gardei scoțiene plecară la Paris

1) La journée de Rocrol.

fără voie; tot astfel și ofițerii elvețieni; nu mai eră niciun mijloc de a fi pedepsiți, fiindcă soldații nu mergeau fără ei.

Dealmentrelea nici serviciile nu erau regulate. Solda nu eră plătită. Nu de răscoală se puteau teme, dar dezertarea putea deveni contagioasă. În regimentele naționale oamenii obosiți, sau, plictisiți, dispăreau foarte ușor. Armatei îi lipseă ardoarea și încrederea; ea aveă aceea înfățișare tristă și resemnată, pe care o dă obișnuința și înfrângerea”.

Ducele d'Enghien arată, din primele zile, calități de organizator și de comandament extraordinar la un om așa de tânăr. Acțiunea sa se simți, imediat: hotărârea sa, grijea care o depusese în toate serviciile, restabilă ordinea. El unì trupele sale, le grupă mai strâns, le închise în mai multe piețe ale regiunii, unde distribuțiile fură regulate și disciplina restabilită.

Mișcarea ofensivă, pe care el o ordonă, de când; luă comanda, contribuî foarte mult să restabilească ordinea și să ridice moralul trupelor.

Astfel, tânărul general găsi mijloace de a aplică însușirile sale naturale și cunoștințele complete, sigure, pe care le dobândise prin cultură.

Situația militară. Armata spaniolă din 1643 eră admirabilă. Ea se compuneă din 4 părți bine distincte: spanioli, italieni, valoni și germani. Dar soldații vechi ereau obișnuiți să trăiască, să lupte și să învingă, împreună, fără niciun amestec cu recruții.

În primăvara anului 1643 frontiera între posesiunile efective ale Franței și Spaniei erau cam pe linia Dunquerque-Metz..

Și dintr'o parte și din alta, trupele împrăștiate prin cantonamente largi și nu puteau ghici nimic din intențiunile generalilor lor.

Armata spaniolă, din primele zile ale lunii Mai, se concentră la sud de Vallanciennes; iar cantonamentele dela Sambre și Meuse și din Luxemburg rămaseră pe loc.

Ducele d'Enghien înțelese că spaniolii aveau intenția să acționeze la est de Sambre.

Trupele franceze fusese cantonate: armata de Picardia pe Somme și l'Authie și armata din Champagne pe Oise între Chauny și Guise.

Dispozițiunile luate și instrucțiunile date ducelui d'Enghien emanase dela administrația centrală, ele erau opera politicianilor, cu totul, neștiutori în ale războiului.

Cele două armate erau independente una de alta.

Ducele d'Enghien, deși nu avea dreptul să dea ordine armatei din Champagne, dar putea cere concursul ei în împrejurări grele.

Nu putea cere, însă, decât părți din ea, succesiv; și în astfel de mod ca regele să găsească, totdeauna, această armată disponibilă pentru operațiunile pe care el voia să le conducă în persoană. Pedeałtăparte, instrucțiunile date tânărului general erau pur defensive: în sensul ca să pătrundă intențiile dușmanului și să împedice executarea lor, fără însă a se angaja la nimic, dar prin toate aparențele omenesti să pară glorioase armatele majestății sale și de aceea îi se mai recomanda de a urma sfaturile unui trimis al guvernului care însoțea pe ducele d'Enghien. Ducele d'Enghien găsi, însă, cu multă ușurință, însușirile sale naturale de comandant, în înalta sa situație de prinț de sânge, și în dezordinele chiar ale armatei, mijlocul de a da la o parte toate piedicile și de a căuta bătălia decisivă, cu toate forțele reunite. Marchizul de Gesvres, care comanda armata din Champagne, părăsind postul său, pentru a merge la Paris, fu înlocuit cu d'Espanan. Această întâmplare puse armata din Champagne la dispoziția ducelui d'Enghien. Armata de Picardia fu îndreptată dela Amiens către Peronne și de aci spre Saint-Quentin, pentru a fi gata de a acționa asupra tutulor punctelor unde s'ar fi putut asvârli dușmanul. Ducele d'Enghien scoase din toate piețele tot cece credeă că este de prisos și întări garnizoanele de Guise și la Chapelle, care îi păreau, lui, a fi amenințate.

Armata din Champagne se adună aproape de Guise. La 14 Mai, cele 2 armate fură reunite între Saint-Quentin și Guise. Atunci, ducele d'Enghien află

că inamicul se îndreaptă spre Quesnoy pe Avesnes și că trece prin sabie și foc localitățile dela La Chapelle și Hirson.

În timp ce armatele franceze mărsăluiau, corpul spaniol dela Sambre și Meuse se îndreaptă spre Maubeuge, apoi sosiră la 13 Mai în fața localității Rocroi, printr'un marș forțat de 70 km.

La 15, toată armata spaniolă se găsea adunată în fața acestei pieți. În aceeași zi sosiră și francezii.

La 17, un detașament de pușcași surprinse un post spaniol, care ținea o întăritură (semi-lună) și nu se păzea decât dinspre partea pieței Rocroi.

Cei 150 de pușcași intrară în oraș și întăriră garnizoana care nu avea decât 4000 oameni. Mai ales ridicară moralul, prin aducerea știrii de apropierea armatei franceze, și îi dădu curajul a se apăra la disperare.

Armata franceză continuă marșul său, dela 15 ale lunii, cu câte 20 de km. pe zi.

Ducele d'Enghien, negrăbindu-se mai mult, fiindcă el dase ordin guvernatorilor piețelor să trimită la armată toate efectivele ce puteau fi ridicate, de acolo și deci avea nevoie de oarecare timp pentru complectarea efectivelor.

La 17 bivuacă aproape de Auberton, unde el primi toate întăririle cerute.

Francesco Melo, care nu voise să concentreze mai de vreme corpul comandat de Beck în Luxemburg, așteaptă însă sosirea acestuia. El nu voia să dea bătălia înainte, dar ducele d'Enghien este acolo dela 18.

Desfășurarea bătăliei. Rocroi este în mijlocul unui luminiș în pădure, care prelungește Ardenii, pe stânga râului Meuse. Locurile sterpe, adesea mocirloase, care înconjurau piața, se întindeau la 1643 până la 5—6 km. de întărituri. Crângul rar o despărțea de plai și 2 drumuri practicabile treceau prin el. Între crâng și oraș, cam la 2500 m. de el, terenul se ridică pe nesimțite și oferă o poziție favorabilă.

Francesco Melo voeste să așeze, aci, cei 27000 oameni pentru a primi bătălia.

Dar ducele d'Enghien, nu-i dădu timp și ia el, mai întâi, poziția dorită de spanioli, nelăsându-le acestora mijlocul decât a se aranja în lungime la câteva sute de metrii de glacis.

Intre cele 2 pozițiuni eră un loc jos, mlăștinos; către partea de N.V. și care duceà la un iaz.

Infanteria franceză formează centrul celor 2 prime linii, între 2 aripi de cavalerie. A treia linie, formând rezerva generală, se compuneà din 3 batalioane și 4 escadroane.

În total, 18 batalioane și 32 escadroane, cu 32000 oameni. Fiecare batalion de infanterie se compune din un careu de sulitași, flancați de mușchetari.

Gassion, general înflăcărat și experimentat, care a condus foarte bine avangarda în timpul marșului și susținuse în consiliu proiectele ofensive ale tânărului prinț, comandă cavaleria din dreapta cea mai numeroasă.

Infanteria este comandată de Espenan, cavaleria din stânga de către La Fertè-Senneterre, rezerva de către Sirot.

Frontul ocupat este cam de 2500 m., 12 tunuri numai (jumătate și 1000 oameni) sunt puse la centru).

Deabia pela orele 3 armata francez începe à se aranja pentru bătălie.

Spaniolii iau formația de bătaie în fața ei pe un front mai mic (2000m.), cu toate că erau mai numeroși. Începând dela ora 4, cele două artilerii încep focul. Sunt cam la 900 m. distanță.

Artileria spaniolă, mai numeroasă (18 tunuri) și mai bine mânută ca cea franceză, produce pierderi în rândurile francezilor.

Către ora 6 spaniolii aveau următoarea ordine de bătaie: la centru, infanteria pe 3 linii, prima de 10 batalioane (tercios), fiecare din celelalte de 5 batalioane; totul, aranjat cu intervale mici, formează o massă compactă pe un front de 800 m. La fiecare aripă, pe cele 2 linii, jumătate din cavalerie. Fontaine comandă infanteria, Albuquerque aripa stângă și Isemburg cea dreaptă.

Un incident se întâmplă, atunci, care erà gata să compromită totul în armata franceză.

Cele 2 armate trec noaptea una în fața celeilalte. Un dezertor vine și anunță pe ducele d'Enghien că niște mușchetari spanioli sunt ascunși în crângul din dreapta, gata de a lua pe la spate cavaleria franceză când ea va șarjă.

Pichetele regimentului din Picardia, trimise după ei, la 3 dimineața, prind și strâng de gât pe mușchetarii spanioli.

În acel moment ducele d'Enghien schimbă poziția sa, împarte cavaleria aripei sale drepte în 2 părți aproape egale: Gassion sprijină la dreapta cu prima parte și întorcând la stânga amenință de a deborda cavaleria lui Albuquerque.

Acesta face față la stânga, pentru a'i ține piept. În acel moment d'Enghien șarjează, cade în flancul drept al spaniolilor, pe care îi aruncă înafara câmpului de bătaie.

Albuquerque își păstrase o rezervă, cu care el încearcă să restabilească lupta; dar, francezii reușesc încă odată a'i șarjă din două direcțiuni convergente.

La Ferte — Senneterre, care mai eșise și în ajun, fără ordinul lui d'Enghien, se duce înainte, pentru a întrece dreapta spaniolă, dar șarjat de escadroanele lui Issemburg, fu bătut și grav rănit.

Cavaleria spaniolă se năpustise, atunci, asupra infanteriei franceze, dau peste cap pe mușchetarii francezi și iau tunurile; un contraatac, executat de câteva escadroane și de batalioane din stânga, reia tunurile. A două șarjă a cavaleriei spaniole ia tunurile pentru a 2 oară, iar infanteria inamică se întoarce contra francezilor.

Batalioanele franceze, deși nu pierd curajul, totuși, sub focul de 30 tunuri, încep a da înapoi, cu credința că lupta e pierdută.

Dar rezerva fiind intactă, Sirot, comandantul rezervei, oprește de a se mai retrage, și către orele 6 el împinge tot centrul și rezerva contra italienilor. În acest moment, ducele d'Enghien adunându-și cavaleria

sa, lăsând pe Gassion să isprăvească urmărirea cu câteva escadroane, cade în dosul liniei a III-a a infanteriei dușmane, compusă din germani, pe care o aruncă peste valonii din linia II-a. În câteva minute, toată această infanterie este distrusă și pusă pe fuga.

Cavaleria spaniolă, în momentul de a ataca trupele lui Sirot, văzând această debandadă, șarjează foarte moale.

Urmează, imediat, o tăcere și o liniște aproape spăimântătoare.. Oamenii și caii sunt istoviți, tuturilor le trebuie câteva minute de odihnă. Fiecare pare că se reculege pentru o luptă mare.

Ducele d'Enghien unindu-se cu Sirot, dă ordin lui Gassion să observe direcția N.-E., pe unde Beck putea veni, dintr'un moment într'altul; pune ordine în toată armata sa, care de fapt înconjoară complet pe spanioli; apoi, ordonă atacul precedat de trăgători al căror foc obligă pe dușmani să și strângă rândurile. Când batalioanele franceze ajung la bătaia puștei, spaniolii încep puternice salve de focuri, ceea ce face ca liniile franceze să dea înapoi. Urmează, apoi, alte trei atacuri franceze, precedate de focuri, cari produc; de astă dată, pierderi serioase spaniolilor, printre care Fontaine este chiar rănit.

Ducele d'Enghien crede că momentul decisiv a sosit. Intrunește cele 12 tunuri ale sale în fața unui unghi al careului și apropie escadroanele. În acest moment, câțiva ofițeri spanioli înaintează, fluturând în aer pălăriile lor, ca pentru a cere grație. Ducele d'Enghien se duce înaintea lor, o salvă îl primește, din care scapă ca prin minune. Atunci orice francez, infanterist sau cavalerist, devenit furios, se aruncă asupra spaniolilor.

Nimic nu poate să-i mai oprească.

Din 6000 oameni, cari compuneau careul spaniol, 1500 au scăpat, restul morți sau prinși.

În total, din 27000 de oameni, cari compuneau armata spaniolă, au scăpat 7660. Pierdere este socotită la 7—8000 morți, 6—7000 prizonieri și restul dispăruți, sau, probabil, dezertori.

De partea francezilor pierderile sunt cam la 2000 de oameni morți și tot atâția răniți.

Bătălia s'a isprăvit înainte de ora 10 dimineața.

În acel moment Beck erà amenințat la 8 km. de câmpul de bătăie.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1) Credința într'o cauză dreaptă, voința nestrămutată de a o realizà și priceperea în adoptarea metodelor de lucru, completează, într'o mare măsură și pentru un timp oarecare, lipsa de mijloace materiale.

Acest adevăr se verifică prin acțiunea lui Gustav Adolf, care, inferior în număr, n'a inspirat credința la început nici chiar protestanților pentru care lupta.

Cu toate acestea, după câțva timp, șansele s'au întors de partea lui Gustav, grație factorilor sufletești și intelectuali de mai sus.

2) La prima vedere se pare criticabil proiectul lui Gustav Adolf de a luà ca obiectiv principal cetățile Frankfurt și Landsberg, căci este contrariu principii din știința militară, care recomandă ca obiectiv principal armata inamică.

Cum, însă, Gustav Adolf erà inferior în număr și cum el duce războiul la o distanță foarte mare de țara sa, a trebuit să'si asigure, mai întâi; situațiunea materială prin cucerirea acestor cetăți, atât pentru a putea întreține armata sa, cât și pentru a atrage, de partea sa, încrederea statelor protestante, care stăteau rezervate de teamă că întreprinderea lui Gustav Adolf nu va reuși. Afară de aceasta, odată fixat bine pe baza sa de operațiune putea întreprinde, de aci, defensiva strategică până ce va uzà pe adversar pentru ca apoi să treacă la o bătălie decisivă.

3) Tilly voește să dea o bătălie decisivă. Proiectul său este judicios, de oarece o victorie în contra lui Gustav ar fi oprit orice tendință a prinților protestanți pentru revoltă și război.

Pentru realizarea acestui proiect Tilly amenință Magdeburgul aliat al suedezilor. Gustav Adolf, însă, nu cade în cursă ca să primească o bătălie, ceea ce probează că Tilly nu a ales bine obiectivul manevrei. Punctul slab al armatei suedeze era baza de operațiune și în special Stettinul. Ca probă stă faptul că Gustav Adolf, când vede că Tilly nu s'a depărtat, în destul, de Frankfurt, pentruca armata suedeză să poată întreprinde asediul acestei cetăți el nu repetă manevra către Meclenburg, ci se grăbește a acoperi Stettinul, ocupând lagărul întărit dela Schwedt. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

4) Este de presupus că cetatea Magdeburg n'ar fi căzut dacă Gustav Adolf n'ar fi pierdut 10 zile, din cauza refuzului electorilor protestanți de a-i cedă cetățile de care avea el nevoie ca să'si asigure comunicațiunea înapoi.

Dar, mai sigur este că dacă Gustav Adolf s'ar fi dus la Magdeburg, fără a-și asigura spatele, ar fi fost complet distrus.

Așă, dar, în însăși interesul protestanților a făcut mai bine Gustav Adolf că a lăsat să sufere protestanții din cetatea Magdeburg, dar a salvat, mai târziu, cauza protestanților.

5) Deciziunea lui Tilly, după ce a intrat în Saxonia, de a evita lupta cu Gustav Adolf, până ce se va întări cu ajutoarele din Suabia, a fost foarte logică, nu numai pentrucă era inferior în număr, dar și pentrucă statele protestante începuseră a se mișcă contra sa.

Rezultatul acestei deciziuni poate că ar fi fost și mai bun dacă s'ar fi putut retrage din fața lui Gustav Adolf, succesiv, pe diferite pozițiuni și cursuri de apă (Ellser, Pleisse, Saale); până la sosirea ajutoarelor. Dar Gustav Adolf, pe dată ce a fost asigurat de alianța electorului saxon, capul statelor protestante, s'a hotărât a luă ofensiva înainte ca Tilly să aibă timp de retragere.

6) Dacă ar fi coincisat atacul lui Papenheim la Breitenfeld cu atacul lui Tilly asupra saxoniilor situațiunea lui Gustav Adolf ar fi fost foarte critică; dar, din fericire, pentru el, Papenheim; atacând mai de vreme, a permis lui Gustav Adolf să ajute pe saxoni.

7) Victoria tactică dela Breitenfeld se datorește, mult, ordinei de bătaie suedeză care permite liniei II-a și rezervei să facă față atacurilor de flanc și care, la rândul ei, prin modalitatea de manevră, întoarce aripa stângă a imperialilor.

8) In bătălia dela Breitenfeld, Tilly, care așteptă să primească ajutoare nu doreă să înceapă bătălia, dar nerăbdarea lui Papenheim a provocat-o, atacând avangarda lui Gustav Adolf, contrar sfaturilor lui Tilly. Cavaleria lui Papenheim (aripa stângă a imperialilor) atacă dreapta suedezilor, este respinsă și revine de 7 ori la atac, — cu toată tenacitatea, este decimată de cavaleria suedeză, condusă, personal, de Gustav Adolf, ajutat de detașamentul de mușchetari atașat la rezervă și de artileria ușoară.

9) In bătălia dela Lützen Gustav Adolf moare lovit de un foc de revolver în cap, când, pe ceață, e antrenat, la șarjă cu cavaleria aripei sale drepte contra aripei stângi inamice. Exemplu de intervenția personală a comandantului suprem în chiar toiul luptei.

10) Din această bătălie (Lützen) rees următoarele învățăminte:

a) Pentru prima oară, în acea epocă, se observă în bătălie o conducere unică, a tuturor trupelor, de către însuși Gustav Adolf, pe când la adversar, conform obiceiului, centrul și cele două aripi aveau comandanți aparte.

b) Se relevă întrebuințarea, la timp, a rezervei; pentru a face față, atacului învăluitoare a lui Papenheim asupra aripei drepte suedeze.

c) Se observă, manevrarea repede și în ordine pe câmpul de luptă a trupelor și folosirea, la momentul oportun, de greșeala inamicului de a lăsa un gol la centru, din cauza lipsei de comandament unic și de legătură cu aripa stângă.

d) Intrebuințarea judicioasă a artileriei, atât cea din primele linii cât și cea din rezervă.

e) Exemplul dat de rege, atunci când situațiunea luptei eră critică, în unul din punctele câmpului de bătaie.

11) Se observă că Gustav Adolf, în toate bătăliile sale, completează victoria prin urmărire.

12) Iată ce zice d-l Iorga despre Gustav Adolf și armata lui: „Eră și un mare viteaz și un foarte isteț orânduitor al oștilor. Pe lângă aceasta el aducea și altfel de oaste decât a lui Wallenstein, nu tineri fără căpătâi, vagabonzi, fugari; țărani sărăciți; meșteri fără lucru, nobili doritori de câștig nelegiuit, sau de nume mare, ci țărani de ai lui, creștini buni; gospodari harnici, cari știau ca să se lupte ca să îndeplinească voia lui Dumnezeu să scape legea lui cea cu ghiarele dușmanului”.. (Op. citat, pag. 277).

13) Dacă operațiunile lui Gustav Adolf nu au rapiditatea mișcărilor lui Napoleon, aceasta se datorește condițiunilor în cari ele trebuiau să fie executate.

Cu un impediment enorm, datorit sistemului de recrutare, cu convoiuri numeroase din cauza lipsei resurselor locale, cu liniile de operație și comunicație barate de numeroase cetăți ce trebuiau cucerite, cu restabilirea convențiunilor politice datorite numeroaselor state mici germane animate de interese diverse, nu eră posibilă o repeciziune mai mare în operațiuni. Aceasta o recunoaște însuși Napoleon în memoriile sale: „O așa scurtă carieră a lăsat urme pronunțate prin îndrăsneala repeziciunii mișcărilor, ordinea și întreprinderile trupei. Gustav aveă principiile lui Alexandru, Anibal și Cezar.

14) Gustav Adolf dă războiului caracterul modern, adoptând ofensiva, însă luând precauțiunea de a'și asigura baza și liniile de comunicațiune; atâta cât mijloacele îi permit, el caută bătălia decisivă.

Numai prin echilibru între îndrăsneală și prudență se poate explica cum o mică armată, departe de țara sa, a putut să fie în stare să execute operațiuni atât de grandioase. (Maior Al. Lupescu, op. citat, pag. 101—102).

15) Victoria câștigată de ducele d'Enghien la Rocroi schimbă norocul Franței.

Materialicește victoria aceasta a slăbit, cu totul, prestigiul armatelor spaniole.

Până la Rocroi armatele franceze au luptat greu, cu alternative de succes și de pierdere pe care istoria deabia le amintește; — bătălia dela Rocroi deschide un secol de glorie și de mărire militară. (Colin, op. citat.)

LUDOVIC XIV.

Situația politică. Ludovic al XIV-lea a fost ajutat la început, de Mazarin și mai târziu de Colbert (ministru de finanțe), Couvois (ministru de război). Urmărește în politica externă: întinderea teritorială a Franței, dezvoltarea și preponderența marinei franceze și supremația Franței în diplomație. Pentru aceasta a trebuit să se lupte cu Germania, Spania, Austria; Anglia, Italia, Olanda, etc.. A avut lupte și în interior, mai ales după moartea lui Mazarin, (prim ministru), când a voit ca politica în interior și exterior să o conducă el însuși („L'etat c'est moi"). A fost un rege energic, înțelept, iubitor de glorie; foarte tiran; arbitrar și vanitos. Vanitatea i-a adus și nenorociri.

Din punct de vedere militar domnia lui prezintă 2 perioade:

Întâia, durează până la 1678, când se încheie cu Olanda pacea dela Nimeque. În această perioadă armatele sale sunt puțin numeroase, dar conduse de ge-

generali distinși ca Turenne, Conde și mareșalul de Luxemburg.

A doua perioadă, până la 1715, în care armatele luară o dezvoltare exagerată din cauza înmulțirii războaielor și întinselor teatre de operație. În această perioadă, armatele fiind numeroase, regele având ambițiunea să conducă singur operațiile, iar generalii săi nefiind de forța lui Turenne și Conde, războaiele de pozițiuni și fortificațiuni luară o mare dezvoltare. În această operațiune găsim ca generali pe Bernard de Veimer, prințul Eugeniu de Savoia, Catinat, Vendome, renumiți prin modul cum au condus operațiunile între perioada în care războiul nu are nici-un caracter științific.

În timpul perioadei lui Ludovic XIV se mai petreceau următoarele evenimente istorice principale în Europa.

Anglia, a doua revoluție engleză, fără vărsare de sânge, s'a stabilit, pentru prima oară, în Europa, drepturile poporului și ale suveranului, admitându-se monarhia constituțională care există și astăzi.

Turcia, începù să piardă din cuceriri spre nord — și prin pacea de la Carlovitz cedează Austriei toată Ungaria de jos (afară de Banatul Transilvaniei și Belgrad); rușii îi cedează Azovul, iar Venetiei Marea. Punctul de plecare al pierderii splendoarei imperiul otoman, al semnelui de putrezire, începutul desmembrării. De aci înainte tot turcul plătește.

Polonia. Incep, în interior, luptele dintre partide, care avură ca rezultat, mai târziu, desmembrarea Poloniei.

România. În timpul revoluției a 2-a din Anglia, murea, în București, Șerban Cantacuzino, iar boerii ridică pe tron pe Constantin Brâncoveanu, (1688 — 1714), ultimul domn care a urmat politica strămoșilor săi. A scăpat țara de sub Austriaci și a pus-o sub suzeranitatea Porței. La un an după moartea lui Ludovic al XIV, domnul român fu închis și omorât la Constantinopol.

Rusia. Incepuse să însemneze ceva în concertul statelor europene, încă de pe la sfârșitul secolului XVII. Sub Petru cel Mare, 1689—1725, și succesorii săi, merge crescând și ajunge a fi unul din statele cele dintâi din Europa.

Turenne se ilustrează în I-a perioadă a lui Ludovic XIV. A condus luptele contra olandezilor pornite din ambițiunea lui Ludovic XIV, care voia să împingă pe olandezi și să ocupe țările de jos spaniole.

Olandezii aveau situațiunea cea mai înfloritoare, aveau întâia piață comercială din lume și deveniseră stăpânii comerțului porturilor.

Până la 1672, armatele franceze, conduse de împărat și comandate de Turenne și Conde, cuceresc aproape toate cetățile olandeze, dar la această dată sânt opriți în loc, pe deoparte, de olandezi, cari rup digurile, iar pe de altă parte de o puternică ligă a statelor Europei, care deveneă din ce în ce mai mare contra Franței, sub impulsionea Austriei care nu vedeă cu ochi buni progresele Franței.

Acest eveniment schimbă luptele din Olanda și le îndreptează contra trupelor austriace și ale Brandenburgului, în anii 1672 și 1673. În aceste lupte, Turenne, stabilit pe Mein, apoi pe Tauber, este manevrat cu abilitate de către Montecuculi și silit a se retrage în Alsacia. După retragerea în Alsacia la 1674, situațiunea eră: Toate statele germane se aliază contra Franței, mai puțin Bavaria, Hanovra, Olanda și Spania. Olandezii se hotărăsc să invadeze Franța pela N. E. și sud. Pe la est trebuia să invadeze în Alsacia trupele austriace (40.000) și ale Brandenburgului, (16.000) sub ducele Burnoville.

Franța dispunea de 115.000 oameni, pe care-i împarte în așa fel: 60.000 sub Conde în Flandra, 17.000 sub Turenne să apere Alsacia, 12.000 spre frontiera Pirineilor, iar restul rezervat regelui pentru a cuceri Franche Conte.

Trupele lui Bournonville erau împrăștiate astfel: contingentul Brandenburgului eră în curs de organi-

zare, o parte din austriaci (9000) sub Caprara, în marș pe Neckar, către Heidelberg, unde trebuia să sosească Bournonville cu cealaltă parte.

Lu început Turenne dispunea numai de 10.000 oameni.

Turenne era la Saverna și își propune: a se interpune între cele două grupe și a le împiedica întrunirea. În acest scop pornește dela Saverna, trece Rinul la Filisburg și se îndreaptă către Sintzheim, direcția de mișcare a lui Caprara. Aceste împrejurări au dat naștere bătăliei dela Sintzheim.

Bătălia dela Sintzheim (16 Iulie 1674).

Turenne dispunea de 32000 infanteria, 5800 cavalerie și 6 tunuri.

Imperialii dispuneau de 1500 infanterie, 7000 cavalerie, fără artilerie.

Caprara, surprins de Turenne, se decide pentru defensivă, alegând ca poziție de rezistență râulețul Elsatz și platoul dinnapoi, având ca punct înaintat orașelul Sintzheim (defensivă).

Turenne, pentru a și atinge scopul, se hotărăște la o ofensivă energetică, neținând seama de tăria poziției.

Caprara ocupă cu 1000 infanterie Sintzheimul și grădinile dinnainte, iar cavaleria o lasă desfășurată înapoia râulețului, pe un platou triunghiular, ale cărei margini erau mai pretutindeni acoperite cu vii și bălării. Un singur drum practicabil există pentru cele trei arme, pe platou trecând printr'o strâmtoare foarte îngustă.

Turenne trebuia să ocupe, mai întâi, Sintzheim, care apăra trecerea peste Elsatz. Însărcinează, în acest scop, pe Duplessis, căruija îi pune la dispoziție 1500 infanteriști susținuți de 500 dragoni și artilerie. Aceasta, în urma unui atac viguros, gonește pe apărătorii din grădinile de pe malul stâng al Elsatzului. În mai puțin de 2 ore, — Sintzheimul e luat și o parte din apărătorii săi prinși sau omorâți, iar o altă parte s'a re-

tras pe platou, având în piept infanteria franceză. Infanteria franceză victorioasă trece râul, urcă țarmul drept și ocupă ambele flancuri ale defileului (capul de pod), prin care trebuie să deașeze grosul. Castelul, pe care Caprara neglijașe a-l apăra, este, de asemenea, ocupat și tentativele inamicului pentru a-l relua sunt respinse.

Caprara ocupase, în acest timp, prima poziție de rezistență pe creasta platoului. Deși Turenne eră stăpân pe treceri, deși trecerea se putea executa, totuși, din cauza terenului, desfășurarea nu se putea face în bune condițiuni, ci totdeauna pe un front mai mic ca al adversarului fiind expuși astfel la o învăluire.

Turenne profită de împrejurarea că flancurile platoului erau acoperite, trimite o parte de infanterie prin defileu, cu însărcinarea de a se urca pe platou și păstrează alte câteva detașamente în fața cavaleriei adăderse, pe care o silește, prin focul lor, a se retrage în a II-a poziție, lăsând marginea platoului nebatută de focuri. Cavaleria franceză trece, atunci, râul, se desfășoară pe platou, fiind susținută la cele două aripi de infanterie și își întinde frontul pe măsură ce spațiul se lărgeste.

Ducele de Lorena își asvârlă cavaleria contra acelelea a lui Turenne, dar neputând obține nici un succes, din cauza focurilor infanteriei dela aripi, e silită a da înapoi.

Turenne, socotind fără rezultat un atac de flanc, își face planul de a învăluî aripa stângă a imperialilor. În acest scop, prelungeste aripa lui dreaptă cu grosul mușchetarilor, care trecuseră râul și care înaintau prin vii, în timp ce cavaleria și cu mușchetarii dela aripi țineau pe imperiali de front și înaintau pe măsură ce frontul se desvoltă prin intrarea în linia a noii forțe.

În acest moment artileria trece podul în grabă și sub protecția mușchetarilor se urcă pe platou și ia poziție la flancul stâng lângă valea castelului.

Turenne aduse, pe linia de luptă, toată forțele și când frontul său întrecu pe acela al adversarului, face o schimbare de direcție la stânga, pentru a învăluî

stânga imperialilor. Artileria formă flancul ocolitor, având eşalonate, înapoi și spre dreapta, unități de susținere.

Față de această mișcare, imperialii își retrag aripa lor, (stângă), înapoi, formând un unghi defensiv. Ei încearcă și două șarje, care însă sunt respinse.

Atacul, condus de Turenne, produce atâta dezordine în rândurile imperialilor, încât ei sunt siliți a cedă terenul și se retrag parte spre Heilbronn, parte spre Heidelberg.

Evenimentele după bătălia dela Sintzheim.

Resturile trupelor lui Caprara se unesc cu armata lui Bournonville la Brandenburg și așteptau aci sosirea contingentului Brandenburghez.

Turenne urmărește numai până la Weibstadt, din cauza efectivului redus.

La 2 Septembrie, Turenne se retrage în Alsacia pentru a și mări efectivul față de sporirea efectivelor lui Bournonville, căruia trebuia să-i sosească în curând și armata Brandenburgului.

Cabinetul regelui, înspăimântat de sporirea efectivelor imperialilor, dă ordin lui Turenne să se retragă, însă el nu execută, deoarece formase 22,000 oameni și dă bătălia dela Entzheim contra lui Bournonville.

Bătălia dela Entzheim.

Contingentele Brandeburgheze, 25,000, se îndreptau spre Strasburg. Bournonville (40,000) se îndreaptă către ei pentru a se întruni.

Turenne, înțelegând că-i s'ar agrava situațiunea dacă s'ar uni trupele lui Bournonville cu cele ale electorului de Brandenburg, hotărăște să atace pe Bournonville înainte de întrunire.

Trupele lui Bournonville se găseau în ajunul zilei de 4 Octombrie, într'un câmp întărit al cărui centru era Entzheim și ale cărui aripi se rezemau pe două păduri organizate defensiv.

Turenne execută marșul de apropiere în noaptea de 3/4 Octombrei și atacă pe Bournonville în zorii

zilei de 4 Octombrie la aripa stângă cu 8 escadroane descălicate pentru a-l rupe de Rin și de Strasburg. Atacul escadroanelor a fost susținut de o baterie.

De o parte și de alta se desfășura o luptă serioasă și se aduc întăriri, totuși, trupele lui Turenne reușesc în cele din urmă să ocupe toată pădurea dela aripa stângă.

Trupele germane rezistă la început pe restul frontului și formează înapoia ambelor aripi câte o masă mare de cavalerie cu scopul de a respinge pe francezi. Mai în urmă însă germanii se retrag pe diferitele puncte ale poziției, trăgându-și în urmă lupta, până noaptea, în pădurea dela cealaltă aripă.

Bournonville pierde 4000 oameni, 13 tunuri și mai multe drapele, dar se retrage în ordine spre Strasburg unde mărește efectivele la 60.000.

După 4 zile Bournonville reocupă Entzheim, iar Turenne se retrage mai întâi spre Saverna și apoi spre Hagenau.

Evenimentele după bătălia dela Entzheim.

Aliații s'au retras, la început, sub Strasburg, apoi mărindu-și efectivul, iau ofensiva în Alsacia, însă n'au curajul să atace pe francezi; în fine la sfârșitul lui Noembrie, crezând că francezii au luat cartierele de iarnă, se întind și ei în cantonamente largi dela Belfort la Strasburg pe un front de peste 100 km.

Această împrejurare dă naștere bătăliei dela Turckheim.

Bătălia dela Turckheim. (5 Ianuarie 1675).

Turenne știind că trupele adversare sunt răspândite pe un front prea mare și că—după obiceiul timpului—nu se așteaptă a fi atacate în miezul iernei, se hotărăște să atace executând o manevră îndrăzneată și prin surprindere, pe la apus de Vosgi.

În acest scop, Turenne lasă diferite posturi pe Sarre, la picioarele Vosgilor, în parte trupele de veterani în coloane mici pe diferite poteci ale munților și ajunge în 25 zile la Belfort, extremitatea meridională

a Alsăciei, fără ca trupele adversare să afle ceva despre această mișcare.

De aci pătrunde prin surprindere în cartierele de iarnă ale adversarului și captivează numeroase detașamente.

Marele elector înspăimântat, se retrage cu restul trupelor între Colmar și Turckheim și ocupă aci o pozițiune defensivă având în față un râșor.

Turenne dă un atac demonstrativ în timpul nopței de 4/5 Ianuarie către Colmar iar el atacă și ocupă cu grosul, orașul Turckheim.

Trupele coaliției se retrag chiar în timpul nopței pierzând 3000 oameni.

În dimineața de 5 Ianuarie francezii ocupă Colmar luând mulți prizonieri.

Trupele coaliției se retrag în zilele următoare din Alsacia și astfel Turenne ajunge să îndeplinească legământul ce făcuse într-o scrisoare către Ludovic al XIV: „nu trebuie să rămână nici un om de război în Franța cât timp va fi un german în Alsăcia”.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1. Sub domnia lui Ludovic XIV cauza războaielor sunt succesiunile, moștenirile de tronuri și supremația, ceea ce se întâmplă întotdeauna când ființa unei nături este concentrată, complectamente, în persoana monarhului absolut.

2. Monarhul, care conduce operațiunile dela reședință, adică de acolo unde curtezani și favoriții au mai multă influență decât realitatea faptelor de pe câmpul de luptă, înlănțuește, adesea, libertatea de acțiune a marilor căpitani, ceea ce s'a putut vedea din unele măsuri pe care a trebuit să le ia Turenne contra principiilor de conducere a războiului.

3. Caracteristica strategiei pe timpul lui Ludovic XIV este războiul de pozițiuni, iar tactica din acel timp are o tendință către defensivă. Bătăliile se evitau pen-

tru a nu expune la distrugere o armată, ce greu s'ar fi putut reconstitui, dat fiind sistemul de recrutare al epocii.

În asemenea condițiuni, strategia este redusă numai la manevre, a căror scop nu este bătălia, și de a silii pe adversar să se retragă și să părăsească teritoriul.

4. Manevrelor strategice, din această epocă, erau lipsite de repeziciunea celor ce am văzut în antichitate și pe care le vom vedea, mai în detaliu, în războaiele napoleoniene.

Cauza încetinelor operațiunilor strategice, în această epocă, este sistemul de aprovizionare prin magazine (depozite). Cum magazinele erau închise în cetăți, operațiunile militare se reduceau, în mod fatal, la războiul de asediu.

Totuși, geniul militar al lui Turenne ne dă războaie pline de activitate, de îndrăsneală și de mișcare, cu rezultate decisive.

5. Asupra bătăliei dela Sintzheim Napoleon zice: „Marșul lui Turenne, în contra lui Caprara, pentru a-l surprinde, înainte de a se fi unit cu ducele de Bournonville, *este foarte frumos*”.

Unei concepțiuni simple, dar genială, urmează o execuțiune repede și în cel mai mare secret. Caprara este, în adevăr, surprins, căci se vede urmărit de Turenne pe care-l credea, în acest moment, la Saverna.

Clausewitz critică atacul lui Turenne la Sintzheim, pe cuvântul că nu avea un motiv atât de puternic de a riscă un atac în condițiuni atât de grele, și mai ales că scopul urmărit de manevra lui Turenne n'a isbutit; cele două grupe adversare au reușit să se întrunească.

Noi credem — împreună cu Enrico Barone — că concepția operațiunii lui Turenne era logică și avea un scop care valoră, cu prisosință, bătălia dela Sintzheim, dacă rezultatul material nu e decisiv, rezultatul moral este enorm. Imperialii, deși superiori în forțe, nu îndrăznesc a trece Neckarul până la finele lui Au-

gust, când primesc alte ajutoare din interiorul imperiului.

Acest rezultat este în perfect acord cu misiunea încredințată lui Turenne: *a acoperi Alsacia*. Războiul trebuia să se decidă în altă parte. Din acest punct de vedere rezultatele manevrei dela Sintzheim satisfac misiunea armatei lui Turenne. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

6. Prin operațiunile din 1674 Turenne ne dă un exemplu, remarcabil, de defensiva activă, adică defensiva strategică combinată cu ofensiva tactică.

Misiunea încredințată lui Turenne este apărarea Alsaciei. Slabul efectiv de care dispune nu i-ar fi permis să primească lupta pe o pozițiune aleasă și întărită, după obiceiul timpului său, iar retragerea continuă din fața inamicului, descoperă Alsacia.

În asemenea condițiuni Turenne ocupă o pozițiune de așteptare înapoia Rinului, cu intențiunea de a ataca, pe rând, grupele separate ale inamicului, dispunând față de fiecare grup de forțe suficiente, sau compensând inferioritatea numerică a forțelor prin efectul moral al surprizei, rezultată din repeziciunea și secretul operațiuni.

Turenne repetă de trei ori această manevră: la Sintzheim, Ludenburg și Enzheim, cu rezultat satisfăcător, de oarece efectul moral al acestor manevre impune inamicului prudența de a nu invade în Alsacia, până când nu va întruni toate forțele destinate teatrului de est. Chiar când superioritatea numerică încurajează pe imperialii a trece Rinul, ei ezită a ataca pe Turenne; atât de mult influențase cele trei operațiuni îndrăsnețe ale francezilor, în cât imperialii sunt încă sub impresiunea sentimentului de inferioritate, rezultat al efectului moral produs de ofensiva îndrăsneță a lui Turenne (Maior Al. Lupescu, op. citat).

7. În execuțiunea operațiunilor ofensive ale armatei lui Turenne observăm, mai întâi, că ele se execută cu forțele întrunite; apoi, prin repeziciunea și secretul

execuțiunei, asigură surprinderea; în fine, cu toată repeziciunea mișcărilor fizice sunt menajate, economisite prin faptul că Turenne atacă întotdeauna grupul inamic cel mai apropiat, nu urmărește prea departe. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

8. Situațiunea inițială a celor doi adversari înainte de bătălia dela Turckheim prezintă, de o parte, un grup concentrat de 27000 francezi, de altă parte peste 50.000 oameni de trupe aliate, răspândite pe un front foarte întins (5 zile de marș) și, după obiceiul timpului, hotărâte a se odihni, iar nu a lupta.

În asemenea condițiuni, ofensiva lui Turenne este foarte logică: atacând un punct al frontului imperialilor, se asigură armatei franceze avantajul superiorității numerice; executând operațiunea în cursul iernei, atunci când inamicul nu se așteptă la această, se dobândește superioritatea morală prin surprinderea ce operațiunea produce și prin nepregătirea inamicului de a face război iarna. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

9. O ofensivă pe la sud asupra flancului stâng al imperialilor la Turckheim avea mai puține avantaje decât o aceeași operațiune pe la nord, sau asupra centrului aliaților. Totuși, Turenne alege prima direcțiune, ceea ce ar părea criticabil din punctul de vedere al principiilor de conducerea războiului.

Clausewitz explică această hotărâre a lui Turenne, admitând că acesta avea intențiunea de a face pe imperiali să părăsească Alsacia, iar nu de a-i bate (a-i distruge). Clausewitz deduce această intențiune a lui Turenne din următoarele fapte: a) Turenne atrage atențiunea inamicului prin demonstrațiuni făcute în toate trecătorile Vosgilor, în timpul cât execută manevra de întoarcere; deci îi încunoștiință de această manevră; b) Turenne prelungeste lupta dela Turckheim până în noapte; în fine c) După luptă nu urmărește cu toată energia. Toate aceste fapte nu s'ar fi produs, dacă Turenne avea intențiunea să execute un atac à fond prin surprindere și cu rezultate decisive, și sunt

în acord cu principiile strategiei din acea epocă, când manevrele strategice nu aveau de scop „a asigura condițiuni favorabile pentru o bătălie decisivă.

Dacă nu ne raportăm decât numai la condițiunile în care un general putea conduce o operațiune, în epoca lui Turenne, trebuie să convenim că linia de operații și obiectivele alese de acesta erau singurele care corespundeau ideilor din acel timp, idei de care era dominat cabinetul regelui, ce conducea, sau avea pretențiunea să conducă operațiunile militare. În adevăr, în epoca lui Turenne predomină ideea de a face război fără a uză trupele, a căror organizare costă atât de scump. În asemenea condițiuni Turenne nu putea avea în vedere o bătălie decisivă cu rezultat decisiv, aceasta cerând sacrificii în oameni. Ori, dacă ar fi ales ca linie de operație aceea de la nord, care tăia retragerea aliaților prin Strasburg, Turenne ar fi silit pe aceștia să primească lupta; de asemenea, manevra prin centrul Vosgilor nu ar fi dat rezultate decât tot în urma luptelor cu cele două grupe în care se separă armata imperială, în urma manevrei lui Turenne.

În fine, nu poate fi siguranță absolută de victorie decât de partea celui ce are o superioritate numerică foarte mare asupra adversarului. Acesta nu era cazul pentru Turenne.

În asemenea condițiuni Turenne, având în vedere că misiunea ce i se încredințase de regele Luudovic XIV. era numai de a acoperi Alsacia, alege ca linie de operație pe aceea care, fără a impune o bătălie decisivă, îi permite a gonî pe imperiali din Alsacia, lăsându-le eșirea liberă prin Strasburg.

Dat fiind obiceiul epocii de a nu face război iarna, Turenne era sigur că o simplă amenințare ar fi decis pe aliați să prefere de a evacua Alsacia, decât a face război iarna.

Această prevedere a lui Turenne s'a realizat, și de aceea nu trebuie să vedem în bătălia tăragănitore de la Turkheim, decât numai un mijloc pentru a grăbi retragerea adversarului, iar nu un mijloc de distrugere a armatei acestuia. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

10. Napoleon critică, în modul următor, execuțiunea în manevra dela Turckheim :

Turenne sosește la Belfort la 27 Decembrie ; la 5 Ianuarie dădù bătălia dela Turckheim, adică cu 9 zile în urmă. Aceasta este o întârziere de 6 zile. Dela Belfort la Colmar sunt 14 leghe. Odată trupele întrunite la Belfort, manevra este descoperită, numai eră de pierdut niciun moment. Dacă Turenne mergea cu mai multă repeziciune, ar fi obținut mari rezultate.

Toate trupele inamicului, răspândite în cartierele lor, au avut, totuși timpul să se întrunească, astfel că pe câmpul dela Colmar el găsește toată armata întrunită ; trebuia, totuși, să previe această întrunire. Cu această ocaziune Turenne arată mai mult talent în conceperea acestui plan decât în execuțiunea lui (Din op. citat de maior Al. Lupescu).

11. Ținând seamă de influența mediului și mijloacelor epocii, trebuie să recunoaștem că această penultimă campanie a lui Turenne este un exemplu din cele mai frumoase de perseverență, de activitate și de spirit ofensiv ; un exemplu clasic de defensivă activă pe un teatru secundar de operațiune.

El are o misiune curat defensivă și forțe cu mult inferioare aliaților ; și, totuși, în puterea reputațiunei sale și a luptelor dela Sintzheim și Enzheim — rezultate din conducerea sa esențialmente ofensivă — reușește să oprească pe adversar dela orice operațiune, până la sosirea anotimpului înaintat. Abia primește, apoi, ajutoare, în mijlocul iernei, el, în contra obiceiurilor timpului, se întoarce neașteptat pe teatru de război și silește pe adversari a părăsi Alsacia, prin o mișcare din cele mai îndrăznețe, deși nu-i scutită de orice critică. (Din op. citat de maior Al. Lupescu).

RĂZBOAELE LUI FREDERIC (1740—1786).

Provincia dintre Vistula și Niemen purtă numele de Prusia încă din perioada barbară. Poporul acestei provincii eră slav și se germanizase după cru-

ciate. Cu timpul se mai mări cu Brandeburgul și la începutul secolului XVII o găsim cu titlul de „Electoraatul de Brandeburg”, fiind condus de către un elector. Celdintâi elector de Brandeburg și duce de Prusia este Albert Frederic, (1618), dintr’o ramură a familiei Hohenzolern din Franconia.

În fine, după alți 2—3 electori, din aceeași ramură, găsim, la 1700, pe Frederic I; intitulat pentru prima oară „Rege al Prusiei”.

În acest timp, Germania eră împărțită în foarte multe state, urme ale feudalității, și din această cauză nu putea să ajungă o putere mare europeană. Cassa de Austria înglobase mai multe provincii sub ea și luase înaintea Germaniei ca putere europeană. Ideia de unitate a Germaniei plutea în aer, dar deocamdată Prusia nu putea încercă realizarea ei, deoarece nu eră destul de întărită în interior.

Frederic Wilhelm I-iul, pentru a asigura regatul contra încercărilor din afară și pentru a-i da timp să se întărească în interior, organizează armata sa pentru defensivă, înființând Landwehrul, adică o miliție națională, pe lângă cei 30,000 oameni din armata permanentă organizați încă dinainte de către predecesorul său Frederic, (1620).

Landwehrul avea însărcinarea să completeze garnizoanele cetăților și să ajute armata permanentă, însă numai în interesul țării. Instrucția acestei armate eră încredințată ofițerilor activi și se făcea Dumineca câte 4 ore.

După dezastrul dela Iena fixându-se Prusiei efectivul pe care avea dreptul a’l ține sub drapel, a fost nevoită a recurge din nou la Landwehr, pentru a masca mărirea efectivului.

Între 1713—1740 găsim pe Frederic I intitulat „al II-lea rege al Prusiei.. Harnic și econom. A căutat să înflorească comerțul, industria și agricultura; dar, pentru aceasta, a spus că mai întâi are nevoie de o armată tare; de aceea a luptat mult pentru tăria armatei.

FREDERIC II.

Fiul lui Frederic I, pe lângă gustul și talentele sale literare și filozofice, eră mare general, mare om de stat și fără frică în fața pericolelor.

În afară de Prusia niciunul din celelalte state germane frământate de lupte religioase, de slăbiciunea politică internă, nu ar fi fost în stare să dobândească o hegemonie, fie impusă, fie acceptată, asupra statelor germane. Această problemă de integrare națională nu putea s'o îndeplinească decât numai Prusia.

La suirea pe tron, Frederic găsește regatul său încă mic, ca întindere, fără fruntarii determinate, dar destul de bine organizat și întărit economic, pentru a putea încerca realizarea aspirațiilor de integrare națională a statelor germane.

El își propune să convalideze regatul Prusiei prin întinderea teritoriului în detrimentul Austriei, pentru a putea căpăta rangul necesar în concertul statelor germane, prin prestigiul militar și politic.

Această hotărâre aduce războaiele lui Frederic, grupate în două serii.

Prima serie de războaie a avut loc dela 1740 la 1748, când au avut loc următoarele evenimente principale.

Frederic al II-a intră, cu armata, în Silezia, pe care o ocupă cu multă înlesnire, (1740, Decembrie), afară de împotrivirea ce găsi în fața câtorva cetăți; iar, apoi el intră în Breslau (3 Ianuarie 1741).

În primăvara anului 1741, (10 April), avu loc *bătălia dela Mollwitz*, aproape de Brieg.

Prusienii erau cu mult superiori în infanterie; însă inferiori în cavalerie.

Cavaleria austriacă șarjează aripa dreaptă prusiană, pe care o puse pe goană, încât însuși regele fugi.

Contele Schwerin și prințul Leopold sfărâmară atacurile austriacilor prin focurile puternice ale infanteriei lor.

Austriacii trebuiră să se retragă și Brieg capitulă.

După bătălia dela Molwitz, Frederic se hotărăște să-și facă aliați. Astfel, semnă tratatul dela Breslau, (5 Iunie 1741), cu Franța și cu Bavaria.

Concepu planul de desmembrare a Austriei; hotărî să ajute Saxonia și Bavaria și să smulgă Boemia și Moravia. Frederic se văzû, atunci, șeful unei confederațiuni de state germane, zădărnicit însă de Austria. Populațiunea Sileziei primî administrația prusiană.

Maria Tereza ținea să anexeze Bavaria, și să reia Silezia, Alsacia și Lorena.

Franța intră, oficialmente, în război.

Frederic al II-a încheie, de astădată, o alianță ofensivă împotriva Franței și intră în campanie: invadează Boemia cu o armată de 80,000 oameni. Austriacii îi se opuseră.

Frederic luă dispozițiuni strategice admirabile: împiedecă reunirea armatelor saxonă și austriacă, — pe care le puse în dezordine. Cavaleria prusiană repurtă, de astădată, la Hohen Friedberg, o victorie strălucită (4 Iunie 1745).

Cartierul de iarnă fû mutat din Boemia în Silezia.

Nouii lupte avură loc. Apoi Frederic ocupă Lipsca și Dresda.

Austriacii, sfătuiți de englezi, semnară tratatul dela Dresda, (25 Decembrie 1745), — ca unii ce cereau învinși și în Italia, în acelaș timp.

Frederic al II-a recunoscû ca împărat pe Francisc I-iul, soțul Mariei Tereza.

Iar, în 1748, pacea generală dela Aix la Châpelle confirmă stipulațiunile prevăzute în pacea dela Dresda.

A doua serie de războaie a fost războiul de 7 ani, (1756—1763), purtat de Frederic contra Austriei susținută de Franța, de unele state germane, de Prusia și de Suedia. Frederic este ajutat de Englitera cu bani. El hotărăște să atace repede pe fiecare în parte, pentru a nu le da timp să se pregătească, începând cu

inamicul cel mai apropiat: Saxonia. Astfel au luat naștere următoarele bătălii principale.

Operațiunile din 1757.

Situația militară și proiecte de operațiuni. La începutul lui August 1756 Austria avea 30,000 oameni la Praga, sub Browne și 20 mii la Königgrätz/sub Picolomini. Saxonia avea 18,000 oameni răspândiți în diferite garnizoane, grosul la Dresda.

Frederic are 120,000 oameni dislocați astfel: 20 mii în provinciile dela nord, 30 mii în Silezia, 70 mii între Magdeburg și Kustrin.

Frederic, mobilizat mai dinainte și cu armată mai bună, voește să înceapă războiul din 1756 înaintea mobilizării și concentrării adversarilor și să ocupe Saxonia, silind-o a se retrage din coaliție, apoi să ocupe Boemia pentru a obține următorul împătrit avantaj: a'și mări armata cu contingentul saxon; a înlătura formarea coaliției prin efectul moral al unei prime campanii fericite și a face din Boemia baza sa de operație pentru campaniile viitoare, sau cel puțin a se apropia de munții Boemiei, în fine, a ocupa teritoriul Prusiei de neajunsurile războiului și a se folosi de resursele bogate ale Saxoniei.

Pozițiunile dela Pirna fiind tari, Frederic blochează armata saxonă la Pirna, pentru a o face să se predea prin blocare.

Corpul austriac Browne înaintează până la Budin. Frederic trimete un corp de observație la Aussig sub Keith (20,000). Rămâne la Pirna 44 mii prusieni.

Înaintarea lui Browne către nord, face pe Frederic a merge cu 10,000 oameni în ajutorul lui Keith, și a da bătălia dela Lawositz (1 Octombrie), în contra forțelor egale austriace.

Browne se retrage distrugând podurile după Eger; Frederic rămâne la Lawositz în observare.

La mijlocul lui Octombrie Browne încearcă a deblocă, din nou, pe saxoni; însă prusienii se opun, la

timp, ocupând și lagărul părăsit de saxoni, care trecuse pe dreapta Elbei pentru a se întruni cu Browne.

Invaziunea prusienilor în Saxonia se face la 29 August, cu 64 000 oameni, pe 3 linii de operațiune și anume:

a) Trupele dela Magdeburg, sub ducele de Brunswick, prin Leipzig—Borna—Chemnitz—Pirna.

b) Trupele din jurul Berlinului, sub comanda regelui, prin Wittenberg-stânga Elbei-Dresda.

c) Trupele dela Frankfurt-Kustrin, sub Bevern, prin Bautzen-Stalpen-Pirna.

Trupele din Silezia, (30,000), sub ordinele lui Schwerin, trebuiau să între în Boemia pentru a menține, aci, prin demonstrațiuni cele două corpuri austriace din Boemia.

În fine, 20,000 prusieni sunt lăsați ca trupe de observație în Prusia orientală, contra rușilor, iar 6000 la nordul Pomeraniei contra suedezilor.

Trupele dela Magdeburg și cele dela Frankfurt ajung la Pirna la 4 Septembrie, unde armata saxonă se închisese într'un lagăr întărit. Saxonii strânși între Pirna și Elba capitulează, la 15 Octombrie, și sunt încorporați în armata prusiană.

Operațiunile din 1757.

Situația militară și proiecte de operațiuni. Armata prusiană, — 115.000 oameni, — se găsea dislocată în cartierele de iarnă astfel:

La Chemnitz, 19000, sub principele de Anhalt.

La Dresda, pe stânga Elbei, 38.000, sub ordinele directe ale regelui.

La Zittau, 25000, sub Bevern.

În Silezia, (Landshut-Glatz), 33000, sub Schwerin.

Afară de aceasta, 25000 observau în Pomerania pe ruși și pe suedezi; iar 40000 ocupau diferite cetăți și garnizoane.

În fine, o armată anglo-germană apără Hanovra cu 45000 oameni.

În total 225.000 oameni.

Aliații dispuneau de 300,000 oameni și anume:

Austria: 110.000 oameni, în Boemia și Moravia, sub ducele de Lorena, grupați astfel: 27,000 sub Daun la Königgrätz, 23,000 la Reichenberg-Niemes, 40 mii Browne, între Praga-Budin-Aussig, 25,000 la Pilsen și Egra, iar restul în Moravia și Silezia.

O armată franceză, 250,000, sub prințul de Soubise, trebuie să se unească cu alte 25.000 trupe germane în Turingia (Erfurth-Weimar).

O armată rusă 60,000 și suedeză 15.000, putea intra în acțiune către finele campaniei.

Armata franco-bavareză, 70,000, destinată à opera în Hanovra, sub ducele d'Estre; acestei masse se putea opune armata anglo-germană din Hanovra.

Frederic, bazat pe împrăștierea forțelor adversarilor, și pe intrarea succesivă în acțiune a primelor 3 masse inamice, își propune de a invadà Boemia, a bate, aci, armata austriacă, înainte de sosirea armatei franco-bavareză în Saxonia, a se întoarce, apoi, asupra acestei din urmă armate, rămânând a luà ofensiva, către finele campaniei, în contra armatelor ruse-suedeze care nu puteau sosi pe teatrul de operație înainte de mijlocul toamnei.

Austriacii se decid, la început, a luà ofensiva în Saxonia și Silezia, pe patru linii de operații, pornind dela Egra, Budin, Reichenberg și Olmütz (Königgrätz). În acest scop se dislocă trupele și se organizează magaziile înaintea celor patru grupuri lângă frontiera.

Mai în urmă consiliul de război preferă planul ducelui de Lorena, de a luà ofensiva cu grosul forțelor, pe 2 direcțiuni, în Saxonia și Lusacia, și cu un detașament de trupe ușoare în Silezia.

Ministrul Kaunitz decide, în fine, a amâna ofensiva până ce armatele aliate vor silì pe Frederic ca să și împrăstie forțele.

Însă, magaziile și trupele rămân dislocate cum fusese dislocate în vederea ofensivei.

Desfășurarea operațiunilor. Frederic invadează în Boemia pe patru linii de operație:

Corpul Anhalt dela Chemnitz spre Komotau,

Corpul regelui dela Dresda spre Aussig,

Corpul Bevern dela Zittau spre Turnau,

Corpul Schwerin dela Glatz spre Königinhof, prin Nachod.

Principele de Anhalt, după ce menține, prin demonstrațiuni, corpul austriac dela Egra, trece munții și amenințând corpul austriac Browne, înlesnește de-bușarea corpului regal, cu care se întrunește, trece Egerul la Budin, și ocupă magazinele austriace de aci.

La 2 Mai, aceste două corpuri prusiene ajung în fața Pragei, pe stânga râului Moldau; tot aci se retrag și cele două corpuri austriace care le făceau față.

În acest timp corpul prusiac Bevern atacase corpul austriac Königsek dela Reichenberg, (20 Aprilie), care se retrage pe o pozițiune foarte tare la Liebenau. Königsek, amenințat, însă, de înaintarea corpului prusian Schwerin dela Königinhof către Turnau, se retrage la Praga, 3 Mai.

Bevern și Schwerin se întrunesc la Jung-Bunzlau, ocupă magaziile austriace, însă nu pot trece Elba, la Brandeis decât numai la 4 Mai, trebuind a repara podurile distruse de austriaci.

La 4 Mai 1757 austriacii au întrunit, la Praga, 70000 de oameni. Situația lor, între cele două grupe prusiene, din fața Pragei. (45000), și dela Brandeis, (40000), separate de două cursuri de apă, Moldau și Elba, și depărtare de 30 km., le-ar fi permis să bată, pe rând, aceste grupe, cu avantajul superiorității numerice.

Cu toate acestea, austriacii sunt în neputință de a profita de avantajele situațiunii lor, din cauza depresiunii morale în care se găseau generalii, surprinși de ofensiva lui Frederic, și trupa decimată prin dezertări și eforturile marșurilor de retragere, și demoralizată de o retragere din fața inamicului, fără să fi

rezistat un singur moment. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

 O asemenea stare de demoralizare vom mai întâlni la francezi în 1870.¹⁾

Manevra dela Praga.

La 4 Mai armata prusiană eră în două grupe: 45000 lângă Praga, pe stânga lui Moldau; 40000 la Brandeis, pe dreapta Elbei; — iar austriacii aveau 70000, sub ducele de Lorena la Praga, pe malul drept al lui Moldau. Daun, în marș, cu 27000 dela Königgrätz spre Kolin-Praga. Mai aveau încă un grup de 15000 în Moravia, sub Nadasdy.

Frederic se decide a da o bătălie, atacând pe austriacii dela Praga, înainte de sosirea lui Daun, care ar fi pus în fața lui Frederic 95.000 oameni și o cetate.

În acest scop, Frederic lasă în stânga lui Moldau 20000 oameni, sub ordinele lui Keith și în noaptea de dela 4—5 Mai trece cu restul de 25000, Moldau pe 2 poduri la 2 km. mai sus de Praga.

În seara de 5 Mai regele se află la Crimitz, iar corpurile întrunite Schwerin și Bevern, (40000), au trecut Elba.

La 6 Mai cele două grupe prusiene, (65000), se întrunesc la Prosick, în fața lagărului austriac.

Ducele de Lorena desfășură 60000 oameni pentru luptă, lăsând 10000 în Praga.

Frederic atacă aripa dreaptă austriacă, unde terenul eră mai favorabil atacului infanteriei și căvalleriei.

Infanteria austriacă este atacată de front și în flancul stâng de infanteria prusiană, în flancul drept și în spate de cavalerie. Cavaleria austriacă, deși superioară în număr, fu gonită după câmpul de luptă de cavaleria prusiană.

1) În „Debacle“ de Zolla se poate vedea bine starea din 1870.

Austriacii, bătuti, se retrag parte în Praga, parte pe la sud, (Sozawa), către corpul lui Daun.

Austriacii pierd 12,000 morți și 4000 răniți și prizonieri ; iar prusienii pierd 12000 morți și răniți, 1500 1500 prizonieri.

Frederic blochează Praga.

Bătălia dela Kollin.

Situația militară și primele dispozițiuni. Ducele de Bevern, cu 25000 oameni, era trimis de Frederic să observe pe Daun și să-l împiedice de a veni spre Praga.

Daun, întrunindu-se cu forțe noi, respinge pe Bevern, în ziua de 12 Mai, dela Pichau la Kollin.

Bevern ocupă pozițiunea dela Kollin, iar Daun înaintează prin Gintitz și Krichenau până în apropiere de Kollin.

Frederic, văzând pericolul, pleacă dela Praga cu o parte din trupe, și în ziua de 14 se reunește cu trupele lui Bevern, instalându-se cu dreapta la Malohtitz și cu stânga la Kaurzim, așteptând, aci, în zilele de 15—16 Mai, sosirea trăsurilor cu hrana dela Nimburg și un detașament de 8 batalioane și 6 escadroane dela Praga.

Sosind alimentele, în ziua de 17, Frederic pornește să ocupe malurile dela Suchdol, chiar în aceea zi ; dar, în aceeași zi, Daun ocupase o poziție cu dreapta pe Chotzenutz și stânga pe Swoyschitz, așa că drumul dela Kaurzim la Suchdol era închis pentru Frederic.

Frederic schimbă proiectul și execută un marș pe linia prin ocolire la stânga, în direcțiunea Nimburg, astfel că Planian se găsește înaintea stângei de cavalerie ; iar dreapta către Kaurzim.

Daun schimbă pozițiile în timpul nopții, sprijinind dreapta de Krezor ; corpul dela stânga, (Nadasdy), îl trece înapoi pe înălțimile din apropiere de Krezor, iar cavaleria saxonă o instalează în apropiere de Radowesnitz.

În dimineața de 18, ne mai existând austriaci, pe pe prima pozițiune, Frederic schimbă direcția marșului tot către Suchdol.¹⁾

Când capul coloanei lui Frederic atinge Planian, atunci se descoperă armata austriacă pe înălțimile dintre Krezor și Brezan.

Trupele lui Daun erau așezate, aci, pe două linii, cu front acoperit de localități și de defileuri, în parte, inaccesibile.

Artileria eră dispusă pe front, astfel ca să poată bate toate acele defileuri.

Frederic își propune să ocupe numai înălțimile. În acest scop, oprește capul coloanei la Novimiest, și împinge avangarda până la Slatizluntz; iar el, după ce recunoaște poziția, hotărăște astfel:

Ziethen, va înainta cu avangarda către Kollin, va ataca cavaleria lui Nadasdy, va acoperi stânga armatei și va susține atacurile pe care le va da această aripă.

Grosul armatei, va continua marșul pe trei coloane, până ce capetele coloanelor vor trece de dreapta inamică, (cam în dreptul localității Krezor), după care, un detașament din linia II compus din 3 batalioane grenadier, 2 regimente și încă 5 escadroane, (sub general Hulsen), va ataca posturile înaintate din fața localității Krezor și va prelungi, spre stânga, până aproape de pădurea Radowesnitz.

În acest timp, grosul armatei își va continua marșul în aceeași direcție și va susține pe generalul Hulsen în caz de respingere, sau, dacă el reușește, batalioanele coloanei din stânga vor înainta, spre dreapta austriacă, căutând a o respinge.

Cavaleria, se va forma înapoia stângei, ca să poată susține, la nevoie, pe Zeithen, sau infanteria, și să ajute, printr'o șarje puternică, isbânda infanteriei.

Se mențin, la dreapta, 10 escadroane, pentru a se opune încercării inamice către acel punct.

Din aceste dispozițiuni se vede că Frederic voește

1) A se consulta ordinea de bătae dela Kollin anexată la planșe.

să lovească și să învăluiască, cu stânga sa, întărită succesiv, dreapta inamică

În acest timp, generalul Nadasdy așează cavaleria sa pe mai multe linii, la Kutlierz, astfel că frontul său face un unghi intrând față de frontul armatei.

La orele 2 d. a., capetele coloanelor lui Frederic sosesc la înălțimea extremei drepte la austriacilor.

Ziethen se desfășoară la stânga lui Hulsen; iar restul armatelor continuă marșul.

Austriacii deschid focul de artilerie, dar fără efect din cauza distanței mari. Prusienii nu răspund cu artileria. Infanteria lui Hulsen se ridică pe înălțimi, se aruncă asupra infanteriei austriace dela Krezor și ocupă localitatea; iar austriacii se retrag, parte în pădure, parte spre rezerva saxonă.

Hulsen reformează trupele și se pregătește să atace pădurea; dar, observând o linie inamică dela pădure până înapoia localității Krezor, oprește înaintarea, de teama de a nu fi întors, deoarece grosul armatei era mult înapoi.

În acest timp, Ziethen atacă pe Nadasdy și îi respinge o parte către Kollin și o parte către Radowesnitz; dar, în acelaș timp, flancul drept al lui Ziethen, fiind amenințat de bateriile și infanteria austriacă din pădure, este silit a reveni în prima poziție.

În timpul când avangarda lui Frederic se angajase cu aceste lupte, cu rezultate promițătoare, grosul armatei pierzând din vedere concertul luptei, își trece vremea cu amănunte de execuție și astfel se produce următorul eveniment dezavantajos pentru Frederic.

Frontul austriac, fiind presărat de localități și culturi mari, croații, ascunși în grupe mici, au deschis foc de infanterie asupra grosului coloanei cauzând, din când în când, câte o rănire.

Aceasta face ca un comandant din mijlocul grosului coloanei să trimită un batalion pentru a depărtă pe croați. Acest batalion (Bornstedt), desfășurându-se, a făcut să se creadă de celelalte batalioane din urmă că se începe desfășurarea ordonată de Frederic, și astfel batalioanele următoare fac front dând forma

unei linii oblice pe care s'au aliniat, apoi, următoarele batalioane. Din acel incident s'au născut patru lupte izolate pe înălțimile pozițiunei dela Kollin, unde infanteria prusiană a desfășurat multă bravură și a luptat până noaptea fără niciun rezultat practic.

În timp, când se petreceau aceste lupte izolate, batalioanele din grosul coloanei, care trecuseră înainte de a se desfășura batalionul Bornstedt, continuaseră marșul pentru a susține pe generalul Hulsen, producându-se, astfel, un mare interval între trupele grosului coloanei.

Dreapta prusiană, după oarecare succese, pe înălțimile poziției, a fost respinsă.

În acest timp generalul Hulsen, încurajat de sosirea batalionelor grosului, reeă atacul asupra pădurii, respinge trupele de aci; însă, sosită noui întăriri, austriacii reușesc a da înapoi stânga lui Hulsen.

Generalul Daun, văzând atacul prusienilor dela stânga și depe front, crede situațiunea pierdută, și ordonă retragerea. Însă, comandanții în subordine, având credința în succes, se mențin pe poziții, resping pe prusieni de pe unele poziții și aruncă o parte din cavalerie asupra spatelui prusienilor.

Această situațiune produce panică la unele trupe prusiene și astfel se produce retragerea independentă a unora din corpurile lui Frederic. Altele intervin pentru restabilirea situațiunei și își vând scump viața. Insuși Frederic se pune în capul unei șarje de infanteriei; însă, înfrângerea nu se mai poate înlătura.

Stânga și centrul prusian sunt silite să părăsească câmpul de bătaie și să se retragă, în dezordine, spre Nimburg; după care, apoi, se retrage și dreapta, care susține lupta necunoscând situațiunea generală.

Prusienii pierd 137000 morți, răniți și prizonieri. Austriacii pierd circa 6000 oameni.

* * *

1. Marșul de flanc al prusienilor, în fața poziției austriace dela Kollin, s'a executat la distanță mai mică ca 5000 pași, cum prevăzuse Frederic în instrucțiuni.

Acest marș a fost, tot timpul, neliniștit de focurile de armă ale infanteriei austriace și a artileriei care ocupă satele din fața poziției. Din această cauză, fără ordin, coloana s'a desfășurat prea de timpuriu, așa că intențiunea de a învâluși dreapta austriacă nu s'a putut împlini.

2. Dela satul Planian, Frederic s'ar fi putut îndreptă, cu succes, asupra aripei stângi austriace; dar a preferat a defilă ziua, de vederi, prin fața armatei austriace în poziție.

3.. Retragerea începe spre seară; austriacii nu urmăresc. Frederic, complet deprimat, se retrage la Praga. De aci, în Saxonia, și operațiunile urmează în Turingia și Silezia.

Dela Kollin la Rosbach.

Trupele, bătute la Kollin, se retrag în dezordine până la Nimburg, apoi la Lissa.

Frederic se hotărăște a evacua Boemia; însă, voește a rezista pe Elba, până va strămuta magaziile dela Leitmeritz, în Saxonia.

La 21 Iunie întrunește toate forțele sale între Brandeis-Lisa; însă, văzând că nu este urmărit, lasă pe fratele său, (prințul Enric), cu 10000 oameni pentru a acoperi magaziile dela Zittau; iar el, cu 55000 oameni, acoperă Leitmeritz, pe malul stâng al Elbei.

Austriacii abia la 1 Iulie trec Elba la Brandeis, cu toate acestea norocul îi favorizează.

Prințul Enric ocupă, la mijlocul lui Iulie, poziția dela Leipa, care acoperea, de flanc, magaziile dela Zittau, și îl puneă în legătură cu Frederic (Leitmeritz).

Forțele prințului Enric erau însă prea mici, pentru a atrage pe austriaci în această direcție

Ducele de Lorena demonstrează, cu puține forțe, în fața poziției dela Leipa; iar, cu grosul armatei sale,

înaintează prin Gabel la Zittau, unde ajunge la 22 Iulie și bombardează magaziiile prusiene.

Prințul Enric, prevenit, prea târziu, aleargă spre Zittau, pe drumurile foarte grele din munți; însă ajunge prea târziu și e silit a se retrage la Bautzen, unde sosește și regele, la 29 Iulie, după ce evacuase magaziiile din Leitmeritz.

În acest timp rușii ocupaseră Prusia orientală, dar nu constituiau încă un pericol pentru Frederic, fiind de prea depărtați.

Armata franco-bavareză, bătuse armata anglo-germană și putea să se îndrepte fie spre Magdeburg-Berlin, fie spre Saxonia; totuși, o schimbare adusă în comandamentul acestei armate dădă naștere la o întârziere, favorabilă, pentru armata lui Frederic.

Armata franceză a prințului de Soubise era pe cale de a se întruni în Turingia cu armata germană de aci, comandată de Hildburghausen.

Aceste armate, întrunite, puteau opera în scurt timp fie spre Berlin, centrul politic, fie spre Dresda, centrul operațiunilor lui Frederic.

Frederic se află, cu 58000 oameni, la Bautzen, în fața ducelui de Lorena, ce dispunea de 80000 imperiali. Armata lui Frederic era acoperită spre Turingia, (Erfurth-Weimar), de prințul de Anhalt cu 8000 oameni pe linia Elbei.

Frederic se decide a lua ofensiva contra ducelui de Lorena, sperând a-l bate înainte de sosirea armatei franco-germane, și a se îndrepta, apoi, contra acestei din urmă armate, după ce va fi respins pe imperiali în Boemia.

Prințul de Anhalt urmă să observe pe franco-germani.

Manevrele repetate de Frederic, între 16—20 August, nu reușesc a face pe ducele de Lorena să primească o luptă în teren deschis. Imperialii, superiori în număr, (80000), ocupă pozițiuni foarte tari, pe care Frederic nu le poate ataca cu efectivul mult inferior al armatei sale (58000).

În acest timp armata franco-germană, (Soubise și Hildburghausen), se întrunește la Erfurth, (50000), se pregătește să intre în cantonamente de iarnă.

Frederic, neputând atrage în luptă pe ducele de Lorena, se decide a lua ofensiva contra franco-germanilor, care, prin întruhierea și apropierea lor de Saxonia, devenise periculoși.

În acest scop, Frederic lasă pe Bevern, (40000), cu misiunea a ține de front armata ducelui de Lorena, și, în caz când acesta ar înainta, a o manevra, atrăgându-l spre Silezia, (Breslau); adună, apoi, la Dresda o masă de 26000 oameni, (Frederic 18000 și Anhalt 8000), cu care ajunge la 12 Octombrie la Erfurth.

Armata franco-germană, care înaintase până la Elster, se retrage dinaintea prusienilor și părăsește Turingia prin Gotha-Eizenach.

La 15 Septembrie Bevern se retrage spre Silezia, urmărit de ducele de Lorena, care lasă pe Marshall cu un corp la Bautzen, spre a acoperi comunicațiile. Un corp de partizani, sub ordinele lui Haddig, amenință teritoriul Prusiei și Berlinul.

Rușii bat la Gross-Jägerndorf, (30 August), grupul prusian ce li se opunea de generalul Lewaldt.

Englezii încheie cu ducele de Richelieu o convențiune pentru încetarea ostilităților.

Armata franco-germană se găsește la Eisenach.

Așa, dar, teritoriul Prusiei este amenințat pe la sud de Haddig, pe la est de ducele de Richelieu, care amenință și flancul armatei lui Frederic.

Rușii sunt încă departe de Oder; austriacii sunt ocupați în Silezia.

Frederic dorește să aibă libertatea de a continua manevra contra franco-germanilor. În acest scop, dispune: 35000 oameni, sub ducele de Brunswick către Halberstadt, pentru a observa pe ducele de Richelieu, iar 6500 oameni sub principele d'Anhalt, la Leipzig, pentru a proteja Saxonia și a se opune incursiunilor lui Haddig.

Regele rămâne cu 20000 oameni la Erfurth, de unde întreprinde cu cavaleria lui Seydlitz mai multe

surprinderi asupra detașamentelor înaintate ale armatei franco-germane. Mai târziu, informat de înaintarea lui Richelieu, către sud, și a lui Haddig către nord, se retrage în câmpul întărit dela Buttstadt, (28 Septembrie), pentru a-și acoperi, mai bine, flancul drept, a fi în apropierea celor 2 detașamente ale sale și a atrage pe franco-germani în Turingia.

La 23 Octombrie rușii se retrag, fiind reclamați de evenimentele politice ce se desvoltau în Rusia. (Impărăteasa Elisabeta grav bolnavă).

Ducele de Richelieu, invitat de regele Franței să evite bătălia decisivă, rămâne în complectă pasivitate, refuzând, pentru moment, să dea chiar ajutorul cerut de principele de Soubise.

Haddig, invadează Prusia, ocupă la 16 Octombrie câteva ore Berlinul, și ridică o contribuțiune de război.

La apropierea detașamentului Anhalt se retrage, urmărit de acesta prin Kottbus; dar scapă armatei lui Frederic, ce alergase prin Leipzig-Torgau la Hertzberg, pentru a-i tăia retragerea.

În urma acestor evenimente, pe teatrul de operație găsim, la 23 Octombrie, următoarea situație:

Armata franco-germană, primind ajutoare dela Richelieu și încurajată de retragerea lui Frederic, intră în Turingia și trece Salle cu intențiunea de a merge spre Elba. În fața ei se găsește numai Keith, la Leipzig, cu 4000 prusieni.

Detașamentul Brunswig este la Magdeburg în fața ducelui de Richelieu.

În Silezia Bevern se găsește sub zidurile cetății Schweidnitz.

Frederic se găsește la Hertzberg cu 20.000 de oameni.

Frederic se decide pentru direcțiunea Sale sperând să poată distruge armata lui Soubise într-o bătălie decisivă.

În acest scop el concentrează, în zilele de 26 — 28, la Leipzig, o masă de 24000 oameni (D. Brunswig, P. Anhalt, Keith și grupul regelui).

Bătălia dela Rosbach.

Armata franco-germană trece înapoia Sallei, disputând trecerile dela Weissenfels și Merseburg.

La 30 Octombrie Frederic demonstrează cu avangarda sa în fața celor 2 poduri, pe când Keith surprinde trecerea dela Hall.

Franco-germanii, amenințați în flancul stâng, se retrag, distrugând podurile și ocupă o pozițiune la Mucheln cu frontul către Weissenfels.

Armata prusiană trece Salle în trei coloane pe cele 3 poduri (reparate) și se întrunește, la 3 Noembrie, la Braunsdorf, pe flancul pozițiunii inamice. Regele se hotărăște a atacă.

În ziua de 4, aliații schimbăse poziția între Mucheln și Branderode și se fortificase.

Regele, neputând atacă, ocupă o poziție de așteptare între Bedra-Schartau și Rosbach, pe comunicațiunile dintre Unstrutt și Salle.

Intențiunea regelui este de a atacă inamicul imediat ce acesta va părăsi pozițiunea întărită dela Mucheln.

La 5 Noembrie, aliații, crezând că mișcarea lui Frederic este o retragere, se decid a atacă armata prusiană după procedeul lui Frederic.

Pentru acest scop generalul St. Germain trebuie să mențină, cu puține forțe pe Frederic, de front, pe când grosul trupelor, în două coloane, formate de cele 2 linii ale ordinii de luptă, va execută un marș procesional în jurul aripei stângi prusiene, va cădea pe flancul și în spatele acesteia și o va tăia de podurile dela Weissenfels.

Aliaților le lipseă însă ordinea, disciplina și calitățile manevriere ale armatei prusiene, așa că abia la ora 12 ajung, cu capul coloanei, în drept de Rosbach.

Frederic trimite pe Seidlitz cu 36 escadroane și 18 tunuri ca să atace capetele de coloană ale inamicului, acoperind mișcarea înapoia dealului Ianus. Infanteria trebuie să atace flancul stâng al coloanelor inamice.

Mișcarea trupelor prusiene fiind luată, de Soubise, drept o retragere, ordonă continuarea marșului spre Merseburg, trimetând toată cavaleria înainte (45 escadroane).

Cavaleria aliată este șarjată, în capul coloanei, de escadroanele lui Seidlitz și bătută în flancul stâng cu focul tunurilor acestuia. Infanteria, din capul coloanelor, se desfășură; însă, este decimată de focul artileriei prusiene și de șarjele lui Seidlitz.

Aparițiunea, la ora 4 p. m., a principelui Henric cu 7 batalioane pe flancul stâng al infanteriei inamice ce se putuse desfășura, produce o panică teribilă, care determină fuga restului trupelor inamice spre Freiburg.

Armata franco-germană este fugărită, a 2-a zi, de cavaleria prusiană până la Erfurth, lăsând 7000 prizonieri și 67 tunuri în mâinile prizonierilor.

Dela Rosbach la Leuthen.

După bătălia dela Rosbach, Frederic îndreaptă armata sa către Silezia, cu cea mai mare repeziciune. El nu lasă în Saxonia decât 2500 oameni, sub prințul Enric, pe Salle, neavând a se mai teme de nimic, pentru moment, din partea franco-germanilor.

Pentru a activa marșul spre Saxonia, el adoptă reșchizițiunea locală, ca procedeu, pentru aprovizionarea trupelor.

În asemenea condițiuni armata prusiană reușește a parcurge distanța ce separă Salle de Oder, 300 km. în 17 zile, viteză de marș nemai pomenită în aceea epocă.

Calea spre Silezia era barată de trupele lui Marshall și Haddig la Bautzen și Stolpen. Orice luptă ar fi întârziat marșul armatei prusiene.

Frederic manevrează aceste trupe inamice, trimetând pe Keith, cu 6000 oameni, în Boemia, către Leitmeritz.

Marshall aleargă să apere Boemia, Haddig este prea slab pentru a se opune înaintărei lui Frederic.

În acest timp, în Silezia, ducele de Lorena cucerise cetatea Schweidnitz și bătuse pe Bevern lângă Breslau, iar Bevern este făcut prizonier. Noul comandant prusian Kyau se retrage pe dreapta Oderului spre Glogau. Breslau capitulează.

La 24 Noembrie, armata prusiană se găsește separată în două grupe: Frederic cu 17,000 la Naumburg, Ziethen cu 15000 la Glogau cu moralul foarte scăzut.

Ducele de Lorena se găsește cu 82000 oameni, lângă Breslau, cu moralul foarte ridicat.

Frederic, dorește a da, imediat, o bătălie, deși forțele inamicului sunt întreit superioare ca număr. Dar el știe că dacă nu va alungă pe imperiali din Silezia, înainte ca iarna să împedice orice acțiune militară, campania se va termina în favoarea Austriei, iar armata prusiană va fi lipsită de resursele Sileziei pe timpul staționării de iarnă.

Cum, însă, armata prusiană era separată în două grupe, Frederic vrea, mai întâi, a o întruni și apoi a o îndrepta cu toată repeziciunea acolo unde se va afla inamicul.

Ducele de Lorena presupune că Frederic va încetă operațiunile, și, în consecință, se pregătește a ocupa cartierele de iarnă.

Bătălia dela Leuthen.

Dispozițiunile preliminare și recunoașterea. — În seara de 4 Decembrie, armata prusiană (32,000), se găsește la Neumarkt, cea austriacă, călare pe drumul Neumarkt—Breslau, având în spate, la 4 km., râul Weistritz.

Austriacii, deși superiori numericeste, se decid pentru defensivă, din cauza puținei mobilități a armatei lor.

Poziția ocupată, are dreapta rezemată pe pădurea Leuthen; stânga dela Sagschutz. O serie de înălțimi erau presărate pe poziție. Cea mai mare înălțime de Sagschutz, apoi mergea descrescând spre Nypern..

În fața poziției, între 4000—1800 m. depărtare,

o altă serie de coline (dela Borna spre Sagschutz până în râul Weistritz.

Austriații au ocupat poziția pe două linii, astfel: dreapta, sub Luchesi, cavalerie, pe două linii. Centru, infanteria și cavaleria, pe două linii și o rezervă sub Daun.

Stânga sub Nadasdy cu cavaleria pe două linii.

Artileria înaintea frontului și în intervalele dintre aripi și centru

Post înaintat la Borna: patru batalioane și cavaleria sub Nostitz.

Frederic, în dimineața de 5 Decembrie își formează armata astfel:

Avangarda: (Ziethen), 25 escadroane, 20 piese artilerie și 10 batalioane infanterie, sub ordinele lui Wedel.

Linia I-a, compusă, la aripi, din cavalerie și la centru din infanterie. Total 48 escadroane și 24 batalioane.

Linia II-a, cu trupele distribuite la fel. Total 40 escadroane și 12 batalioane.

Rezerva cu 40 escadroane și 4 batalioane de infanterie ușoară.

Frederic dă ordin ca armata să se pună în marș spre Borna.

Marșul de apropiere se execută pe patru coloane, (conform dispozitivului său de marș), precedat de o avangardă. Frederic merge cu avangarda, pe care o întărește cu toată cavaleria dela rezervă.

Respinge pe contele Nostitz, care ocupă Borna, și sub protecția avangardei face recunoașterea poziției și forțelor inamice, apoi hotărăște să atace astfel:

Avangarda se transformă în gardă de flanc și va urmări linia colinelor spre sud.

Escadroanele dela rezervă vor trece la locul lor.

Grosul va face o schimbare de direcție la dreapta, ceea ce aduce formația armatei în două coloane care reprezintă cele două linii de luptă.

Marșul se va execută defilat de vederi și focuri, coline, ajutat de ceață și sub protecția avangardei de-

venită gardă de flanc (stânga) și astfel va ajunge dela Borna la Sagschütz.

Când flanc-garda va ajunge în dreptul flancului stâng austriac, se va face front la stânga și se va începe acțiunea.

Prin faptul că prusienii ocupaseră Borna și întreprinseră, contra punctului înaintat al austriacilor, o acțiune energică, respingând pe Nostitz, austriacii cred că prusienii vor ataca dreapta, și în acest scop Luchessi cere ajutoare, iar Daun îi trimise rezerva.

Dar, abia rezerva ajunsese la dreapta, când Frederic apărură la stânga,

Desfășurarea luptei. Acțiunea începe la Wedel, (flancgarda), care bate stânga austriacă cu 20 piese artilerie și o atacă viguros cu 10 batalioane infanterie.

Ziethen și Krokotov iau ofensiva cu cavaleria și reușesc prin șarje viguroase a forță, la retragere, pe Nadasdy, care, în acelaș timp, era atacat și de front de Wedel.

Archiducele Carol face, cu întreaga armată, o schimbare de direcție în jurul centrului, luând ca punct de reazim Leuthen.

Linia I-a prusiană, (infanterie), cu dreapta înaintază în eșalon spre Sagschütz, unde începe lupta, intrând în acțiune și artileria ei.

Cavaleria prusiană dela stânga, (Dreissen), șarjează dreapta austriacă, pentru a înlesni înaintarea infanteriei.

Printr'o ultimă șarje Ziethen, gonește după câmpul de luptă pe Nadasdy și astfel le lasă flancul stâng austriac descoperit.

Luchessi, dela dreapta austriacă, atacă cu escadroanele dela extrema dreaptă a sa pe Dreissen, dar este atacat și el, imediat, în spate, de Bredov care intră în acțiune cu linia II-a șarjând, viguros, dreapta austriacă.

Infanteria și artileria prusiană intră, complet, în acțiune, amenințând Leuthenul în care se grămădesc multe forțe austriace.

Atacul orașelului Leuthen și urmărirea. De front, toată infanteria și artileria prusiană înaintază, căun tând a-și învăluî marginile, încurajați de succesele de până aci Bredov atacă dreapta.

Ziethen dă un nou atac în flancul stâng austriac și astfel pe la 4¹/₂ p. m. Leuthenul e înconjurat aproape.

Incepând să însereze și victoria fiind hotorâtă de partea prusienilor, imperialii, protejați de întuneric, se retrag spre Weistretz.

Daun intra în Breslau.

Ducele de Lorena în Schweidnitz.

Frederic înaintază spre Lissa.

Ziethen, urmărește cu cavaleria pe austriaci, până aproape de Schweidnitz și le prinde două mii prizonieri.

După câteva zile, (3—4), Frederic înconjoară Breslau care capitulă cu 17000 oameni.

Austriacii pierd: morți 6500, capituțați la Breslau 17000, prizonieri 21000, prinși de Ziethen 2 mii; total 50000, așa că au rămas numai cu 30000.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1) Proiectul lui Frederic din 1756 pe lângă împătritul avantaj, arătat în text, este și în perfectă armonie cu legile conducerii războiului în ceea ce privește alegerea liniei de invazie.

Prusia putea fi atacată dinspre Suedia, dinspre Rusia, dinspre apus de către franco-bavarezi și din spre sud de către austro-saxoni.

Armata suedeză, după moartea lui Carol XII, nu mai era de temut. Rușii erau foarte departe și afară de aceasta politica lor, din acel timp, nu mai tindea să se amestece în afacerile Europei. Francezii, de-așemenea, se găseau departe și puteau fi opriți în drum de către armata engleză, care se găsea în Hanovra și care putea organiza defensiva liniei Elba—Salle cu Madgeburg ca centru și baza de operațiune.

Pericolul cel mai eminent, fiind dinspre sud, de unde

puteau atacă austro-saxonii, Frederic ia această direcție, pentru a-și pune pe aceștia, în imposibilitate de a atacă înainte de a fi gata.

2) Invaziunea prusienilor în Boemia, pe trei linii, ar putea fi criticată, din punctul de vedere teoretic, întrucât saxonii ar fi putut bate pe fiecare în parte. Cum, însă, saxonii nu erau încă concentrați și cum fiecare coloană prusiană era superioară trupelor pe care le-ar fi putut opune saxonii, invaziunea prusienilor, pe trei linii, și cât se poate de repede, este un act de artă militară din cele mai lăudabile.

De altfel vom vedea, la 1864, 1866, 1870, 1904 și, chiar 1914, asemenea exemple de invadare pe tritoriul inamic, pe mai multe coloane și înainte de a se fi făcut o prealabilă concentrare.

Napoleon laudă concepțiunea invaziei în Saxonia, însă critică execuțiunea; în loc de a opera în două masse depărtate — 64000 în Saxonia, 30000 sub Schwerin în Boemia — Frederic putea întruni 94000 în Saxonia, ceea ce ar fi constituit o masă suficientă pentru a cuceri, în scurt timp, lagărul dela Pirna, și apoi ar fi putut intra, mai de timpuriu, în Boemia cu forțe superioare austriacilor.

3) Corpul lui Schwerin, (30000), a menținut, în adevăr, corpul lui Piccolomini în Boemia, însă acesta reprezintă foarte inferioare, (20000), corpului prusian; aceasta nu este o economie a forțelor.

Corpul lui Schwerin trebuia adus în Saxonia, unde, chiar dacă sosea mai târziu, ar fi asigurat o victorie decisivă prusienilor, în bătălia dela Lowositz; sosirea lui Piccolomini, cu 20000, în aceeași direcțiune, nu ar fi compensat forțele superioare, ca număr și calitate, ale lui Schwerin (30000).

Napoleon mai crede că forțele lui Frederic erau suficiente pentru ca asaltul Pirnei să reușească în 4 zile, astfel Frederic ar fi putut intra de timpuriu în Boemia și cuceri această provincie înainte de sosirea iarnii. (Din maior Al. Lupescu, op. citat).

4) Proiectul lui Frederic pentru începutul campaniei din 1757 este o aplicare măreață a principiului economiei forțelor și a manevrei pe linia interioară. Profitând de pozițiunea sa centrală, Frederic își propune a lovi, pe rând, masele inamice separate; mai întâi, armata austriacă, care este mai aproape și care poate începe mai întâi operațiunile — obiectivul imediat periculos, — apoi, armata franco-germană atunci prin apropierea sa ar amenința linia de retragere a prusienilor spre Berlin; în fine, armata ruso-suedeză, ce nu se va putea apropia decât către finele anului, este ultimul obiectiv visat de manevra lui Frederic.

Concepția sigură a acestui proiect ar fi de ajuns pentru a scoate în relief valoarea de mare căpitan a lui Frederic.

Sub raportul concepțiunei strategice, Frederic se deosebete, complectamente, de contemporanii săi. (Id.):

5) Schimbarea, succesivă, a proiectelor austriace, la începutul anului 1757, denotă conștiința inferiorității lor și lipsa de conducere.

Ar fi convenit pentru austriaci, la început, defensiva activă, favorizată foarte mult și de configurația Boemiei. Însă, ca să poată câștiga timpul necesar, până la sosirea rușilor și suedezilor, prin defensiva activă, se cereau calități speciale de conducere a armatei și pregătirea trupelor, ceea ce lipseau la armata austriacă.

Austriacii au adoptat ofensiva și au schimbat proiectele foarte des, așa încât, în momentul când Frederic a luat ofensiva, a găsit înaintea sa magaziiile austriace, ceea ce l'a ajutat foarte mult.

6) Situația lui Frederic în ziua de 5 Mai 1757 era foarte critică, fiind împărțit în trei grupe de 20000, 25 mii și 40000 oameni, separate prin două cursuri de apă, având în apropiere o armată austriacă de 70000 întrunită.

Un Anibal, un Cezar, un Alexandru și un Napoleon ar fi putut profita de asemeni situațiuni chiar

cu o armată ca cea austriacă. Dar la austriaci nici ducele de Lorena nu era un mare căpitan, nici armata austriacă nu avea calități manevriere ca să poată bate separat și pe rând fiecare din cele trei grupe prusiene.

Napoleon a criticat, în modul următor, manevra lui Frederic lângă Praga.

Deoarece regele părăsește linia de comunicație pe stânga Elbei și adoptă pe acea dela Brandeis pe malul drept, trebuia să treacă și pe mareșalul Kheith pe dreapta lui Moldau și a-l ține aci pentru a acoperi, astfel, linia de comunicație prin Brandeis.

Armata toată ar fi fost reunită și nu ar fi avut a se teme, de principele de Lorena. Ar fi avut 20000 oameni mai mult pe câmpul de bătălie dela Praga, ceea ce era un avantaj imens. În sfârșit, linia de comunicație prin Brandeis ar fi rămas continuu acoperită și n'ar fi fost compromisă, cum a fost în realitate.

7) În timpul bătăliei dela Praga, regele părăsește linia sa de comunicație și se retragere, drumul la Brandeis, și se așează călare pe drumul la Kollin ocupat de mareșalul Daun, la 6 leghe mai înapoi (24 km.) Dacă prințul de Lorena ar fi înaintat stânga sa în spre Brandeis (Gabell, pe când mareșalul Daun ar fi înaintat, regele ar fi fost înconjurat.

Prințul de Lorena lasă ca regele să ajungă înaintea Pragei și mareșalul Schwerin înaintea Brandeisului, la 6 leghe unul de altul, fără să fi priceput oportunitatea de a merge contra acestui din urmă pe dreapta Elbei și a-l bate cu forțe îndoite, pe când Frederic ar fi fost menținut înaintea zidurilor Pragei, și nici nu încearcă a ataca și bate pe rege, în timp ce Schwerin, încă pe malul drept al Elbei, era separat prin Elba și Moldau.

8) Când regele, în noaptea de 4—5, trecuse Moldau, principele de Lorena trebuia în seara de 6, să reîntre în Praga, lasând 15000 pe poziția dela Lissa pentru a masca mișcarea și a sosi la podurile lui Fre-

deric înainte de ziuă, a sfărâmă aceste poduri, a atacă pe mareșalul Keith, a'l distruge și urmări, a reintră apoi în Praga. Mareșalul Daun s'ar fi apropiat și la 7 ar fi atacat împreună, dacă regele i-ar fi așteptat.

9) Iată critica ce face și soluțiunea ce dă Napoleon manevrei dela Kollin:

„Scopul regelui Prusiei de a înconjură o cetate ca Praga, care cuprindeă o armată de 40000 oameni, care perduse, în adevăr, o bătălie, este una din ideile cele mai vaste și mai îndrăsnețe ce s'a conceput în timpii moderni. El întrebuițează pentru blocare 50000 oameni; aveă, însă, teama ca blocarea să nu fie tulburată de armata mareșalului Daun.

„Regele trebuiă să profite de cele 6 săptămâni, ce a avut disponibile, pentru a stabili linii tari de circumvalațiune și contravalațiune, a formă o armată de observațiune, pe care s'o fi instalat la 6—8 leghe, (24—32 km.), într'o pozițiune convenabilă și pusă la adăpostul unor întăriri și, în momentul în care Daun s'ar fi apropiat pentru a tăia blocada, să fi întărit armata de observație cu o parte a armatei de blocare, și a bate, astfel, pe Daun, fără ca asediații să'si fi dat seama.

„Scopul său, (al regelui), de a luă pozițiune la 14 leghe, (56 km.), de Praga, contra lui Daun, face ca el să nu mai poată fi ajutat, într'o zi de marș, de o parte a armatei de blocare sau viceversa”.

10) Indrăsneala lui Frederic de a blocă numai cu 45000 oameni o armată aproape egală în număr, este justificată de rezultatul decisiv ce ar fi dat capitularea unei jumătăți din armata Austriei, ar fi adus încheierea păcii și sfârșitul războiului în favoarea lui Frederic.

Intreprinderea nu reușește, însă, din cauza insuficienței dispozițiunilor în jurul cetăței Praga, și a conducerii tactice defectoasă la Kollin.

După soluțiunea lui Napoleon corpul de observație trebuiă să fie depărtat de Praga la cel mult o zi de marș; forța acestui corp ar fi fost de cel mult

15—20000 oameni, ceea ce era suficient pentru a rezista, înapoia retransamentelor, în contra unei armate întreit de tare, până la sosirea ajutoarelor, necesare din corpul de blocare. La rândul său, corpul de observație putea ajuta, cu o parte din forțele sale, pentru a contraria eșirile eventuale ale garnizoanei din Praga. (Din maior Al. Lupescu, op. citat).

11) Frederic execută marșul de flanc dela Kollin cu scopul de a învălui aripa dreaptă a lui Daun, trăind armata acestuia de linia de retragere spre Viena. Frederic atacă, deci, dreapta austriacilor pe motive strategice.

Cum, însă, Daun se putea retrage spre Praga, scopul lui Frederic, de a ține pe Daun departe de armata prusiană ce blocă acea cetate, nu ar fi fost atins.

Din punctul de vedere strategic, atacul aripei stângi avea mai multe avantaje, din care cităm :

Daun rămânea strâns între Frederic de front și Elba în spate.

Frederic rămânea între Praga și Daun.

Prusienii nu pierdeau linia de comunicație și de retragere spre Praga. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

12) Ducele de Lorena, prin inacțiunea sa, permite lui Frederic a detașa trupe din armata de blocare.

Prin numeroase eșiri, în toate direcțiunile, garnizoana din Praga nu a putut menține aproape toată armata prusiană imobilizată în apropierea cetății, până la sosirea lui Daun.

Aceasta este soluțiunea ce da Napoleon problemei ce ducele trebuia să rezolvească. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

13) Pierderea magaziiilor dela Zittau și Leitmeritz se datorește faptului că Frederic avea forțele împărțite, pe când austriacii avându-le întrunite a urmat o grupă și a silit și pe cealaltă grupă a se retrage.

Dacă austriacii ar fi fost mai activi și ar fi încercat urmărirea înainte de 23 Iunie, Frederic s'ar fi

găsit într'o situațiune critică, căci i se putea tăia linia de retragere.

14) Hotărârea lui Frederic, la 23 Octombrie 1757, de a opera pe linii interioare și contra armatei franco-germană, este justificată atât din punctul de vedere al principiilor de știință militară și prin situația, de fapt, în care se găsea.

Victoria dela Rosbach demonstrează aceasta:

a) Conducerea lui Frederic în bătălia dela Rosbach se distinge prin abilitatea manevrei, utilizarea terenului și acordul între cele 3 arme, ceea ce face ca această conducere să se asemene, foarte mult, cu procedeul lui Napoleon la Austerlitz.

b) Din punctul de vedere strategic, învăluirea aripei drepte prusiene la Rosbach, ar fi prezentat mai multe avantaje franco-germanilor decât învăluirea aripei stângi, căci le permitea retragerea în cazul unei înfrângeri către armata lui Richelieu. Modul cum au executat manevra îi expunea a fi strânși între armata prusiană și Salle și a pierde linia de retragere către Eisenach.

c) Contra manevrelor franco-germanilor și imperialilor în cursul operațiunilor din Saxonia, sunt exemple clasice de deosebire de comandament pregătit și comandament nepregătit.

Procedeul adoptat de aceștia de a evita bătălia cu Frederic și a înainta, apoi, când acesta se îndepărta, imobilizase armata prusiană în Saxonia și permisesse armatei imperiale să întreprindă recucerirea Sileziei.

Vom vedea, mai târziu, — 1813 — că aceiași manevră reușește, definitiv, aliaților contra lui Napoleon, fiind rezultatul unui plan conceput și convenit între aliați, și a unui acord perfect în executarea acestui plan. Aceste manevre restrâng din ce în ce cercul operațiunilor lui Napoleon și realizează întrunirea celor 3 grupuri aliate.

Manevrele aliaților, în 1757, însă, sunt rezultatul întâmplării, iar nu al unui plan convenit.

Ducele de Lorena evită bătălia până la sosirea

franco-germanilor, când Frederic, ocupat de aceștia, îi va lăsa libertatea de a cuceri Silezia, ținta războiului ce întreprinde Austria. La rândul lor Soubise și Hildburghausen înaintează pentru a ocupa cartiere de iarnă și se retrag din sentimentul friciei; imediat ce acest sentiment dispare, ei primesc lupta dela Rosbach. Acest din urmă fapt și operațiunile imperialilor în Silezia, demonstrează lipsa unui plan, unui acord în operațiunile aliaților.

Totuși, dacă franco-germanii ar fi refuzat bătălia dela Rosbach și s'ar fi retras din Turingia, Frederic s'ar fi găsit într'o situație critică, căci silit fiind a se ține apropierea acestei armate, nu ar fi putut interveni în Silezia, astfel că, având în vedere timpul înaintat, campania s'ar fi terminat în favoarea Austriei, prin cucerirea Sileziei.

15) Situațiunea lui Frederic la finele lui Septembrie 1757 eră foarte critică, pedeoparte ne mai putând avea ajutoare din nicio parte, iar pedealtăparte fiind amenințat de sosirea armatelor inamice în Saxoniă, sau de invaziunea lor în Prusia.

El trebuia să aleagă sau retragerea în Prusia, pentru a-și apăra propriul teritoriu, unde poporul îl cerea, sau a profita încă de timpul ce mai rămânea până la întrunirea armatelor inamice, manevrând contra lor pe linii interioare.

Frederic adoptă, însă, ultima soluțiune, care, deși eră periculoasă pentru opinia publică din patria sa, eră însă nemerită față de geniul militar al lui Frederic care știa sigur că va turbura, pentru moment, opinia publică din țară, dar va câștiga, mai târziu, și pentru totdeauna, cauza prusiană.

Pentru aceste motive generalul Lupescu, zice:

„Cu toate acestea un alt general decât Frederic, suveranul absolut și neresponsabil al țării sale, ar fi putut fi obligat să adopte prima soluție, sub impulsivitatea unui guvern ce vedeă amenințat teritoriul său și mai ales centrul său politic — capitala, — din toate părțile, de invaziunea inamicului. După cum am văzut

în studiul companiilor lui Anibal și Cezar, un general, din motive de influență politică, nu are întotdeauna libertatea de a alege soluțiunea cea mai bună.

„Putem trage, de aci, o concluziune: avantajul și necesitatea de a organiza comandamentul superior în condițiuni, astfel, încât să fie cu totul sustras influențelor exterioare.

„Deși Frederic nu poate obține nicio victorie asupra ducelui de Lorena, rezultatul moral este însă de partea armatei prusiene. Armaia austriacă, deși are moralul ridicat, prin victoria dela Kollin, totuși refuză lupta, manifestând prin aceasta sentimentul inferiorității sale față de armata prusiană; acest fapt trece superioritatea morală de partea acestei din urmă armate, care, în urma evacuării Boemiei, are nevoie de un reviriment moral favorabil.

„Ezitatea ducelui de Lorena de a primi lupta este un exemplu important care demonstrează valoarea factorului moral în război, cât și de importanța ofensivei ca mijloc pentru a obține superioritatea morală.

„O tendință constantă caracterizează pe toți căpitani cei mari.

„A insuflă și menține continuu, în sufletul inamicului, prin o atitudine ofensivă, un sentiment de conștiință inferioritate. Prin acest mijloc ei reușesc a impune voința lor și a subordona pe inamic acestei voințe. (Op., citat).

16) Victoria dela Rosbach are mari consecințe politice și militare.

Englittera și Germania primesc cu entusiasm această victorie, a rasei anglo-saxone contra celei latine. Populațiunea germană admiră în Frederic și în Prusia pe reprezentantul națiunii germane.

„Faima lui Frederic — zice Macaulay în biografia acestui rege — începuse să ocupe locul unui guvern și unei capitale comune”.

Richelieu se retrage în Hanovra; Englittera reîn-

cepe operațiunile, punând trupele sale sub ordinele unui general prusian (D. de Brunswick).

Frederic este liber a merge în Silezia (Maior Al. Lupescu, op. citat).

17) Modul cum a pregătit Frederic trecerea grosului armatei peste Salle este foarte logic, adică: o demonstrație pe front, o amenințare pe flancul stâng, în care timp grosul execută trecerea. Totuși, operațiunea n'ar fi reușit în fața unei armate instruită și energică; căci, 64,000 oameni, câți aveau franco-germanii, nu ar fi părăsit pozițiunea din cauza unui detașament de 1000 oameni (detașamentul Keith), care a amenințat flancul stâng.

18) Infrângerea suferită de franco-germani la Rosbach se datorește pedeoparte abilității de manevrare a lui Frederic și priceperii sale de a utiliza, bine, cele trei arme, iar pedealtă parte eră și fatalca o armată care fugea de două luni din fața inamicului să fie cuprinsă de panică la ceadintâi lovitură dibace a inamicului, sau ori cât de inferioară în număr.

Cu drept cuvânt maiorul Al. Lupescu zice:

„Napoleon, apreciind infrângerea aliaților la Rosbach, o găsește explicabilă față cu defectele acestei armate, însă ceea ce i se pare extraordinar este că ea a fost bătută numai de 7 batalioane și 30 escadroane”.

Napoleon mai judecă astfel bătălia dela Rosbach:

„Prințul de Soubisse a voit să imite ordinea oblică a lui Frederic și a executat un marș de flanc în fața poziției regelui Prusiei fără a se eclera. Rezultatul se știe: Frederic, la Kollin, nu a pierdut decât armata, dar aliații, la Rosbach, au pierdut și armata și onoarea”.

19) Frederic se găseă în situațiune foarte critică în ajunul bătăliei dela Rosbach, dar eră atât de devotat cauzei patriei sale încât se hotărî să lupte pentru victorie sau să moară în mod onorabil. Intr'una

din scrisorile sale intime se găsește această frază: „nu mi-a rămas altceva decât să mor ca un (rege)”. (N. Iorgă, op. citat).

20) Intre alte cauze ale slăbiciunii armatei franco-germane sunt următoarele: Soubise și Hildburghausen erau incapabili și geloși unul pe altul. Armata franceză era imaginea desfrâului și indiscipliniei, pe când armata germană, care era protestantă nu lupta cu ură contra regelui Prusiei, șeful protestantismului în Germania. (V. d. Goltz, Rosbach și Iena).

21) Marșul lui Frederic dela Rosbach la Leuthen este un exemplu de conducere strategică. Situațiunea cerea o mare repeziciune. Două cauze se puteau pune marșurilor repezi ale armatei prusiene: inamicul și sistemul aprovizionărilor prin magazine; Frederic evită pe ceadințai prin manevră, pe ceadeadoua adoptând procedeul rechizițiunilor locale. Ambele idei sunt noi pentru epoca în care se aplică.

22) Conducerea strategică a lui Frederic în campania din 1757 este demnă de admirat.

Dela Bautzen la Erfurth, dela Erfurth la Hertzberg, de aci la Rosbach și apoi la Leuthen, el operează cu forțele întrunite, contra inamicilor divizați și în 40 de zile, grație unei activități miraculoase, străbate 500 km. și bate, succesiv, 140000 inamici cu forțe care pe câmpul de luptă sunt totdeauna mult inferioare adversarului sub raportul numărului.

Rezultatele sunt la înălțimea activității desfășurate: Silezia și Saxonia rămân sub stăpânirea regelui.

Intreaga campanie este constituită din o serie de manevre pe linii interioare, executate cu mare repeziciune în toate direcțiunile teatrului de operație.

Este un exemplu admirabil de defensivă activă, ne-lipsindu-i nici repeziciunea, nici rezoluțiuni îndrăznețe în situațiuni critice, nici acel spirit ofensiv care va caracteriza, mai târziu, strategia napoleoniană, și care a caracterizat, întotdeauna, pe marii căpitani.

Rezoluțiunile luate de Frederic înainte de Rosbach și de Leuthen caracterizează măreția sufletului său, cu atât mai mult cu cât ele nu sunt luate, într'un moment de disperare, ci cu liniștea unui erou.

23) Valoarea lui Frederic, ca mare căpitan trebuie apreciată în raport cu mijloacele pe care micul regat al Prusiei și starea politice și socială a epocii îi puneau la dispozițiune în raport cu ideile militare ale epocii, cu condițiunile logistice și administrative; într'un cuvânt cu mijloacele și mediul în care se putea exercita conducerea strategică în epoca lui Frederic.

Acestea sunt considerațiunile ce pot stabili o comparațiune justă între Frederic și ceilalți căpitani mari ai lumii. (Maior Al. Lupescu, op. citat).

24) Iată ce spune însuși Frederic despre rezultatul recunoașterii ce a făcut la Leuthen și despre motivele care l-au făcut de a adopta proiectul de luptă descris.

„Armata austriacă se vedeà atât de bine dela Borna, încât s'ar fi putut numărà om cu om. Dreapta ei, rezemată pe Nypern, singura care erà ascunsă după pădure, dar la centru și la stânga nimic nu scăpă privirii. La prima privire se vedeà după teren că lovitura decisivă trebuia dată aripei stângi, această aripă erà desfășurată pe o înălțime acoperită cu brazi, însă rău sprijinită.

„Odată acest punct forțat se câștigă avantajul terenului pentru restul bătăliei, căci dela stânga până la Nypern el mergeà mereu coborând.

„Dacă s'ar fi început cu atacul centrului, tot ar fi trebuit dat atacul acestei înălțimi, care dominà toată câmpia și deci, în acest caz, s'ar fi păstrat munca cea mai grea pentru sfârșit, atunci când trupele obosite în urma luptei nu mai sunt proprii sforțărilor mari, pe când dacă se începeà operațiunea cea mai grea, se trăgeà folos din prima ardoare a soldaților și de aci înainte munca erà ușoară.

„Atacul asupra stângerii mai aveà încă folosul de

a amenință podurile dela Lissa și a tăia, astfel, retragerea austriacilor.

„Deci, pentru a obține rezultate atât de însemnate trebuia să se părăsească drumul de urmat până aci, adică acel care conducea pe dreapta lui Daun și să se îndrepte marșul în direcția râului Weistritz pentru a se stabili linia de bătăie în dreptul satului Sagschütz; odată cu asta se asigură o nouă linie de comunicație Jauer-Lowenberg”.

Leuthen, fiind una din cele mai complecte și decisive bătălii din istoria militară, am descris-o cu amănunte mai multe.

REZULTATUL POLITIC DEPE URMA DOMNIEI LUI FREDERIC.

Pe când Frederic al II-lea era în culmea gloriei, după Leuthen, lucrurile se schimbă altfel în Europa.

În Spania, moare Ferdinand al VI care nu voise să ia parte la luptă, și urmează la tron fratele său Carol III, care se aliază cu Franța contra Prusiei.

În Anglia, moare George al II care susține, cu mare căldură, pe Frederic II, și vine la tron George al III care se arată foarte rece pentru Prusia.

În Franța, vine la putere un bărbat de o putere extraordinară, ducele Choiseul, care concepe planul de a uni, într-o alianță comună, toate statele, unde domneau Bourbonii. Această alianță este cunoscută sub numele de pact de familie.

Toate aceste evenimente schimbă mersul războiului. Astfel austriacii năvălesc în Prusia, cuprind Berlinul și-l prădează; iar Frederic este nevoit să se retragă în Silezia, unde se prepară pentru o ultimă încercare. Prusia era pe marginea pieirei, când se întâmplă o nouă schimbare. Împărăteasa Elisabeta, vrăjmașe neîmpăcată a lui Frederic II, moare și îi urmează Petru III, mare admirator al lui Frederic. Acesta nu numai că se retrase dela alianța cu Austria, dar încă, porunci comandanților armatelor rusești să se unească cu prusienii. Cu chipul acesta, Frederic

al II gonî pe austriaci din Silezia și începu să respire mai liniștit.

Toate puterile beligerante, ostenite de un război lung și crâncen, doreau pacea.

Pacea se încheie prin două tractate: unul la Paris, între Franța, Anglia și Spania și altul la Hubertsburg, nu departe de Lipsca, între Franța, Austria și Prusia. Anglia recăpătă Minorca, câștigă, dela Franța, Canada, și dela Spania, Florida; Franța cedă Luisiana, Spaniei; iar Prusia păstră Silezia. Rezultatul acestui război este ridicarea Prusiei la culmea puterii.

PARTEA III-a.

Priviri generale asupra istoriei politico-militare a țărilor românești.

CAPITOLUL I.

ORIGINEA NEAMULUI ROMANESC ȘI EVOLUȚIA LUI PÂNĂ LA INTEMEEREA PRINCIPATELOR.

PĂMÂNTUL ROMÂNESC ¹⁾.

1. Viața fiecărui popor este în legătură strânsă cu pământul pe care-l locuiește. Pământul acesta, prin felul său de a se înfățișa, prin mijloacele de trai pe care le dă omului, înrăurește puternic asupra dezvoltării lui; îl face să înainteze repede sau cu mai multă greutate, ori îl ține în întunecimea minții, el hotărăște felul de îndeletnicire în ramurile de căpetenie ale muncii, și prin urmare și chipul deosebit pe care îl are civilizația poporului așezat pe dânsul. Așa fiind lucrurile, este cu neputință să se înțeleagă mersul unui neam de-alungul vremurilor, dacă nu se cunoaște măcar în linii generale, care este înfățișarea pământului său și care sunt mijloacele pe care el le pune la îndămintăna locuitorilor.

Pământul românesc așa de fericit, adunat astăzi, prin jertfa uriașă a neamului întreg, în Domnia regelui Ferdinand I-iu, nu cuprinde numai România de

1) Rezumat din istoria românilor de N. Iorga.

ieri, așa cum se întindea dela Carpați până la Dunăre, până la Mare și până la linia Prutului, până la hotarele meșteșugite ale Dobrogei și ale despărțirii de către Bucovina. Pământ românesc este orice parte locuită într'un număr covârșitor încă, până astăzi de neamul nostru românesc, care și are pretutindeni aceleași datini și așezăminte, aceleași forme de cultură elementară și, de un timp, aceeași viață superioară a sufletului. Prin urmare în el se cuprinde toată cetățuia de munte a Arddealului, cu văile Maramureșului, dela miazănoapte. Tot în el face parte Banatul Temișoarei. Pământul românesc se poate numi și partea de șes care se desfășoară la poalele munților Bihorului, către Tisa, care și are numai în apropiere nemijlocită a cursului ei locuitori de altă obârșie, vorbind altă limbă. Bucovina, care era odinioară numai partea ce mai de sus a Moldovei, deși e astăzi năpădită de multe neamuri străine din orașe, iar la țară de ruși sau rusneci (ruteni), cari au ajuns cam tot pe atâția la număr ca și românii, nu poate fi socotită decât tot ca o parte a pământului românesc. Intre Prut și între Nistru se întinde țara pe care rușii au numit-o Basarabia, când au cucerit-o în 1812. Cei mai mulți dintre locuitorii dela țară din acest mare și bogat ținut își ziceau și-si zic și până astăzi moldoveni, și ei vorbesc limba noastră, pe care o numesc: moldovenească; străinii s'au așezat numai prin părțile Hotinului (iarăși rusneci, ca și în Bucovina) sau la miazăzi de tot, unde au luat locul tătarilor de pe vremuri.

2. Dincolo de Dunăre pe malul drept sate românești se întâlnesc grămădite, atât în Serbia, cât și în Bulgaria de astăzi. Sunt acolo sute de mii, — oricum, peste două sute de mii — de români.

Și înăuntrul Serbiei și în Bosnia se găesc români, dar aceștia se țin de altă ramură a neamului nostru, care se numește ramura aromânească și întrebuințează o limbă pe care noi n'o putem înțelege dacă n'o învățăm anume.

3. Aromâni de aceștia erau în timpul evului mediu ca păstori de oi prin toate văile și platourile

nalte ale munților și prin Balcani, dar mai ales în toată lungimea Pindului. Astăzi așezările lor de căpetenie se întâmpină, pe de o parte, în orașele ținutului care se numește Macedonia, pe de altă parte, în cătunele de ciobani din părțile de către Marea Adriatică, unde ei locuiesc laolaltă cu albanezii.

4. Alte părți dintre români se pot privi ca menite peirii; astfel Istienii, cari vorbesc o limbă deosebită de limba noastră și de limba aromânilor. Ei se mai află astăzi numai prin câteva sate, unde sunt amestecați cu croații slavi și au deprins dela dânșii o mulțime de obiceiuri, au împrumutat limba slavă, pe care o vorbesc în același timp și, de cele mai multe ori, mai bucuros decât limba lor însăși.

Mai sunt români pe pământuri străine duși de vitregia istoriei și a vremurilor, cum sunt cei de dincolo de Nistru, din Caucaz și chiar din unele părți Siberiene.

Alții sunt spre Peloponez (Moreea) în Thesalia, și alții spre Moravia.

Dar toate aceste elemente au avut soarta acelor locuitori ai unui pământ cari se desfăc din rădăcinile lor firești și se înstrăinează, perind astfel cu sufletul.

Strămoșii noștri cei mai vechi ¹⁾.

Ilirii. Pe malurile Mării Adriatice, în văile Pindului și în unele părți vecine cu acest șir de munți trăia încă din veacurile vechimei celei mai depărtate un neam de oameni numit al ilirilor. Ei erau împărțiți la început în triburi. Numai din când în când câte un rege puternic al vreunei seminții mai bine așezate a încercat și izbutit chiar să adune laolaltă. Regii aceștia se întâlnesc prin părțile Albaniei de astăzi, pe la Durazzo sau Avlona. Ei nemulțămindu-se cu veniturile ce li se dădeau de către sălașurile păstorilor se îndreptară pentru a câștiga mai mult, pentru a

1) Rezumat din N. Iorga: *Istoria Românilor*.

trăi o viață mai asemănătoare cu a românilor din preajma lor, către Mare. Aceasta făcu să aibă dela o bucată de vreme dese lupte cu romanii, cari, stăpânind celălalt mal al Mării Adriatice, doriau ca aceste ape să fie slobode și sigure pentru negoțul lor.

La urmă, ilirii, au fost biruiți, și anume luându-se triburile unul după altul și supuindu-se domniei romane, în războaie a căror amintire în cea mai mare parte s'a pierdut.

Cu vremea, prin colonizarea de elemente italice venite de bună voie pe malul celălalt al Mării Adriatice, prin înrăurirea ostașilor romani așezați pe deosebitele puncte ale pământului iliric, precum și prin alte mijloace pe care le găsește totdeauna un popor stăpânitor, și mai ales cu o organizație așa de desăvârșită cum eră a poporului roman, s'a ajuns la o romanizare parțială a ilirilor. S'au romanizat, firește, mult mai lesne și mai deplin aceia cari locuiau în orașe, așa încât dela o bucată de vreme toate porturile de pe coasta dalmatină și albaneză au ajuns să aibă ca limbă de întrebuintare zilnică limba latină, așa cum o vorbea poporul de jos în Roma și în deosebite părți ale Italiei.

Tracii. La răsărit de iliri, în munți, pe tot șesul balcanic până la Marea Neagră, deoparte, iar, de celălaltă parte, până la Archipelag, trăiau, având la miazăzi ca vecini pe grecii din orașele străns grupate ale Eladei, Tracii. Deși având același sânge și vorbind o limbă întrucâtva asemănătoare cu ilirii, tracii n'aveau aceleași aplecări și același rost de viață ca aceștia. Ei nu locuiau în cătune, ci în sate cu locuitori foarte mulți, adesea așa de mulți, încât ajungeau să semene cu adevărate orașe, în care însă casele, așezate în mijlocul curților întinse, nu erau legate așa cum erau legate casele în cetățile și orașele Italiei. Erau și printre dânșii, prin părți de dealuri, păstori, și, lângă Mare, erau traci cari se hrăneau din pescărie sau și din îndeletnicirea necinstită a hoțiilor de mare. S'au văzut unii dintre dânșii suindu-se în luntrile lor ușoare și mergând până în Asia

să-și caute sălașe nouă; dar cei mai mulți dintre ei erau plugari.

Tracii aveau însă dela început legătură cu grecii; se înțelegeau destul de bine cu aceștia, cari erau negustori în mijlocul unui popor de țărani; orașele de pe malul Mării Negre și Arhipelagului erau întemiate mai mult pentru tracii, dar în ele locuiau grecii. Mai rău s'au înțeles tracii cu regii Macedoniei, și ei de sânge iliric și dominând peste iliro-tracii, cari au căutat să unească toate țările balcanice sub stăpânirea lor. Au avut astfel lupte cu vestitul rege Filip, pe urmă, cu fiul său, încă și mai vestit, Alexandru; cari; deci, sunt de același sânge ca strămoșii noștri neromani.

Regatul macedonic a fost sfărâmat de romani, și regatul Tracei n'a avut nici el viitor. Romanii au pătruns încetul cu încetul în regiunile centrale și de răsărit ale Peninsulei Balcanice, au trecut linia munților Hemus (Balcanii de astăzi), au intrat în ținuturile deluroase dintre Hemus și Dunăre, și, astfel, în anul 46 după Hr., Tracia era încă una din provinciile marelui imperiu.

Astfel neamul tracic, strâns de o parte de cucerirea macedoneană și respins dela răsărit de cele dintâi valuri ale potopului german, trebui săl părăsească malul apei și să se adăpostească în regiunile mai ferite ale Carpaților. Un trib nou sau unul vechi care-și schimbăse numele: Dacii, își făcură astfel sălașul lor de căpetenie în munții Hațegului. Acolo un râu îngust, Streiul, care se varsă în Mureș, curge sub mari înălțimi rotunzite, care și astăzi sunt acoperite cu păduri. În mijlocul acestor culmi se deschide o vale largă, și aici zidiră dacii, cu bolovani smulși din munte, cetatea regiilor lor; o numiră Sarmisegetuza, și în ea se îngrămădiră în cursul anilor comorile smulse de acești războinici neobosiți dela barbarii mai noi din vecinătate sau dela romanii de dincolo de Dunăre.

De sigur că în stăpânirea lor erau acuma și minele de aur pe care le ținuseră odinioară Agatirșii, despre cari se pomeneste în vremuri foarte depărtate

că trăiau prin părțile acestea de apus ale Ardealului și erau un popor bogat și cu moravuri blânde.

Cu vremea tracii s'au făcut romani în ce privește limba și chiar părerea pe care o aveau despre neamul lor.

Dacii. În acelaș timp din modul de munte al Hațegului pleacă, cu mai multă repeziciune decât Streiul, curgând mai puternic decât dânsul, alt râu, Jiiul, care pe urmă, prin pasul Vâlcanului, străbate în Oltenia de astăzi. Pe această cale mergeau cetele prădalnice ale dacilor, căutându-și hrana pe alt tărâm. Cu timpul, satele lor se răspândiră prin părțile mai înalte ale Olteniei de astăzi, dar erau așa de puține la număr, încât abia de vor fi ajuns până dincolo de marginea ținutului înalt.

În prădăciunile lor, dacii mergeau însă până foarte departe: trecură Dunărea și apele moldovenesti și ajunseră la țărmul apusean și nordic al Mării Negre, cucerind chiar și orașele de pe acolo, pe care, firește, nu le țineau însă în spinarea lor, căci nu erau în stare să le ocârmuiască. Încărcați cu bani și cu lucruri scumpe se întorceau înapoi în frigul și taina întunecoasă a muntelui lor, îmbogățind visteria regală și templele Sarmisegetuzei cu roadele călătoriilor lor războinice.

Această stare de lucruri aduse luptele între romani și daci, care aveau loc mai toate pe pământurile românești mai ales la cele două extremități, Oltenia și Dobrogea precum și în inima Daciei la Sarmisegetuza, unde Traian după ce nimicește ultima rezistență a lui Decebal.

După moartea lui Decebal nimeni nu se găsi pentru ca să ducă mai departe împotrivirea care ar fi fost zadarnică. În anul 106 dela Hristos, Dacia era acum provincie romană.

Ultima încercare a barbarilor din răsăritul Daciei de a-și apăra neatârnrarea, a fost zdrobită în văile granitice ale Dobrogei. În amintirea acestei biruințe s'a ridicat un mare monument de pomenire împodobit cu chipuri barbari îmbrăcați în haîne sarmatice, care stătea până mai dăunăzi, acoperit de pământ.

lângă satul Adam-Clisi (turcește: Biserica Omului, după chipul de om, de împărat, care se vedea deasupra movilei). Tot în Dobrogea s'a întemeiat o cetate menită să veșnicească numele cuceritorului: Trofeul lui Traian. Iar întru amintirea luptelor de aproape patru ani de zile purtate împotriva dacilor și pentru nimicirea regatului acestora, s'a ridicat la Roma, de cei dintâi meșteri ai timpului, pe temelul povestirii luptătorului, un mare stâlp de marmură, împrejurat de jur împrejur cu scene din cele două războaie dacice: Columna lui Traian.

DACIA ROMANĂ.

Traian organiză pe malul stâng al Dunărei o nouă provincie: *Dacia Romană*. De-a lungul Dunărei moesice se întăresc castele vechi și se întemeiază o mulțime de cetăți nouă. Un drum mare urma linia Oltului, pe malul care fusese dacic și care era acum în stăpânirea romanilor, pe când celălalt mai slujea drept ultimă linie de jaf pentru barbarii răsăritului. Dincolo de munți, în ținuturile care fuseseră inima însăși a Daciei libere, interese strategice militare făcură să se croiască cu multe jertfe, și în curs de mai mulți ani de zile, nouă linii de comunicație de-a lungul Oltului, Murășului și Someșului, (de la Apulum, Alba-Iulia de astăzi, la Napoca, Clujul de acum era o linie care lega cursul Murășului cu al Someșului).

Dar Traian nu voia numai să asigure Dacia, precum și Moesia vecină, să facă drumuri nouă sau să îmbunătățească pe cele vechi, să clădească cetăți și cetățui de strajă în toate părțile primejduite; el avea un scop mai mare: voia, ca și marii generali și bărbați de stat din trecutul Romei, să întărească în părțile acestea viața romană însăși. Era sigur că nu se pot desnaționaliza și atrage la neamul său pe grecii, cari aveau o civilizație prea veche și trăiau la o parte, în zona de lângă Mare, rezervată parcă anume pentru dânsii. Traian a luat măsuri ca din pușinii iliri rămași tot cu caracter iliric, din tracii de peste Dunăre,

cari erau în mare parte abia atinși de civilizație, și din tracia dacici, care acum și mai mult îi ajungea cultura romană, să se creeze pe baze mai largi și mai tari, și sub raportul politic, un popor roman al răsăritului. Pentru a face să înceteze vechea viață de păstorie și de sate răzlețe, precum și de veșnice prădăciuni, pentru a înfrână și învăța pe barbarice este o viață mai înaintată și în sfârșit, pentru a da exemplul muncii nouă, Traian cheamă din toată lumea târgoveți, oameni deprinși a trăi în orașe, a face negoț și meșteșuguri, precum și a lucra pământul mai bine, și-i așează și în Moesia, dar mai ales în Dacia. La acești locuitori noi se adăugiră și veteranii, cari ieșiau din oaste pentru vârstă și, căsătoriți cu femei locale, stăteau prin satele din preajma lagărilor Daciei.

Locuitorii își ziceau acum romani, fiindcă făceau parte din Imperiul Roman și, dela Impăratul Caracalla încolo, erau și cetățeni romani, oricare ar fi fost obârșia lor națională. Toți vorbeau limba latină.

Unii dintre daci rătăceau încă prin mijlocul barbarilor vecini și nu se puteau hotărî să se întoarcă sub stăpânirea romanilor. Pe alții, mai ales dela un timp, Imperiul, temându-se de răscoale dacice, îi trimetea ca soldați departe prin Africa și Britania, care se socotea ca fiind la sfârșitul lumii. Dar când barbarii sarmați, și mai târziu germani, din ramura vândală și gotică, aruncară pe daci de peste graniță în cuprinsul provinciei: mulți se rugară de guvernatorii romani și fură primiți să locuiască acolo în siguranță. Astfel se mai întări încă elementul dacic propriu-zis în țara care fusese odinioară Dacia liberă.

Dacii cei mai noi învățară latinește dela cei vechi, cari și ei învățaseră dela traci. Și, când, mai târziu, sarmații, vandalii, goții pătrunseră în unele părți ale provinciei, după ce stătuseră și ei multă vreme la hotare și deprinseră ceva latinește, limba în care se putea înțelege un neam cu celălalt a fost numai limba latină a poporului, așa cum o schimbaseră traco-ilirii dela început și daci. Astfel, din unii și din alții, din atâtea izvoare asemenea, începu a se alcă-

tui și poporul românesc și limba românească, deși au trebuit veacuri ca aceasta să se desăvârșească.

Dacia și Moesia în stăpânirea barbarilor. Goții, Hunii, Slavii.

De prin al treilea veac încep a se mișca germanii de miazănoapte și răsărit, cari se găseau pe atunci dincolo de marginile Imperiului Roman, pe când frații lor din apus erau amestecați de mai multe veacuri cu viața provinciilor romane.

Vandalii apoi goții, cari se împart și ei, cum se știe, în goți de răsărit și goți de apus, încep să atace granițele provinciei Dacia, iar, dela o bucată de vreme, să pătrundă într'însa cu năvălirile lor, imperiul roman ne mai fiind în stare să-l respingă.

Atunci soldații romani plecară, așezându-se în Moesia, care fu numită și ea Dacia ca să mai ascundă puțin rușinea romanilor pentru pierderea unei așa de întinse provincii. Aici în Moesia urmă și mai departe viața orașelor, deși ele erau amenințate tot mai mult de prădăciunile barbarilor, cari puteau răzbate acum slobod până la Dunăre.

Dincoace de apă, pe malul stâng al Dunărei, țărani cari nu-și părăsiseră meșteșugul lucrării pământului, se împăcau cum puteau cu barbarii. Dela o bucată de vreme, se produse ici și colo un amestec cu barbarii germani creștinați; cutare avea un tată barbar și o mamă romană sau dinpotrivă; începură și din mijlocul barbarilor a-și face turme mari de vite și ajungeau ofițeri ai imperiului; puteau chiar să se ridice la vișednici de Impărat, cum s'a întâmplat cu mai mulți.

La două veacuri după moartea lui Traian, Impăratul Constantin a mutat capitala imperiului roman dela Roma la Constantinopol și a lucrat mult pentru menținerea imperiului pe malul drept al Dunărei și pentru răspândirea creștinismului.

Silințele barbarilor cele mai mari se îndreaptă acum mai ales împotriva ținuturilor dela sudul Basa-

rabiei de astăzi, spre care răsbatea prin Dobrogea, care se numea pe atunci Scitia Mica sau țara cea mică a Scitilor. Prin aceste părți s'au purtat lupte și de urmașii lui Constantin, între alții de fiul său Constanțiu, care se bătu în același timp și cu barbarii sarmați, mai mult slavi, din părțile sârbești ale Dunărei, și chiar din Ardeal.

Prin aceste îndelungate ciocniri cu romanii, goții, și-au pierdut puterea de odinioară. Astfel, când, în a doua jumătate a veacului al IV-lea, se mișcă în stepa răsăritului hunii, uralo-altaici, cei dintâi fură respinși, împrăștiați și goniți în Peninsula Balcanică. În acest chip dispar cetele gotice din locurile noastre, pe care le-au stăpânit multă vreme; — unii dintre năvălitori fiind, cum s'a spus, chiar creștini ca și noi.

Mulți învățați cari aveau interes la aceasta, susțin că noi am căpătat legea creștină târziu dela bulgari. O mai mare rătăcire decât aceasta nu se poate. Întâi că un neam mai vechi și mai cult nu poate să capete astfel de adăogiri sufletești dela un neam mai nou și mai sălbatec.

Hunii aveau țările dunărene în atârnare de dânșii, dar neasimilabili și păgâni, n'au fost în stare să se amestece cu populația romană. Stăpânitorul lor, hanul sau haganul hunilor, căruia romanii îi ziceau „rege”, stătea în Panonia. Cel mai mare rege hun, Attila, a prădat de multe ori Serbia și alte părți ale Peninsulei Balcanice, dar nu numai ca să ucidă și să ardă: lui îi trebuiau, pentru sine și poporul său, robi mulți, și pe aceștia îi aducea de peste Dunăre, dintre romani. Așa începea să se întărească elementul romanic, mulțumită chiar barbarilor din aceste părți.

După împrăștierea hunilor, mulți dintre împărații cei noi ai răsăritului, arătând multă îndrăzneală pentru a face iarăși romane locurile pe care stăm noi astăzi. Cel mai mare dintre dânșii, Iustinian, în veacul al VI-lea, a învins, de multe ori (și la Turnu-Măgurele de astăzi), întăriturile cele vechi de pe malul stâng, pe când o puneă într'oa stare de apărare desăvârșită cetățile care mărgineau malul moesic. După

dânsul, în veacul al VII-lea, s'au găsit comandanți bizantini și chiar împărați (ca împăratul Mauriciu) cari au străbătut peste apă, venind până adânc în pământurile de pe țărmul stâng.

Ei nu mai găsiră aci pe goți, nici pe huni, ci găsiră pe slavi. Slavii trăiau mai mult pe lângă malul apelor, căutând de gospodărie câmpenească sau hrănindu-se din pescuit. Dunărea era plină de luntrile lor scobite dintr'un singur copac. Numele râurilor celor vechi, așa cum ele fuseseră puse de Sciți, s'au păstrat numai pentru Prut și Murăș; cele mai multe din râurile noastre se numesc cu nume slave care sunt însă foarte vechi. Căci mai ales de ape erau îndrăgiți slavii. Toată mitologia lor, cu zei blânzi, era în legătură cu negurile, cu valurile râurilor, cu adâncimea iazurilor. Stăteau în grupe de sate amestecate printre grupele de sate ale noastre, ei având o vale, noi, alta; asupra lor stăpânea câte un șef căruia bizantinii se încumetau a-i zice „rege”.

Slavii care n'au rămas printre elementul romanic au plecat înainte urmând aceiași cale ca și goții și hunii, în Peninsula Balcanică, luând în stăpânire toată Bulgaria de astăzi.

Alți slavi au făcut din Serbia, o țară cu totul slavă; Slavii din Panonia au fost înghițiți mai târziu de unguri, alți barbari uralo-altaici, după ce au dat acestora tot tezaurul lor de cultură. În sfârșit, foarte mulți slavi au luat-o de-alungul Mării Adriatice. Aici orașe au fost distruse de dânsii ori au sărăcit de pe urma lor; elementul iliric neromanizat a fugit în munte, hrănindu-se mai mult cu prădăciuni: ei sunt albanezii de astăzi. Alți locuitori, mai vechi, romanizați cu desăvârșire, s'au adăpostit și ei prin văi, căutându-și mai mult de păstorie: nu sunt alții decât aromânii, din timpurile de mai târziu.

Acum era în părțile dunărene un neam românesc, având datine și așezăminte care s'au schimbat numai foarte puțin, în felul de a trăi al țărânilor noastre până astăzi. Elementul tracic vechi, elementul romanic suprapus și elementul slav infiltrat pe urmă se ames-

tecaseră cu desăvârşire. Era un singur neam, o singură limbă, o singură fire.

Dar noi nu eram încă în stare să ne facem țara noastră, cu stăpânitori din mijlocul nostru; viața țărănească greu se adună la un loc, și noi eram numai țărani, lipsiți de orașe cu desăvârşire. Fiecare sat era locuit de urmașii aceluiaș moș: tot pământul pe care-l avea satul, și vatra, și câmpul, și pădurea, formau moșia; urmașul cel mai de aproape al întemeietorului îndeplinea sarcina de judecător: de aceia s'a început a i se zice dela un timp jude. Mai multe sate alcătuiau un grup, locuind în aceeași vale sau în același ascunziși, unde barbarii nu-i puteau găsi lesne pe oameni, pentru a-i globi sau jefui. O astfel de vale putea să aibă un singur jude, când satele se alcătuiseră unul din altul, și atunci valea toată, câte sate erau într'nsa, se chema județ. Slavii aveau, dela cuvântul german care însemna „rege“: König, și un nume al lor deosebit pentru jude, pe care ni l-au trecut și nouă: cnezi. Mai multe județe laolaltă, fiind vecine, se uniau însă pentru răsboaie, pentru apărarea de dușman sau pentru căutarea de pradă, de răsbunare; atunci călăuzul se chema, cu un cuvânt împrumutat din slavonește, Voevod, adecă duce. În aceasta se încheie toată rânduiala noastră cea veche.

Românii și semințiile barbare de origine uralo-altaică.

Ca niște urmași de aproape ai hunilor, ne-au stăpânit un timp *avarii*, cari nu se deosebesc decât prin nume de oamenii lui Attila.

Dela o vreme, ca și hunii, *avarii* au perit, s'au înapuținat adică în îndelungatele războaie; unii s'au întors înapoi în locurile de unde plecaseră; alții s'au amestecat cu câteva neamuri germane, ca gepizii și longobarzii, cari și-au avut rostul tot în Panonia. De fapt, noi n'avem nimic a face cu dânșii. În veacul al VIII-lea se poate zice că se mântuise cu totul barbarii aceștia panonici. Satele de slavi trăiau în liniște, ofițeri ai împăratului apusean, de nație francă, pă-

zeau granița din Moravia și chiar pe la Dunărea sirmică. În aceste părți, barbarii erau să vie mai târziu numai, din aceeași rasă: Ungurii, despre cari se va vorbi mai departe, fiindcă n'au stat la Dunărea noastră.

Întâi ne-au stăpânit, cerându-ne bir și uneori ajutor de oaste, neamul Pecenegii. În ultimii ani ai veacului al XI-lea, cu puțin înainte de anul 1100, pecenegii, pătrunzând în Peninsula Balcanică de mai multe ori, au fost înconjurați la sfârșit de împăratul bizantin și nimiciti aproape cu totul. Au rămas numai câteva cete de călăreți în oastea Cezarului din Bizanț.

În locul lor a rămas atotputernic în părțile dunărene un popor foarte asemănător cu dâșii din toate punctele de vedere, cumanii. Cumanii aceștia s'au ținut până în veacul al XIII-lea, făcându-ne să le dăm hrană și, adesea, îmbrăcăminte și pradând tot așa de nemilos ținuturile balcanice.

În sfârșit, către jumătatea veacului al XIII-lea, tătării, cari de fapt erau turci din pustiile Asiei, dar aveau în fruntea lor conducători dintre mongoli, se revărsară asupra aceleiași regiuni rusești, pe urma cumanilor.

Tătării aduseră acum cu dâșii jaful cel mai necruțător și vărsară sângele cu cel mai mare belșug.

Sub tătării chiar, juzii și voievozii noștri au îndeplinit atâtea fapte războinice însemnate dincolo de Dunăre. Pe vremea aceasta, și bizantinii ne-au întrebuintat în luptele pe care le purtau cu turcii în Asia Mică. Mulți români au luptat și s'au prăpădit acolo fără să știe nimeni care au fost căpeteniile lor.

Dar vremea noastră se apropia. Pe urma tătarilor, stepa nu ne-a trimis alt stăpânitor, și atunci, în ținuturile de dincoace de Carpați, unde stăpânirea tătarească încetează, noi am început a ne organiza cu domnii noștri.

Românii și Ungurii.

Ungurii se așezară întâi, înlăturând pe bulgari, în părțile Basarabiei de jos. Bulgarii, uniți cu pecenie-

gii, se arătară mai tari decât dâșii, și la sfârșitul veacului al IX-lea, — unguri¹⁾ se ridicară în sus, prin văile Basarabiei, ajunseră în munții Galiției, trecură prin această parte a Carpaților în văile maramurășene, și din aceste văi, în sfârșit, se coborâră în Panonia.

Slavii din aceste ținuturi fură desnaționalizați de către unguri, le luară și sălașurile și civilizația.

De aici înainte ungurii ajunseră un popor tare și de viitor, și, nu numai că răzbitură până la Dunărea sârbească, dar o trecură, se amestecară în luptele din Peninsula Balcanică, când cu Bizantinii, când împotriva lor. Papa, știindu-i catolici, îi ajută împotriva grecilor, cari erau ortodocși. Era lucru fireșc ca ungurii, ajungând în această fază a puterii lor, să străbată către răsărit: ei trecură Tisa, luară în stăpânire ținutul crișan și cel bănățean, dădură de apa Murășului și, urmând-o, ajunseră la Poarta de Fier a Ardealului. Pe aici intrară ei în țara frumoasă care se numește astăzi Ardeal după un cuvânt unguresc „Erdelv”, ce înseamnă „pădure” (în întregime: „Kiraly Erdely”, Pădurea Regelui). Aici întăriră din nou o cetate veche slavă: Bălgradul, adică. Cetatea Albă, al cărei nume îl traduseră în ungurește, și făcură castele la Turda și la Dej.

Urme de viață românească, cu un voevod, s’au păstrat și în alcătuirea nouă a provinciei sub unguri, căci reprezentanții regelui în Ardeal s’au numit și ei voevozi, ceea ce nu e un titlu unguresc, ci românesc. Nici în vreun alt loc nu-l mai găsi la unguri.

Regii unguri căutară să colonizeze și altfel țara și aduseră, în mare număr, țărani germani din regiunile Rinului de jos, cărora le dădură drepturi întinse, de săteni, dar, având prilej, aceștia întemeiară apoi viața municipală, de negustori și meșteșugari, în Ardeal: Sașii²⁾.

Tătarii au împiedecat pe regii următori a se în-

1) Li se zicea chiar de atunci și: Maghiari.

2) Sași, Sachsen, li se zicea germanilor lucrători la mine, și de aici celorlalți.

tinde prea mult, totuși până la întemeierea unui stat românesc cârmuit de domni români, ungurii au păstrat în atârnarea lor colțul de sud-vest al Moldovei și cetatea Severinului către granița Bulgariei.

Din ungurii pe cari cavalerii îi așezară ca străjeri la granița răsăriteană contra cumanilor, din acești noi coloniști cari erau catolici și-și avură și episcopii lor, se trag secuii. Însă mulți dintre acești secui sunt de obârșie românească: precum noi am desnaționalizat pe ungurii de lângă Poarta de Fier și părțile Hațegului, așa ungurii, secuii ne-au desnaționalizat pe noi în acele părți de răsărit. Secuii au păstrat dela noi ceva în port, în clădirea caselor, în lucrul câmpului, poate și în datine, și chiar povești și cântece. Ei se cheamă așa după numele ungurească al scaunelor de judecător, al județelor (szek) ca ale noastre.

Românii și Bulgarii.

Neamul hunic al bulgarilor întemeiasă un Hanat (ca al lui Attila), care purtă vreme îndelungată, lupte cu împărații din Constantinopol având ambițiunea să facă și ei un imperiu roman, cum făcuseră barbarii germani în apus.

Dela o vreme șefii lor își ziceau „Țari” fiindcă se socoteau împărați și voiau să ia cetatea împărătească Țarigradul.

Ei veniră prin părțile noastre și, trecând Dunărea, luară în stăpânire cetatea Silistra (Drăstorul, vechiul Durostorum).

Pe vremea aceea țara noastră nefiind printre acelea pe care să le poată râvnî neamuri lacomie se poate zice, că niciodată dregători de-ai țarilor bulgari din vechea dinastie hunică n'au stăpânit asupra șesului muntean. Cu atât mai puțin ar fi putut ei răzbate în părțile de munte.

Un timp, Bulgaria toată a fost provincie bizantină; episcopii bulgari de pe malul Dunărei, la cari se hirotonisiau preoții noștri, au fost înlocuiți prin episcopi greci, în legătură cu Patriarhul din Constantinopol, și nu, ca până atunci cu Patriarhia bulgărească deo-

sebită. Se pareă că miciodată bulgarii (nu se vor ridică din căderea lor.

Încă de atunci, din veacul al XI-lea, puțin după anul 1000, pe vremea pecengilor, cu îngăduința acestora și sub înrăurirea bizantinilor din vecinătate, care aveau Marea și Dunărea, căpeteniile românești au întemeiat cele dintâi State ale noastre, între Silistra și vecina Dobrogei. De pe urma acestui Stat cu limba oficială slavă se cheamă Vlașca, slavonește „Țara-Românească”, unul din județele de câmp muntene.

Însă, după un veac de nouă decădere a împărăției bizantine, care ajunsese iar pe mâinile unor oameni netrebniți, se ridicară nemulțumiri în toate părțile Peninsulei Balcanice. Între nemulțumiți erau și aromânii, cari și aveau așezările lor de căpățenie în Tesalia, zisă și Valahia Mare, adică marea „Țară Românească”. În fruntea acestora se puseră doi frați: Petru și Asan. Acești doi frați, fruntași ai aromânilor, putură să adune o mare mulțime în jurul lor. Zi de zi, ei prădau prin toate tângurile din vecinătate, fără ca ostașii grecești din cetățile dela trecătorile Pindului și Balcanului să-i poată împiedeca. Un șir de expediții ale împăraților însii nu duseră la rezultate mai fericite. Aromânii căpătau din ce în ce sprijinul bulgarilor din orașe și al stăpânitorilor din împrejurimi. Astfel căpeteniile lor ajunseră a se socoti ca un fel de regi; unul dintre răsculați îndrăzni chiar să ceară Cezarului din apus, venit în cruciată, lui Frederic Barbă-Roșie, cununa împăraților din Constantinopol.

El nu putu să o capete, însă un al treilea frate, crescut între cumani și ajutat de aceștia, Ioniță văzu și acest vis împlinit; el se folosì de dorința Papei de a-și întinde autoritatea și în Peninsula Balcanică și isbuti să capete dela acesta recunoașterea sa ca stăpânitor al bulgarilor și „Românilor”, deci ca împărat al bulgarilor și grecilor¹⁾. Ioniță duse o sumă de

1) Împărat nu putea să fie cineva decât peste Romani și peste alt neam doar pe alături; dar peste Romani trebuia să fie. Grecii din Bizanț își ziceau însă Romani (Rhomaioi, Remei), împărăția lor fiind romană.

lupte, atât împotriva grecilor înșii, cât și împotriva împăraților latini din Constantinopol, cari se așezară, în urma cruciatei a IV-a, la 1204, în această reședință împărătească: Constantinopolul. Nepotul său, Ioan Asan, urmă mai departe cu stăruință pentru căpătarea acestei situații strălucite. Al doilea împărat al bulgarilor și al „Românilor” a fost cel mai puternic stăpânitor pe care l-au avut în acest timp țările răsăritene. Sub urmașii săi însă împărăția bulgărească de a doua ai decăzut foarte mult.

CAPITOLUL II.

PRIVIRE GENERALĂ DELA INTEMEEREA PRINCIPATELOR PÂNĂ LA 1792.

I.

DOMNII ROMÂNI DELA INTEMEEREA PRINCIPATELOR PÂNĂ LA 1792.

Reproducem din istoria românilor de d-nul profesor N. Iorga șirul de domni români din Muntenia și Moldova, dela întemeerea principatelor până la 1792, nu pentru ca cititorul să memoreze acest șir nesfârșit de domni, ci pentru ca ketind acest studiu asupra războaielor omenirei, să aibă la îndemână situația pe pământul românesc, din acele timpuri.

Muntenia

Seneslav. 1247—12.
Ivanco, Iancu Tihomir (Tocomerius), 12. — ca. 1330.
Basarab I., ca. 1330—ca. 1340.
Nicolae Alexandru, ca. 1340—16
Noembrie 1364.
Vladislav, Vlaicu sau Laicu 1346—
ca. 1380.
Radu I (?), 138...
Dan I.,.....—1386
Mircea cel Bătrân, 1386—31 Ia-
nuar 1418.
Vlad I., 1394—1395.

Moldova

Dragoș, ca. 1352—1353.
Sas, ca. 1360.
Bogdan, ca. 1360—ca. 1364.
Iatcu, ca. 1344—ca. 1364.
Iurii (Iuga) Corlatovici, ca 1372—
Decembrie 1377.
Ștefan I, 1377—ca. 1378.
Petru I, ca 1378—ca. 1393
Roman I, ca. 1393—ca. 1394.
Ștefan I (sau II), 1394—1400
Iuga, 1399—1400.
Aleaxndru I, Cel Bun, 1400—I-ian
Ianuar (?) 1432

Muntenia

- Mihail I. 1418—1420.
 Dan II, 1420—Iunie 1431.
 Radu II. Pleșuvul 1422—1427.
- Alexandru I. (Aldea) 1431 — 1435.
- Vlad II. Dracul (Drăculea) 1435 Decembrie 1446.
 Dan III, sau Danciul, 1446-1447.
- Vladislav II, 1447—primăvara lui 1456.
- Vlad III. Țepeș, primăvara lui 1456—Noembrie 1452.
 Radu III, cel Frumos, 1462—începutul lui 1474.
 Basarab II, Laiotă 1473—Noembrie 1477 († 1480).
 Basarab III, cel Tânăr. 1477—1482.
 Mircea II. 1481.
 Vlad IV, Călugărul, 1482—1495.
 Radu IV, cel Mare, 1495—Martie 1508.
 Mihnea I, cel Rău, 1508—1510 († 1510).
 Vlad V. sau Vlăduț, 1510—23 Ianuarie 1512.
 Basarab IV. Neagoe, 1512—Septembrie 1521.
 Teodosie, 1521.
 Vlad VI, Dragomir, 1521.

Moldova

- Ilie sau Iiaș, I-iu Ianuar (?) 1432—Septembrie 1434.
 Ștefan II, Septembrie 1434—27 August 1435.
 Ilie cu Ștefan II, 27 August 1435—29 Mai 1443.
 Ștefan II, 29 Mai 1443—Iulie 1447.
 Roman II, Iulie 1448—2 Iulie 1448.
 Alexandru II, 2 Iulie, August 1448.
 Petru II, 1444 pretendent; August 1448—1449.
 Alexandru II,.... 1449 — Octombrie 1449.
 Bogdan II, Octombrie 1449—16 Octombrie 1451.
 Petru III, Aron, 16 Octombrie 1451—Aprilie 1457.
 Alexandru II, 16 Octombrie 1451 primăvara lui 1455.
 Ștefan III, cel Mare, Aprilie 1457—2 Iulie 1504.
- Bogdan III, (Orbul), 2 Iulie 1504 18 Aprilie 1517.
- Ștefan IV, cel Tânăr (Ștefăniță), 18 Aprilie—14 Ianuarie 1527.

Muntenia

Radu V., Bădica, 1521 Ianuarie
1524.
Radu VI, dela Afumați, 1521—4
Ianuarie 1529.
Vladislav III, 1523—Decembrie
1525.
Moise, 1529—August 1530.
Vlad VII, Inecatul, 1530—Sep-
tembrie 1532.
Vlad VIII, Vintilă, 1532—1535.
Radu VII, Paisie, 1535 Martie
1545.

Mircea III, Ciobanul, Martie
1545—Februarie 1554.

Petru I, sau Pătrașcu cel Bun,
Februarie 1554 — Decembrie
1557.

Mircea III, Ciobanul, Ianuarie
1558—Septembrie 1559.

Petru II, Șchiopul, Septembrie
1559—Iunie 1568.

Alexandru II, Iunie 1578—25 Iu-
lie 1577.

Vintilă, Mai 1574.

Mihnea II, „Turcul”, 25 Iulie
1577—Iulie 1583¹⁾.

Moldova

Petru IV, Rareș, Ianuarie 1527-
18 Septembrie 1538.

Radu V, Lăcustă, Septembrie
1538—Decembrie 1540.

Alexandru III, Cornea, Decem-
brie 1540—Februarie 1541.

Petru IV, Rareș, 19 Februarie
1541—Octombrie 1546.

Ilie sau Iliăș II, Octombrie 1546
Mai 1551.

Ștefan VI, Rareș, Mai 1551—
Septembrie 1552.

Ioan I. Joldea, Septembrie 1552.

Alexandru IV, Lăpușneanu, Sep-
tembrie 1552—18 Noembrie
1561.

Ioan II, Vasilic, Despot, 18 No-
embrie 1561—5 sau 6 Noem-
brie 1566.

Ștefan VII, Tomșa, 7 sau 10 Au-
gust 1563 — Martie 1564
(† Mai 1564).

Alexandru IV, Lăpușneanu, Oc-
tombrie 1564—4 Mai 1568.

Bogdan IV, 5 Mai 1568 — Fe-
bruarie 1572.

Ioan III cel Cumplit (Armeanul),
Februarie 1572—Iunie 1574.

1) De aici, datele sunt după calendarul gregorian. Pentru ca să
avem date după cel Iulian (vechi), să se scadă: până la 1700, zece zile,
dela 1700 la 1800, unsprezece, dela 1800 la 1900, douăsprezece.

Muntenia

Petru Cercel, Iulie 1583--Aprilie 1585.

Mihnea II, Aprilie 1585--Februarie 1591.

Ilie, Martie 1591.

Radu VIII, Martie 1591.

Ștefan Surdul, Mai 1591--Iunie 1592.

Alexandru cel Rău, Iunie 1592--Septembrie 1593.

Mihai Viteazul, Septembrie 1593--19 August 1601.

Nicolae II, Pătrașcu, Noembrie 1599--Septembrie 1600.

Simion Movilă, Octombrie 1600--Iunie 1, 1601; Iulie 1601--August 1602.

Radu Șerban, August 1602--Decembrie 1610; Iunie -- Septembrie 1611.

Radu Mihnea, Septembrie 1601--1 Martie 1602; Martie--Iunie 1611; Septembrie 1611--August 1616.

Gavril Movilă, August 1616.

Alexandru Iliș, Septembrie 1616--Iunie 1618.

Gavril Movilă, Iulie 1618--August 1620.

Radu Mihnea, August 1620--August 1623.

Alexandru Coconul, August 1623--Noembrie 1627.

Moldova

Petru V, (Șchiopul) Iunie 1574--23 Noembrie 1577.

Ioan IV, Potcoavă, 23 Noembrie sfârșitul lui Decembrie 1577.

Petru V, (Șchiopu), I-iu Ianuarie 1578--21 Noembrie 1579.

Iancu Sasul, 21 Noembrie 1579--August 1582 († Septembrie).

Petru V, Șchiopul, 1582--29 August 1591.

Aron Tiranul, Septembrie 1591--Iunie 1592.

Alexandru cel Rău, Iunie 1592.

Petru VI, Cazacul, August -- 24 Octombrie 1592.

Aron Tiranul, Octombrie 1592--3 Mai 1595.

Ștefan VIII, Răzvan, 3 Mai 1595--August 1595.

Ieremia Movilă (Moghilă), August 1595--16 Iulie 1606.

Mihai Viteazul, † Mai--Septembrie 1600.

Simion Movilă, 10 Iulie 1606--24 Septembrie 1607.

Mihail (Mihăilaș) Movilă, 24 Septembrie--Octombrie 1607, Noembrie -- 16 sau 19 Decembrie 1607.

Constantin Movilă, Octombrie 1607; Decembrie 1607 -- 29 Noembrie 1611 († Iulie 1612).

Ștefan IX, Tomșa, 20 Noembrie 1611--22 Noemb. 1615.

Alexandru V, Movilă, 22 Noembrie 1615--2 August 1616.

Radu Mihnea, August 1616--Februarie 1619.

Gaspar Gratiani, 4 Februarie 1619--Septembrie 1620.

Alexandru VI, Iliș, Septembrie 1620--Septembrie 1621.

Ștefan IX, Tomșa, Septembrie 1621--August 1623.

Muntenia

Alexandru Iliș, Noembrie 1627-
toamna 1629.

Leon, toamna 1629—Iulie 1632.

Radu, Iulie—Noembrie 1632.

Matei Basarab, Iulie 1632—19
Aprilie 1654.

Constantin Basarab, sau Cârnu
Aprilie 1654—Martie 1658.

Mihnea III, sau Mihail Radu,
Martie 1658—Decembrie 1659.

Ghica sau Gheorghe Ghica, De-
cembrie 1659—1660.

Grigore sau Grigorașcu Ghica,
Septembrie 1660—Dec. 1664.

Radu Leon, Decembrie 1664—
Martie 1669.

Antonie din Popești sau Popescu,
Martie 1669—Martie 1672.

Grigore Ghica, Martie 1672 —
Noembrie, Decembrie 1674.

Moldova

Radu Mihnea, August 1623—23
Ianuarie 1626.

Miron Barnovschi Movilă, Ianua-
rie 1626—Iulie 1629.

Alexandru VII, Coconul, Iulie
1629—28 Aprilie 1630.

Moise Movilă, 28 Aprilie 1630—
Noembrie 1631.

Alexandru VI, Noembrie 1631—
Aprilie 1633.

Miron Barnoschi, Aprilie 1633—
2 Iulie 1638.

Moise Movilă, 2 Iulie 1633—
Aprilie 1634.

Vasile Lupu, Aprilie 1624—13
Aprilie 1653; 8 Mai — 16 Iu-
lie 1653.

Gheorghe I. Ștefan, 13 Aprilie—
8 Mai 1653; 16 Iulie 1653—
13 Martie 1658.

Gheorghe II, Ghica, 13 Martie
1658—Noembrie 1659.

Constantin Basarab, sfârșitul lui
Noembrie; I-iu Decembrie
1659; 31 Ianuarie — Februa-
rie 1661.

Ștefan X, (Ștefănuță), I-iu De-
cembrie 1659 — 31 Ianuarie
1661; Februarie—12 Septem-
brie 1661.

Istratie Dabija, Septembrie 1661
12 Septembrie 1665.

Gheorghe III, Duca, Septembrie
1665—Mai 1666.

Iliș Alexandru, Mai 1666—No-
embrie 1668

Gheorghe III, Duca, Noembrie
1668—16 August 1672.

Ștefan XI, Petriceicu, 16 August
1672—Octombrie 1673; De-
cembrie 1673—începutul lui
1674.

Dimitrie (Dimitrașcu) Cantacu-
zino, Noembrie 1673; 1674—
Septembrie 1675.

Muntenia

Gheorghe Duca, Noembrie—Decembrie 1674—Noembrie 1678.

Șerban Cantacuzino, Noembrie 1678—9 Noembrie 1688.

Constantin Brâncoveanu, 9 Noembrie 1688—Aprilie 1744.

Ștefan Cantacuzino, Aprilie 1714—Decembrie 1715.

Nicolae Mavrocordat, Decembrie 1715—14 Noembrie 1716.

Ioan Mavrocordat, 2 Decembrie 1716—23 Februarie 1719.

Nicolae Mavrocordat, 2 Martie 1719—3 Septembrie 1730.

Constantin Mavrocordat, Septembrie—Octombrie 1730.

Mihai Racoviță, Octombrie 1730—24 Octombrie 1731.

Constantin Mavrocordat, 24 Octombrie 1731 — 16 Aprilie 1733.

Grigore II Ghica, 16 Aprilie 1733—27 Noembrie 1735.

Moldova

Antonie Roseti (Ruset), Septembrie 1675—Noembrie 1678.

Gheorghe III, Duca, Noembrie 1678—4 Ianuarie 1684, (25 Decembrie 1683 st. v.).

Ștefan XI, Petriceicu, 4 Ianuarie 1684 (26 Decembrie 1688).—Martie 1684.

Dimitrie Cantacuzino, Martie 1694—26 Iunie 1685.

Constantin Cantemir, 25 Iunie 1685—27 Martie 1693.

Dimitrie Cantemir, 29 Martie 1693—18 Aprilie 1693.

Constantin Duca, Martie 1693—18 Decembrie 1695.

Antioh Cantemir 18 Decembrie 1695—14 Septembrie 1700.

Mihai Racoviță, 31 Iulie 1707—28 Octombrie 1709.

Nicolae Mavrocordat, 7 Noembrie 1709—Noembrie 1710.

Dimitrie Cantemir, Noembrie 1710—Iunie 1711.

Căimăcânia Vornicului Lupu, August 1711.

Căimăcânia lui Ion Mavrocordat 7 Octombrie — 19 Noembrie 1711.

Nicolae Mavrocordat, 6 Octombrie — 5 Ianuarie 1716 (25 Decembrie 1716 st. v.).

Mihai Racoviță, 5 Ianuarie 1716—Octombrie 1726.

Grigore II. Matei Ghica, Octombrie 1727—16 Aprilie 1738.

Constantin Mavrocordat, 16 Aprilie 1738 — 26 Noembrie 1735.

Grigore II, Matei Ghica, 27 No-

Muntenia

- Constantin Mavrocordat, 27 Noembrie 1735—Sept. 1741.
- Mihai Racoviță, Sept. 1741 — Iulie 1744.
- Constantin Mavrocordat, Iulie 1744—Aprilie 1748.
- Grigore II Ghica, Aprilie 1748—6 Septembrie 1752.
- Matei Ghica, Septembrie 1752—Iulie 1753.
- Constantin Racoviță, Iulie 1753—ca. 29 Februarie 1756.
- Constantin Mavrocordat, ca. 29 Februarie 1756 — 7 Septembrie 1758.
- Scarlat Ghica, 7 Sept. 1758 — 11 Iunie 1761.
- Constantin Mavrocordat, 11 Iunie 1761—Martie 1763.
- Constantin Racoviță, Martie 1763—8 Februarie (28 Ianuarie st. v.) 1764.
- Ștefan Racoviță, Febr. 1764 — Septembrie 1765.
- Scarlat Ghica, Septembrie 1765—13 Decembrie 1766.
- Alexandru Ghica, 13 (2) Decembrie 1766—28 Oct. 1768.
- Grigore III, Alexandru Ghica 28 Octombrie 1768 — Noembrie 1769.
- Emanoil Giani Ruset, Mai 1770—Octombrie 1771.
- Ocupația rusească, Noembrie 1769—10/21 Iulie 1774; pacea dela Chiuciuc-Cainargi.

Moldova

- embrie 1735—14 Septembrie 1739.
- Ocupația rusească, 14 Septembrie—Octombrie 1739.
- Grigore II, Matei Ghica, 1739—Septembrie 1741.
- Constantin Mavrocordat, Septembrie 1741—29 Iunie 1743.
- Ioan Mavrocordat, 29 Iunie 1743—Mai 1747.
- Grigore II, Matei Ghica, Mai 1747—Aprilie 1748.
- Constantin Mavrocordat, Aprilie 1742—31 August 1749.
- Constantin Racoviță, 31 August 1749—3 Iulie 1753.
- Matei Ghica, 3 Iulie 1753—ca. 29 Februarie 1756.
- Constantin Racoviță, ca. 29 Februarie 1756—14 Martie 1757—7 August 1758.
- Ioan Teodor Callimachi, sau Călmășui, 7 August 1758—11 Iunie 1761.
- Grigore Calimache, 11 Iunie 1761—29 Martie 1764.
- Grigore Alexandru Ghica, 29 Martie—3 Februarie (23 Ianuarie st. v.) 1767.
- Grigore Calimache, 3 Februarie (23 Ianuarie st. v.), 1767—14 Iunie 1769 (9 Septembrie 1769).
- Constantin Mavrocordat, 29 Iunie—23 Noembrie 1769.
- Ocupația rusească, 7 Octombrie dela Chiuciuc-Cainargi.

Muntenia

Alexandru Ipsilanti, Septembrie
1774—Februarie 1782.

Nicolae Caragea, Februarie 1782—
August 1783.

Nicolae Mavrogheni, Apr. 1786—
19 Iunie 1790.

Ocupația rusească, 15 Noembrie
1789—4 August 1791; pacea
dela Șistov.

Mihai Șuțu, numit Mart 1791—
Ianuarie 1793.

Moldova

Grigore Alexandru Ghica, Sep-
tembrie 1774—10 Octomb. 1777.
1769—21 Iulie 1774; pacea
Constantin Moruzi, Octombrie
1777—8 Iunie 1782.

Alexandru Mavrocordat, I, Deli-
beiu, 8 Iunie 1782—12 Ianua-
rie 1785.

Alexandru Mavrocordat II, Fira-
ris, 12 Ianuarie 1785—14 De-
cembrie 1786.

Alexandru Ipsilanti, Decembrie
1786—19 Aprilie 1788.

Emanoil Giani-Ruset, Mai—Oc-
tombrie 1788.

Ocupația rusească, Octombrie
1788—9 Ianuarie 1792; pacea
dela Iași.

Ocupația austriacă, 1787—4 Au-
gust 1791; pacea dela Șistov.

Alexandru Moruzi, Martie 1792—
Ianuarie 1793.

II.

CARACTERIZAREA GENERALĂ A ORGANIZĂRII
ARMATELOR ROMÂNEȘTI DELA ÎNTEMEIELE PRINCIPA-
TELOR PANĂ LA REVOLUȚIA FRANCEZĂ.

In secolul XIV și jumătate din secolul XV.

Organizarea militară după sistemul feudal, adică boerii fiind obligați a servi cu comitați pe seama lor, în schimbul privilegiilor.

Este tipul de sistem: națiune armată, căci și răzeșii și țărani sunt obligați a veni la oaste pe contul lor.

Organizarea de detaliu era în cete de 1000: de 100 (centurii) și de decurii.

Înlănțuirea e separată de cavalerie. Atât infanteria cât și cavaleria aveau o mulțime de numire, după unități forma și însărcinările fiecăreia în serviciul statului.

Se zice că teritoriul era împărțit în 18 căpitanii. Domnul era comandantul superior al oastei.

Există comandament organic cu diferite trepte și numiri.

In ultima jumătate din secolul XV și prima jumătate din secolul XVI.

Epoca lui Ștefan Cel Mare.

Sub Ștefan cel Mare apar unități de armată permanentă eșite din împrejurarea că războiul eră permanent.

Organizarea nu se minține sub domnii următori.

După Ștefan cel Mare.

Sub urmașii lui Ștefan cel Mare, avem acelaș sistem militar al națiunii armate ca și înainte după sistemul feudal.

Ion Vodă și Petru Rareș se servesc tot de acest fel de armate în luptele lor cu turcii, ungurii și polonii

In ultima jumătate a secolului XVI.

Epoca lui Mihai Viteazul.

Sub Mihai Viteazul apar și unități de mercenari (evrei, arnăuți, bulgari), alături de milițiile permanente.

După Mihai Viteazul în secolul XVII și secolul XVIII.

Armatele de mercenari se mențin și sub Matei Basarab (provocând o răscoală) și sub domnii următori.

Efectivele mercenarilor încep a crește, pe când efectivele milițiilor naționale descresc.

Spiritul militar începe a scădea și organizarea miliții permanente începe a slăbi.

Inmulțirea grecilor în principate, roade puțin câte puțin organizarea militară, ce se menținuse destul de bine până la începutul secolului al XVII.

La 1716 începutul domniei fanarioșilor, se desființează complet miliția națională și se introduc exclusiv mercenarii, trupe naționale nu mai există, începe perioada decadenței militare.

Domnii se înconjură de trupe compuse din străini (greci, arnăuți, turci) întrebuințați pentru paza Domnului și strângerea birurilor

În toată această perioadă, nu are loc nici o acțiune militară mai importantă.

III.

DOCUMENTE ISTORICE ASUPRA ORGANIZĂRII ARMATEI ROMÂNEȘTI DELA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR PÂNĂ ÎN SECOLUL XVII.

Extrase din N. Iorga ¹⁾.

Valoarea oastei românești.

Oastea moldovenească fusese prețuită de poloni. În actele de supunere către ei ale Domnilor din a doua jumătate a a veacului XVI-ia se vede trimiterea de auxiliari moldoveni în războaiele Craiului. Despre isprava unora dintre ei, în depărtata Prusia, la 1422, lângă cetatea Marienburg. Dlugosz spune cu oarecare amănunte:

„Moldovenii, care se luptau pedestri și întrebuințau caii pentru drum numai, sau pentru fugă — în acest sistem stă și superioritatea lor, — înaintaseră departe de tabăra polonă pentru a cerceta, a găsi hrană cailor și a pradă. Văzându-i așa de puțin, teutonii îmbrăcați în fier îi atacară cu încredere. În acea clipă însă, ai noștri sar de pe cai și se ascund în pădure. „Descalcă”, spune Dlugosz, cu ușurință, cum e firea și datina acestui neam, acoperiți de frunze și crengi, și se luptă pe jos”. Cavaleria se încumetă a se lua după ei și a-i nimici. Atunci, ucenici ai tătarilor, moldovenii slobod, dela adăpost sigur, săgeți, care curg „ca ploaia”. Fruntea dușmanilor se golește; rămân răniții, cari sunt prinși; ceilalți fug. Triumfători, cu pradă și prinși, ai lui Alexandru Vodă se întorc. (pag. 106).

1) Istoria armatei românești, Vol. I.

Cea dintâi luptă românească în câmp deschis.

Această luptă avu loc în zorii zilei de 6 Septembrie 1450, la eșirea din pădurea Crașnei, contra polonilor. Erau trei aripi polone, cu Odrowacki la centru, castelanul de Halicz deoparte, Buczacki de altă; se vedeau steagurile de Prezemysl, Halicz, Sanok și Podolia. Călării alcătuiau opt cete, pedestrii numai una.

Românii aveau pedestrime mai ales, pe care o ascundeau numai o perdea de călări, ce se lăsă repede împrăștiată. În luptă cu ei, asemenea cu luptele dela 1396 și 1444 cu ienicerii turci, frunțașii Poloniei, Porawa, Buczacki și alții, cad. Infrângerea ar fi fost grozavă dacă românii n'ar fi scăpat pe polonii de urgia românilor. Pârcălabul, alergând, asigură fuga. El făcu și ceva ispravă împotriva celor ce săgetau din copaci.

Bogdan se retrase la Bârlad, prea slab și prea cuminte pentru a urmări, dar cu conștiința îndreptățită că a învins. Polonii adevără, de altminteră, ieșind iute din Moldova lui. (pag. 109).

Organizarea militară de sub Ștefan cel Mare.

De fapt Ștefan luă îndată măsuri de organizare nouă, pe lângă acelea de învoire a boierimii cavalerilor, scăzute prin luptele pentru Domnie, de întărire a „Curții”. Cronicarul polon Dlugosz, contemporan al său, spune anume că el cerea fiecărui ostaș să fie gata cu calul și armele sale și că cei ce nu-și îndeplineau datoria aceasta eră pedepsit, fără milă, cu moartea. Înțelegem, după cele spuse cu privire la împrăștiările din țara Făgărașului încă sub Mircea, că această strașnică măsură privea mai mult pe boerii cari primiseră pământuri pentru a sluji la nevoie cu toate ale lor, pe „voinicii” ridicați la „vitejă” pentru „slujba” trecută și în vederea celei viitoare; ei erau chemați pentru aceasta, spre „cercetare” sau „căutare”, fiind trecuți în revistă, cum s'ar zice astăzi. Așa se făcea cu „curtenii”, cu „călărașii” din Moldova, urmași sărăciți și împovărați de nevoi ai acestora.

tor viteji, încă la începutul veacului al XVII-lea. (pag. 115).

Organizarea și modul luptei sub Ștefan cel Mare.

„In noaptea dela 14—5 Decembrie 1467, Ștefan; la Baia ascuns atunci între Moldova și Somur, năpădi asupra vechiului târg săsesc. El aveà cu dânsul puterile obișnuite: *boieri, viteji, voînici-âunaci, dar ca gloată, pe țărani din vecinătate, pe ciobanii și plugarii muntelui.* In mijlocul flăcărilor care nimiceau vechile case de lemn, gardurile de răchită și copacii livezilor, ungunii, prinși după masă, beți de vin și de trufie, fură în mare parte nimiciți, în zborul pripit al săgeților trimese de mâini nevăzute, în lacoma șerpuire a limbilor de flăcări. Pieri în măcel și Ioan Daroczy, voevodul Ardealului, iar regele primi trei săgeți, în spate cu foatele.

La întors drumurile se găsiră închise de păduri răsturnate, și abia putu să se strecoare oastea, fără tunuri, care și bagaje, înapoi acasă (pag. 127).

Cu privire la tactică.

Iată ce se scrie despre isbânda lui Ștefan cel Mare la Podul Inalt, contra turcilor:

Explicația biruinței fulgerătoare prin negura cea mare, „cât nu se vedeau unul cu altul”; poate fi însă, cum vom vedea adevărată, ca și înșelarea, strategia cu sunetul de „buciume și trâmbițe”, care, „dând semn de război”, făcu pe turcii de nemeriră în „apă și luncă”, trebuind apoi să bătălească prin mlaștină și să taie copacii, să „sfărâme lunca” pentru a-și face drum, pe când Ștefan îi lovea în spate, „din dos”, „cu oaste tocmită”. Spahiii neavând unde să se desfășure și să se refacă, să se „tocmească” și să se „îndrepteze”, fură astfel „tăiați în desime”, luându-li-se și puștile. Fugarii ar fi ieșit din codru „în lume”, abia „unde porcede apa Smilei”. Se adauge și aceia că urmărirea biruitorului a ținut până la Va-

1) Se vede că aceste locuri sfinte sunt menite să se sfarme dușmanii de ele, căci în războiul cel mare din 1916—1918 tot de aci dela Ionășești, tunurile românești a zdrobit armata germană.

dul Turcilor, de lângă Ionăsești,¹⁾ la Siretiu, — simplă potriveală, firește, după acest nume de "Vadul Turcilor". (pag. 145—146).

Nimicirea prin foc a locuințelor în calea turcilor și retragerea la munte, măsură potrivită cu datina românească de a lupta, și luată încă de Țepeș în 1462, e atestată de scrisoarea unui negustor ungar, cu care vorbise „un român care însuși fusese la luptă”. Românii sunt 60.000(!). Locul luptei se arată în acest prețios isvor astfel: „lângă apă erau două înălțimi, deoparte și de alta, și o cale la mijloc: pe acolo trebuiau să treacă”. Pe fiecare înălțime se așază oameni cu tunuri, cari trag, la semn dat, „de șapte ori”. Și negura se adevărește: „și eră negură”, spune scrisoarea. În chiot încep turcii. Când ajung „la strâmtoare”, de nu se puteau da în lături”, pornesc tunurile. Atunci se leargă secuii, — ca, 5000, față de 7 mii de turci cari ieșiseră la lumină. „Și nici un secuie nu trebuia să fugă, sub pedeapsă de moarte”. Ei resping pe turci, dar cad 3,000 sau 1,500 din ai lor.

Acum vine atacul lui Ștefan, cu pedestrii români și tunurile, și oastea se risipește. Trei zile ține urmărirea, cale de 12 mile, sute și mii de oameni înecându-se în Siretiu și în Brateș, a căror ghiață, slăbită, se rupe. „Pe cai stau ca snopii pe câmpul de secere”. Mulțimea fugarilor înecă, pe Dunăre, corăbiile cele dintâi. (pag. 147).

Despre modul de luptă dela Valea Albă iată ce se zice: Cronica, mai îmbelșugată, dar mult mai târzie, a lui Seadeddin, dela sfârșitul veacului al XVII-lea, are însă o pagină strălucitoare de adevăr: se pomeneste arderea țării — pe care Ștefan n'o tăgăduia, — se înseamnă că pădurea „eră închisă cu copaci utoriși”, mărginită cu șanțuri și apărată la porți cu spini, dincolo de care se aflau tunurile — ca la Podul Inalt. Turcii nu nemeresc, din pricina călăuzei, care e ucisă, dar și de osteneală, căci „multe zile rătăciră prin câmpii aceia grozavi, culcându-se în praf, având spini în loc de saltele și perne, și multora, de praf, li se umflaseră ochii din cap.

Și Seadeddin spune că pădurea a fost înconjurată. Atacul turcesc începă cu săgeți și tunuri, la care să răspunde tot așa de români, ale căror ghinilele bat însă prea sus.. Ceeace nu împiedecă pe ieniceri de a cădeă cu fața la pământ, de furia tunurilor. Mohamed însuși ia atunci „buzduganul cel cu șase aripi” și se pune în fruntea lor, cel mai sigur mijloc de a face să se ridice. Urmează spahii, cari se reped la puști.. Abia seara însă, înverșunarea osmană câștigă biruința asupra puterii de jertfă a moldovenilor, ucizând pentru a învinge. Dar și atunci cete luptă în noapte, desnădăjduit, „pentru femeile lor și copiii lor”, disprețuind averile, care căzură mai lesne în mâinile turcilor. Basarab Laiotă eră de față, fără să se lupte; ca parte de pradă, el avă porcii, de cari turcii nu voiau să se apropie. (pag. 158).

OASTEA MOLDOVEI FAȚĂ DE OȘTILE VECINILOR.

Legăturile războinice cu turcii n'aduseseră nici o schimbare în vechiul sistem de luptă românesc, întregit cu elemente slavo-bizantine și ungurești. Dar românii, cu corpurile lor militare îndătinat, se puteau împotrivi osmanilor mai bine decât alte popoare.

Sultanul aveă o oaste de ieniceri pedestri, cari alcătuiau, cu anume călări, spahioglanii, ieșiți din școala Seraiului și trăind în Constantinopol — numărul lor creștea tot mai mult, — Curte lui. Aceasta-l înconjura totdeauna, cu o disciplină, o iubire, o putere de jertfă uimitoare.

Domnul Moldovei, care aveă organizația noastră militară în forma ei cea mai deplină, dispunea de boieri și „țară”, dar mai ales de curtenii săi. Dintre ei erau, după cât se pare, numai călări vitejii. „cavaleri” iar pedestri voinicii și iunacii, oaste permanentă. Ca și ienicerii, ei aveau postav de vesminte și plată, leafă (după turcește), ori, cu numele cel mai vechi, jold (după ungurește).

Pe când temeiul oștii turcești erau acești ieniceri,

cari reduceau rostul adevărat al luptei la împotrivirea până la moarte a unei falange nezuguduite, a unei legiuni, cu caracter religios fanatic și patriarhal plin de iubire, pe care nimic n'o putea sfărâma; domniștii noștri trebuiau să se sprijine în ceasurile grele pe călărimă boierească și pe pedestrime de curteni.

Boierii însemnau mult mai mult decât spahii. Aceștia erau feudali cari căpătaseră moșii pentru a se hrăni, îmbracă și înarma din ele și cari trebuiau să a-lerge, la chemarea Sultanului, — mai în fiecare primăvară pe atunci, — la locul arătat de dânsul, chiar fără a li se spune care e dușmanul: mai puțin disciplinați decât ienicerii, ei n'aveau sentimentul de onoare al unei clase privilegiate, cu caracter ereditar, cu atiri eroice în familie, cu întâmplătoare legături de sânge cu dinastia însăși. Dar nu era greu să se împărăștie spahii, cari alcătuiau totdeauna aripile și nu puteau fi întrebuițați altfel decât în loc larg, cu câmpie înaintea lor pentru jocul cailor celor scumpi. Din potrivă, boierii noștri, dacă nu în aceeași măsură vitejii, asemenea lor, cari puteau fi numai nobilitați, în clipa de după biruință, pentru isprava lor, aveau însușirile morale superioare ale unei aristocrații și unitatea unei clase dominante cu caracterul național unitar. De aceea se lăsară ei măcelăriți, tineri și bătrâni laolaltă, pe câmpul de luptă dela Valea Albă, ceea ce spahii cu greu ar fi făcut-o, căci ei erau deprinși a lăsa ienicerilor hotărârea. (pag. 196 — 197).

Față de Unguri, acești călăreți ai Moldovei a-veau iarăși avantajii, tot prin acest caracter aristocratic și unitar al lor, ca și prin devotamentul față Domn. Când eră înaintea lor o oaste de magnați, la cari cerbicia față de rege eră ereditară, de sași, cari abia voiau să slujească mai departe ungușilor, de secui, cari se gândeau înainte de orice la libertatea lor și la privilegiile cari o asigurau, și erau gata să primească și stăpânirea Domnului Moldovei numai să se poată păstră și mai departe astfel,—se

înțelege cât de lesne puteau birui boierii noștri, chiar în condiții de număr inferioare.

Cât privește pe poloni, nobilimea era în vădită decădere la dânsii și nu-i plăcea războiul decât ca o mare paradă, pe când mulți dintre călăreții moldoveni vânjoșia țaranului. (pag. 198)

Deosebiri în oastea munteană.

La munteni, cari aproape nu întrebuintau pe țărani în oaste, tocmeala și orânduirea războiului, a străjilor — cf. în letopisetul moldovenesc: „a rânduia straja” — se făcea fără a se ține în seamă alt corp decât al călărilor. Așa încât nu mai erau, pe lângă boieri și vitejii de Curte, permanenți, decât în mic număr ceilalți lefegii, pedestrii; voinicii și iunacii. Neagoe recomandă deci a se împărți boierii și puținele slugi, — slujitori domnești cu lefi, — „vitejii” și „voinicii” — împreună cu „lefegiorii, — „iunacii” deci, — în trei străji. Cea de a treia e tabăra cea mare, temelul oștilor, toiu cel mare. Intre a doua și a treia strajă stă Domnul, „de lature”. Il înconjură „șazeci de voinici bărbați”, din cei cu plată pe când, în 1526, la Mohaci, regele Ludovic al II-lea avea lângă el nobili tineri, cari îl părăsira și făcură astfel cu puțință moartea lui tragică.

Intr’o astfel de tocmeală, lupta se hotărăște, se alege repede. Obștile dau harț, se apropie, stau față la față, se amestecă, fiecare năvălind, năpustind pe celălalt. Dacă se câștigă biruința, urmează gonirea dușmanului. (pag. 199)

Infrângerea nu poate avea o însemnătate hotărâtoare. Domnul „se dă într’o parte” și-și așteaptă ceasul. De aceia un Radu cel Frumos, un Laiotă, un Tepeș, învinși totdeauna, puteau să iasă din nou la lumină peste scurtă vreme. „Să strigați câți vor fi rămas cu voi, și să vă duceți într’o parte cu dânsii, iar din țara voastră să nu ieșiți, ci să ședeți cu dânsii în hotarele voastre, în niscare locuri ascunse și de taină, unde vor fi prieteni de-ai voștri buni și adevă-

rați; că vrăjmașii voștri, cari vor fi venit asupra voastră, nu vor putea ședeă mult în țară, ci se vor întoarce înapoi, iar pe Domnul care-l vor fi adus ei, îl vor lăsa acoloa fără de oști. Deci voi să luați numele lui Hristos într'ajutor și să vă porniți asupra-i cu oaste". Așa a făcut și Ștefan, după înfrângerea dela Valea-Albă. (pag. 200).

Țăranii ca element militar în Moldova.

În oastea lui Ștefan mai sunt însă și țărani, mai puțini decât la munteni, dar cu pământ mai mult, mai interesați la apărarea țării, mai dârji. Și ei trebuiau să vie, fără osebite, la vileag dacă nu "călăre și întrarmați ca vitejii", măcar cum îi ajutau împrejurările „să încalce, să se găteze”; pentru a luptă însă pedestri, — și nu trebuie să se uite că, din vechime, și boierii știau să lupte tot ca pedestri. La 1465 găsiră la Dlugosz: „Astfel Sultanul porunci să se găsească oaste împotriva Moldovei, și Ștefan, strângând sub steag pe toți, și ostași și țărani, așa încât numai femeile și copii să rămâie acasă, îi ieșea înainte, gata să moară cu toții ai lui ori să învingă”. „Nu numai pe ostași” — vitejii, voinicii; funacii, — și pe nobilii” — boierii, — ci și pe țărani pe toți îi chemase la luptă, învățându-i că fiecare din ei e dator să-și apere țara. Dacă prindea pe vreun țăran fără săgeți, arc și sabie, ori că n'a venit la oaste cu pinteni, fără milă-l osândeă cu pierderea capului”. La „veste”, „la porunci grăbnice”, „țara încăiecă în oaste”, „se strângea de sârg” și venea la „chemarea” domnească.

„Cu țărani pedestri se luptă Ștefan la Baia împotriva lui Matiaș Corvinul; lângă el se află boierii vitejii, voinicii, „feciorii”, cari au descălecat. După datina și cu viclenia țărănească, prinde el pe dușman, disprețuind marile lupte de străluciți călăreți, desfășurați în câmp liber, pe care le căută Domnii Munteni.. La Podul Inalt e iarăși o luptă de pedestri, între cei „40.000” de oameni ai lui Ștefan, „cea

mai mare parte sânt țărani... (După biruința), foarte mulți țărani au fost strămutați din numărul pedestrilor în al călărilor și nobililor, adică al vitejilor și boierilor. Iarăși stratagema ajută pe pedestrii puțini cari luptau cu călării cei mulți."

„Dar acum mai eră ceva. Încă dela început, Ștefan a avut tunuri și a știut să le găsească rostul. După ce se luptase la Băia și cu huseții pedestri, cari întrebuițau spre apărarea lor carele grele, legate cu lanțuri, și el a făcut așa. Deci și la Podul Înalt și la Valea Albă, pe lângă tunuri și șinturi, "ocopuri", el aveă care legate între dânsele cu lanțuri de fier; tunurile erau așezate pe dânsel".

La Valea Albă Ștefan luptă, după însăși mărturisirea lui, numai „cu Curtea”; țărani erau duși pe câteva zile să-și apere casele de tătari. Moldovenii rămân învinși.. După îmbubarea sorții, Ștefan „își face o oaste nouă”, — de „voinici” și „iunaci”, din cari erau să se aleagă noi „viteji” ai Curții și prin dregătorii, noi boieri, — dintre țărani, pentru ca să înlocuiască pe aceia ce căzuse în înfrângerea lui de către tunci”. Cu pedestrii țărani, și nu cu spahii turci călări, și nici cu boierii, a intrat el în adâncimile pădurilor Sepenicului pentru a strivi, la 1497, oastea lui Ioan Albert.

Călărimea lui aproape singură câștigă însă luptele împotriva muntenilor și tătarilor și ia parte la prada Poioniei. Iar altă călărime, cea de dobândă, hânsarii, se alipește la cealaltă oaste în asemenea împrejurări, având rostul achingiilor turcești.

Și, în sfârșit, pentru a înțelege acest lung și de biruințe mari cu mijloace puține, trebuie să se amintească încă un element de sănătate morală, de încredere și avânt în oastea Moldovei: prezența Domnului însuși în toate războaiele țării, și aproape chiar în toate luptele. El eră sufletul acestei oștiri, a cărei alcătuire materială nu eră destul de puternică pentru a isprăvi tot atâta, după ce, în 1504, acest mare suflet se stinse.

ORGANIZAREA POLITICO-MILITARĂ.

Domnul atotputernic, monarh absolut, nu eră ținut să asculte de nici un sfat.

Boerii erau îndatorați la slujba militară: formau slujbașii domnești. Nu plăteau bir pe cap, dar plăteau dări pentru averi: oi, porci, albine etc. Erău dăruiți cu moșii după care percepeau la rândul lor dări și dijme. Formau divanul și se ocupau cu treburile ce le încredință domnul. Ei judecau când domnul nu se amestecă. Percepeau dărilor, se sfătuiau cu domnul în vremuri grele, aveau dreptul a pune pe țaran să le muncească moșiile un oarecare număr de zile pe an.

Slujbele îndeplinite de boeri. Ministrul de externe: postelnicul. Judecător șef: vornicul. Ministrul de finanțe: visternicul. Sufragiu: stolnicul. Ingrijitorul cărnei: sulgerul. Ingrijitorul grâului: jidnicerul. Al pâinei: pitarul. Ministru de războiu în Moldova: hatmanul; în Muntenia: marele spătar. Comandan-tul cavaleriei: sardarul. Mai mare peste corturi: satarul. Executorul pedepselor: armașul. Prefect de poliție: Aga. Cancelarul Domnului: logofătul. Ingrijitor al grajdurilor: Comisul. În sfârșit: paharnicul (care turnă de băut la masa domnească). Ciohodarul: îngrijea de încălțăminte. Medelnicerul: turnă de spălat. Marele sluger în Muntenia: îngrijea de carne și de lumânări, iar pivnicerul de vinuri. Odată pe an se făcea revistă domnească. Tot atunci înaintări și recompense.

Poporul. 1) Țăranii liberi, răzeșii și moșnenii. 2) Țăranii supuși, după moșiile boerești și monăstirești, și unii și alții plăteau biruri. În Muntenia prin legătura lui Mihai se recunoscă șerbia (Iobagia). Moșnenii se înupușinară, vânzându-și moșiile și ajungând șerbi.

Armata. De notat că organizarea armatei românești a urmat aceiași progresie, evolutivă ca și la armatele din apus. Însă pentru că la români autoritatea domnului s'a afirmat mai mult ca în apus, de a-

ceea, armata feudală este înlocuită cu oastea domnului mai de vreme decât la armatele occidentului. Acesta poate fi motivul care face pe unii să susțină pentru Muntenia onoarea celei dintâi armate permanente din Europa. La început cu serviciul în armata permanent au fost numai lefegii, cari apar la finele secolului al XIV-lea, iar prima armată numită domnească a fost teritorială, adică miliție de țară. La început puterea de căpătenie a țărilor române se rezema pe armata băstinașe, căutând în străini numai în anumite cazuri un ajutor. Deși armata băstinașă nu era permanentă totuși din cauza deselor războaie serviciul îi era permanent.

Compunerea armatei.

Oastea de țară. Curtenii, boeri și boerași dăruieți cu moșii de către domni pentru fapte de bravură. Genobilau și aveau caracter militar, ca vasalii și cavalerii din apus, fiind obligați la urma pe domni în războaie, chiar dacă aveau alte funcțiuni în stat. Toate cheltuielile le suportau ei. Slujeau călări înconjurați de un număr mai mare sau mai mic de slujitori după avere și rang.

Slujitorii călări sau călărașii. Răzeșii și moșnenii proprietari recunoscuți de domn, datorau serviciul militar călare, în schimbul scutirii de dări și titlului de proprietari, slujeau pe săcoteala lor, îngrijindu-se de arme, hrană (pentru ei și cai (hrana la oblânc, pâine albă și brânză de burduf). Curtenii și călărașii formau oastea de frunte sub Ștefan, efectivul lor era de 10.000.

Slujbașii pedestri, dărăbani sau dorobanți, se recrutau din țărani proprietari de pământ, însă aflați sub dijma boierească, erau plătiți cu o leafă din care îngrijeau să-și cumpere haine și arme. Efectivul lor a ajuns până la 40.000

Cetele de dorobanți, efectivul 1000 de oameni ca și batalionul de astăzi alcătuiau pedestrima grea (fii urmau părinții în slujbă). Fiecare ceată de o mie era comandată de un căpitan.

Călărașii la început erau mulți din cauza sărăciei s'au împuținat. Ei erau comandați de mraele spătar.

Roșii de țară în număr de 5000, corp vestit de călărime care a ținut până în secolul al XVIII, comandați de marele paharnic.

Vânătorii 1000, jumătate pedestrimă, jumătate călărime sub căpitanul de vânători, erau însărcinați și cu poliția capitalei.

Sărăcei și scutelnicii în număr de 500, formau călărimea Bucureștiului sub căpitanul spătăriei.

Lipeanii sub marele postelnic.

Cazacii, 2000 pedestrimă și călărime sub comanda polcovnicului, armatei cu arme și paloșe.

Pușcașii sub marele armaș.

Copii de casă 500 alcătuiau garda dinăuntru a palatului domnesc. puși sub comanda vătafului de copii.

Vin apoi *aprozii terentarii* (pedestrimă ușoară), fustașii, haiducii, garda călăreață, călărimea serdarului de mazil și în fine tunarii cu artileria puși mai întâi sub ordinea căpitanilor de dorobanți, iar mai în urmă sub marele armaș.

Numărul tuturor acestor oștiri trecea de 30.000 în timp de pace, în timp de războiul totdeauna se mărea. Afară de asta, la oștirile Munteniei se adăuga și oștirea deoscbită a banului Craiovei.

Intrucât privește miliția sau ridicarea gloatei — cronicarii spun că încă dela Mircea cel Bătrân, țara fu împărțită pe județe în căpitanii de câte 1000 oameni (18 în Muntenia, 18 în Moldova) — care formau un corp de câte 18,000 de catane sau slujitori de scuteală care nu primeau leafă, dar erau scutiți de orice dăjdii, erau organizați și împărțiți ca și armata regulată în centurii și decurii sub comanda unui hotnog sau sutasi (comandanți de câte 100). Mai erau dvorniceii, spătăreii, visterniceii și comișeii, organizați din anumite sate scutite de dăjdii. În timp de pace stau acasă, formau miliția sau Landwehrul țării.

Invederat lucru zice Bălcescu că cu asemenea organizare, țara putea la trebuință pune pe picior de

războiului o sută de mii de oameni și nimeni nu se va mira când va vedea în istorie pe Radu al VIII-a trimițând la 1538 lui Ioan Zapolia ajutor 80,000 oameni.

Solda. Sub Mircea 2 bani roșii: (13 parale). Mai târziu leafa a fost mărită, afară de aceasta ofițerii aveau mertic de carne, pâine, grâu, meiu și lumă, nări.

Armament: Ghioage, arcuri, suliți, topoare. Armele sunt puține, paveze simple, sulițe fără steaguri. Tunuri de cireș și bronz.

Comandament: Șeful suprem: domnul, având ajutoari pe hatmanul sau spătarul; Comandanții de cor, puri: mari dregători și căpitanii, ofițeri: hotnogii și sutașii. Grade inferioare: căușeii.

Pregătirea și mobilizarea.

Când războiul era eminent, Domnul convocă oștile adunându-le succesiv sub steag, în marșul spre frontieră. Slujitorii erau înscrși în controale pe județe și moșii. Șefii se formau în decursul războiului „*Războiul se învață în războiu*”. Cei cinstiți mercenari cari apar în serviciu armatei românești sunt nemții delatunuri. Fondurile necesare pentru întreținerea mercenarilor au adus birurile și au silit pe domn să se închine suveranilor vecini cari le procurau fonduri de războiu. Raportul între arme, mai multă infanterie, (Tomassy F. 74). Călărima ușoară și grea, artileria primele piese, balimezurile mari și grele mai târziu tunurile mici și ușoare. Cea mai ingenioasă întrebuințare a artileriei în Europa până în acel timp a fost făcută de Mihai la Călugăreni.

Formațiuni de luptă. Idei tactice. Artă militară. Falange adânci de 12—16 rânduri și armate, cu sulițe. Ștefan și Mihai își împart trupa în grupe cu roluri speciale. Rândurile se reduc. În principiile scrise de Neagoe se afirmă împărțirea pe linii de luptă. El recomandă ca șeful să nu stea unde va fi temelul războiului ci înapoi între ceata 2-a și 3-a.

Ca așezare a oștilor găsim des următoarea rânduială: pedestrima la mijloc cu dorobanții, lefegii și vânătorii. Aripa dreaptă călărașii, sărăceii și scutelnicii. Aripa stângă roșii de țară, cazacii și haiducii. La rezervă milițiile cu căpitanii miilor.

V.

CÂTEVA DATE ASUPRA LUPTELOR LUI MIHAI VITEAZUL.

Situația politică.

Mihai fu numit domn al Munteniei la anul 1593. Prin diplomație reuși să convinge pe Batori și nemți că dorește să scape țara de turci și în consecință la 5 Noembrie 1593, Mihai se închină lui Batori, iar la 13 Noembrie adună pe turci la visterie și-i taie. Turcii caută atunci să răsculă o parte din boerii nemulțumiți care cereau domn pe Bogdan Surdu. Mihai află, taie un mare număr din ei. Respinge și bate forțele turcești trimise să întroneze pe Surdu. Ocupă cetatea de Floci, Hârșova, Brăila și Silistra, măcelărind peste tot pe turci, care erau greu loviți de răscoala lui Mihai și astfel nu mai puteau continua războiul cu Ungaria, deoarece aprovizionamentele nu le mai puteau lua din Muntenia. În consecință Sinan Pașa fu chemat din expediția din Ungaria și trimis contra lui Mihai. Aron Domnul Moldovei se unii cu Mihai.

Expediția lui Sinan-Pașa la Călugăreni.

Poarta a hotărât transformarea țărilor române în pašalic turcesc. E însărcinat Sinan a pune în Muntenia pe Satirgi Mahomet, în Moldova pe Geaferi Pașa. Mihai nu primii dela aliatul său Batori nimic. Își trimise familia și copiii la Făgăraș, iar el cu opt mii de români se duse la Giurgiu unde împedica o lună trecerea turcilor. Auzind că un corp de turci a trecut Dunărea la 2 mile mai la vest de Giurgiu în bărci amenințând să-l înconjoare, Mihai se retrage în ziua de 8 August, spre București la Vadul Călugărenilor. Drumul acolo trece printr'o vale strâmtă, parte pe o șesă de pământ, parte pe un pod de lemn, pe care nu

încăpea decât în car. De notat că marșul spre București, impunea acest drum ca cel mai scurt și sigur.

Forțele beligeranților. Turcii 180,000, românii 8 mii munteni, 8,000 moldoveni și ardeleni, cu 12 tunuri.

În ziua de 11 August coloana turcească se pune în mișcare și noaptea bivuacă într'un sat din apropierea vadului. A doua zi 12 August sosiră la vadul Călugărenilor, trecând râul pe trei poduri. Călărimea ușoară turcească din avantgardă înaintează până la intrarea în strâmtoarea și aci ia repaus, dând caii la păscut. Cetele de straaje române atacă cu furie și resping cavaleria. Sinan dă imediat ordin ca Beiler-Beiu Rusciucului cu armata sa și 7 tunuri să iasă din lagăr spre vest și să se îndrepte spre români. Sinan merge în capul spahiilor urmând după artilerie. Pe Segban Pașa cu 12 mii de ianiceri îl așează la vest de drum în pădure, iar pe deal așează 12 tunuri mari care deschisera imediat focul în trupele române. Românii începură să se retragă în strâmtoare. Mihai luă poziție dincolo de râu pe o înălțime la 2 mile departe de turci.

A doua zi în zori Mihai trimite un detașament de pedestrime cu puști ca să se așeze la intrarea în pădure și puse tunurile pe o înălțime în coasta drumului, apoi adresează o haranga oștenilor care cerură ca imediat să-i ducă spre dușmani. Mihai trecu podul în capul a opt mii de ostași și se năpusti peste turci în vreme ce pușcașii din pădure și cele 7 tunuri băteau în rândurile osmane. Zadarnică fu orice încercare de rezistență a turcilor, ei fură respinși până în lagăr: acolo le vine imediat în ajutor trupele lui Satâgi Memed, Haider Pașa, Husein și Mustafa cu ianicerii și trupele Siriei. Sinan face o încercare disperată de ofensivă, reușind a respinge pe români până în lagărul lor și a le lua tunurile. Mihai nu se descurajă și adună din nou coloana respinsă năvăli în capul a lor săi și oprî în loc elanul turcesc. De trei ori ai noștri fură respinși înapoi și tot de atâtea ori reveniră, până când pe la 6 copleșiți de turci îa-

cep retragerea în strâmtoare. De observat că retragerea s'a făcut în formațiunea de unghiu cu vârful înainte astfel că nu eră neputință de a fi sfărâmată de cavaleria turcă. În acest timp Kiraly a reluat două tunuri. Pe la 7 jumătate, venind vestea lui Mihai că au sosit 300 de pedestri pușcași din Ardeal, se așază cu ceata de curând venită la capul podului. Trimite pe căpitanul Cocea cu 200 de unguri și 200 cazaci să ia pe vrăjmași pe la spate. Pe Albert Kiraly îl puse să așeze cele două tunuri în fața podului. Sinan ia ofensiva și trece podul; Mihai smulgând o secure dela un soldat se aruncă asupra primelor elemente turce dela pod, românii îl urmează. Sinan se vede oprit de un zid puternic în față, în spate atacat de Cocea cu ai săi și în flanc de tunurile lui Kiraly. Turcii sunt puși în neorânduială și împrăștiati; ianicerii deși au căutat să fie piept ofensivei române, au fost încurcați de trupele lor care fugeau în retragere înspăimântați de izbirea lui Mihai în capul coloanei. În învălmășală mulți sar în baltă. Sinan însuși cade și e salvat de un soldat. Românii pe lângă cele cinci tunuri ale lor redobândite mai câștigă altele, bagaje, cai, drapelul. În timpul nopții românii hărțuiră din toate părțile pe turci. A doua zi Mihai fiind informat că un corp turcesc s'a îndreptat pentru a ataca pe la spate, dă ordine de retragere spre București. Se opri seara la Văcărești fără a intra în oraș, a doua zi continuă retragerea spre Târgoviște și de acolo în munți la cetatea lui Negru Vodă sau Stoenesti, unde așteaptă contingentele germane de ajutor. În acest timp Sinan ocupă Bucureștii, pune în el pe Sirtigi Pașa și dregători turci iar el se îndreaptă spre nord ocupă Târgoviștea și se întăresc. În timpul luptelor lui Mihai cu turcii, Batorii scosese pe Aron din Moldova pe motiv că nu a vrut să se ducă în Ungaria la închinăciune, și-l înlocui cu Ștefan Răsvan, cu care își împreună cu oastea împărătească plecă în ajutorul lui Mihai. Armata aliată făcu astfel un efectiv de 45,000 oameni și 80 tunuri. Aliații lovesc întâi armata turcescă sub zidurile Târgoviștei pe

care o cuceresc. Turcii încep retragerea către Dunărea care fu un adevărat dezastru. La ajungerea lui Mihai turcii sunt surprinși în curs de trecere și mai mult de jumătate înnecați rupându-li-se podul de artilerie lui Mihai

După isbândă ungarilor se retrag. Batori recunoaște valoarea lui Mihai și-i adresează o laudă publică în București.

În Moldova polonii răsturnară pe Ștefan Răsvan și puseră pe Eremia Movilă. Tătarii uniți cu turcii atacă pe Mihai dar fură respinși. O conspirație de boieri fu descoperită și potolită. Deși în Ungaria trupele turcești erau victorioase, Sultanul încheie cu Mihai o pace onorabilă încercându-l de darul și laude și întărindu-l în tronul țării. După unii în toamna 1596, după alții la 12 August 1597.

Luptele lui Mihai în Transilvania și Moldova.

La 1588 Sigismund Batori lasă Ardealul împăratului Rudolf al Austriei, iar el părăsește Ardealul pentru două provincii sileziene, unde e numit cardinal și episcop de Silezia. În Ardeal se instituie un guvern încredințat unor comisari imperiali până la venirea lui Maximilian fratele împăratului. Mihai se bucură și chemă pe comisari imperiali la Mănăstirea Dealului unde în Iunie 1598 încheie un act de alianță cu imperiul. Ardelenii nemulțumiți de regimul imperial chemară pe Batori înapoi și acesta pentru că se plictisea în Silezia, pentru că veniturile nu erau îndeustulătoare și pentru că nu-i dăduse palaria de cardinal fugi în Ardeal în August 1598. Foștii săi supuși îl primesc cu bucurie, comisarii imperiali fură văzând primejdia, atacă pe deoparte pe turci spre Dunăre; iar pedealtă parte declară împăratului că nu va tolera pe Sigismund Batori ca suveran și vecin. Sigismund intră în relație cu împăratul se împacă cu el; dar în Februarie 1599 oferă coroana Ardealului lui Andrei Batori cardinal polon. Noua schimbare determină pe Mihai a redă Ardealul im-

perialilor Pentru ca să înșele pe Batori Mihai îi confirmă jurământul de credință prestat odinioară lui Sigismund, dar se puse pe lucru. În Octombrie 1599 intră în înțelegere cu sașii secui trecând munții la Brașov, în timp ce două corpuri haiducești și oltenesti intrau pela Turnu Roșu cu înțelegerea să se întâlnească cu toți la Sibiu.

Cardinalul Andrei caută să încheie pace cu Mihai, dar tratativele nu durează căci la 18 Octombrie 1599 curtenii lui Andrei provoacă lupta dela Șelinberg. La început Mihai e respins, însă în curând restabilă lupta și zdrobi cu desăvârșire pe adversari. Cardinalul fugi și fu omorât de un păstor. Secuții și iobagii omoară mulți nobili unguri și poloni. Ardealul se supuse lui Mihai. La 22 Octombrie intră în triumf în Alba Iulia. Peste 4 zile anunță la Praga victoria punând la picioarele lui Rudolf provincia cucerită. Mihai ceru bani pentru organizare, însă nu s'au dat. În acest timp în Moldova interveniseră polonii care plănuiau să pună și în Muntenia un Movilă (Simion). Mihai ceru împăratului Rudolf consimțământul de a supune Moldova, dar nu-l capătă. Polonii trimit ajutor moldovenilor bani și oști sub Zamoisky. În Mai 1600 Mihai lăsă pe Banul Măihalcea regent în Ardeal, își adună oastea la Brașov, trecu Carpații atât de repede încât Eremia și ceilalți fură surprinși, îi bătù la târgul Trotușului și-i alungă până la Hotin. Aci Eremia se închise și fu asediat. Mihai ridică asediul, supuse Suceava și intră în Iași unde primi jurământul boerilor. Puse o locotenență domnească și veni în Ardeal unde imperialii, noui săi dușmani începuseră să lucreze.

Mihai atinge astfel cea mai mare parte din visul său și al tuturor românilor: unirea fraților la un loc mai rămâne stăpânirea Dunării pe malul drept. Intors la Alba Iulia intră cu triumf intitulându-se principe al Transilvaniei, Moldovei și Munteniei.

Răscoala ungarilor.

Pe când Mihai eră în culmea gloriei sale militare

și în așteptarea hotărârilor imperiale, nobilii unguri se răscoală. Cauza nu vedeau cu ochi buni pe Mihai. Rudolf înduplecat de curteni, se hotărî a scoate pe Mihai și trimise în ambasadă pe doctorul Vartolomeu Pezzen, care profitând că Mihai eră prin Moldova răscoală pe unguri. (August 1600). Unii dintre unguri, dușmani lui Mihai, fugiră la imperali, alții sub Sechely și Czaghy fug la poloni. Generalul imperial Basta care aveă o ură personală pe Mihai e chemat să intre în Ardeal. Toți magnații se supun jurându-i credință la Turda. Generalul Moisi Sechely trece cu armata lui de partea polonilor. Mihai vră să negocieze cu Basta dar nu primă nici un răspuns. Rămas singur își așeză puțina oștire, în mare parte mercenari, pe un drum îngust și păduros lângă satul Mirislău, unde nu ar fi putut fi bătut. Basta simulă că se retrage făcând pe Mihai să părăsească poziția și să treacă la ofensivă Mihai fiind bătut la 8 Septembrie 1600, fugă în Făgăraș, unde vrea să formeze o roaste nouă. Inșă evenimentele din Muntenia și Moldova îl opriră.

Pe la finele lui August generalul Zamoischy trecu Nistrul cu trupele fugarului Moise Sechely, Sigismund Batori și frații Movilă luă Suceava, gonă guvernul lui Mihai și instală domn pe Eremia. Apoi peste o lună trecu în Muntenia unde vru să pună domn pe Simion Movilă. Zamoischy ajuns la Buzău înaintează spre Ploești și Târgoviște, hărțuit inșă de haiducii lui Mihai

La 10 Octombrie 1600 Mihai tăiă drumul polonilor la Teleajen în pădurea Bucovelul, așezându-și pedestrirea și tunurile în dosul șanțurilor băltoase. Fu inșă învins și silit a se retrage cu o ceată de haiduci spre Argeș unde din nou fu bătut. Cea mai mare parte din boerii țării între cari și frații Buzești trec de partea lui Simion Movilă. Mihai apucă prin Lugos drumul Vienei la împărat să ceară dreptate (Decembrie 1600). Stătū mai multe săptămâni la Viena fără ca să i se rezolveze cererile și poate ar

fi făcut pe Rudolf să aprobe cererile lui Mihai.

Se întâmplă o nouă răscoală, în Februarie 1601, când Csaghii isgoni pe Basta și proclamă din nou principe pe Sigismund. Împăratul promite tot lui Mihai, și-l însărcină să cuprindă iarăși Ardealul. Mihai pleacă în Aprilie din Viena, în Mai ajunse în Cașovia; se împacă cu Basta, înaintă cu 10,000 spre granița Transilvaniei unde veni și Basta tot cu atâtea forțe și la 3 August bate pe poloni la Gorăslou. Sigismund fugi din nou spre Moldova, iar Ardealul redeveni iarăși provincie a casei de Austria. Dar după luptă rivalitatea începu din nou: Basta pârî pe Mihai la împărat că avea legături cu turcii. Mihai se gândea să-și vadă familia din Făgăraș și apoi să intre în Muntenia, de unde Simion fusese isgonit de boieri. Basta se hotărî însă să-l suprima și fără a-l scăpa din mâini pe motivul unei preținse trădări îl cheamă la consiliul de războiu. Mihai refuză. Fu trimisă o trupă de valoni sub Iacob Borri ca să-l aresteze. Aceștia îl omorâră mișelește la 9 August 1601. Cea mai mare parte din boierii români fură uciși iar trupele mercenare ale lui Mihai se împrăștiară.

VI.

OASTEA DE CURTE DELA SFÂRȘITUL VEACULUI AL XVII-LEA ȘI ULTIMELE INTERVENȚII ÎN RĂSBOAIELE STREINE.

Extrase din N. IORGA ¹⁾

Se păstrau dorobanții cei vechi, cinci "steaguri", și Seimeni lui Matei Vodă foarte reduși la număr însă abia șase „steaguri” pe lângă care se întâmpină de două ori a tătea steaguri de cazaci, formațiune nouă care nu se află și în Moldova și, trei "steaguri", de catane, după modelul din Ardeal al austriacilor.

După același model nu lipsesc nemți, două "stea-fi mai stat încă dacă întâmplarea de mai jos n'ar

1) Istoria armatei românești Vol. II.

guri" și tălpași. Se întâlnesc și câțiva tunari. Călărașii au ostruri locale mai mult de servicii publice și de poliție rurală

Sătenii scutiți de bir formează pașprezece steaguri de călăreți și șase pedestri, munte de scutelnicii

Garda propriu zisă a Doamnei cuprindea și steaguri și fii domnești, coconii își aveau și ei gardiștii.

Cea mai mare parte dintre soldații cari, în genere, poartă numele de slujitori, e alcătuită din micile companii ale celor cu servicii speciale la Curte, sunt astfel saragele și ceauși, ca la turci.

Sunt ca la dâștii seizi sunt la grajduri și comișii la trăsuri legănari povodnicii.

În divan funcționează pentru strajă fustașii de datină cu fuștele de lemn colorat în mână, fustașii ot vel divan. La vânători se cheamă ca în organizația primitivă a corpului ieniceresc la osmani în care fiecare companie avea un rost cu prilejul acestor adevărate expediții contra fiarelor copoiarși și ogărării. Copiii de casă cărora li se mai zice turcește și peici ca în zilele lui Matei Vodă de almintrelea păstrează organizația lor deosebită. Pentru trebi mai ordinare sunt vîglari, dârvari (cari aduc lemne).

Ofițerii au titluri, dintre care unele fac parte din vechea nomenclatură militară a țării, astfel Seitmeni, numai ei au în frunte pe Vel Căpitan. Căpitanul cel mare iar altele sunt de importanță recentă. Alaiu ceauș sangeactar (dela sangesc steag în sens mai mult feudal, în loc de stegar care se păstrează alături) vâtafuri sunt numai la plaiuri; peste plăieșii cari nu poartă obișnuit acest nume. Muzica firește foarte bine reprezentată de metherii turci, de trâmbițașii ungurești de toboși sau toboșarii și surmaci, de elemente mai populare, ca acelea care cântau lui Mihai Viteazu la intrarea în Alba Iulia, cimpoiășii, lăutarii și cobzarii.

N'avem știri așa de bogate pentru Moldova unde putem admite însă că instituția militară avea nu,

numai același caracter, dar în mare parte și aceleași amănunte.

**Incercări de manifestare ostășească a românilor.
(1774—1792).**

După încheierea noui păci dela 1774 Principatele fură scutite aproape o jumătate de veac de prezența oștilor străine. Astfel puterea lor militară putu să decadă și mai mult până la dimensiunile restrânse ale păzitorilor Domniei, indigeni, mai ales străini.

Pentru anul 1759, o descriere de călătorie a trimesului polon Potochi ne arată amănunțit și din cel mai bun isvor (din ce se alcătuiă oastea Moldovei: o sută de ruși cu căpitanul darabanilor, o sută de seimeni cu bașcaușul, o sută de ulani cu bașbulucbașa, o sută de vânători cu căpitanul lor, o sută de tunari, o sută de arnăuți cu steaguri în mână având ca șef pe aga, două sute de străjeri ai orașului cu doi căpitani, afară de poliția propriu zisă.

În ce privește elementele luate dela turci seimenii se păstrează, cu adobașii și liuzbașii lor. Întâlnim și mai departe serdari cu atribuții polițieneste.

Se adaugă însă așa numiții săraci. Iar dela un timp poliția o fac deadreptul turci, chemați sau impuși, al căror șef are și oarecare atribuții politice, beștii constatate încă din domnia moldovenească a lui Constantin Mavrocordat, cu beșli, agă; solemnul beșleagă, trecut și în proverb, în fruntea lor. Dintre vechile alcătuirii românești se păstrează la pasuri Ojuz, Trotuș, Ștefănești, în Moldova vechea pază cu căpitani localnici. Călărașii ai căror șefi sunt căpitani având câte un chehaie locotenent lângă dânsii rămân în legătură cu hatmanul; un act de pe la 1750 spune: ni s'au dus feciorii noștri să se scrie călărași.

Ne mirăm însă găsind și la 1741 ca și la 1770 dărăbani. Drăganii au un steag; și șeful lor eră la 1751 un Sandu Berechet. Numele vechiu de slujitori a rămas pe lângă cel de lefegii care nici acesta nu e

nou. Vel Căpitanul e comandantul suprem al acestor oameni de țară și sub el găsim polcovnicii și porușnicii știuți.

Acum au dispărut însă rămășițe din veacul precedent ca paharnicerii și stolnicii cari răsăreau și în Moldova.

Dar în afară de acești soldați cari își schimbă ușor stăpânul se ridică din popor, pentru întâia oară, voluntarii și astfel cuvântul volintiri. Unii dintre ei întocmiți în grupe sub anumiți căpitani au intervenit în luptele pentru schimbarea domnilor, alții au mers afară în luptele Rusiei contra inamicilor ei.

Dar cu această epocă se încheie și participarea militară a românilor la războiul contra altor popoare.

OBSERVAȚIUNI GENERALE ȘI MILITARE.

1. De altminteri istoria bulgarilor n'are interes pentru noi decât prin aceea că a fost întemeiată de niște conducători aromâni și că dinastia a rămas aromânească până foarte târziu. Ne-ar mai interesa și pentru aceea că unii dintre cei mai puternici stăpânitori ai Târnovei, noua capitală de sub Balcani a împărăției bulgărești, au căutat să unească la Statul lor, nu numai Serbia, dar și anume ținuturi muntene din apropierea Dunărei. Astfel Ioan Asan s'a luptat cu ungurii pentru stăpânirea Severinului, prin care bulgarii voiau să intre în părțile noastre. Însă împărații aceștia de obârșie aromânească și-au pierdut foarte curând cunoștința că se țin de alt neam decât de neamul bulgăresc, și pentru noi, pentru neamul nostru, n'au putut să aibă aproape niciun fel de tragere de inimă.

Printre aromânii aceștia răzleți, dintre ciobanii noștri, s'au îndeplinit, prin urmare, lucruri mari și glorioase, dar pentru un alt neam, care în toate timpurile când a avut conștiința de sine s'a arătat dâșmănos sau disprețuitor față de noi. (N. Iorga, Istoria Românilor).

2. Dăm aci câteva exemple din care se poate vedea că domnii români cunoșteau principiile de războiu ale timpurilor lor și că le aplicau după teren, după valoarea dușmanului, după efectiv după timp, etc.

La Mănești 1556. Lupta între Radul Iliș și Mircea al 3-lea, — Radu avea 12.000, Mircea 80.000 Radu făcu 2 falange așezate pe mai puține rânduri ca să dea frontului întindere. Câștigă bătălia. *La Călugăreni.* planul lui Mihai de la atrage pe dușman într'un loc strâmt. Poziția tunurilor, concordarea atacurilor de front și flanc și spate. *La Mirislău* sprijinirea flancurilor pe Mureș și un deal. *La Goroslău,* Mihai lăsa pe Batori să părăsească poziția și începe acțiunea cu artileria când acesta coboară dealul. *La Racova* poziția strâmtă aleasă de Ștefan, stratagema cu trâmbițașii. Invăluirea stânzei turcești. *În 1497 codrii Cosminului.* Tăierea comunicațiilor cu țara lor, izolarea avantgărzii poloneze de coloană. Detașamentele de flanc. Interzicerea trecerilor peste Prut.

3. Dela 1774 până la 1877 adică un secol și o vlecenie, românii numai participă în războaiele altor popoare, ceea ce nu a fost bine, căci pentru state, ca și pentru indivizi, cine nu se afirmă prin el însuși și nu va fi afirmat de altul.

4. Pentru ca să se vadă că mercenarii nu pot fi capabili de sacrificii și că asupra lor disciplina nu poate avea efect, reproduc din d-l N. Iorga, următoarele rânduri privitoare la imposibilitatea în care s'a găsit Mihai Viteazu de a lua măsuri contra pozițiilor acestora: „Deși aspru cu toți oamenii săi — Tudor Vladimirescu mai târziu, și cu acelaș rezultat final față de vitejii jafului — deși era în stare a osândi pe cineva ca la Brașov, pe urmă, în Iunie — pentru niște cireșe furate, — Mihai trebuia totuși să cruțe pe acești aspri și desmățați profesioniști ai războiului, având nevoie de ei pentru expediția pe

care o pregătea în Moldova. (Istoria armatei românești, vol. II pag. 23).

5. Despre cunoștințele militare ale lui Mihai, iată ce zice căpitanul 'Ciro Spontini cu privire la lupta dela Mirăslău:

„Totuși ordinea de bătae a Voevodului nu eră aceea a unui simplu „vitez” lipsit de cunoștința adâncă a războiului. La dreapta spre râu el pune: pe cazaci și archebuzieri călări, cu două companii de lanțe polone și moldovenești; Baba-Novac comandă aici. In mijloc stă Mihai însuși, cu boerii și cu nobilii ardeleni rămași credincioși cauzei sale. La stânga, spre munte, tot cavalerie, dar cu două cete de infanterie: Secui, munteni, sârbi, moldoveni și ceva tunuri. Numărul secuilor de pe dealul cu vii, pe cari după înfrângere, erau să-i măcelărească, setoși de răzbunare, în mijlocul nopții, în chip trădător, nobilii, e socotit aici la 2000 avea archebuze. (Istoria armatei românești. N. Iorga, vol. pag. 36).

6. Să se observe că în timpul lui Ștefan cel Mare atât boerii cât și țărani fiind strânși legați de pământul lor, au făcut mari acte de vitejie și s'au jertfit eroic. Pe lângă această legătură sufletească de pământul țării lor, moralul le eră mult ridicat prin prezența Domnitorului între ei în momentele grele de luptă.

In 1916—1918 găsim pe țărani și pe rege la un loc în luptă, găsim pe mulți intelectuali și negustori, în rânduri, dar nu mai găsim — decât foarte rar — pe fiii boerilor, căci mulți dintre acești fii nici nu știau unde le este moșia pe care o lăsase pe mâna arendașilor; iar ei își cheltuiau veniturile prin alte țări sau chiar în țara noastră printr'o lume în care nu se simțea românește.

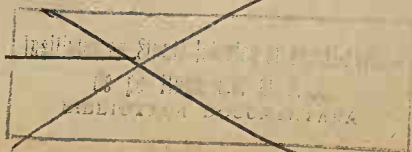

TABLA DE MATERII

	Pag.
Lucrări consultate	2
Prefață	3
I. Chestiuni generale introductive	
Obiectul, scopul și folosul istoriei. Impărțirea istoriei.	
Istoria militară. Legătura dintre istoria universală și istoria militară	7
Folosul istoriei universale și naționale pentru militari	8
II. Impărțirea istoriei universale	
Caracterizarea perioadelor ei din punct de vedere militar	9
Istoria popoarelor vechi (Istoria antică)	9
Istoria popoarelor noi	10
Partea I. Istoria popoarelor vechi. (Istoria antică)	
Capitolul I. Perioada popoarelor orientale.	
I. Privire generală asupra evenimentelor istorice principale	12
Egipteni	12
Chaldeeni și Asirieni	14
Evreii și Fenicienii	15
Mezii și Perșii	18
II. Privire generală asupra organizării și artei militare	19
III. Războaiele principale	
Bătălia de la Marathon	
Forțele adversarilor și situația militară	25
Desfășurarea bătăliei	26
Observațiuni generale și militare	28
Capitolul II. Perioada greco-macedoneană.	
I. Privire generală asupra evenimentelor istorice principale.	

	Pag.
Fazele principale de dezvoltare	32
Organizarea politico-socială a Atenei	34
Organizarea politico-socială a Spartei	36
Macedonia	37
Așezămintele comune ale grecilor	38
II. Privire generală asupra organizării și artei militare	39
III. Organizarea militară a Macedoniei	41
IV. Războaiele principale	43
Războaiele lui Alexandru contra perșilor.	
Operațiunile din anul 334 a. Chr.	
Bătălia dela Granic	44
Diferite măsuri după bătălia dela Granic	46
Bătălia dela Isuss	47
Operațiunile din anul 333 a. Chr.	47
Operațiunile din anul 332	
Bătălia dela Arbelja	48
Observațiuni generale și militare	50
Capitolul III. Perioada romană.	
I. Privire generală asupra evenimentelor istorice principale	54
Evenimentele principale dela războaiele punice până la căderea Romei	56
II. Privire generală asupra organizării și artei militare	59
III. Războaiele principale.	
Războaiele punice.	
Situația politică înainte și pe timpul întâiului răs- boiu punic	62
Situația politică la al doilea războiu punic	64
Situația militară și forțele adversarilor	65
Proecetele de operațiune la al doilea războiu punic	67
Operațiunile din anul 218	68
Operațiunile din anul 217	70
Operațiunile din anul 216	72
Bătălia dela Cannae.	72
Operațiunile după bătălia dela Cannae până la anul 202	74
Bătălia dela Zama (202)	76
Observațiuni generale și militare	79

	<u>Pag.</u>
Răsboaale lui Cezar în Galia.	
Situația politică	86
Forța militară a adversarilor	88
Descrierea operațiunilor	89
Situațiunea I-a	89
Situațiunea II-a	90
Situațiunea III-a	91
Situațiunea IV-a	92
Situațiunea V-a	93
Bătălia dela Farsala (în Thesalia, 47—48 d. Chr.) .	94
Observațiuni generale și militare	96
Observațiuni asupra situațiunei I-a	98
Observațiuni asupra situațiunei a II-a	99
Observațiuni asupra situațiunei a III-a	100
Observațiuni asupra situațiunei a IV-a	100
Observațiuni asupra situațiunei a V-a	101
Partea II. — Istoria popoarelor noi.	
Capitolul I. — Perioada evului mediu.	
I. Privire generală asupra evenimentelor istorice principale	104
II. Privire generală asupra organizării și artei militare	110
III. Răsboaale principale	114
A. Răsboaalele regilor capețini ai Franței contra An- gliciei.	
Bătălia dela Bouvines	
B. Luptele elvețienilor cu austriacii	114
C. Răsboiul de 100 de ani	115
Bătălia dela Bouvines (1214)	116
Bătălia dela Crecy (1346)	120
Observațiuni generale și militare	121
Capitolul II. — Perioada evului modern.	
I. Privire generală asupra evenimentelor istorice principale	125
II. Privire generală asupra organizării și artei militare	128
III. Răsboaale principale	140
Răsboiul de 30 de ani	141
Gustav Adolf	142
Desfășurarea operațiunilor în anul 1631	144

	Pag.
Bătălia dela Breitenfeld (Septembrie 1631)	145
Desfășurarea operațiunilor din anul 1632	149
Bătălia dela Lützen (6/16 Noembrie 1632)	149
Bătălia dela Rocroi (1643)	151
Observațiuni generale și militare	159
Ludovic XIV	163
Bătălia dela Sintzheim (16 Iunie 1674)	166
Evenimentele după bătălia dela Sintzheim	168
Bătălia dela Entzheim	168
Evenimentele după bătălia dela Entzheim	169
Bătălia dela Turcheim (5 Ianuarie 1675)	169
Observațiuni generale și militare	170
Răsboaale lui Frederic (1740—1786)	175
Frederic II	177
Operațiunile din 1757	179
Operațiunile din 1757	180
Manevra dela Praga	183
Bătălia dela Kollin	184
Dela Kollin la Rosbach	188
Bătălia dela Rosbach	192
Dela Rosbach la Leuthen	193
Bătălia dela Leuthen	194
Observațiuni generale și militare	197
Rezultatul politic de pe urma domniei lui Frederic	209
Partea III. — Priviri generale asupra istoriei politico-militare a țărilor românești.	
Capitolul I. — Originea neamului românesc și evoluția lui până la întemeierea principatelor.	
Pământul românesc	211
Strămoșii noștri cei mai vechi	213
Dacia română	217
Dacia și Moesia în stăpânirea barbarilor. Goții hunii, slavii	219
Români și semințiile barbare de origine uralo-altaică	222
Români și ungurii	223
Români și bulgarii	225
Capitolul II. — Privire generală dela întemeierea principatelor până la 1792	
	228

I. Domnii români dela întemeerea principatelor până la 1792	228
II. Caracterizarea generală a organizării armatelor românești dela întemeerea principatelor până la revoluția franceză	235
In secolul XIV și jumătate din secolul XV	235
In ultima jumătate din secolul XV și prima jumătate din secolul XVI	236
Epoca lui Ștefan cel Mare	236
După Ștefan cel Mare	236
In ultima jumătate a secolului XVI	
Epoca lui Mihai Viteazul	236
După Mihai Viteazul în secolul XVII și sec. XVIII	236
III Documente istorice asupra organizării armatei românești dela întemeerea principatelor până în secolul XVII	237
Valoarea oastei românești	237
Cea dintâi luptă românească în câmp deschis	238
Organizarea militară de sub Ștefan cel Mare	238
Organizarea și modul luptei sub Ștefan cel Mare	239
Cu privire la tactică	239
Oastea Moldovei față de oștile vecinilor	241
Deosebiri în oastea munteană	243
Țăranii ca element militar în Moldova	244
Organizarea politico-militară	246
Compunerea armatei	247
Pregătirea și mobilizarea	249
V. Câteva date asupra luptelor lui Mihai Viteazul .	
Situația politică	250
Expediția lui Sinan-Pașa la Călugăreni	250
Luptele lui Mihai în Transilvania și Moldova	253
Răscoala ungurilor	254
VI. Oastea de curte dela sfârșitul veacului al XVII-lea și ultimele intervenții în războaiele streine	256
Incercări de manifestare ostășească a românilor (1774 — 1792)	258
Observațiuni generale și militare	259